Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

TYOMEL P'ÄTYÄTY'AÑ TYI KOMOL XINLUMTYAK TYI MEJIKU

JUMP'EJ JOL IK'ABA'

JUÑKEJP

LAJKÄÑTYÄÑTYEL TYI JUJUÑTYIKIL

Jump'ej lajm (Art. 1). Ila tyi Tyenmujch' Mejiku pejtyel lakpi'älob mi ityaj iwenlel tyi ityojlel ili ña'al tyulmaty', ma'añik majki mi imejlel tyi imäktyäñtyel, jinjach me che' wali yâl ila tyi juñ.

Ma'añik majki mi imejlel tyi tyik'läñtyel ila tyi Tyenmujch' Mejiku. Jiñi tyäk'läbilobä tyilembä tyi ñajtybälum, che' mi ijule tyilel ila tyi jumpejty lumal Mejiku, mi ityaj ikotyäntyelob ja'el che' bajche' mi itsiktyesañ ila tyi juñ.

Yik'oty ja'el ma'añik mi imejlel tyi p'ajtyäl jiñi lakpi'älob, machbä ts'äkälik yok ik'äb, maxtyobä tyajbilik ija'bilel, bajche' añ lajk'ok'lel, lajkuxtyälel, lakñopbal, lakña'tyibal, bajche' mi lakcha'leñ ñujpuñel o yañtyakbä che' bajche' mi ityo'o jojp'el imul lakpi'äl cha'añ mi ijisäbeñ jiñi ikotyäntyel ila tyi pañämil.

Chap'ej lajm (Art. 2). Ili tyejmujch' Mejikuj, jump'ejljach mach ty'oxbilik.

Ila tyi Tyenmujch' Mejiku tyi ichajp tyi ichajp añ melbaläl tyilembä tyi ityojlel ñaxañ xchumtyälob, jiñob iliyi jiñäch ñaxañ xchumtyälob tsa'bä p'ojliyob ila tyi lum che' tsa' juli jiñi kaxlañob, k'älä käntyäbilbä icha'añ jiñi iña'tybalob, ye'tyelob, imelbalob, yik'oty bajche' mi yujtyeltyak yumäntyel.

Jiñi lakpi'älob yom mi icha' k'ajtyesañ majlel jiñi imelbal bajche' tyi oñi wajali, cha'añ mi ik'äñ iyäl ibä cha'añ lakpi'äläch tyi laklumal.

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

Jiñäch junmojty lakpi'äl iyumobä laklumal junsujmobä iye'tyel, iña`tyibal yik'oty imelbal, yik'oty bajche' mi ibaja chajpañ iyumäntyelob che'äch bajche' ñämäl iñusaj k'iñ tyi oñi wajali.

Jiñi lakpi'älob muk'äch imejlel ibajñel chajpañob majlel wembä ichumtyäl ila tyi jumpejty ilumal Mejiku, cha'añjach che'äch bajche' mi iyäl ila tyi tyulmaty'añ cha'añ ma'añik ty'oxbä. Cha'añ mi iweñ käjñel ili lakpi'älob tyi jujump'ej lumaläl, jiñäch mi ik'äjñel bajche' mi iyäl ila tyi ña'altyulmalty'añ yik'oty tyi tyulmalty'añ tyi jujunmojty iyumäntyel tyi Mejiku, yik'oty pejtyel bajche' mi yäl tyi jujunmp'ajk' ila tyi jump'ej lajm ili ty'añ, yik'oty tyi isujmlel lakty'añ ya' baki chumulonlaj.

A. Ili ña'al tyulmatyañ, muk'äch ikäñ yik'oty mi ikotyañ cha'añ mi ibaja chajpañ bajche' yom chumtyälob, cha'añ:

I. Mi iña'tyañ bajche' mi ibajñel chajpañob iñusaj k'iñ yik'oty junsujmbä iye'tyel, iyumäntyel yik'oty imelbalob.

II. Mi ibajñel k'äñ isujmlel ichumlibob cha'añ mi ityoj-esañ majlel iwokol jiñi tyejkum, cha'añjach mach mi iyäjñel bajche' mi iyäl ili ña'altyulmalty'añ, mi ip'is ikäntyäntyel tyi jujuntyikil lakpi'äl, jiñi wembä ajñel, yik'oty mi ikäjñel iñuklel jiñi x-ixikob. Jiñi tyulmaltyáñ mi iyäk' tyi käjñel majlel bajche' mi ik'äjñel ye'tyel jiñi xmeloñel yik'oty tyi melojibäl antyakbä.

III. Mi ibajñel yajkañob iyaj-e'tyel jiñi lakpi'älob, che'äch bajche' yujilob tyoj-esayaj, bajche' añob imelbal yik'oty bajche' añ iñusajk'iñ cha'añ uts'aty mi ichajpañob majlel ilumal, cha'añjach lajal mi ich'äjmel iñuklel jiñi x-ixikob tyi ityojlel wiñikob, che'äch bajche' mi yäl ila tyi ña'al tyulmalty'añ yik'oty bajche' bajñel añ tyi ye'tyel jiñi yumäl tyi jujump'ej tyejklum.

IV. Mi ikäntyañ yik'oty mi ip'äty-esäñ jiñi ity'añ, ikämbal yik'oty pejtyel ixajb jiñi melbaläl ip'ätyälelbä ikämbal.

V. Mi ikäñtyäñ yik'oty mi iweñ-esan majlel jiñi ichumlibob, yik'oty mi iweñ käntyañ majlel iwenlel ilumtyakob, che'äch bajche' mi yäl ila tyi ña'al tyulmal ty'añ.

VI. Che' mi lakochel laktyaj laklum, yom lakp'is bajche' mi lakcha'añañ jiñi lumtyak, che'äch bajche' mi yäl ila tyi ña'altyulmal ty'añ, yik'oty bajche' mi yäl jiñi tyulmal ty'añ cha'ambä lum, che'äch bajche' tyajbilob icha'añ yañobä lakpi'äl tyi ilumalob, yik'oty mi

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

ik'äñ tyi tyijikñañ ipejtyel ik'ok'lel yik'oty ikuxtyälel jiñi lum baki chumul, jiñjach jiñi lum ambä tyi ityojlel yumäl ma'añik mi mejlel tyi tyäk'läntyel, kome che' mi yäl ila tyi ña'al tyulmalty'añ. Pejtyel jiñi alä tyejklumtyak muk'äch imejlel ikomol tyempañob ibä cha'añ mi ik'äñob, cha'añjach che'äch bajche' mi yäl ila tyi tyulmalty'añ.

VII. Jiñi lumaltyak baki añ yonlel lakpi'älob mi imejlel iyajkañ iyaj e'tyel cha'añ mi imajlel imel ye'tyel tyi joltyejklum.

Tyi ña'al tyulmaty'añtyak yik'oty tyi tyulmalty'añ ambä tyi ityojlel mojty yumäntyel mi iweñ käñ yik'oty mi ityoj-esañ majlel jiñi wembä ajñel ya' tyi joltyejklumtyak, cha'añ mi ip'äty-esañ majlel yäjk'el ty'añ yik'oty tyemel iyumañtyel bajche' añ ñusak'iñtyak yik'oty bajche' bajñel wemba chumtyal.

VIII. Mi lajk'axel tyi iñuklel ik'äjñibal ila tyi ilumal *Chyapas*. Cha'añ mi ik'el ijak'ibal jiñi alibilixbä tyi ñaxañ, tyi pejtyel melojibäl tyi ityojlel juntyikil lakpi'äl o tyi komol pejtyelel, yom cha'añ mi ich'äjmel tyi ñuk imelbalob tyi jujunchajp ikämbalob bajche'äch mi yäl ila tyi ña'altyulamal ty'añ. Pejtyel lakpi'älob muk' imejlel ityaj majki mi isutyk'iben ity'añ yik'oty ikotyäntyel añbä ikämbal tyi ity'añ yik'oty imelbal.

Ili ña'altyulmalty'añ yik'oty ili tyulmalty'añ tyi jujump'ej mojty yumäntyel mi yäl bajche' añ isujmlel ili bajñel chumtyäl cha'añ weñ tyoj chuki iwenlel yomob tyi ilumal tyi jujump'ej ilumalob, yik'oty bajche' mi ityoj-esañ tyi käjñel jujump'ej ilumal yik'oty tyi ityojlel jump'ej tyejklum.

B. Jiñi lajyumäntyel, Jiñi xinyumäññtyeltyak yik'oty jiñi xutyyumäntyeltyak, cha'añ mi ipuk majlel tyi junlajal ikotyäntyel lakpi'älob yik'oty cha'añ mi ijisañ majlel pejtyel jiñi p'ajtyäl, jiñäch jiñi yotylel e'tyeltyak mi isub isujmlel bajche' mi ik'äjkel majlel iweñlel lumaltyak, bakibä mi ilaja ña'tyañob majlel tyi tyemujch' lakpialob.

Cha'añ mi jisañ majlel chuki mi tyik'lañ lakpialob, jiñi yumälob mi xijk'elob tyi:

I. Ñuk-esañ majlel iwenlel lakpi'älob tyi jujump'ej lumaläl, cha'añ mi ip'äty-esañ e'tyel tyi ityojlel lakpi'älob tyi jujunmojty, cha'añ uts'aty mi ichumtyälob tyi ilumal, cha'anjach

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

tyemel mi imelob jiñi e'tyel yik'oty tyi yuxmojtylel iñuklel yumäl, komol mi iña'tyañob yik'oty lakpi'äl iyumobä jiñi tyejklumtyak. Jiñi x-e'tyelob tyi jujump'ej joltyejklum, jiñ mi iyäl ity'añ cha'añ junlajal mi iyäjk'el ityojol chuki mi imelob tyi ilumal.

II. Ñuk-esäñtyel majlel ik'äjñibal ichanlel jiñi ñopjuñ tyi ityojlel alälob, mi ikäñbeñ iwenlel cha'chajplel ty'añ yik'oty yantyakbä kämbal, cha'añ mi iñop ts'ijb, cha'añ mi iyujtyesañ ñaxañ junchajplel kämbal, mi ikäñ majlel wembä ip'oloñel tyi käñ juñ, tyi icha'chajplel käñjuñ yik'oty k'äjkembä käñjuñ. Mi ichumchokontyel bajche' mi iyäjk'el kotyayaj tyi ityojlel xkänjuñob lakpi'alob bakijachbä ichañlel ñopjuñ. Isujmätyesañ yik'oty mi imel majlel ibäl jiñi muk'bä ik'ajñel cha'añ päsjuñ baki mi ikämbeñ pejtyel chuki añ tyi jump'ej lumal, muk'bä ikämbeñ chuki ñuk tyi ityojlel kämbaläl, che'äch bajche' mi iyäl jiñi tyulmalty'añ cha'añ käntyesaj, yik'otyäch ja'el mi ik'ajtyibentyelob ity'añ lakpi'älob. Mi iñuk-esañ majlel jiñi p'isbä yik'oty mi ikäñ yañtyakbä melbaläl añbä ila tyi petyol Mejiku.

III. Mi ñuk-añ majlel pejtyel yotylel baki mi yujtyel ts'äkaya, cha'añ mi its'äkäntyel pejtyel lakpi'älob añobä tyi k'amäjel, cha'añjach mi ilu' k'äjñel pejtyel pimeltyak k'ämbilbä, che'äch ja'el mi ikotyäntyel lakpi'älob tyi ibäl iñäk', jiñob mi iweñ kotyäntyel alälob.

IV. Weñ-esañ majlel baki mi iyajñel lakpi'älob tyi ilumal, yik'oty baki mi imajlel ityempañob ibä yik'oty tyi k'aj-oj, jiñi muk'bä yäk'ob pejtyelel lakpi'älob yik'oty ibajñelobä, cha'añ mi imejlel majlel iweñ-esäntyel chumlibäl, yik'oty ja'el bajche' mi iñuk-esäntyel majlel pejtyel chuki ñukbä ik'äjñibäl tyi ityojlel lakpi'älob.

V. Mi imejlel tyi otsäñtyel majlel x-ixikob cha'añ mi iweñ-esañ lumal, tyi ityojlel *proyecto* cha'añ päk'äb, cha'añ ts'äkaya, yik'oty cha'añ mi iyäk'entyelob ikotyäntyel che' mi ichajpäñ iweñlel tyi ilumal.

VI. Mi ijajmel majlel jiñi bij tyi ilumal lakpi'älob cha'añ uts'aty mi iñusañob ity'añ tyi jujump'ej tyejklum bajche' tyi ch'ajañ tyak'iñ. Yom mi iña'tyäntyel cha'añ jiñi lakpi'älob mi imejlel ikäntyañ, mi imel, baki mi ciha'leñob ty'añ ce'äch bajche' mi yäl ili tyulmalty'añ.

VII. Mi ikotyäñtyel lakpi'älob tyi ye'tyel tyi lum, cha'añ mi ik'äjkel ityojolob, yik'oty cha'añ mi ikotyäntyelob tyi komol e'tyel o tyi ibajñelobä e'tyel, baki mi iyäk'eñob e'tyel yambä lakpi'älob, me mi ik'äñob tsijib bajche' mi iweñ-esañob chuki añtyak, cha'añ mi iñumeñ p'ojlel jiñi y'etyel, yik'oty ja'el cha'añ lajal mi ityajob iweñlel tyi choñoñel tyi pejtyel lumal.

VIII. Mi kajel ik'ejlel bajche' yom kotyäñtyel lakpi'älob muk'bä majlel isäklañ e'tyel tyi lumal Mejiku, yik'oty tyi ñajtybälum cha'añ mach mi ityaj ityik'läñtyel tyi ityojlel xyaj e'tyelob, che' ja'el mi kajel ik'ejlel ilajmib k'ajmäjeltyak tyi ityojlel x-ixikob cha'añ mach wokol mi

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

yubiñob; che' ja'el mi yäk'eñtyelob ñopjuñ cha'añ ichajk'el iña'tyibalob yik'oty ityajob bäl-iñäk' jiñi alobob, ch'ityoñob, yalobilobä tyatyä ña'äl lok'emobä tyi ityejklum, yambä mi kajel iweñ p'äty-esañtyel lakmelbal tyi jujump'ej lumaläl.

IX. K'ajtyiñtyel tyi ityojlel lakpi'älob, bajche' yom weñ-añ lumaläl ya' tyi joltyejklum yik'oty ila tyi joytyälel lumal chyapas, cha'añ mi ijajk'el yombä mi imejlel tyi ilumalob.

Cha'añ mi ijajk'el chuki yom mejlel tyi ityojlel lakpi'älob, ya' tyi komojiyel, *diputados,* xinlumtyak yik'oty uxlum, mi ichajpañob bajche' mi ik'äjñel jiñi tyak'iñ ak'ebilobä cha'añ mi iweñ-añ ilumal lakpi'älob, mi iweñ k'elob bajche' mi kajel iñijkäñtyel pejtyelel jiñi tyak'iñ.

Cha'añ mach mi iñijkäntyel iwenlel lakpi'älob, jiñi ilumaltyak o pejtyel ityejklumob lajal iwenlel mi ik'ejlel bajche' añ ila tyi tyulamalty'añ.

Uxp'ej lajm (Art. 3). Pejtyelel lakpi'älob, muk'äch imejlel imajlel tyi ñopjuñ tyi ityojlel yumäl lajlumal, tyi xinlumal, *Distrito Federal,* yik'oty tyi uxlumtyak añob tyi iwenta mi iyäk' ñopjuñ tyi ityojlel alälob tyi *preescolar,* tyi *primaria* yik'oty tyi *secundaria.* Ili yuxmojtylel ñopjuñ *preescolar, primaria* yik'oty tyi *secundaria* jiñäch ñukbä ipästyäl ila tyi laklumal.

Ili ñopjuñ wolibä yäk' yumäl, jiñäch ik'äjñibal cha'añ mi ip'äty-esabeñ iña'tyibal lakpi'älob, mi ip'äty-esabeñ jiñi k'uxbiya tyi ityojlel tyejklum, yik'oty cha'añ mi ikäñ komol e'tyel tyi ityojlel yambä *país*, ikäntyañ ilumal, yik'oty jiñi wembä tyojésayaj wokol.

I. Jak'bilbä tyi chämp'ej ichak'al lajm jiñi bajñel k'äñ ñopbaläl, yik'oty jiñi känjuñ ma'añik mi ixäb ibä, jiñ cha'añ ila tyi käñjuñ ma'añik mi iyochel ñopbaläl;

II. Jiñi isujmlel muk'bä ityoj-esañ majlel jiñi ñopjuñ jiñäch ip'ätyälel jiñi tsijibä ña'tyibälel, cha'añ mi ijisañ majlel mäk ña'tyibal, cha'añ ma'añik tyäk'läntyel, tyo'o tsajkäya yik'oty jiñi jem ty'añ.

Che' ja'el:

a) Komol ña'tyayaj, ili komol ña'tyayaj mach jiñikjach bajche' añ tyoj-esayaj mulil, jiñäch ja'el junchajp bajche' mi ichumtyäl lakpi'älob cha'añ mi ip'äty-añ jiñi ityojol iye'tyel, jiñi komol chumtyäl yik'oty jiñi imelbaläl jump'ej tyejklum;

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

b) Tyi joytyälel lumaläl mi imejlel tyi chajpäñtyel wokol_ ma'añik tyik'läñtyel tyi bajñelil_ mi imejlel tyi weñ k'äjñel iweñlel laklumal, ikäntyäntyel ip'ätylel lakty'añ, ibaja käntyäntyel ityojol lake'tyel, yik'oty iweñ-esantyel lakmelbaläl.

c) Mi ip'äty-esañtyel uts'atybä komchumtyäl tyi ityojlel lakpi'älob yik'oty tyemel k'ejlel majlel bajche' yom k'uxbiñtyel tyi jujuntyikiloñla tyi laklumal yik'oty chajk'el lakña'tyibal, pejtyelel ili woli tyi ajlel ilayi mi kajel imejlel tyi ityojlel jujuntyikilob, cha'añ tyijikña mi yajñel, yik'oty k'ejlel bajche' yom much'likob jump'ej xchumtyäl, cha'añ ma'añik its'aleñob ibä jiñi wiñikob, x-ixikob, che' bajche' añ ñopbal ma'añik majki mi imejlel ixik'oñla baki lakom majlel, jocholoñla tyi ichajpäñtyel chuki lakom tyi laklumal;

III. Cha'añ mi imejlel, bajche' mi yäl tyi chap'ajkty'añ, yik'oty tyi chaty'oxty'añ, jiñi lajyumäl tyi Mejiku, mi ichajpañ wembä ñopjuñ tyi ityojlel alobob tyi *preescolar, primaria, secundaria* yik'oty tyi *normal* ila tyi joytyälel lumal Mejiku. Ili lajyumäl tyi Mejiku, mi ikomol chajpañ majlel yik'oty yumälob tyi xinlum, yik'oty jiñi *Distrito Federal*, yik'oty ja'el pejtyel tyi ityojlel majki yujil bajche' yom ajñel ili nopjuñ, che'äch bajche' mi yäl ila tyi tyulmalty'añ cha'añ ñopjuñ.

IV. Pejtyel ili ñopjuñ muk'bä yäk' yumäl ila tyi laklumal mach tyojbilik;

V. Jiñi ñopjuñ tyi *preescolar, primarya* yik'oty tyi *secundaria* bajche' mi yäl tyi ñaxañ junp'ajk ty'añ, jiñi yumäl añ tyi iwenta mi yäk' pejtyel yambä ñopjuñ, _bajche' jiñi ityejchibal ñopjuñ cha'añ ñumeñ aläl obtyobä yik'oty cha'añ *preescolar*_ yombä mejlik cha'añ mi weñ-añ majlel laklumal Mejiku, mi ikotyañ majlel jiñi k'äjkembä ña'tyibaläl, yik'oty cha'añ mi iñumeñ p'äty-añ majlel jiñi melbäläl.

a) Mi yäjk'el ili ñopjuñ che'äch bajche' mi yäl ila tyi chap'ajk yik'oty II mojty, yik'oty jiñi ibäl jiñi juñ muk'bä iñojpel jiñäch bajche' mi yäl ya' tyi IIImojty:

b) Mi iñaxañ tyajtyäl ity'añ yumäl cha'añ mi iyäjk'el jiñi ñopjuñ, che'äch bajche' mi yäl ila tyi tyulmalty'añ;

VII. Jiñi k'äjkembä ñopjuñ yik'oty ili tyulmalty'añ mi yäk'eñ ibajñel bajachumtyäl mi imejlel ibaja yumañob ibä, mi imeltyak jiñi käntyesayaj, chajpayaj yik'oty mi ipuk jiñi melbaläl, che'äch bajche' mi iyäl ila tyi lajm, mi ip'istyäl chuki yom imelob tyi ibajñelob yi'k'oty bajche' mi ikäñ ikämbalob tyi *examen* yik'oty bajche' iña'tyañob ity'añ, mi

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

iña'tyañob jiñi juñ k'ämbilbä tyi päsjuñ, mi iña'tyañob bajche' k'amelob ityojol, jiñi bajche' mi yajñelob xkäñtyesajob, yik'oty bajche' mi ikäntyañob pejtyel chuki añob icha'añ.

Yajñibob jiñi x-e'tyelob bajche' xpäsjuñob mi yajñelob bajche'äch mi yäl ya' tyi kejp A cha'añ jiñi lajm 123 ila tyi ña'altyulmalty'añ yik'oty bajche' añ ila tyi tyulmalty'añ cha'añ e'tyel, che'äch bajche' mi iña'tyäntyel jiñi junsujmbä isujmlel e'tyel, cha'añ lajal yik'oty jiñi ibajñelal, jiñi baja ajñelbä päsjuñ, jiñi baja chajpaya, yik'oty yombä imel pejtyel ñuklel yotylel yumäl bajche' mi iyäl ili tyi mojty, yik'oty

VIII. Ili ñuktyempabäj cha'añ lajal ili pasjüñ tyi Mejiku, mi imejlel ip'ol tyulmalty'añ cha'añ uts'aty mi iyujtyel e'tyel tyi joytyälel ilumal Mejiku, tyi xiñyumäl yik'oty tyi uxlajm yumäl, cha'añ mi iyäl bajche' k'amel mi ityojtyäl, che' ja'el mi iyäl bajche' k'amel tyojoñel che' mach mi ip'istyäl albilbä, yik'oty tyi ipejtyele machbä muk'ik ijak'ob.

Chämp'ej lajm (Art. 4). (Mi ijisäñtyel ik'äjñibal jiñi jump'ajkty'añ). Ili wiñik yik'oty x-ixik lajaläch mi ip'istyälob tyi ityojlel tyulmalty'añ. Iliyi mi ikäntyañ bajche' mi ichumtyäl lakpi'älob cha'añ mi ip'äty-esañ wembä ichumtyäl.

Pejtyel lakpi'älob, muk' imejlel ibaja ña'tyañ jaytyikil yom ajñel yik'oty tyi iyotyoty yik'oty baki mi imajlelob yalobil.

Pejtyel lakpi'älob añ (derecho) cha'añ mi ikäñtyañob ik'ok'lel tyi pañämil. Ili tyulmalty'añ mi isub bajche' mi ityajtyäl ili jump'ej ts'äkäntyel, mi yäl ja'el bajche' mi iyäk' ts'äkäntyel jiñi ñukbä yumäl, jiñi xiñyumäl, bajche'äch mi yäl ya' tyi XVI ty'ox tyi 73 lajm ila tyi ña'altyulmalty'añ.

Pejtyel lakpi'älob añ *derecho* icha'añ tyi yuts'atylel päñämil cha'añ uts'aty baki mi ikolel majlel iwenlel.

Pejtyel lakpi'älob añ *derecho* cha'añ weñ baki mi ichumtyälob. Ili tyulmalty'añ mi isub bajche' mi ityaj ikotyäntyel lakpi'älob cha'añ mi ichuntyäl tyi iyotyoty.

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

Jiñi alä ch'ityoñob yik'oty alä xch'okob añ *derecho* cha'añ baki mi yubiñob ityijikñäyel bajche' iwenlel ibäl iñäk', ik'ok'lel, käñjuñ, yik'oty baki icha'leñ alas kome iwenlel cha'añ tyi kolel ja'el.

Jiñi ityaty ña'ob, xkäñtyayaj tyi ityojlel ili alälob mi imejlel ik'elbeñ *derecho*. Jiñi yumäl mi iyäk' bajche' mi ip'istyäl ili alälob, cha'añ ts'äkäl bajche' mi ikolel.

Ili yumäl mi yäk' ikotyayaj tyi ityojlel majki baja wolibä imel ye'tyel tyi ityojlel ili alälob cha'añ ts'äkäläch jiñi *derecho*.

Jop'ej lajm (Art. 5). Ma'añik majki lakpi'äl mi imejlel tyi tyijk'el cha'añ mi imel e'tyel muk'bä imulañ, cha'añjach jiñäch tyojbäyi. Ili e'tyel jiñjach mi imejlel tyi tyijk'el me añ mulilel tyi ityojlel iyum e'tyel, o me woli tyi tyäk'läntyel yambä lakpi'äl o me jiñ yumäl tsa' yälä bajche' mi yajñel che'äch bajche' añ tyi tyulmalty'añ, o me jiñ che' mi ip'olbeñ iwokolel pejtyel iyum tyejklum. Ma'añik majki mi imejlel ityijk'el iwuty iye'tyel, jiñjach jiñi xtyoj-esaj mulil icha'añ yumäl.

Ili tyulmaty'añ mi iyäl tyi jujump'ej xiñyumäl, bakibä jiñi käñ juñ yom k'ejlik cha'añ mi iyäjk'el jiñi *titulo*, mi ik'ejlel bajche' mi imejlel tyi ajk'el yik'oty mi ik'ejlel ja'el majkibä x-e'tyel mi imejlel iyäk'.

Ma'añik majki mi imejlel tyi xijk'el tyi majañ e'tyel o mi imel machbä wolik imulañ tyi ipusik'al, jiñjach muk' imejlel imel jiñi e'tyel ak'bilbä icha'añ xtyoj-esa mulil icha'añ yumäl, che' bajche' mi yäl tyi I mojty yik'oty II mojty 123 lajm.

Jiñi e'tyel tyi ityojlel tyejklum, jiñjach mi imejlel tyi xijk'el me che'äch bajche' albil tyi tyulmalty'añ, bajche' jiñi e'tyijibäl k'ämbilbä tyi tsäsä yik'oty cha'añ x-alty'añob, bajche' jiñi xtyik'oñelob yik'oty jiñi x-e'tyelob iyumbä tyejklum tsa' iwa' choko. Jiñi yajkaya x-e'tyelob tyi lumaläl yik'oty che' mi iyujtyel senso, xik'bil mi iyujtyel yik'oty mach tyojbilik mi mejlel, jiñjach mi imejlel tyi tyojtyäl jiñi ñumeñ k'äjkembä e'tyel bajche' mi iyäl ila tyi ña'altyulmalty'añ yik'oty tyi tyulmalty'añtyak. Jiñi k'äjkembä e'tyel tyi ityojlel tyejklum

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

xik'biläch, muk'äch mi imejlel tyi tyojtyäl me añ bajche' woli yäl ila tyi tyulmalty'añ yik'oty me añ machbä muk'ik imejlel.

Ili yumäl ma'añik mi imejlel yäk' ity'añ cha'añ mi mi ichilbentyel iwenlel, cha'añ mi ityäk'läñtyel majkijachbä lakpi'äol.

Ma'añik mi imejlel tyi jajk'el ty'añ ja'el baki mi iyäjlel cha'añ mi isajtyel ye'tyel lakpi'äl, cha'añ mi lok'el tyi ityejklum tyi junya o tyi poj tyikbijachbä k'iñ, o cha'añ mi ikäy jump'e e'tyel wolibä imel lakpi'äl.

Jiñi komo ña'tyibilbä e'tyel jiñjach mi imejlel imel tsa'bä ña'tyäntyi tyi yorälel, bajche'äch mi yäl tyi tyulmalty'añ, yik'oty ma'añik mi imejlel tyi jal-añ tyi ñumen jump'ej jab cha'añ mi ik'elbeñ iwenlel iye'tyel.

Me ma'añik tsa' tsäktyäyi tyi mejlel e'tylel, jiñi tsa'bä imele e'tyel mi ik'el bajche' mi ityoj-esañ baki añ xtyoj-esa mulilob, ma'añik mi imejlel tyi kabäl tyäklältyel.

Wäkp'ej lajm (Art. 6). Che' mi isub iña'tyibal majkijachbä lakpi'äl, ma'añik mi imejlel tyi k'ejlel bajche' jump'ej wokol, me añ jiñi ty'añ muk'bä ilowbeñ ipusik'al yambä lakpi'äl baki mi ip'ojlel jump'ej wokol jiñi, muk'äch imejlel ijak'beñ jiñi ty'añ bajche' mi iyäl ila tyi tyulmalty'añ. Añ *derecho* icha'añ che' mi iyubiñ ty'añ, añ ikäntyäntyel jiñi ty'añ bajche' iyäl yumäl.

Cha'añ mi imejlel ik'äjñibal jiñi ty'añ, jiñi tyi lajyumäl tyi Mejiku, xiñyumäl yik'oty tyi *Distrito Federal* tyi ityojlel bajche'äch añ tyi jujump'ej yajñibalob, mi imejlel bajche' mi ityejchel iliyi:

I. Pejtyel jiñi ty'añ ambä tyi ityojlel majkijachbä yumäl, bajche' jiñi lajyumäl, jiñi xinyumäntyel yik'oty tyi uxlajmyumäl, muk' imejlel ik'el pejtyel lakpi'älob, jinjach mi imejlel tyi käntyäntyel me che' yom iyum tyejklum bajche'äch mi yäl ila tyi tyulmalty'añ.

II. Jiñi ty'añ ambä tyi ityojlel ibajñel lakpi'äl, yik'oty albilbä tyi ityojlel muk' ikäntyäntyel bajche' mi yäl ili tyulmalty'añ yik'oty machbä muk'ik imejlel ikäntyañ.

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

III. Pejtyel lakpi'äl muk' imejlel ikäñ ba'ikjachbä ty'añ ambä tyi ityojlel iyum tyejklum o ibajñelbä akse me ma'añ mi isub chuki ye'tyel icha'añ.

IV. Mi imejlel bajche' mi ityajtyäl ty'añ yik'oty bajche' mi ik'axel tyi chajpäntyel.Ili bajche' mi mejleltyak mi ik'ejlel tyi ityojlel weñ sojlemobä tyi ikämbal yik'oty machbäs juntyikilikjach mi ikotyañ lakpi'äl, yik'oty wembä tyi ibajñelil mi imel 'tyel.

V. Lakpi'älob xik'bilobä, mi imejlel tyi käntyäñtyel ijuñilelob tyi iyotylelbä baki lotybil juñ, yik'oty mi ipujkel tyi *medios electrónicos* tyi ts'äklel ty'añ k'ämbilbä tyi ityojlel iyum tyejklum.

VI. Ili tyulmalty'añ mi yäl bajche' mi imel jiñi lakpi'äl xik'bilobä cha'añ mi isub ity'añ cha'añ jiñi tyak'iñ k'ämbilbä tyi ityojlel iyum tyejklum ambä tyi ityojlel wembä imelbal lakpi'äl.

VII. Jiñi machbä k'elbilik bajche' mi ityajtyäl ty'añ cha'ambä tyejklum mi imejlel ak'entyel ityoj imul bajche'äch mi yäl ila tyi tyulamalty'al.

Wukp'ej lajm (Art. 7). Ma'añik mi imejlel tyi mäktyäñtyel majki yom icha'leñ ts'ijb o mi puk ity'an tyi juñ.

Ma'añik tyulamalty'añ yik'oty yumäl muk'bä imäktyañ ty'añ, ma'añik ja'el majki mi imejlel tyi wolts'intyel jiñi yujilobä tyi ts'ijb, ma'añik yujtyibäl jiñi p'isbä tyi ibajñel lakpi'äl. Ma'añik mi imejlel tyi mäjkel ja'el ya' baki mi ilok'el yejtyal ili juñ bajche' e'tyijib cha'añ tyojmulil.

Ili tyulmalty'añ kuxulbä mi isub jajaya yom cha'añ ma'añik mi imejlel ijojp'el imul baki mi imejleltyak yejtyal juñ, cha'añ mach mi ikäjchelob majki mi ichoñob jiñi juñ, yik'oty pejtyel majki mi ichoñ juñtyak tyi tyejklum, jiñjach me mi imejlel ipäs imul chuki machbä weñik chuku melbil icha'añ.

Waxäkp'ej lajm (Art. 8). Jiñi x-e'tyelob yik'oty bik'tyi x-e'tyelob cha'añ tyejklum mi ip'is chuki mi ik'ajtyiñ pejtyel lakpi'älob, jiñäch me ts'ijbu'bil yik'oty me xuk'ul mi ik'ajtyiñob, me cha'añ jiñi p'ätyä ty'añ jinjach mi imejlel ik'ajtyiñob jiñi lakpi'älob wäbä kolemob ila tyi mejiku.

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

Pejtyel chuki mi ik'ajtyiñtyel yom mi iyák' ity'añ jiñi yumäl wolibä ik'ajtyibentyel, kome xik'bebil ja'el cha'añ mi iyák' jiñi ty'añ majki woli ik'ajtyiñ.

Bolomp'ej lajm (Art. 9). Ma'añik mi imejlel its'okbentyel lakpi'äl me yom ityempañob ibä tyi uts'aty cha'añ mi imel chuki yom imel tyi weñ. Jiñjach jiñi lakpi'älob wäbä kolemob ila tyi Mejiku mi imejlel ityempañob ibä cha'añ mi iña'tyañ isujmlel p'ätyä ty'añ cha'añ laktyejklum. Ma'añik mi imejlel ityempañob ibä lakpi'äl cha'añ jontyolil.

Mach lekojik yik'oty ma'añik mi imejlel tyi jejmel jump'ej tyempabä cha'ambä mi ik'ajtyibeñ yumäl chuki yom tyi ilumal, jinjach cha'añ ma'añik leko ty'añ yik'oty jontyolil tyi ityojlel yumäl, ma'añik mi i mejlel tyi xik'bentyel cha'añ mi imel chuki yomob jiñi iyum tyejklum.

Lujump'ej lajm (Art. 10). Iyumob jiñi lumal tyi Mejiku añ *derecho* icha'añ mi iloty juloñib tyi iyotyoty, cha'añ mi ikäntyañ ibä, jiñjach jiñi machbä albilik tyi tyulmalty'añ ma'añik mi imejlel iloty yik'oty jiñi baja icha'ambä mi ik'äñ soraruj. Jiñi tyulmalty'añ cha'añ juloñib mi yäl bajche' mi ik'äjñel, chuki mi ik'ajtyibentyel iyum jiñi juloñib yik'oty baki mi imejelel ik'äñ jiñi ijuloñib.

Junlujunp'ej lajm (Art. 11). Pejtyel lakpi'älob muk' imejlel tyi ochel ila tyi lumal Mejiku, mi imejlel tyi lok'el ja'el, mi imejlel tyi xämbal bakijach yom ila tyi lumal Mejiku yik'oty mi imejlel tyi chumtyäl bakijach yom, mach yejtyelik añ ijuñilel cha'añ mi iyäñ ichumlib, bajche' *pasaporte*, o yambä juñtyak. Tyi k'äjñel ili *derecho* jiñjach mi mejlel ityik' jiñi me añ wokolil tyi ityojlel baki mi ityoj-eañtyel mulil, bajche' wokol cha'añ tsäsaj, o yambätyak wokolil tyi ityojlel yumäl, jiñmeku bajche' iliyi mi imejlel tyi tyijk'el majki yom iyäñ ichumlib ila tyi Mejiku, che' mi imejlel ja'el yambä lakpi'älob machbä wä'ik kolem ila tyi Mejiku.

Lajchämp'ej lajm (Art. 12). Ila tyi ilumal Mejiku ma'añik majki mi imejlel iyäk'eñtyel juñ cha'añ ñumeñ weñ mi ichumtyäl, cha'añik me tyilem tyi ñojtye'elob ma'añix mi ichäñ ch'äjmel, yik'oty jiñi tyilembä tyi yambä *país* ila tyi Mejiku ma'añik ik'äjñibal.

Uxlujump'ej lajm (Art. 13). Ma'añik majki baja añ icha'añ tyulmalty'añ baki mi ityoj-esañtyel imul yik'oty ma'añik majki baja añ icha'añ x-e'tyelob bajche' xtyoj-esaj mulil.

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
Libro completo en:
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
https://goo.gl/JikCu3

Ma'añik majki lakpi'äl mi imejlel yäk'entyel *fuero* yik'oty ma'añik majki mi imejlel iñumeñ cha' ch'äm ityojol cha'añ jiñi e'tyel wolibä imel. Jiñjach jiñi *fuero* ambä tyi ityojlel kera lamtya añtyo wäle, che' bajche' jiñi machbä muk'ik ijak' bajche' ye'tyelob ya'i, jiñi xtyoj-esaj mulilob ma'añik mi imejlel ik'axtyesañ tyi yambä lakpi'älob machbä añik tyi ityojlel baki mi ik'elob jiñi kera. Me añ jump'ej mulil o mulil cha'ambä lakpi'al machbä ochemik cha'añ kera, muk'äch imejlel jiñio x-e'tyelob cha'ambä pejtyel yum tyejklum.

Chäñlujump'ej lajm (Art. 14). Ma'añik tyulmalty'añ muk'bä iwi'i chilbeñ iweñlel lakpi'älob.

Ma'añik majki mi imejlel tyi ts'okbentyel iwenlel o mi ichilbentyel chuki añ icha'añ, jinjach me añ iwokol tyi ityojlel xtyoj-esaj mulil ak'bilbä tyi yumäl, baki mi ijak'el pejtyel tyi yuts'atylel tyi tyulmalty'añ ak'bilbä tyi ñaxañ.

Jiñi tyoj mulil cha'añ tsäsa ma'añik mi imejlel tyi xijk'el, akse me lajal o me añ yonlel ty'añ tyi ityojlel, wokolil me ma'añ ya' tyi tyulmalty'añ baki mi iyäl cha'añ jiñi wokol wolibä tyi k'ejlel.

Jiñi wokol ambä tyi ityojlel ba'ikjachbä lakpi'äl, jiñi tyoj mulil che'äch bajche' mi yäl ya' tyi tyulmalty'añ, me ma'añ iliyi mi ik'ejlel bajche' añ wembä *derecho* icha'añ jiñi ambä imul.

Jo'lujump'ej lajm (Art. 15). Ma'añik mi iyäjk'el ty'añ cha'añ mi ik'axel tyi yambä *país* jiñi kächälobä lakpi'äl, me jiñik ja'el lakpi'äl melbilbä icha'añ ba'ikjachbä wokol tyi yambä *país* ma'añik mi imejlel tyi mosojintyel, ma'añik jump'ej ty'añ baki imejlel tyi yäjñel isujmlel ya' tyi ña'al tyulmalty'añ cha'añ pejtyel lakpi'älob.

Wäklujump'ej lajm (Art. 16). Ma'añik mi imejlel tyi wolts'intyel juntyikil lakpi'äl, jump'ej xchumtyäl ya' baki chumul lakpi'älob, ma'añik majki mi imejlel tyi chilbentyel ijuñ, yik'oty pejtyel chubä añ icha'añ, jiñjach che' añ jump'ej ty'añ tyilembä tyi ityojlel ñukbä x-e'tyel, yujilbä isujmlel jiñi wokol.

Ma'añik majki mi imejlel tyi käjchel me ma'añ ity'añ jiñi xtyoj-esaj mulil icha'añ yumäl yik'oty me ma'añ majki tsa' isubu tyi yumäl jiñi mulilbä mi yäl ili tyulmalty'añ, muk'bä its'ok'

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

ityijikñäyel lakpi'äl, yik'oty me pejtyel añ albilbä tyi tyojlel jiñi mulil tsabä imele ili subilbä tyi mulil.

Jiñi xyaj e'tyel cha'añ ili tyoj-esaj mulil, muk'bä yäk ity'añ cha'añ mi ikäjchuel yom cha'añ mi iyäk' jiñi ambä imul tyi ityojlel wes, tyi orajach cha'añjach pejtyel chuki mi imel tyi tyojlel mi ik'ojtyel pejtyel chuki mi iyujtyel. Pejtyel chuki machbä weñik mi iyujtyel tyi ityojlel ili wolibä imel ibä mi icha' mejlel tyi k'ejlel bajche' tsa' tsojli iwokol lakpi'äl imelbalbä xyaj e-tyel icha'añ yumäl bajche'äch mi yäl tyulmalty'añ.

Majchikjach lakpi'äl mi imejlel ichuk jiñi wolityobä imel imul, o che' tsa' ujtyi imel imul, cha'añjach oraj mi iyäk' tyi ityojlel läk'älbä añ x-e'tyelob cha'añ ili tyoj-esaj, ja'el iliyi yom cha'añ oraj mi ijak' ja'el, bajche' ili *Ministerio Público*.Tyi ora mi imejlel ijuñilel imul majki mi käjchel.

Me añ orajachbä yom k'ejlel wokol, bajche' jiñ tsätsbä wokol bajche' mi iyäl tyi tyulmalty'añ, cha'añ mach mi ikolel jiñi tsabä imele mulil tyi ityojlel x-e'tyelob baki käñäl bajche' oraj tsa' ujtyi wokol, me tsa' yila yumälob cha'añ tyoj-esaj wokolil bajche' jiñi *Ministerio Público* jiñ muk' imejlel yäl me imejlel tyi käjchel lakpi'äl ambä imul.

Jiñi muk'bä ityajtyäl che' woli imel mulil, jiñi wes baki mi isujbel yom cha'añ oraj mi yäl ity'añ ja'el cha'añ mi ikäjchel lakpi'äl ambä imul, cha'añ mi iyäl cha'añ mi ikäjchel o cha'añ mi ikojlel che'äch bajche' mi iyäl jiñi x-e'tyel.

Jiñi melojibäl, me jiñäch tsa' ik'ajtyi jiñi *Ministerio Público* cha'añ jiñi chajpäbilbä wokol, mi mejlel ik'ajtyiñ cha'añ mi ikäntyäñtyel lakpi'äl tyi yotyoty bajche'äch mi yäl jiñi tyulmalty'añ, cha'añ ma'añik mi imejlel tyi ñumel tyi chak'al k'iñ, cha'añ uts'aty mi iyujtyel jiñi chajpaya, yik'oty cha'añ mi ikäñtyäntyel iwenlel baki mi iyujtyel meloñel, o jiñ che' jiñi kächälbä lakpi'äl yom ijisañ chuki añtyak cha'añ mi ijem jiñi meloñel. Ili ik'iñilel tyi käñtyäntyel lakpí'äl mi imejlel tyi ñuk-añ yonlel k'iñ me che'äch yom ik'ajtyiñ jiñi *Ministerio Público* me añtyo maxtyobä ujtyemik tyi chajpäntyel wokolil, jiñi käntyäntyel ambä imul lakpi'äl ma'añik mi imejlel tyi ñumel tyi chänk'al k'iñ.

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

Ili komol ña'tyibilbä wokol jiñäch muk'bä ityempañob tyi cha'tyikil tyi uxtyikil lakpi'äl cha'añ mi imelob jiñi komolbä wokol tyi pejtyel oraj, o jiñi tyile bixelbä mi imelob jiñi wokol bajche'äch mi iyäl tyi tyulmalty'añ.

Ma'añik mi imejlel tyi käjyel lakpi'äl k'älä tyi lajchämp'ej yuxk'al ora me mextyo wen kämbil imul, jiñach ili tyempo k'ämbilbä cha'añ mi iyäjlel me mki ikäjchel o mi ikojlel; ili tyempuji mi imejlel tyi ñuk-añ me jiñ komol ña'tyibilbä wokol bajche' mi iyäl tyi tyulamlty'añ. Majki machbä añik mi ip'is ili tyulmalty'añ mi imejle icha' tyaj imul ja'el.

Jiñi ty'añ cha'añ mi imjelel tyi chajpäntyel otyoty, jiñjach jiñi añobä iye'tyel mi iemjlelob iyäl ity'añ pero jiñ me tsa'äch ik'ajtyi jiñi M*inisterio Público* mi yäl baki añ jiñi otyoty muk' ichajpäntyel, yik'oty jiñi lakpi'äl muk'bä imejlel tyi käjchel yik'oty bajche' chubä añicha'añ, jiñi x-e'tyelob jiñjach mi imejlelob imel jiñi che' mi iyujtyeli orajach mi imejlel imel juñ baki añob jiñi *testigo* bajche' iyumobä otyoty tsa' bä ik'ele o bajche' x-e'tyelob tsa' bä imele chajpa otyoty.

Jiñi bajñel ty'añtyak ma'añik mi imejlel tyi pujkkel. Jiñi tyulmalty'añ mi imejlel iyäk' tyojmulil majki ma'añ mi ip'is ili bajñelbä mi iyujtyel ty'añ, jinjach me añ majki yälol mi iyäk' mach mulilik. Jiñi wes mi imejlel ik'el ik'äjñibal iliyi, pero jiñjach me añ chuki mi iyäl tyi ityojlel jiñi mulil wolibä tyi k'ejlel. Ma'añik mi imejlel tyi ch'äjmel yambä ty'añ muk'bä ilaj tsiktyesañ yambätyak bajche' mi iyäl jiñi tyulmalty'añ.

Jinjach me ity'añ jiñi xtyoj-esaj mulil icha'añ lajyumäl, o jiñi *Ministerio Público federal* mi imejlel yäl cha'añ mi ik'äjñel jiñi mukbilbä ty'añ. Me che' bajche' jiñi, ili yumälob mi imejlel iweñ sub isujmlel jiñi wolibä ik'ajtyiñ, baki mi iyäl chuki mi ikajel tyi mejlel, bajche' jale oraj mi iyujtyel.Jiñi xtyoj-esaj mulil cha'ambä lajyumäl ma'añik mi imejlel yäl iliyi chukimi iyujtyel me cha'añ che' mi iyujtyel xyajkaya x-e'tyel, *fiscal, mercantil, civil, laboral, o administrativo*, yik'oty me jiñik cha'añ sub ty'añtyak jiñi kächälbä lakpi'äl yik'oty wolibä ikoptyañ.

Jiñi *ip'ätyälel judicial* añ ichja'añ wesob muk'bä ik'el cha'añ mi iyujtyesañ tyi oraj, jiñi k'ajtyiyajtyak, tsajäbilbä yik'oty bajche' mi iyujtyel chajpaya tyi yumäl, yombä mi iyochel *judicial,* muk'bä ik'el pejtyel *derecho* icha'añ jiñi ochemobä tyi meloñel, jiñi añobä imul

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

yik'oty pejtyel tsabä tyajle tyi ty'añ. Añ yom mi its'ijbuntyel pejtyel chuki mi iyäjlelo tyi ityojlel wes yik'oty jiñi *Ministerio Público* yik'oty pejtyel yumäl ochemobä ja'el.

Jiñi laj ochemobä tyi ty'añ cha'añ wokol mi ityaj ixujk'el bajche'äch mi iyäl jiñi tyulamalty'añ. Ijajk'ibal jiñi pejtyel ty'añ me mach uts'aty maáñik ik'äjñibal cha'añ mi ik'äjñel tyi suboñel.

Ili yumälob cha'añ *administración* mi imejlel ilu'tyañ jiñi chumlibäl cha'añjach mi ik'el me woläch tyi mejlel tyi weñ pejtyel ña'tyibilbä bajche' cha'añ säk baki añob, cha'añ mi ik'el pejtyel juñ baki mi ts'ijbubil wolibä imejlel, bajche' mi iyäl jujunchajp tyulmalty'añ yik'oty bajche'tyak mi iyujtyel chajpaya otyoty.

Pejtyel jiñi juñ ñajtybä tyilem ma'añik mi imejlel tyi chajpäntyel, me añ majki tsa' ichajpa mulil tyi ityojlel tyulmalty'añ.

Che' xuk'ul pejtyel lakpi'älob me juntyikilik soraru mi imejlel tyi käytyäl tyi yambä otyotyak me mach che' yom iyum ili otyoty, yik'oty mach cha'añik mi imejlel yäk'eñ chuki yom. Me yorälel kera jiñob soraru mi imejlel ik'ajtyiñ baki mi iyajñelob, iwe'el yik'oty chuki yambä yomob, bajche'äch mi yäl jiño tyulmalty'añ icha'añob.

Wuklujump'ej lajm (Art. 17). Ma'añik majki lakpi'äl mi ibaja mejlel ityoj-esañ mulil, yik'oty ma'añik mi imejlel ip'ol wokol cha'añ mi ikájtyiñ i *derecho*.

Pejtyel lakpi'äl añ i *derecho* cha'añ mi ikotyäntyel tyi iwokol muk'bä yäk' bajche' jiñi *tribunal* iye'tyeläch bä bajche' mi iyäl jiñi tyulmalty'añ, baki mi iyältyak majlel isujmlel jiñi meloñel tyi oraj yik'oty tyi its'äklel. Ili iye'tyeli mach tyojbilik, jincha'añ pejtyel e'tyel bajche' iliyi ma'añik mi imejlel tyi tyojtyäl.

JIñi tyulmalty'añtyak mi imejlel iñaxañ k'el bajche' yom tyoj-esañtyel jiñi wokolil. Cha'añ jiñi *penal* mi iyäjlel bajche' mi ik'äjñel, mi ik'ejlel cha'añ uts'aty mi ityoj-esantyel wokol ya' mi iyäjlel bajche' mi ik'ejlel tyi ityojlel *judicial.*

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

Jiñi iyujtyibal jiñi meloñel bajche' albiljachbä yom cha'añ mi isujbel tyi pejtyelel iyum tyejklum, pero ñaxañ mi isubentyelob woliyobä tyi laja meloñel.

Jiñi tyulmalty'añ ambä tyi lajyumäl, tyi xiñyumäl yik'oty tyi *Distrito Federal*, mi chumchokoñ jump'ej wembä kotyijibäl icha'ambä pejtyel iyum tyejklum, jiñi yabä woliyob tyi e'tyel yom weñ sojlem tyi juñ cha'añ uts'aty mi imejlel ikotyañ majkijachbä lakpi'älob. JIñi ikämbäl o iña'tyibal jiñi xkotyayajob yom mach pek'ik bajche' icha'añob x-e'tyelobä tyi ityojlel *Ministerio Público*.

Ma'añik majki mi imejlel tyi käjchel cha'añ bety tyi ityojlel lakpi'äl.

Waxäklujump'ej lajm (Art. 18). Jiñjach jiñi mulil weñ wokolbä, mi imejlel its'ok ityijikñäyel lakpi'äl, jiñ meku che' mi imejlel tyi jumuk' käjchel. Ili baki mi iyujtyel iliyi meloñel yäñäl bajche' baki kmi iyujtyel yambä meloñeltyak, yik'oty mach lätsälik mi iyujtyel.

Jiñi bajche' mi iyujtyel kächojel mi ichajpäñtyel bajche' mi iyujtyel e'tyel, käntyesantyel cha'añ e'tyel, cha'añ käñ juñ, cha'añ k'ok-äjel, yik'oty cha'añ alas, cha'añ mi icha' ochel tyi wen lakpi'äl jiñi ambä imul, yik'oty cha'añ mach mi ichäñ mel jiñi mulil, mi iweñ k'ejlel iweñlel lakpi'äl bajche'äch mi iyäl tyi tyulmalty'añ. Jiñi x-ixikob che' mi tyojob imul ja'el mach jiñikjach baki mi ityojob imul jiñi wiñik, yambäyäch baki mi ityoj-esañob imul ja'el.

Jiñi lajyumäl, jiñi xiñyumäl yik'oty jiñi *Distrito Federal*, mi imejlel ikomol ña'tyañob cha'añ jiñi ambä tyi ik'äb walibä ityoj imul ma'añik mi imajlel tyi yambä tyojib mulil machbä kämbilik.

Jiñi lajyumäl, jiñi xiñyumäl yik'oty jiñi *Distrito Federal*, mi iwa'chokoñ bajche'äch jiñi ambä tyi ityojlel, junchajp bajche' mi ityoj-esäntyel mulil, muk'bä ik'ämbentyel majki jiñi imelbal che' bajche' mulil mi ik'ejlel tyi tyulmaltyáñ, pejtyel jiñi ambä lajchämpéj ijabil pero jubembä tyi wäxäklujump'ej jab, ya' mi ik'ejlel cha'añ uts'aty mi ityoj jiñi imul bajche' mi iyäl ya' tyi ña'altyulmalty'añ cha'añ jujuntyikil lakpi'al, yik'oty bajche' ja'el jiñi *derecho* icha'ambä tyi jujuntyikil lakpi'äl kämbebilbä tyi ña'altyulmalty'añ. Lakpi'älob maxtyobä añik lajchämp'ej

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

ijabilel, pero tsa'ixbä imele mulilbä tyi tyulmalty'añ, muk'jach imejlel tyi weñ tyumintyel tyi ty'añ yik'oty mi iyäk'entyel ikäñ iwenlel iyum tyejklum.

Tyi ik'äjñel jiñi bajche' mi iña'tyañ iye'tyel jujunchajp yumäl añ tyi ityojlel bajche' jiñi *instituciones, tribunales* yik'oty xyaj-etyelob sojlemob tyi juñ cha'añ mi iyäk' ili tyoj-esaj wokol tyi ityojlel jiñi tsijib xkolelob. Mi imejlel tyi k'äjñel bajche' jiñi tyik'oñel, käntyayaj, me che' yom k'ejlel ili wokol, pero mi iñaxañ kéjlel iweñlel jiñi alob.

Ili bajche' yujil ujtyel tyoj-esantyel ili muliltyak, yom cha'añ mi ik'ejlel bajche' mi imejlel. Pejtyel ili bajche' mi iyujtyeltyak tyi ityojlel alobob mi ik'elbentyel iweñlel, yik'oty cha'añ ibajñel jiñi iyaj-etyel yumäl wolibä imel majlel ili tyoj-esayaj wokol. Ili tyoj mulil wolibä iyäk'entyel jiñi alobob mi imejlel tyi ty'oxbentyel me weñäch imelbal cha'añ che' jiñi mi icha' ochel bajche' iyum tyejklum yik'oty tyi jump'ej xchumtyäl, cha'añ mi icha' k'ok-añ iwenlel bajche' wembä lakpi'äl. Ili che' mi iñujp'el alobob jiñjach mi imejlel me weñ wokol imelbal, yik'oty mi ik'ejlel cha'añ mach weñ jal, pero jiñjach mi imejlel tyi ak'entyel alobob añixbä chäñlujump'ej ijabilel, tyi ityojlel jiñi junmojty majki mi ik'el wokolbä tyi iyum tyejklum.

JIñi lakpi'äl wäbä kolemob tyi mejiku pero wlolibä ityoj imul tyi yambä *país,* mi imejlel tyi k'axel tyilel ila tyi mejiku cha'añ wä' mi ityoj imul yik'oty cha'añ mi icha' ochel tyi wembä iyum tyejklum; jiñi tyilemobä tyi yambä *país* wolibä ityoj imul ila tyi mejiku, mi imejlel tyi chojkel majlel tyi ilumal pero mi ik'ejlel bajche' albil ya' tyi *tratados internacionales* melbilbä cha'añ mi ik'ejleltyak ili wokol. Cha'añ mi iñijkäntyel ili kächälbä lakpi'äl jiñjach mi imejlel me che'äch yom ja'eli.

Jiñi woliyobä ityoj imul, me che'äch woli iyäl tyi tyulmalty'añ mi imejlel tyi ajñel ityoj imul baki läk'älbä tyi ilumal, cha'añ mi icha' weñ-añ imelbal che' jiñi mi cha' ochel tyi wembä iyum tyejklum. Ili wolibä iyäl ilayi, ma'añik mi imejlel tyi ityojlel jiñi iye'tyelixbä ip'ol wokol yik'oty yañobä weñ jontyolobä añixbä ibaja käntyäntyel yom.

Che'mi imäjkel cha'añ mi ityoj imul jiñi iye'tyelixbä mi ip'ol wokol mi ichojkel majlel ya' tyi iyotylel tyojib mulil baja icha'añixbä. JIñi x-e'tyelob cha'añ yumäl wolibä ik'el ili wokol mi imejlel iyäl cha'añ ma'añik mi ipejkäntyel jiñi makälbä lakpi'äl, jiñjach mi imejlel tyi ochel jiñi

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

wolibä ikotyañ, pero añ ikäñtyäntyel pejtyel majki wä'añ ila tyi mäjkibäl otyoty. Ili wolibä tyi ajlel mi imejlel tyi ajk'el tyi yambä mäjkibäl otyoty baki yombä iweñ k'ejlel ja'el, bajche' mi iyäl tyi tyulmalty'añ.

Bolomlujump'ej lajm (Art. 19). Ma'añik majki x-e'tyel cha'añ xtyoj-esaj mulil mi imejlel ikäch tyi ñumeñ lajchämp'ej ichämk'al oraj, che' mi ikäjchel jiñi ambä imul, ma'añik mi imejlel tyi tyo'o ajlel cha'añ ochem tyi mejlel bajche': jiñi mulil wolibä isubentyel jiñi kächälbä, baki tsa' ujtyi wokol, yorälel baki tsa' ujtyi yik'oty bajche' tsa' ujtyi, yik'oty pejtyel ijajk'ibal tyi ityojlel jiñi wokolil bajche' mi iyäl ila tyi tyulmalty'añ, bajche' mulilbä baki tsa' imele imul jiñi wolibä tyi sujbel, o tsa' iyotsa' ibä.

Ili *Ministerio Público* jiñjach mi imejlel ik'ajtyibeñ jiñi wes, cha'añ mi ipoj käch jiñi ambä imul che' mach k¨abäl imul jiñi lakpi'äl, ikolel majlel jiñi meloñel, ikäntyäntyel jiñi kächälbä lakpi'äl, jiñi majki tsa' ik'elej o tyi ityojlel tyejklum, yik'oty bajche' jiñi kächälbä bajche' mi imel ibä, me tsa'ix iñaxañ alä jiñi junmojty muk'bä ik'el ili wokol. Jiñi wes mi imejlel iyäl cha'añ mi imäjkel lakpi'äl, me jiñ muk'bä ip'ol ña'tyibilbä wokol, tsänsaj, tyäk'läntyel x-ixik, xujty'intyel lak´pi'äl, o jiñi wokolil cha'ambä jontyolil yik'otybä juloñib, o bajche' yambä wokoliltyak tyi ityojlel jiñi tyulmalty'añ wolibä iñjkabeñ ixuk'tyilel ili mejiuku, yik'oty bajche' mi iyotsabeñ iwokolel lakbäk'tyal.

Jili tyulmalty'añ mi imejlel yäk'eñ iñuklel jiñi wes cha'añ mi its'okbeñ iwenlel lakpi'äl ochembä tyi ityojlel wokol.

Jiñi yorälel cha'añ mi isujbel tyoj mulil jiñjach mi imejlel me jiñi woli ik'ajtyiñ jiñi kächälbä, che'äch bajche' mi iyäl jiñi tyulmalty'añ. Che' mi iñajty-esañtyel jiñi käjchel cha'añ jiñi ambä imul, mi imejlel iyäk'entyel ityoj imul jiñi x-e'tyel bajche' mi iyäl tyi tyulmalty'añ. Jiñi x-e'tyel ambä tyi ityojlel che' mäkäl jiñi ambä imul, jiñi yorälel albilbä me ma'añ mi iyäk'entyel ik'jelib jiñi juñ baki mi iyäjlel bajche' añ iwokol, mi imejlel iña'tyañ cha'añ jiñi wes weoli iyujtyel ik'ajñibal jiñi wokol, me ma'añ tsa' icha' ak'entyi tyi uxp'ej oraj muk'ix imejlel tyi jajmel lok'el ya' baki mäkäl.

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

Pejtyel meloñel wersa mi imejlel tyi k'ejlel majlel bajche' woli yujtyel meloñel ambä yik'oty kächoñel mi iyujtyel. Me ya' tyi eskwela mi ilok'el yambä wokol tsa'bä imele yambäyächbä bajche' ili wolibä ityoj-esan majlel ilayi, mi imejlel tyi tyejchel tyi chajpäntyel bajche' yambä wokolil, wi'iltyo mi imejklel t

Me jiñi lakpi'äl ambä imul mi iputs'tyañ ili meloñel che' muk'tyo ikajel tyi ajlel bajche' mi ikäytyäl, o me tsa' ajk'i tyi ityojlel yambä wes o

Pejtyel jiñi ityäk'läntyel tyi ityojlel majki ikäjchel o ya' tyi otyoty baki mäkäl machbä albilik tyi tyulmalty'añ mi imejlel tyi cha' k'elbentyel iwokol majki bä xyaj-e'tyel che' woli imel ya' tyi mäjkibäl, jiñäch jiñi wokolil muk'bä icha' tyoj-esantyel tyi ityojlel jiñi tyulmalty'añ.

Junk'al lajm (Art. 20). Pejtyel meloñel subil yom o albilajach. Mi ik'ejlel majlel bajche' mi ipujkel isujmlel tyi ityojlel lakpi'älob, me jiñ bajche' mi icha' wäläk yäñob ity'añ, tyempäntyel isujmlel o ik'ejlib imajlel.

A. Ñaxambä k'elbil majlel.

I. Jiñi meloñeltyak cha'añ mi ikäjñel chuki ujtyemtyak, cha'añ mi ikäntyäntyel majki machbä añik iwokol, mi ik'ejlel cha'añ jiñi ambä iwokol mach muk'ik ityo'o käytyäl, yik'oty pejtyel tsa' bä ts'ibuntyi mi icha' käytyäl tyi uts'aty.

II. Pejtyel ty'añ muk'bä imejlel ya'añ yom jiñi wes, cha'añjach ma'añik majki mi ikotyañ meloñel, yik'oty cha'añ mi ik'ejlel pejtyel wolibä yäjk'el cha'añ kotyäntyel, jiñi yom cha'añ mi imejlel tyi uts'aty.

III. Che' mi yäjk'el jiñi ty'añ ña'tyibilbä cha'añ bajche' jalel mi ikajel tyi käjchel lakpi'äl, jiñi muk'bä ipästyäl cha'añ mi ikäjñel imul jiñjach mi ich'äjmel jiñi tsabä k'ejli ya' tyi meloñel. Jiñi tyulmalty'añ jiñ mi iyäl chuki mi imejlel tyi käytyäl yik'oty chuki mi ik'äjñel tyi k'ejlel jiñi wokolil, yombä ñaxañ ña'tyäntyik ityoj-esantyel.

IV. Ili meloñel mi imejlel tyi ityojlel jiñi wes machbä ikäñäyik isujmlel tyi ñaxañ. Ch'e mi iyäjk'el ikäjñel jiñi wokol miimejlel tyi ityojlel pejtyel wutyäl, mi icha' wäläk jats'beñob ibä ity'añ.

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

V. Majki muk'bä ipäs isujmlel imul lakpi'äl jiñi jiñi wolibä tyi suboñel, bajche'äch mi iyäl jiñi tyulmalty'añ. Jujunmojtybä lakpi'äl woliyobä tyi meloñel lajal mi ich'äjmelob tyi ty'añ cha'añ tyoj mi iyujtyel jiñi meloñel.

VI. Ma'añik majki xtyoj-esaj wokol mi imejlel tyi ochel baki wolix yujtyel jiñi meloñel yik'oty ma'añik mi imejlel me mach laja ya' añ woliyobä tyi meloñel, baki muk' tyi wäläk chojkel ty'añ, o mi ik'ejlel muk'bä imejlel tyi k'ejlel bajche' mi iyäl tyi tyulmalty'añ.

VII. Che' muk'ix iyujtyel jiñi meloñel, jiñ me ma'añix woli ichäñ chok ity'añ jiñi ambä imul, muk'ix imejlel tyi ujtyel tyi oraj bajche'äch mi iyäl ili tyulmalty'añ. Jiñi ambä imul me tsa'ix ikäñä tyi ityojlel xtyoj-esaj wokol cha'añ añäch chuki machbä weñik tsa' imele, me añix kabäl isujmlel jiñi meloñel baki mi ipästyälpejtyel chuki tsa' imele, jiñi wes muk'ix imejlel yäk' yorälel cha'añ mi iyujtyel tyi sujbel isujmlel jiñi meloñel. Ili tyulmalty'añ mi iyäl chuki iwenlel mi ityaj jiñi tsabä ikäñä imul tyi ityojlel jiñi wes.

VIII. Jiñi wes jiñjach mi imejlel ikäch lakpi'äl me añäch isujmlel iwokol jiñi wolibä meloñel.

IX. Pejtyel jiñi päs-ijib mulilel tsa'jachbä xujch'intyi ma'añik ik'äjñibal.

X. Pejtyel k'elbilbä ila tyi junchajp lajm, mi ik'ejlel ja'el ya' tyi iñuklel meloñel.

B. Iwenlel wolibä tyi sujbel lakpi'äl.

I. La'tyo ik'äñ iwenlel lakpi'äl me maxtyo wen kämbil imul tyi ityojlel xmeloñel bajche' jiñi wes.

II. Che' ya'ix añ baki mi iyujtyel meloñel, mi isubentyel chuki isujmlel ya'añ tyi ityojlel x-e'tyelob, yik'oty cha'añ mi imejlel iñäch'tyañ, che' ñäch'äl ma'añik mi imejlel tyi sutyk'ibentyel tyi imul. Mi ilaj käjyel yik'oty mi imejlel tyi cha' k'elbentyel imul bajche' mi iyäl ila tyi tyulmalty'añ pejtyel che' mi its'okbentyel ipejkäntyel, bäktyesaj o bajbentyel. Pejtyel jiñi meloñel che' mach ya'añ xkotyaya ma'añik ik'äjñibal.

III. MI isubentyel che' tsa' ujtyi tyi chujkel yik'oty che' mi ikajel tyi meloñel tyi ityojlel *Ministerio Público* o tyi ityojlel wes, chuki isujmlel jiñi meloñel tyi ityojlel yik'oty iwenlelbä añ tyi ityojlel ja'el. Me jiñob ña'tyibilobä icha'añ wokol, jiñi xyaj e'tyelob mi imejlel ilotybeñ ik'aba' jiñi wolibä icha'leñ suboñel. Ili tyulmalty'añ mi iña´tyañ iwenlel ili ambä imul, o wolibä tyi meloñel, o tsa'ixbä subentyi imul cha'añ mi ikotyañ tyi ujtyel ili chajpaya wokol, yik'oty tyi käjñel wokol ambä tyi ityojlel ña'tyibilbä wokol.

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

IV. Mi iyotsantyelob jiñi tsa'bä ik'ele tsa' ujtyi wokol yik'oty pejtyel yambä ipäslib jiñi wokol muk'´bä iyäjk'el, mi iyäk'entyel iyorälel jiñi ambä imul cha'añ mi ipäjyel tyi meloñel yik'oty pejtyel lakpi'älob muk'bä ik'ojtyelob tyi meloñel añ yorälel ja'el bajche' mi iyäl tyi tyulmalty'añ.

V. Mi imel ibä jiñi ambä imul tyi ityojlel tyi pejtyel wutyäl tyi ityojlel juntyikil wes o yambä x-e'tyelob. JIñi ipujkib ty'añ jiñjach mi imejlel tyi tyijk'el me bajche' mi iyäl ili tyulmalty'añ, cha'añ mi ikotyäntyel pejtyel mejiku, pejtyel lakpi'älob, ikäntyäntyelob ochemobä tyi meloñel, tsa' bä ik'ele wokol, alälob, che' me añ tyi wokol jiñi juñ icha'ambä x-e'tyelob tyi yumäl o jiñ che' jiñi ambä iye'tyel mi iyäl cha'añ mi imejlel tyi käntyäntyel juñ. Jiñi ñatyi'bilbä wokol, jiñi chukityak mi imejlel che' wolityo tyi mejlel jiñi chajpaya añ ik'äjñibal cha'añ jiñi meloñel che' mach mi imejlel tyi k'ojtyelob yambä lakpi'äl ya' tyi meloñel. Ili tsa' bä ajli tyi ityojlel jiñi ambä imul mi imaktyañ o mi cha' k'ajtyiñ tyi chajpäntyel cha'añ mi icha' ak' yambä ipäs-ijib jiñi meloñel cha'añ mi ikotyañ ibä.

VI. Mi imejlel tyi ak'entyel pentyel juñ muk' bä ik'ajtyiñ cha'añ mi ichajpañ ikotyäjib tyi mulil.

Jiñi ambä imul yik'oty wolibä ikotyañ mi imejlel ityaj pejtyel juñ wolibä imejlel majlel tyi meloñel, che' ili ñaxambä me kächbilix o che' mi ikajel ich'ämbentyel itya'ñ cha'añ meloñel. Che' muk'tyo ikajel tyi ñaxañ isub imul lakpi'äl jiñ wes muk' imejlel ik'el pejtyel chuki ts'ijbubilbä tyi ityojlel jiñi ambä imul cha'añ mi imel jiñi ikotyäntyel. Che' mi ityejchel jiñi meloñel mach meku añix chuki mukul mi kajel tyi ityojlel pejtyel jiñi chajpaya cha'añ meloñel, jiñjach mi imejlel tyi mujkel pejtyel wolibä ik'ejlel majlel tyi meloñel cha'añ uts'aty mi iyujtyel jiñi chajpaya bajche'äch mi iyäl tyi tyulmalty'añ, yik'oty ja'el yom cha'añ oraj mi itsiktyesabentyel pejtyel woliyobä tyi meloñel cha'añ mach lekoj mi iña'tyañ xmeloñelob;

VII. Mi ityoj-esantyel jiñi mulil che' maxtyo ts'äktyäyem chämp'ej uw, che' mach mi iñumel tyi chap'ej jab jiñi tyoj mulil; mi ityoj-esantyel che' maxtyo ts'äktyäyem jump'ej jab me jiñi mulil ñumeñ tyi chap'ej jab jiñi tyoj mulil, jiñjach me añ majki tsa' ik'ajtyi ñumeñ yorälel cha'añ mi ichajpañ mi ikotyan ibä tyi mulil.

VIII. An *derecho* icha'añ jiñi ambä imul cha'añ mi isajkañ lakpi'äl sojlembä tyi tyulmalty'añ cha'añ mi ikotyañ ibä, jiñ mi ibaja ña'tyañ majki lakpi'äl mi isubeñ, mi imejlel isajkañ che' tsa' ujtyi tyi käjchel. Me mach yom o ma'añ mi ityaj jiñi lakpi'äl sojlembä tyi

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

tyulmalty'añ, jiñi wes mi imejlel iyäk'eñ juntyikil xkotyayaj cha'ambä pejtyel tyejklum. An *derecho* icha'añ ja'el cha'añ iyaj kotyayaj ya'añ jajaya che' mi imel ibä lakpi'äl yik'oty ja'el mi imejlel tyi k'ajtyibentyel ili ajkotyayaj cha'añ mi ik'ojtyel jajaya mi ikajel meloñel.

IX. Ma'añik mi imejlel tyi ñajty-añ imäjkel lakpi'äl o ikäjchel che' mach mi imejlel ityojbeñ ik'iñ jiñi yaj kotyayaj, o ba'ikjachbä ityojol tyi meloñel, cha'añ baki mi iyujtyel ili meloñel.

Jiñi ñaxañ mäjkel lakpi'äl ma'añik mi imejlel tyi ñumel bajche' mi iyäl tyi tyulmalty'añ, yik'oty ja'el ma'añik mi imejlel tyi ñumel tyi chap'ej jab, jiñjach mi imejlel tyi jal-añ me cha'añ woli tyi k'ejlel bajche' mi ikotyäntyel ambä imul. Me tsa' ts'äktyäyi ili k'iñ maxtyo añik subil bajche' jale ora mi ikalej ityoj imul, jiñi ambä imul muk'ix imejlel tyi lok'el akse me wolityo jiñi chajpaya, mi imejlel tyi ajk'el yambä bajche' mi iyujtyel käntyayaj. Pejtyel jiñi ñujp'el albilbä, mi itsijkel k'älä che' tsa' chujki.

C. I *derecho* jiñi kächälobä o wolibä tyi kotyäñtyel.

I. Mi isubentyel ikäñ chuki mi iyäl jiñi tyulmalty'al cha'añ meloñel; pejtyel ora mi imejlel tyi subentyel bajche' añ *derecho* icha'añ tyi tyulmalty'añ, yik'oty che' mi ik'ajtyiñ, mi imejlel mtyi subentyel bajche' añ jiñi meloñel tyi ityojlel.

II. Mi ikotyäntyel jiñi *Ministerio Público;* cha'añ mi ich'ämbentyel pejtyel chuki juñ ambä tyi ityojlel cha'añ jiñi meloñel, bajche' tyi chajpaya o tyi iñumel meloñel, cha'añ mi ik'äjñel tyi meloñel o cha'añ mi ixuk' chokoñ meloñel bajche' mi iyäl tyi tyuilamalty'añ.

Me jiñi *Ministerio Público* mi iyäl cha'añ mach yjetyel mi ik'ejlel jiñi meloñel, jiñi kächälbä mi imejlel iyäl cha'añ mach che'ik.

III. Mi ich'äm tyi ityojlel jiñi junmojty wolibä ik'elob ili wokol, jiñi its'äkäntyel yik'oty tyik'oñel cha'añ mach mi imel ipusik'al.

IV. Mi ityoj-esabentyel pejtyel tsa' bä ts'ibuyi tyi ityojlel cha'añ wokol. Añ mi imejlel ja'el cha'añ jiñ jiñi *Ministero Público* mi imejlel ik'ajtyiñ cha'añ mi ityoj-esabentyel chuki tsa' jejmi tyi ityojlel tsa' ujtyi tyi meloñel, o jiñ mi imejlel ik'ajtyiñ majki tsa' bä tyäk´läntyi, jiñi wolibä ityoj-esan wokol ma'añik mi imejlel imäktyañ cha'añ mi ityoj-esantyel jiñi chuki tsa' ts'ibuyi.

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

Tyi tyulmalty'añ mi iyäjlel bajche' mi imejlel tyi tyoj-esantyel jiñi wokolil.

V. Jiñi ikäntyäntyel ikäjñib yik'oty pejtyel ijuñilel bajche'; che' maxtyo ts'äkäl ijabilel lakpi'äl, che' jiñi eokol jiñ bajche' mi iyujtyel tyäk'läñtyel x-ixik, xujch'intyel lakpi'äl o ña'tyibilbä wokol, yik'oty che bajche' mi iyäl jiñi wes cha'añ mi ikäñtyäñtyel ikäjñib lakpi'äl. Jiñi *Ministerio Público* mi imejlel ikäñtyañ jiñi ambä imul, jiñi tsa' bä ik'ele wokol, yik'oty pejtyel lakpi'äl ochembä tyi meloñel. Jiñi wesob mi imejlel ik'el cha'añ uts'aty mi iyujtyel ili xik'biya.

VI. Mi ik'ajtyiñtyel iweñlel yik'oty cha'ambä mi ik'äñ tyi käñtyäñtyel jiñi ambä tyimeloñel, yik'oty

VII. Mi isujbel tyi ityojlel x-e'tyelob *judicial* chuki machbä wolik imel jiñi Ministerio Público ya' tyi chajpaya cha'añ mulil, yik'oty bajche' ityoj-esantyel wokol, mi ityo'o ñusañ majlel jiñi meloñel o che' mi xuk' chokoñ jiñi meloñel che' maxtyo laj tyijikñayob tsa' käle majki wolob ityoj-esabeñtyelob iwokol.

Jump'ej ichak'al lajm (Art.21). Jiñi chajpayaj cha'añ mulil jiñi añ tyi ityojlel jiñi *Ministerio P* Ili imeloñel cha'añ tyoj mulil tyi ityojlel jiñi *tribunal* añ tyi ik'äb *Ministerio Público.* Ili tyulmalty'añ mi iyältyak jiñi ibajñelbä xmeloñelob cha'añ bajche' oraj mi imajlel tyi meloñel tyi ityojlel yumälob cha'añ *Judicial*.

Che' mi ixijk'el jiñi tyoj mulil, che' mi iyäjñel yik'oty iñajtylel jiñjach mi imejlel yäl jiñi yumäl cha'añ *judicial*.

Añ tyi ityojlel yumäl cha'añ *administrativa* che' mi iyäjk'el jiñi tyoj muliltyak, bajche' multa, käjchel cha'ambä wäklujump'ej ichak'al ora o jiñi e'tyel tyi ityojlel jump'ej tyejklum; me jiñi ambä imul ma'añik tsa' ityojo jiñi multaji tsa' bä ak'entyiyi mi imejlel tyi cha' käjchel, ma'añik mi imejlel tyi ñumel tyi wäklujump'ej ora jiñi mäjkel.

Me ili mach bä tsa'ik ip'isi tyulmalty'añ jiñ lakpi'äl x-e'tyel bä tyi matye'el, xkuchijel bä, ma'añik mi imejlel iyäk'entyel ityoj multa ñumeñ bajche' ityojol tyi e'tyel tyi jump'ej k'iñ.

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

Jiñi x-e'tyelob machbä añik ityojol, jiñi multa muk' bä ityoj cha'añ ma'añ tsa' ip'isi chuki añ tyi ityojlel yumäl, muk'jach ityoj multa jiñjach bajche' yujil tyojtyäl x-e'tyel tyi jump'ej k'iñ.

Ili *Ministerio Público* mi imejlel iña'tyañ bajche' yorälel mi ik'äñ iñuklel ili tyoj mulil, che'äch bajche' albil ila tyi tyulmalty'añ.

Ili Lajyumäl tyi Mejiku mi imejlel yäk', che' añix ijak'ibal ty'añ icha'añ jiñi *senadores* cha'añ jujumchajp chuki woli iyujtyel, cha'añ mi ikäñ iñuklel jiñi *Corte Penal Internacional*.

Jiñi xkäñtyaya tyejklum jiñäch jump'ej e'tyel ambä tyi ityojlel Lajyumäl yik'oty jiñi *Distrito Federal,* tyi Xinyumäl yik'oty tyi uxlajmyumäl wolibä ik'el cha'añ mach mi ip'ojlel wokol, jiñi chajpaya yik'oty itsajkäñtyel tyi mejle pejtyel ili ty'añ, bajche' ja'el jiñi tyoj mulil cha'añ *administrativa,* bajche' añ tyi tyulmalty'añ bajche' albil ila tyi ña'altyulmalty'añ. Ili imelbal ili xkäñtyayaj tyejklum mi imel ili iy'etyel bajche' añ tyi tyuulmalty'añ, iweñlel, iñuklel yik'oty cha'añ mi ip'osob pejtyel lakpi'älob bajche' kämbil ila tyi tyulmalty'añ.

Ili ichumlib ili Xkäñtyayaj tyejklum, ya'äch mi iyajñel tyi ityojlel lak joch pi'älob, xuk'ulbä mi imel iye'tyel. Ili *Ministerio Público* yik'oty pejtyel ichumlib ili xkächoñel yom cha'añ mi ikomol ña'tyañob e'tyel tyi yuxlajmlel ili yumäñtyel cha'añ uts'aty mi ilaj mejlel jiñi käñtyayaj cha'añ mi ikomol chum ak' jiñi *Sistema Nacional de Seguridad Pública*, muk' bä iyajñel bajche' iliyi:

a) Mi iña'tyäñtyel bajche' mi iyajkäñtyel, bajche' mi iyochel, bajche' mi sojlel tyi juñ, bajche' mi ikäytyäl tyi iye'tyel, bajche' mi ikäjñel pejtyel ya' bä añob cha'añ Xkäñtyayaj tyejklum. Che' mi imejlel yik'oty mi ip'ojlel ili e'tyel añ tyi ityojlel jiñi Lajyumäl, jiñi *Distrito Federal*, jiñi xiñlumal yik'oty uxlajm yumäl ya'äch bajche' añ ik'äjñibal tyi jujuñchajp.

b) Mi ichumchokontyel baki mi ilojtyel pejtyel ikäjñib wokolil yik'oty ikäjñib lak pi'äl cha'añ ili *institución* cha'añ xkäñtyayaj tyejklum. Ma'añik majki lakpi'äl mi imejlel tyi ochel tyi xkäñtyayaj tyejklum me mach weñ k'elbil o mach kämbil tyi ili *sistema*.

c) Mi imejlel ili ity'äñälel tyejklum cha'añ jiñi junmojty xkäñtyayaj ma'añik mi ip'ojlel wokol.

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

d) Mi ikomol ña'tyäñtyel yik'oty iyum tyejklum cha'añ bajche' mi ik'ejlel ili ity'äñälel bajche' mi ityijk'el wokolil bajche' añ tyi xkäñtyayaj tyejklum.

e) Pejtyel ikotyayaj yumäl cha'añ xkäñtyayaj tyejklum, tyi ipetyol mejiku mi iyäk'eñ jiñi xiñyumäl cha'añ yik'oty tyi uxlajm yumäl cha'añ che' jiñi mi ichojkel majlel ya' tyi xkäñtyayaj tyejklum.

Chap'ej Ichak'äl lamj (Art. 22). Tyik'bil ak' tsäñsaj, lowoñel, joñtyolil, ak' ejtyal, jajts'el, asyal, bakijachbä tyik'läñtyel, tsätsbä tyoj mulil, chuki añ acha'añ yik'oty bakijachbä ak'tyäk'layaj machbä k'ämbilik yik'oty k'ämbilbä. Pejtyel ak' tsañsaj yom mi tyojtyäl bajche' ikolemlel wokol cha'añ iweñlel tyulmalty'añ yik'oty ambä ityik'lañtyel.

Ma'añik woli ichilbeñtyel ichuki añ icha'añ lakpi'äl mi woli majlel cha'añ tyojol mulil yik'oty che' ambä iye'tyel xkächoñel cha'añ ak'ebilbä ik'el mul lumaläl jiñijach cha'añ tyi ty'añ jiñi ñukbä ye'tyel cha'añ mi mejlel ityojtyäl machbä weñik imelbal lakpi'äl tyilembä tyi junmojty tyulmalty'añ. Yik'oty mach wolik tyi chilbeñtyel ichu'ba'añ lakpiäl che mi mojtyel ichu'bä añ tyi tyojlel xkächoñel cha'añ mach weñik woli k'äñ chä'äch bajche' mi yäl ya' tyi lajm109, tyi ajk'el cha'añ iweñlel xiñlum jiñi chu' bä añ mäktyäbil muk' bä ikäjyel, jiñi chuki añ mi tsa' ajli tyi yoralel meloñel cha'añ jilemix. Tyi kajel mi ma'añik tsa' majli tyi meloñel mi cha' tyejchel yambä muk'bä ityoj-esañ majlel jiñi mi ityilel bajche' iliyi:

I. Ibajñeljach mi mel x-ak'altyoj-ajñel cha'añ ityojtyäl mulil.

II. MI imejlel ityaj imul jiñi lakpi'äl me ochem ya' baki ña'tyi'bilbä xujch', p'ol chämel, xujch' pi'äl, xujch' karu, yik'oty bajche' ilotyiñtyel lakpi'älob tyi ityojlel chuki añtyak:

a) Jiñob jiñi k'ämbilobä cha'añ tyik'läñtyel jiñityo che' maxtyoj albilik ityojmulil muk' bä yäl cha'añ jiñäch xmulil, kome añäch baki woli yäl cha'añ ujtyem jiñi mulil.

b) Jiñi machbä k'ämbilobik o lok'emobä tyi wokolil, pero me tsa' k'äjñi cha'añ mi yujtyel ili meloñel cha'añ mi imujkel pejtyel chuki tsa' k'äjñi, jiñi jach cha'añ mach weñ tsätsik mulil bajche' ñaxambä.

c) Jiñob k'ämbilobä cha'añ jumojty mulil tyi tyojlel yambä mi jiñi iyum tsä'äch ikäñäj ma'añik tsi su'buj tyi x-e'tyelob yik'oty ma'añik chuki tsi mele cha'añ mi yujtyel.

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

d) Jiñi chukityak añ, che' mi iyotsäntyel tyi ik'aba' yambä lakpi'äl machbä iyumik, cha'anjach jiñi walibä icha'añañ tyilem tyi ityojlel jump'ej ña'tyibilbä wokolel, mi imejlel tyi isujbel cha'añ añ imul che' mi isub tyi icha'añ jiñi chu'bä añ tyilembä tyi machbä weñik melbaläl.

III. Pejtyel lakpi'äl machä tyijikñayik tsa' käle mi imejlel ik'äñ ambä tyi ityojlel cha'añ mi yäk' tyi käjñel chuki mach uts'aty chu'bä añ cha'añ iweñlel, yik'oty jiñi tyik'bilbä machbä uts'ätyik woli k'äñ ichu'bä añ.

Uxp'ej ichak'al lajm (Art. 23). Ma'añik majki mi mejlel tyi tyajtyäl tyi uxyaj lajalbä x-e'tyelob. Ma'añik majki cha'yaj mi imel ibä tyi ityojlel jump'ej wokol, muk'jach imejlel tyi käjyel o mi ikäjchel. Tyik'bil pejtyel chuki k'ämbil tyi aj tyoj mulil.

Chämp'ej ichak'al lajm (Art. 24). Pejtyel lakpiälob mi mejlel iñop ba'ikjachbä iñopbaläl wolibä iweñ mulañ ich'ujutyesañ, jiñi jach cha'añ mach mulilik tyi tyojlel tyulmalty'añ.

Tyi ñuktyempajbäjäl ma'añik mi mejlel ixuk'chokoñ cha'añ mi iñojpel jiñi ñopbaläl.

Jiñi ch'ujutyesayaj muk'bä imelob pejtyel lakpi'älob, ya'jach mi yujtyel tyi yotylel. Jiñi machbä ya'ik mi yujtyel jinijach ambä tyi tyojlel tyulmalty'añ.

Jop'ej ichak'al lajm (Art. 25). Añ tyi tyojlel xyaj-e'tyel ik'elbeñ majlel ikolel pejtyel lumal cha'añ jumujch' mi yajñel tyi weñ, muk'bä ip'äty-esañ jiñi wäläkbäj cha'añ lumäl yik'oty ichajpyumäñtyel jiñi p'äty-esäñtyel ikolel tya'k'iñ yik'oty e'tyel yik'oty bajche' mi pujkel jiñi yochib chu'bä'añ, jiñi mi yäk' uts'äty ajñel cha'añ jumujch' yañtyakbä lakpiälob iweñlel mi kotyañ ña'altyulmalty'añ.

Jiñi xyaj-e'tyel mi ña'tyañ, mi käñtyesan majlel, mi ik'el majlel yik'oty mi yäl majlel bajche' mi imejlel e'tyel cha'añ ikolel tyak'iñ tyi pejtyel lumal, jiñi mi kajel yäk' majlel tyi weñ ajñel yik'oty ip'äty-esañ tyi mejlel jiñi wembä cha'añ uts'aty ajñel muk' bä iyäk' ili ña'altyulmalty'añ.

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

Cha'añ mi ip'ojlel majlel jiñi tyak'iñ tyi pejtyelel lumal añ tyi tyojlelob lakpiälob, jiñi añob tyi iweñta isaklañob majlel, che' bajche' ty'oxoltyakba yotylel e'tyel tyi pejtyelel jumujch'iyel yik'oty ibajñelba, ma'añik mi jojmesañ jiñi yañtyakba e'tyel sutyutylel tyak'iñ jiñ muk' bä ikotyañ majlel ikolel lakpi'alob tyi pejtyelel lumal.

Jiñi jumujch' lakpi'älob añob tyi tyojlel pejtyel chubä añ tyi pañämil muk' bä yäl ya'_tyi waxäkp'ej icha'k'al lajm, champ'ej p'ajk tyi ña'altyulmalty'an, cha'añ jach jiñi lajyumäl cha'añ bajche' mi k'äjñel tyi tyojlel kuxtyälel che' bajche' woli yäl ilayi.

Che' ja'el mi imejlel imel tyi bajñelil mi yik'oty jumuch' lakpialob yik'oty ibajñelbä bajche' mi yäl tyulmalty'añ, cha'añ mi xik' majllel yik'oty ityempañ jiñi ijoyleltyak baki yom kolel.

Cha'añ juñlajal mi yajñel lakpi'älob yik'oty ilok'el wuty ye'tyel mi kotyäñ yik'oty mi xk'majlel yotyleltyak e'tyel amba tyi tyojlelob jumuch'lakpi'alob yik'oty ibajñel cha'añba sutyutylel tyak'iñ, cha'ach bajche' chukultyak lakpialob cha'añ uts'aty mi k'ajñel tyi weñ tyi pejtyelel jiñi tyak'iñ, ikäñtya'beñ majlel yik'oty tyi joytyilel pañamil.

Jiñi tyulmalty'añ jiñi mi yäk' cha'añ uts'aty mi tyempañ ibäj lakpiälob yik'oty mi yoñ-añ majlel ityak'iñ lakpiälob, xchumtyälob, bajche' much'ul x-e'tyel, xtyemchoñ mäñoñel, jumujch xchumtyäl, kolem choñoñel añobä tyi tyojlel pejtyelel lakpiälob yik'oty mi jiñobjach x-e'tyelob.

Jiñi tyulmalty'añ mi yäl majlel yik'oty mi käñtyañ jiñi e'tyel muk' bä imelob jujuntyikil lakpi'älob cha'añ juñlajal mi ikolel majlel che'äch bajche' mi yäl tyi tyulmalty'añ.

Wakp'ej ichak'al lajm (Art. 26).

A. Jiñi xyaj-e'tyel mi tyempañ jump'ej k'ejlib juñlajal ña'tyäñtyel cha'añ mi ikolel tyi pejtyelel lumal muk' bä iyak' kotyañtyel, ip'ätyälel, käytyäl yikoty juñlajal kolel sutyutylel tyak'iñ cha'añ bajñel ajñel yik'oty jiñi mi juñlajisan chäkty'añ, cha'añ weñ jumujch'iyel yik'oty ikambal lumal.

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

lyujtyi'bal ili ña'tyä'bal tyi ityojlel lumal ila tyi ña'altyulmalty'añ jiñi mi iyujtyesañ ik'otyib chuki mi chajpäñtyel.Tyi chajpañtyel yom juñlajal. Tyi kotyayaj pejtyelel lakpi'älob ya' mi lok'el chuki yomob yik'oty chuki mi ik'ajtyiñob iym tyejklum cha'añ mi yotsañtyel tyi juñ, kome che mi yälob lakpiälob chuki yomob ya' mi lok'el pejtyel ñatya'baläl cha'añ mi weñ-añ majlel ajñel tyi pañämil. Yik'oty añ jump'ej ña'tya'bäl tyi pejtyelel lumal cha'añ iweñlel baki xik'bil jiñi chajpajib kañtyaj chuki añ tyi pejtyelel lajyumañtyel.

Jiñi tyulmalty'añ mi yäl chuki yom imel jiñi yumäl cha'añ bajche' mi imejlel majlel e'tyel tyi tyojlel lakpiälob, ik'ajtyiñ majlel käñälba ya' tyi k'ejlib lumaläl cha'añ juñlajal ñatyañtyel. Yik'oty bajche' jiñil, e'tyijib, tyoj-esajib yik'oty ik'ejlel majlel chajpayaj yik'oty chajpayajib cha'añ kolel.Yik'oty ja'el. Mi yujtyesañ bäk'tyilel ambä tyi tyojlel iña'tyañ majlel yik'oty ixuk'lib cha'añ jiñi yumäl lajyumañtyel kañtyañ tyi jump'ej tyemel ty'añ yik'oty yumälob tyi yañtyakba xiñ lumäl muk'ba tyoj-esañ majlel ityeme majñel yik'oty yañtyakoba jiñi añtyoba yom mejlel yik'oty k'ajñel majlel.

Ya' tyi k'ejlib cha'añ iña'tyäñtyel juñlajal ajñel, jiñi komojiyel mi mejlel yäk' ibäj bajche' mi yäl tyulmalty'an**.**

B. Jiñi xyaje'tyel añ tyi tyojlel jump'ej K'ejlib chuki mi mejlel tyi tyejklum weñ ñukbä ik'äjñibal tyi pejtyel k'iñ cha'añ Lajyumäñtyel, Xyaje'tyel, *Distrito Federal* yik'oty joltyak tyejklum, jiñi yejtyal tyajbilbä tyi k'ejlib chuki mi imejlel tyi tyejkum mi yäl tyumalty'añ cha'añ yom mi k'äjñel.

Jiñi ambä tyi tyojlel cha'añ mi tyoj-esañ majlel yik'oty ikäñtyañ jiñi k'ejlib chuki mi mejlel tyi tyejklum añ tyi tyojlel jump'ej kuxtyälel yik'oty bajñel ajñel ña'tyaj e'tyel cha'añ k'äjtyiyaj, juntyikil lakpi'äl yik'oty ambä ibajñel chu'ba'añ,yom cha'añ yujil chuki mi mel cha'añ mi ch'ämben isujm yik'oty tyi pujkel jiñi ty'añ muk' bä ik'ojtyel cha'añ tsajal mi k'ejlel.

Jiñi jumojty kuxtyälel mi melob komol ty'añ baki mi yajñel jo'tyikil lakpi'äl, juñtyikil mi yajñel bajche' yumäl wä'ilayi tyi jumujch' kuxtyälel; mi säkläñtyel tyi tyojlel yumäl tyi lajlumal

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

*y*ik'oty mi tyemel ña'tyañ jiñi x-ak'yumäñtyel yik'oty jiñi wolibä y poj k'äje yoj tyi xuk'ulbä ikuch ak'ebilbä cha'añ komojiyel.

Jiñi tyulmalty'añ jiñi mi xuk' chokoñ itsätslib cha'añ tyempäjib yik'oty bajche' muk' tyi e'tyel jiñi k'ejlib chuki mi imejlel tyi tyejklumtyak, che'äch bajche' tyi ñaxañ cha'añ k'uñ isujmlel tyi sujbel ty'añ, tyojbä, k'ojtyib yik'oty tyi bajñelil; jiñi yombä ijak'ob jiñi muk'bä ik'otyelob tyi tyempajbäj cha'añ yumäl jiñäch cha'añ mi jal-añ yik'oty tyi letsel ye'tyel.

Jiñi lakpi'älob muk'bä ityempañob ibäj cha'añ yumäl mi mejlel tyi ñijkäñtyel mi añ tsätsbä wokol, yik'oty ma'añik mi mejlel ityaj yambä ye'tyel, yik'oty chuki mi su'beñtyel, yik'oty jiñjach machbä añobik ye'tyel tyi yotylel xpäs juñ, xchañkäñjuñob, xkämbälältyak yik'oty xkotyayajtyak; yik'oty ya' käyäl baki albil ya' tyi chämp'ej jol ik'äba' ila tyi ña'altyulmalty'añ.

Wukp'ej ichak'al lajm (Art. 27). Pejtyel jiñi lum yik'oty ja' ambä tyi ityojlel ilumal Mejiku, icha'añäch ili Mejiku, añ i*derecho* cha'añ mi iyäk'eñ ik'äñ lakpi'älob, cha'añ mi ichumtyälob jiñi *propiedad privada*.

Che' mi ich'äm lum jiñi yumäl añixbä iyum, jiñjach mi imejlel me cha'añ mi ik'äjñel tyi ityojlel tyejklum, cha'añjach mi ityojbentyel iyum.

Ili yumäl tyi mejiku añ pejtyel *derecho* icha'añ mi isubeñ tyi ityojlel jiñi *propiedad privada* bajche'äch yom pejtyel tyejklum, yik'oty bajche' mi ityoj-esañ cha'añ iwenlel tyejklum, cha'añ utsa'aty mi ik'äjñel chubä añ tyi lumal, cha'añ junlajal mi ityaj lakpi'äl jiñi iwenlel lum, cha'añ mi ikäñtyäñtyel, cha'añ uts'aty mi ip'ojlel iweñlel Mejiku, yik'oty cha'añ mi iweñ-añ majlel ichumlib lakpi'älob tyi tyejklum yik'oty añobä tyi ñajtybä tyjeklum. Me mach che' bajche' jiñi mi isub bajche' yom ajñel cha'añ mi ityoj-esantyel ichumlib lakpi'älob yik'oty cha'añ uts'aty mi ik'äjñel chubätyak añ tyi lum, tyi ja', tyi matye'el, cha'am bä mi ik'äjñel tyi mejlel iweñlel tyejklum; cha'añ mi ikäñtyañ iweñlel pañämil, cha'añ tyi p'istyäl lumtyak bajche' mi iyäl tyulmalty'añ, jiñi iye'tyelob ñajty bä añob tyi tyejklum, bajche' *ejido* o yambä lumtyak cha'añ mi iñuk-añ majlel jiñi päk' lum, p'ol wakax, jiñi p'ol jam yik'oty pejtyel e'tyel muk' bä ip'ol tyak'iñ tyi ñajtybä tyejklum, cha'añ mach mi jejmel jiñi matye'el yik'oty muk' bä imel jiñi xbaja e'tyelobä.

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

Añ tyi ityojlel Mejiku pejtyel ili chubä añ tyi lum, tyi ja', ambä tyi yebal ja' pejtyel chukityak añ ya'i, k'ämbilbä cha'añ chuki mi imejlel ila tyi lumal, bajche' ichumlib jiñi ty'ojoltyakbä xajlel, ats'am, yik'oty jiñi ats'am lok'embä tyi ñajb, jiñi muk'bä ilok'el che' mi lujbel xajlel, che' mi ik'äjlel iye'tyelob lakpi'äl tyi mal lum, muk' bä ik'äjñel cha'añ mi iweñ-santyel jiñi päk'äb tyi lum, bajche' k'ämbilbä tyi makinajtyak, bajche' jiñi kas yik'oty yambätyak, pejtyel ambä tyi iñuklel, ilemtyäl ilumal mejiku yik'oty tyi ñajtylel mejiku.

Añ tyi ityojlel mejiku jiñi ja' ambä tyi ñajb k'älä baki jasäl mi iyäl tyi iñajtylel mejiku, jiñi ja' ambä tyi imal mejiku, bajche' ñajb, bajche' pa' pejtyel bajche' mi ityajtyak ibä jiñi ja', k'äläl muk' bä iyul ibä tyi ñajb k'äbilbä cha'añ tyi ñup' ili mejiku yik'oty yambä *país* o tyi yambä xinlumaltyak, pejtyel ili ja', ili pa', ili kolem ja' muk' bä imejlel tyi k'äjñel cha'añ ñup' tyi ityojlel yambä xiñlumal, o cha'añ yambä kolem lum, pejtyel bajche' baki mi ipasel ja' tyi kolem leñel bä ja' ambä tyi ilumal majiku bajche' mi iyäl tyi tyulmalty'añ. Jiñi ja' ambä tyi mal lum mi imejlel tyi k'äjñel cha'añ e'tyel ambä tyi ik'äb wiñikob, mi ich'äm ambä tyi ityojlel o iyumbä jiñi lum baki añ jiñi ja'pero me tsa' ñikäntyi yambä bajche' mi ik'äjñel jiñi ja', jiñi yumäl mi imejlel yäl bjahce' mi imejlel tyi k'äjñel o mi imejlel yäl cha'añ ma'añik majki mi imejlel iñijkañ, che'mi imejlel imel tyi yambä lumaltyak ila tyi mejiku. Ba'ikjachbä yañtyakbä ja' machbä tyajbilik ilayi, mi iña'tyäñtyel cha'añ añ tyi ityojlel majki añ tyi ik'äb jiñi lum, pero añ jiñi ja' añ tyiityojlel cha'tyikil bä iyum jiñi lum, jiñi ja' mi iña'tyäñtyel cha'añ añ tyi ityojlel pejtyel iyum tyejklum, ya'i mi imejlel iyäl ity'añ jiñi yumäl tyi xiñlum cha'añ bajche' mi ikäytyäl.

Jiñi xinlumaltyak wolibä yäl ili ty'añ ambä tyi ñaxañ, ity'añ ili mejiku ma'añik mi imejlel tyi yäjñel cha'añ mi ik'äjñel tyi uts'aty pejtyel chubä añ tyi lum tyi ityojlel lakpi'älob bajche'äch mi iyäl ila tyi tyulmalty'añ, ma'añik mi imejlel me mach tyi ityojlel ñukbä ty'añ muk' bä yäk' jiñi yumäl, bajche' albil tyi tyulmalty'añ. Pejtyel ity'äñäleltyak bajche' mi ik'äjñel jiñi chubä añ tyi lum bajche' mi iyäl tyi ñaxañ chäñkejp ili ty'añ mi ityoj-esañ pejtyel tsa' bä ip'olbe wokol iyum jiñi lumtyak che bakibä k'iñ tsa' ityaja jiñi iyajñib. Jiñi lajyumäl mi imejlel yäl cha'añ añ lum ambä tyi ityojlel iñuklel lum yik'oty me añjiñi lum käñtyäbilbä tyi yumäl mi imejlel yäl ja'el cha'añ mi ijilel ik'äjñibal tyi mäktyäñtyel jiñi lum. Pejtyel jiñi isujbel jiñ jiñi yumäl mi imejlel yäl bajche' mi iyäl tyi tyulmalty'añ. Me jiñ bajche' jiñi kas yik'oty

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

yambätyak ma'añik mi iyäk'eñtyel ty'añ lakpi'äl cha'añ mi ibaja k'äñ me añ majki tsa'ix baja ak'eñtyi ik'äñ ma'añix mi ichäñ ajñel kome jiñix yumäl mi ikajlel ik'el ili chubä añtyak tyi lum bajche' mi iyäl tyi tyulmalty'añ. Añ tyi ityojlel jiñi yumäl cha'añ mi ip'ol, mi yäk' majlel, mi iyäñ, mi ipuk yik'oty cha'añ mi ilaj ak' jiñi k'ajk tyi ityojlel lakpi'äl. Cha'añ iliyi ma'añik mi imejlel tyi ak'eñtyel juñtyikil lakpi'äl cha'añ mi iye'tyelañ, jiñ aja tyejklum mi ik'äñ iwenlel ili lum.

Añ tyi ityojlel yumäl ja'el tyi k'äjñel jiñi pejtyel ikuxtyäjib cha'añ *nucleares,* cha'añ mi ip'ojlel k'ajktyak yik'oty bajche' mi ik'äjñel. Ili k'äjñibal ili ip'ätyälel *nucleares* jiñjach mi imejlel tyi k'äjñel cha'añ mi ityijk'el wokol.

Ili lumal mejiku me añ ñuklel iye'tyel baki ñajty añ tyi ityojlel jiñi ñajb, *derecho* icha'añ ibajñelil jiñ mi iyäl tyulmalty'añ tyi Tyempabäj. Jiñi ileñtyäklel baki añ iñuklel jiñi e'tyel mi iñajty añ nmajlel k'älä tyi lujumk'al *millas* tyi ja', ip'islib k'ämbilbä baki tyejchem baki añ ilumil. Baki añ iñuklel lum k'ojtyembä tyi yambä ilum xinyumäl jiñi ip'istyäl jiñi lum mi iyajñel bajche' uts'atybä mi iña'tyäñtyel, komol ña'tyibilbä tyi jujump'ej xiñyumältyak.

Jiñi p'ätyälel bajche' mi ityajtyältyak jiñi lum yik'oty ja' cha'añ lajlumal tyi mejiku, mi yajñel bajche' mi iyäl ila mi lajk'el:

I. Jiñjach lakpi'äl kolemobä tyi mejiku o tsa'ixbä ochi tyi iyum mejiku añ *derecho* icha'añ mi ityaj ilum, ja' yik'oty cha'añ mi iyäk'entyel ty'añ cha'añ mi imejlel ik'äñ tyi e'tyel chubä añ tyi lum. Jiñi yumäl mi imejlel yäk'eñ ja'el jiñjachbä *derecho* jiñi ñajtybä kolemob lak pi'äl pero me ña'tyibiläch tyi ityojlel jiñi *Secretaría de Relaciones* cha'añ pejtyel lumal, pejtyel chuki mi ip'ojlel cha'añjach ma'añik mi imejlel tyi kotyäñtyel tyi ityojlel yumäl icha'añ ambä tyi ilumal, pero me añ chuki tsa' iñusaj albilbä tyi ty'äñälel cha'añ jumpejty lumal. Me añ jump'ej leñtyäklel tyi jok'al *kilómetros* ityamlel tyi tiy' ñajb, lujump'ej iyuxk'al me tyi ja', pero jiñi ñajtybä tyilemob lakpi'äl ma'añik mi imejlel ijuñyaj ch'äm tyi ityojlel jiñi lum yik'oty ja' wolibä ik'äñ.

Jiñi yumäl, bajche'äch añ iweñlel tyejklum tyi iulaml, mi imejlel me che' mi iyäl jiñi *Secretaría de Relaciones* mi iyäk' ity'añ jiñi yumäl ambä tyi yambä lumaltyak cha'añ mi

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

ich'äm juñyaj icha'añixbä jiñi lum baki mi iyäk' jiñi ip'ätyälel tyi ñuk, jiñi muk' bä icha'añañ ya' mi ik'ojtyel tyi tyoj ya' baki añ icha'añ *embajadas*.

II. Jiñi much'kibäj cha'añ ñopbälel muk'bä ip'ojlelob bajche' mi iyäl tyi 130 lajm yik'oty ityulmalty'añ icha'ambä mi imejlel ich'äm tyi ityojlel, mi icha'añañ, mi ikäñtyañ pejtyel iweñlel cha'añ bajche' añ iñuklel o ityijk'el bajche' mi iyäl tyi tyulmalty'añ.

III. Ili institución cha'ambä kotyayaj tyi tyejklum o tyi ibajñelil lakpi'äl, muk' bä ikotyañ majki yombä ikotyäñtyel, cha'añ jiñi chajpaya k'äjkembä ik'äjñibal, jiñi pujkel kämbaläl, jiñi lajakotyayaj o yambä wembä ik'äjñibal, ma'añik mi imejlel ityaj yambä iwenlel me añix iñaxañ cha'añ, cha'añjach mi ikäñ bajche' miiyäl tyi tyulmalty'añ.

IV. Jiñi komol much'ulbä x-e'tyelob cha'añ choñoñel mi imejlel icha'añañ lum maxtyobä wem melbilik pero mach weñ ñukik cha'añjach uts'aty mi ik'äñ tyi iye'tyel.

Ili komol much'ulbä lakpi'äl ma'añik mi imejlel icha'añañ lum muk bä imejlel tyi k'äjñel tyi pak', cha'añ p'ol wakax, o p'ol tye' tyi yonlel, añjach iñuklel albilbä bajche' jo'lujump'ej icha'k'al bajche' mi iyäl tyi fracción XV ila tyi lajm. Ili tyulmalty'añ mi ityoj-esañ bajche' mi ikajel iñijkañ majlel ibä ili much'ulbä lakpi'äl, bajche' k'amel tyak'iñ mi ikajel ik'äñ majlel, jaytyikil iyum mi ikajel, ili lum ambä tyi ityojlelob ma'añik mi iñumel bajche' k'amel mi ik'äñon mi junmojtylel. Me che' bajche' iliyi, ili tyulmalty'añ mi iyäl bajche' mi iyochel yambä lakpi'älob machbä wä'ik lok'emob ila tyi Mejiku.

Jiñ ja'el ila tyi tyulmalty'añ mi ik'el bajche' mi ichujkel tyi juñ cha'añ käñäl chuki woli imel bajche' albil ila tyi junmojty.

V. Ili *banco* weñ chajpäbilob, cha'añ añ tyulmalty'añ tyi ityojlel cha'añ bajche' mi iñijkäñtyel jiñi tyak'iñ, mi imejlel ityajob ityomel ityak'iñ baki añ iyum weñlelob tyi tyejklum yik'oty mach bä tyi ityojlel tyejklum, bajche'äch mi iyäl ila tyi tyulmalty'añ, pero ma'añik mi imejlel ityaj yambä ñumembä iweñlel, jiñjach muk' bä ik'äñ cha'añ mi imel jiñi e'tyel tyi ityojlel.

VI. Jiñi xiñlumtyak yik'oty jiñi *Distrito Federal* yik'oty bajche' ili munisipyo tyi ipetyol mejiku, mi imejlel ich'äm iweñlel chuki yomtyak cha'añ mi imel iy'etyel tyi ityojlel iyum tyejklum.

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

Ili tyulmalty'añ cha'añ mejiku yik'oty ili xiñlumtyak baki añ ilumaltyak mi iyäl chuki weñtyak añ tyi ityojlel cha'añ mi ik'äñ lumtyak, yik'oty jiñ ja'el yumäl cha'añ *administrativa* mi isub ity'añ tyi ityojlel. Jiñi ityojol muk' bä mi ichilbentyel tyi yumäl, mi iña'tyäñtyel ityojol bajche' albil tyi juñ baki yujil ujtyel tyojoñel, ityojol añ jiñ mi iyäjk'el bajche' tsa' iña'tyaj iyum o jiñjach mi ich'äm bajche' k'amel mi iyäk'eñtyel. Me añ iñumel ityojol o che' mi iju'santyel ityojol tyi chu'bä añ tyi ityojlel lakpi'äl, jiñjach muk' bä ikäytyäl tyi ña'tyäñtyel cha'añ meloñel cha'añ mi ityoj-esañ jiñi *judicial.* Che' iliyi mi imejle me yambä jiñi chubä añ mach ña'tyibilik ityojol baki yujil ujtyel tyojoñel.

Pejtyel melbilbä tyi ityojlel petyol mejiku, mejlembä tyi ityojlel ili lajm mi imejlel tyi ityojlel *judicial,* pero che'äch bajche' mi iyäl jiñi tribunal muk' bä iyäl iñuklel ty'añ tyi jump'ej uw, jiñi yumältyak mi ik'axel ichumtyañ jiñi ajñibäl, jiñi *administración,* chojñel jiñi lum, ja', o chubäjach, cha'añjach ma'añik mi imejlel tyi chojkel mejlnbilixbä tyi yumältyak che' maxtyo albil yujtyibal jiñi tyoj mulil.

VII. Mi ikäjñel iñuklel tyulmalty'añ ya' baki añ iyoñlel tyejklum bajche' ejiro yik'oty alä tyejklumtyak yik'oty mi ikäñtyäñtyel icha'añlel jiñi lum, cha'añ mi ichumtyañ lakpi'älob yik'oty cha'añ mi ik'äjñel tyi cholel jiñi lum.

Jiñi tyulmalty'añ mi ikäñtyañ pejtyel ilum lakpi'äl machbä kaxlañobik.

Jiñi tyulmalty'añ, kome kämbil ip'ätyälel jiñi lajkuxtyäyel komolbä chumul, mi ikäñtyañ jiñi lum cha'añ mi imejlel tyi chumlibäñtyel yik'oty mi tyoj-esantyel bajche' mi ik'äjñel jiñi lum, tye'el yik'oty ja' laj k'ämbilbä yik'oty pejtyel yujilbä ajk'el cha'añ mi iñuk-añ majlel iweñlel tyi chumtyyäl lakpi'älob.

Jiñi tyulmalty'añ, mi ip'isbeñ ipusik'alob iyum tyejklum cha'añ mi imejlel chukityak yom jiñi lakpi'älob cha'añ uts'aty mi ik'äjñel iweñlel lum yik'oty pejtyel chuki añtyak tyi lum, mi ityoj-esañ ja'el iwenlel jiñi iyum tyejklum yik'oty cha'añ jiñi lum uts'aty mi ik'äñob jujuntyikil lakpi'älob. Che' ja'el mi iyajñel bajche' mi ikajel imelob jiñi *ejidatario* cha'añ mi ikomol tyempañob ibä yik'oty yumälob o yambätyak bajche' mi ik'äjñel jiñi lum, me jiñob iyum ili

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

lum mi imejlel iñusabeñob iderecho tyi ityojlel yambä lakpi'äl yabä añob ya' tyi ityejklum, cha'añjach mi ichajpañob tyi tyempabäj bajche' mi ikajel imel majlel ja'el. Me añ yäjñib iyum ili lum mi ich'äjmel jiñi *derecho* bajche' mi iyäl ili tyulmalty'añ.

Tyi ityojlel jump'ej *ejido* ma'añik majki mi imejlel iñumeñ cha'añañ jiñi lum, ya'jach jaxäl tyi 5% bajche' k'amel iñuklel jiñi lum tyi ipejtyelel. Me juntyikil majki che' mi icha'añañ ili lum muk' imejlel tyi k'ejlel bajche' mi iyäl tyi fracción XV.

Jiñi jump'ej kolem tyempabäj tyi *ejido* jiñ baki mi ilaj ajlel isujmlel chukityak mi imejlel o chukityak wokol añ tyi ityojlel bajche' mi iyäl tyi tyulmalty'añ. Jiñi *Comisariado* tyi *ejido* muk' bä iwa' chokoñ iyum tyejklum bajche' mi iyäl tyulmalty'añ, jiñ yumälbä icha'añ tyejklum, cha'añ jiñ añ tyi ityojlel mi imejlel pejtyel chuki mi iña'tyañ tyi tyempabäj tyi ejido.

Cha'añ mi isutyk'iñtyel jiñi lum, tye'el, ja' tyi ityojlel jujump'ej tyejklumtyak muk'äch imejlel bajche' mi iyäl tyi tyulmalty'añ.

VIII. Mi iyäjlel cha'añ ma'añik ik'äjñibal:

a) Pejtyel chijlel lum, ja', tye'el icha'ambä jump'el tyejklum, alä chumlibäl, melbilbä tyi ityojlel yumälob cha'añ xinlumtyak o ba'ikjachbä yambä yumältyak muk'bä its'okbeñ bajche' albil tyi tyulmalty'añ tsa' bä mejli tyi 25 tsik tyi juño che' tyi 1856 yik'oty pejtyel tyulmalty'añ yomo lajalbä.

b) Pejtyel subilbä bajche': chojñel lum, ja', yik'oty tye'el, tsa' bä imele jiñi *Secretaría* tsa' bä isubu, jiñi *Hacienda* o ba'ikjach bä yambä yumältyak k'älä che' tyi 1 tsik tyi *diciembre* che' tyi 1876 k'älä wäle, me añ baki ujtyem tyi chijlel o machbä tyojik ijuñilel icha'añ jiñi *ejido,* lajalbä pukbil lumtyak o yambätyak, icha'ambä tyejklum, o yambä bajche' chumultyak lakpi'äl.

c) Pejtyel käñoñel cha'añ mi ik'ejlel ñup'tyak, choñoñel, Chijleltyak o tyo'o choñoñel bajche' tsa' yälä jump'ajk tyi ñaxañ, tyi ityojlel wes, o yambä x-e'tyelob, añobä tyi lajyumäl o tyi xinyumäl, baki tsa' bä ochiyob lakpi'äl ichumtyañ me lum, ja', o tye'el icha'ambä ejido o jiñi komo chuñlibäl o pejtyel yambä bajche'tyak pukbil jiñi chumlibil ambä tyi ityojlel jiñi jump'ej tyejklum.

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

Ma'añik mi ich'äjmel ch'añ mi ijasabentyel ik'äjñibal bajche' tsa' ñaxañ ajli, jiñi lum tsa'ixbä ñaxañ ajki tyi iyum bajche' albil tyi ñaxañ tyulmalty'añ che' tyi 25 tsik cha'añ juño tyi jabil 1856 tsa' bä ch'äjmi k'älä tyi lujump'ej jab pero jiñ che' ma'añik mi iñumel iñuklel tyi lujump'ej yuxk'al *hectárea*.

IX. Che' mach weñ añ mi ipujkel jiñi lum baki mi ichumtyälob jump'ej tyejklum, mi imejlel tyi jisabentyel ik'äjñibal me che' mi yäl yonlel iyum tyejklum ya' bä chumulob.

X. (Jisäbil ik'äjñibal)

XI. (Jisäbil ik'äjñibal)

XII. (Jisäbil ik'äjñibal)

XIII. (Jisäbil ik'äjñibal)

XIV. (Jisäbil ik'äjñibal)

XV. Ilaj tyi lumal Mejiku mi laj tyijk'el majki ñumeñ tyi yonlel ilum.

Mi iña'tyäñtyel cha'añ pequeña propiedad jiñi lakpi'äl majki machbä ñumeñik tyi jok'al *hectárea* iñuklel ilum o lajablbä tyi yik'oty yambä isujmlel lum.

Cha'añ mi lajäyel ili lum, mi ich'äjmel jump'ej hectárea mulbilbä yik'oty chap'ej machbä mulbilik, chämp'ej weñ lumbä, waxäkp'ej tye'elbä baki bälältyakbä.

Mi iña'tyäñtyel cha'añ *pequeña propiedad* ja'el jiñi lakpi'äl ambä iñuklel ilum, machbä ñumeñik tyi lujump'ej iwaxäk'al *hectárea* me jiñi lum cha'añ mi ipäjk'el tyäñäm, me jiñ mulbilbä, tyi jo'lujumjk'al *hectárea* me cha'añ mi ipäjk'el ja'as, sik'äb, kajpe', chij, ulej, xañ, ts'usub, asetye, bayniya, käkäw, päk'äk' o pejtyel cha'ambä wuty tye'.

Mi iña'tyäñtyel cha'añ *pequeña propiedad* ja'el majki woli tyi p'ol wakax machbä muk'ik iñumel tyi jok'al tyi chabajk' jiñi wakax wolibä ip'ol, che'äch bajche' mi iyäl ila tyi tyulmalty'añ yik'oty bajche' yilal iwenlel jiñi lum baki añ ip'olbal.

Me añ woli tyi mejlel bajche' mi imujlel lum cha'añ p'äk'äbäl, bijlel bi'bi' ja', o yambätyak chuki woli mi imejlel tyi ilum, ya'i k'älä jiñäch *pequeña propiedad* mi ikäytyäl, ma'añik mi

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

imejlel tyi yäjñel akse me yäñälix iwenlel jiñi lum, kome che'äch bajche' mi iyäl ila tyi tyulmalty'añ.

Me añ jiñi *pequeña propiedad* cha'añ p'ol wakax me añ chuki woli tyi mejlel cha'añ mi iweñ-añ jiñi lum cha'añ mi ik'äjñel cha'añ pak', iñuklel cha'añ mi ik'äjñel ili lum tyi pak' ma'añik mi imejlel tyi ñumel bajche' mi iyäl tyi chap'ej yik'oty tyi uxp'ej ili ty'añ, baki woli iyäl iweñ-lel jiñi lum.

XVI. (Jisäbil ik'äjñibal).

XVII. JIñi komojiyel tyi tyemel yik'oty jiñi melob tyulmalty'añ tyi jujujmp'ej xinlumil, mi imelob tyulmalty'añ icha'ambä jiñi xiñlum, cha'añ mi iyäl bajche' mi iyujtyel pejtyel chuki mi imejlel ya' tyi lum, jiñi ñukbä lum muk' bä iñusañ iñuklel bajche' mi iyäl tyi IV yik'oty tyi XV p'ajk ila tyi lajm.

Jiñi iñumel chubä añ icha'añ mi imejlel ipuk o mi iyäk' tyi yambä iyum tyi jump'ej jab che' bajche' oraj mi isubentyel jiñi ty'añ. Me tsa'ix ñumi jump'ej, ma'añik woli tyyi pujkel jiñi iñumel jiñi lum, muk'ix imejlel tyi chojñel yambä majkijach bä yom. Lajal mi imejle tyi chojñelk, mi ip'istyäl cha'añ lajal mi imejlel bajche' mi iyäl tyi tyulmalty'añ.

Jiñi tyulmalty'añ cha'ambä xinlum jiñ mi ichajpañ bajche' mi ikäñtyäñtyel ichubä añ icha'añ xchumtyältyak, yik'oty chukityak muk'bä imejlel icha'añañ, mi ichumtyäl tyi ityojlel maáñik mi imejlel tyi chilbentyel, yik'oty ma'añik mi imejlel ichilben yumäl.

XVIII. Albil cha'añ chajpäbil pejtyel jiñi *contrato* yik'oty *concesiones* melbilbä icha'añ yumäl k'älä che' tyi jabil 1876, tsa' bä ch'äjmi tyilel che' tsa' tyili tyi mäktyäñtyel jiñi lumtyak, ja', yik'oty pejtyel iwenlel jiñi lum tyi ityojlel juntyikil o junmojty lakpi'äl, mi isujbel tyi yumäl cha'añ mi ijilel ik'äjñibal che' me añ iwokolel tyi ityojlel tyejklum.

XIX. Che' bajche' añ tyi ña'altyulmalty'añ, jiñi yumäl mi imejlel iyäl bajche' mi iyäjk'el yik'oty mi ipujkel jiñi tyoj-esantyel wokol cvha'añ lum, cha'añ ma'añik mi ip'ojlel jiñi wokol tyi ityojlel lum ambä tyi *ejido,* komol chumlijibäl, jiñi *pequeña propiedad* mi imejlel iyubiñ iwenlel ity'añ lak pi'älob wolobä tyi e'tyel tyi lum.

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

Añ tyi ityojlel yumäl cha'añ mi ityoj-esañ pejtyyel wokol tyejchejmbä cha'añ ñup' ilum jiñi *ejido* yik'oty komol chumlibäl, ba'ikjach bä ityejchibal ili eokol, kepeltyo bä ty k'ejlel tyi ityojlel pejtyel tyejklumtyak, ambä tyi ityojlel cha'añ lumtyak. Cha'añ iliyi, pejtyel cha'añ tyi k'ejlel bajche' mi ityoj-esantyel wokol cha'añ lum, ili tyulmalty'añ mi ichumchokoñ x-e'tyelob muk' ibaja ña'tyañob bajche' mi ityoj-esañ wokolil, ak'bilbä tyi ity'añ yumäl yik'oty mi icha' al ja'el jiñob *diputados* yik'oty *senadores* o che' mi ityempañob ibä pejtyelel.

Jiñi tyulmalty'añ mi ichumchokoñ junmojty lakp'iäl cha'añ mi ik'el majlel wokol ambä tyi ityojlel lum, yik'oty

XX. Jiñi yumäl mi ichajpañ majlel bajche' yom ityaj majlel iwenlel tyejklum ambä tyi matye'el, cha'añ mi ip'ojlel majlel e'tyel tyi ityojlel iyum lakpi'äl wolibä tyi e'tyel tyi lum, cha'añ lajal mi ityaj iweñlel bajche' yonlel lakpi'äl ila tyi mejiku, mi iyäl majlel cha'a´tyi ik'äjñel jiñi lum, tye'el, bajche' mi ityaj ikotyäñtyel tyi tyak'iñ, ikäñtyesañtyel. Che' ja'el, mi iyäjk'el ityoj-esantyel, cha'añ mi iña'tyäntyel jiñi p'oloñel tyi lum, cha'añ mi isutyk'iñtyel tyi yambä isujm, yik'oty cha'añ mi ichojñel tyi ityojlel iyum tyejklum.

Waxäkp'ej ichak'al lajm (Art.28). Ila tyi Mejiku tyik'bil jiñi mäktyaj lum, o pejtyel chubä añtyak, yik'oty tyik'bil ja'el cha'añ ma'añik majki mi imejlel iñusañ jiñi tyojoñel, kome che' albil tyi tyulmalty'añ. Che' mi ityijk'el ja'el jiñi añobä iye'tyel bajche' jiñi *industria*.

Me mach che' bajche' jiñi, ili tyulmalty'añ mi imejlel icha' ak'eñ tyoj mulil ja'el, jiñi x-e'tyelob mi imejlel ik'el cha'añ weñ mi iyujtyel jiñi wokol, ili che' mi ityempañ tyi yoñlel chubä añ icha'añ tyi cha'tyikil uxtyikil lakpi'äl ambä chuki woli iloty cha'añ woli ipi'tyañ tyi letsel ityojol; pejtyel chuki ña'tyibil o chuki yom jiñi xp'oloñelob, *industriales,* xchoñoñelob o xñijka koleñ e'tyel, muk'bä ityik' chuki uts'aty mi iñumel o jiñi laja e'tyel cha'añ yom bä ixik'beñ pejtyel lakpi'älob cha'añ lets ityojkol chukityak mi imäñ, yik'oty tyi ipejtyelel majki woli bä iyoñ-esañ bajche' mi ibajñel tyaj iweñlel juntyikil o jumojty lakpi'äl wolibä iwolts'iñ pejtyel lakpi'älob.

Jiñi tyulmalty'añ muk' ixuk' chokoñ isujmlel bajche'tyak mi ikajel tyi ña'tyäñtyel ityojol chubätyak añ, cha'añ tyi ityojlel pejtyel iyumob tyejklum, yik'oty cha'añ mi ityoj-esantyel tyi

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

pujkel jiñii chubä añ, cha'añ ma'añik majki mi imel e'tyel machbä weñik tyi ityojlel ili chuki mi ipujkel, kome añ majki mi imejlel ilaj loty tyi ibajñelil, ili cha'añ ma'añik mi iletsel ityojol jiñi chubä añ. Ili tyulmalty'añ mi ikäntyañ ili wolibä imäñob pejtyel ili chubä añ yik'oty mi ik'el cha'añ mi uts'aty mi yubiñ lakpi'älob.

Mach jiñik jiñi yumäl mi ityempañ jiñi chubä añ bajche' tyi *correo, telégrafos* yik'oty *radiotelegrafía*; kas yik'oty yambätyak chuki añ, bajche' jiñi *petroquímica*; *minerales radioactivos* yik'oty tyi mejleltyak jiñi *energía nuclear,* k'ajk yik'oty yambätyak albilbä tyi tyulmalty'añ tyilembä ya' tyi tyemelbä komojiyel. Jiñi ty'añ albilbä tyi panchañ yik'oty jiñi treñ, jiñ ñuk tyi ityojlel yumäl cha'añ mi ip'ol majlel iweñlel ili Mejiku bajche' mi iyäl tyi jop'ej ichak'al lajm ila tyi ña'altyulmalty'añ; ili yumäl che' mi imel ili iye'tyel yom cha'añ mi ikäñtyañ iweñlel petyol Mejiku ma tsa' yäk'ä jiñi *concesiones* tyi yambä lakpi'äl, pero jiñ mi lajk'el bajche'tyak añ jiñi ñumibäl che'äch bajche' mi iyäl tyi tyulmalty'añ.

Jiñi yumäl añ icha'añ chajpaya yik'oty *empresa* muk'bä ik'elbeñ iweñlel pejtyel chuki ñukbä ik'äjñibal mi imejlel, che'äch bajche' mi iyäl tyi tyulmalty'añ cha'al pejtyel e'tyel tyi ityojlel tyejklum yik'oty xbajñel e'tyel.

Jiñi yumäl mi ichum chokoñ jump'ej *banco* bajñel chumulbä muk' bä ik'el cha'añ uts'aty mi iweñ-añ majlel pejtyel e'tyel yik'oty ityojol ila tyi ñuklel lum Mejiku, che' iliyi woli ip'äty-esañ majlel pejtyel iweñlel ili Mejiku iye'tyelächbä yumäl. Ma'añik majki x-e'tyelob mi imejlel ixik'beñ cha'añ mi iyäk'eñ tyak'iñ.

Mach loty chubä añ woli imel jiñi yumäl me che' yilal tyi k'ejlel, cha'añme woli ikäñtyañ jiñi chubä añ ya' tyi *banco* baki woli ik'ejlel pejtyel ityojol chubä añtyak. Jiñi *banco* che'äch bajche' añ tyi tyulmalty'añ mi ik'el pejtyel chuki mi iyäjñeltyak, jiñi añobä iye'tyel mi ik'elob cha'añ ma'añik chuki leko mi imejlel. Tyi iñijkäntyel majlel jiñi *banco* mi iyäjk'el tyi ik'äb juntyikil lakpi'äl wa'chokobilbä icha'añ yumäl, pero mi iyäk' ity'añ jiñi juñmojtyobä bajche' *senadores* cha'añ jiñi muk' bä ik'el pejtyel bajche' muk' tyi e'tyel, mi ijal-añ ya' tsikil bajche' yilal mi imel jiñi e'tyel ambâ ty ityojlel, jiñ cha'añ muk' imejlel tyi chojkel lok'el me mach weñ jiñi iye'tyel, ma'añik mi imejlel imel yambä e'tyel, jiñjach me cha'añ mi imajlel tyi *representar* jiñi *banco,* o lakpi'äl machbä añik ityojol bajche' komol much'ulobä lakpi'äl tyi

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

e'tyel, bajche' *científico*, añobä tyi melbaläl. Jiñi lakpi'äl ambä tyi ityojlel iweñlel ili *banco* mi imejlel tyi iyäk'eñtyel jiñi *juicio político* che'äch bajche' mi iyäl tyi lajm 110 ila tyi ña'al tyulmalty'añ.

Mach tyo'o mäktyayaj chubä añ me jiñ woli imelob tyemelobä tyi e'tyel lakpi'äl, wolijachbä ikäñtyañ chubä añ icha'añ, jiñi komolbä tyi e'tyel añ tyoj mi ichombeñob chuki añ icha'añ jiñi yañobä lakpi'ä ambä tyi yambä *país*, cha'ambä mi ik'äjkel iweñlel laklumal, pero ili tyemelobä tyi e'tyel yom cha'añ mi ik'el jiñi yumäl cha'añ mi ikäñtyañ bajche' woli tyi e¡tyel o jiñi xiñyumäl mi ik'el majlel ja'el. Jiñjach jiñi xmel tyulmalty'añ o che' mi iyäl ja'el jiñi yumäl mi imejlel tyi jisantyel ik'äjñibal, me che' yomob pejtyel lakpi'äl añobä tyi much'ulbä komol e'tyel.

Mach tyo'o mäktyayaj chubä añ me jiñ woli imelob jiñi *artista* cha'añ woli iloty jiñi iye'tyel, yik'oty pejtyel chubä mi ik'äñob tyi iye'tyel, o muk'bä iyäk'eñtyelob tyi majañ, o cha'añjach mi ityoj-esañ jiñi i ye'tyel.

Jiñi yumäl, käybilbä tyi tyulmalty'añ ja'el, mi imejlel imel me che' mi iña'tyañ tyi pejtyelel mi iyäk' ity'añ cha'añ majki mi imejlel tyi e'tyel tyi ityojlel mejiku, jiñjach albilbä tyi tyulamlty'añ ma'añik mi imejlel iyäk'. Ili tyulmalty'añ mi iyäl bajche' mi ixuk'tyäl chukityak iweñlel jiñi e'tyel tyi ityojlel lakpi'älob, mi imejlel ityik' tyempabäj cha'ambä ichok ik'äjñibal jiñi e'tyel tyi ityojlel pejtyel lakpi'äl.

Tyi ikäñtyäñtyel bajche' añ isujmlel jiñi e'tyel tyi ityojlel lakpi'äl, lajche' bajche' albil tyi ña'altyulmalty'añ, cha'añ jiñjach mi imejlel tyi mejlel bajche' mi iyäl tyi tyulmalty'añ.

Mi imejlel tyi ajk'el kotyäñtyel cha'añ jiñi ñukbä ik'äjñibal e'tyel mi imejlel tyi oraj, me cha'añ ipejtyel iyum tyejklum, machbä jalik pero me mach mi iñijkabeñ ityojol chuki yambä ña'tyibilixbä tyi mejlel. Jiñi yumäl mi ik'el bajche' mi imejlel tyi uts'aty yik'oty ik'el bajche' tsa' mejli.

Bolomp'ej ichak'al lajm (Art.29). Me añ majki tsa' ochi iwolts'iñ jiñi xuk'lijib ambä tyi lakpi'äl, o yambä bajche'tyak mi iyäk'eñ wokol iyum tyejklum, jiñjach jiñi yumäl cha'añ

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

mejiku yik'oty pejtyel x-e'tyelob cha'añ tyoj-esaj wokolil, jiñi x-e'etyelob tyi Komojiyel, mi imejlel ixuk' chokoñ chuki woli tyi mejlel tyi ityojlel tyejklum, cha'añ oraj mi ilajmentyesañtyel jiñi wokol, pero mach cha'añik juntyikiljach lakpi'äl mi ixuk' chokontyel iye'tyel. Che' mi ixuk' chokoñtyel ili e'tyel, me tyempäbilob jiñi x-e'tyelob tyi komojiyel mi iyäk' ity'añ cha'añ uts'aty mi ityoj-esantyel ili wokol, cha'añ jiñi yumäl muk'ix ik'el bajche' mi ityoj-esan jiñi wokol, pero me añ tyi yorälel k'aj oj jiñi komojiyel oraj mi ityempañob ibä cha'añ mi ik'el ili wokol.

CHA'KEJP II
CHA'AÑ IYUM MEJIKU.

Lujumk'al ichak'al lajm (Art. 30). Cha'añ ili chumlibtyel tyi mejiku mi ityajtyäl che' wä' tsa' ik'ele pañämil o che' tsa'ix sujtyi tyi iyum mejiku.

A. Iyumob Mejiku jiñ wä' bä tsa' ik'ele pañämili.

I. Jiñi wä' bä tsa' ik'ele pañämil ilatyi Mejiku, akse me ityaty iña' tyilem tyi yambä *país*.

II. Jiñi tsa' bä ik'ele pañämil tyi yambä *país* pero jiñi ityaty iña' wä' kolemob ila tyi Mejiku, o jiñjach me ityaty wä' kolem ila tyii Mejiku o jiñ iña' wä kolem ila tyi Mejiku.

III. Jiñi tsa' bä ik'ele pañämil tyi yambä *país* pero jiñi ityaty iña' tsa'ix sujtyi tyi iyum Mejiku, akse me jiñjach ityaty o iña' sujtyemix tyi Mejiku, yik'oty

IV. Jiñi tsa' bä ik'ele pañämil tyi barku, tyi abyoñ icha'ambä mejiku, me icha'añ kera o cha'añ choñoñeltyak.

B. Iyumob Mejiku jiñ tsa' bä sujtyi tyi iyum Mejiku.

I). Jiñi tyilemobä tyi yambä país tsa'ix bä iyäk'e jiñi *Secretaría de Relaciones* ijuñ cha'añ muk'ix isujtyel tyi iyum Mejiku.

II). Jiñi x-ixik o wiñik tyilembä tyi yambä *país* wä'ixbä tsa' ñujpuñi yik'oty x-ixik o wiñik ilayi, tsa'ixbä ichumle ila tyi ilumal mejiku walixbä ilaj mel bajche' añ pejtyel iyum Mejiku bajche' mi iyäl tyi tyulmalty'añ.

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

Juñlujump'ej ichak'al lajm (Art.31). Jiñ muk' bä ixik'bentyelob jiñi iyum Mejiku.

I. Mi imel cha'añ jiñi yalobilob mi ichok majlel tyi eskwela cha'añ bä tyejklum o icha'ambä ibajñel lakpi'äl, cha'añ mi ityaj jiñi eskwela *preescolar, primaria* yik'oty *secundaria* yik'oty mi ich'äm cha'ambä käñtya joñtyolil, bajche' albil tyi tyulmalty'añ.

II. Mi ik'ojtyel tyi k'iñ, tyi oraj bajche' mi isuben tyi *ayuntamiento* baki ch'oyol, cha'añ mi ich'äm ipäsbentyel käñtyabäj cha'añ weñ mi imel pejtyel iweñlel lakpi'äl, cha'añ uts'aty mi iñijkañ juloñib yik'oty bajche' käñtyesäbil tyi käñty joñtyolil.

III. Mi ichajpañ ibä cha'añ mi imelbeñ iye'tyel tyi ityojlel Mejiku, bajche' albil tyi tyulmalty'añ, cha'añ mi ikäñtyañ ilumal cha'añ pejtyel iweñlel ili Mejiku, yik'oty cha'añ uts'aty xuk'ul pejtyel chubä añ, yik'oty

IV. Mi iyäk' ikotyayaj cha'añ ityojol chuki mi i mejlel tyi tyejklum, tyi iepjtyel joylumil, bajche' tyi *Distrito Federal* o tyi xiñlumal o tyi uxlajm lumil baki añob, tyi juñlajal bajche' mi iyäl tyi tyulmalty'añ.

Lajchämp'ej ichak'al lajm (Art.32). Ili tyulmalty'añ mi ityoj-esañ cha'añ iweñlel jiñi albilbä tyi melbaläl tyi iyumob Mejiku tyilemobä tyi yambä país, mi ityoj-esantyel iweñlel cha'añ mach mi ityaj wokol cha'añ chap'ej ilumalel.

Che' mi mel jiñi e'tyeltyak bajche' mi iyäl tyi tyulmalty'añ, yom cha'añ wä' k'elel a cha'añ pañämil ilayi tyi mejiku, jiñjach icha'añ jiñi iyumbä pero machbä muk'ik ich'äm yambä. Ili käybilbä tyi ityojlel mi imejlel tyi ajk'el yambätyak che' bajche' mi ipäs tyi tyulmalty'añ ambä tyi Chumlib Komojiyel.

Che' yorälel tyijikñäyel, jiñi tyilembä tyi yambä *país* ma'añik mi imejlel tyi ochel tyi käñtyaj jontyolil, me muk'ik imejlel tyi ochel cha'añ käñtyaj tyejklum. Majki yom ochel tyi käñtyaj jontyolil che' yorälel tyijikñäyel tyi pejtyel oraj o cha'añjach mi icha'leñ e'tyel, yom cha'añ wä' k'elbil icha'añ pañämil tyi Mejiku.

Ili weñleläl che' miiña'tyäñtyel cha'añ jiñi kaptyañ, jiñi *piloto,* yumälob, ñijka makiñaj, xmelmakinaj, yik'oty yambätyak bajche' majki añ tyi mal ñajb, o tyi wejlel muk' bä imuk ibä

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

tyi *bandera* cha'ambä mejiku. Che' ja'el jiñi e'tyel cha'añ kaptyañ tyi ñajb yik'oty pejtyel yambä e'tyel melbilbä cha'añ mi ikäjñel tyi yumäl.

Jiñi wä'bä kolemob ila tyi Mejiku jiñ ñaxañ añob cha'añ ba'ikjachbä e'tyel añ, jiñi kolemob tyi yambä *país*, wi'ilix mi ik'ejlelob aja, pero lajaljach mi ik'ejlelob cha'añ chuki mi imelob bajche' e'tyeltyak tyi yumäl machbä ñukik ik'äjñibal bajche' tyi lakpi'äl tyi Mejiku.

UXKEJP III.
CHA'AÑ JIÑI ÑAJTY BÄ KOLEMOB

Uxlujump'ej ichak'al lajm (Art.33). Yambä wiñikob jiñi machbä añik pejtyel icha'añ jiñi albilbä tyi lajm 30. Añäch *derecho* cha'añ mi ikäñtyäñtyel muk'bä yäk' ya' tyi ñaxañ junkejp tyi ñaxañ jolk'aba' ila tyi ña'altyulmalty'añ, pero jiñ yumäl mi imejlel iyäl majki mi imejlel tyi lok'el ila tyi Mejiku tyi oraj, mach iyejtyelik mi iñumel tyi meloñel jiñi yambä lakpi'äl machbä weñik imelbal.

Jiñi yambä lakpi'äl ä tyilembä tyi yambä país, ma'añik mi imejlel tyi ochel tyi ty'añ chukityak mi iyujtyel ila tyi Mejiku.

CHÄÑKEJP IV.
Cha'añ lakpi'äl kolemobä tyi mejiku

Chänlujump'ej ichak'al lajm (Art.34). Iyum ilumal Mejiku pejtyel wiñik yik'oty x-ixik, añbä iweñlel ilayi, yom cha'añ mi ityempañ ja'el iliyi:

I. Yom cha'añ mi ts'äktyäyel waxäklujump'ej ijabil, yik'oty
II. Cha'añ uts'aty bajche' chumul.

Jo'lujump'ej ichak'al lajm (Art.35). Iwenlel pejtyel jiñi iyum Mejiku.

I. Mi iyäk' i*voto* che mi i yajkäñtyel x-etyelob

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

II. Mi imejlel yäk'eñtyel jiñi *voto* cha'añ baikjachbä e'tyel mi ityaj, mi imejlel tyi wa'chokontyel cha'añ ba'ikjachbä e'tyel, me añ jiñi iweñlel bajche' mi iyäl tyi tyulmalty'añ.

III. Mi ityempañ ibä tyi ityijikñäyel cha'añ mi imejlel tyi ochel ik'el iweñlel ili *país*.

IV. Mi imejlel tyi ochel iñijkañ juloñib o cha'añ xkäñtyayaj tyi Mejiku, cha'añ mi ikotyäñtyel laklumal yik'oty pejtyel jiñi yotylel yumäl, ba che'äch mi iyäl tyi tyulmalty'añ, yik'oty

V. Mi imejlel imel ba'ikjachbä e'tyel yom.

Wäklujump'ej ichak'al lajm (Art.36). Jiñ ixik'beñtyel pejtyel iyum Mejiku:

I. Mi its'ijbuñ ibä tyi *catastro* tyi ityojlel yuxlajm yumäñtyel baki mi isub jiñi chubä añ icha'añ, bajche' *industria,* e'tyel muk' bä imulañ, yik'oty ja'el mi its'ijbañ ibä tyi *Registro Nacional de Ciudadanos* bajche' mi iyäl ila tyi tyulmalty'añ.

Tyi ichajpäñtyel yik'oty tyi iñijkañtyel tyi pejtyel oraj tyi *Registro Nacional de Ciudadanos* yik'oty ajk'el jiñi juñtyak baki mi iyäl cha'añ iyum Mejiku jiñäch ñuk bä ik'äjñibal tyi ityojlel tyejklum, jiñ cha'añ jiñ añ tyi ityojlel jiño yumäl jiñi iyum tyejklum che'äch bajche' mi iyäl tyi tyulmalty'añ.

II. Mi ichäp ibä cha'añ käñtyañ Mejiku.

III. Mi iyäk' i*voto* bajche' mi iyäl tyi tyulmalty'añ;

IV. Mi imel jiñi e'tyel muk' bä iyäk'eñ iyum tyejklum, tyi yumäl, mach cha'añik tyo'o e'tyel, yik'oty

V. Mi imel jiñi komol e'tyel tyi yotylel tyi uxlajm yumäñtyel baki añ yajñib ik'äjñib jiñi yajkayaj x-e'tyel.

Wuklujump'ej ichak'al lajm (Art.37).

A Ma'añik majki lakpi'äl wä'bä tsa' ik'ele pañämil tyi Mejiku mi imejlel tyi chilbentyel yajñib tyi ilumal.

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

B Jiñi yajñib ila tyi Mejiku lakpi'äl machbä wä'ik kolem ilayi, jiñjach mi imejlel tyi chilbeñtyel bajche' iliyi:

I. Che' mi ich'äm yambä iyajñib tyi yambä *país*, o che' mi iyäl ibä cha'añ mach ilumalik ilayi o che' mi ik'äñ juñ machbä wä'ik melbil ilayi o che' mi ik'äñ ikäjñib baki mi ipek'-esañ ibä laktyejklum tyi ityojlel yambä *país*, yik'oty

II. Che' mi imajlel tyi chumtyäl jop'ej jab tyi yambä *país*.

C) Jiñi lakpi'äl wä'bä kolem ila tyi Mejiku mi isäty iyajñib che:

I. Che' mi ich'äm yambä juñ icha'ambä yumäl tyi yambä *país*;

II. Che' mi imel e'tyel tyi ityojlel yambä yumäl machbä yujilik jiñi Chumlib komojiyel o jiñi *Comisión Permanente.*

III. Che' mi ich'äm ikäjñib icha'ambä yumäl tyi yambä país machbä machbä yujilik jiñi Chumlib komojiyel o jiñi *Comisión Permanente.*

IV. Che' mi ijak'beñ yumäl ambä tyi yambä país machbä machbä yujilik jiñi Chumlib komojiyel o jiñi *Comisión Permanente,* mach ochemik jiñi juñ cha'ambä käñ juñ, cha'añ *científico* muk' bä imejlel tyi mejlel tyi yuts'atylel tyi ipusik'al.

V. Che' mi ikotyañ yambä lakpi'al o yambä yumäl wolibä its'a'leñ ili Mejiku che' mi ik'ajtyiñ tyi iñuklel o tyi ityojlel jiñi *Tribunal Internacional*, yik'oty

VI. Pejtyel yambätyak albilbä tyi tyulmalty'añ.

Che' bajche' mi iyäl tyi **II** k'äläl tyi **IV** kejp, jiñi Chumlib komojiyel mi isub tyi tyulmalty'añ, jiñi machbä yejtyel añik ijak'ibal, che' tsa'ix ts'äktyäyi yorälel bajche' albil tyi tyulmalty'añ, jasäl me tsa' päsä juñ jiñi wolibä imel.

Waxäklujump'ej ichak'al lajm (Art.38). Jiñi *derecho* icha'añ o iweñlel jiñi iyum Mejiku mi imejlel tyi chilbeñtyel:

I. Che' mach kämbil chukoch mach mi its'äktyesañ pejtyel albilbä tyi lajm 36. Ili chijlel weñleläl jump'ej jab mi ijal-añ, mi iyäjk'el ja'el yambä tyoj mulil muk' bä iyäl tyi tyulmalty'añ.

II. Che' ochem tyi meloñel cha'añ tsäsaj baki mi iñujp'el cha'añ jinni mulil.

III. Che' mi ijilel tyoj mulil.

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

IV. Che' mi sajtyel tyi pañämil, o lemoñel albilbä bache' mi iyäl ila tyi tyulmalty'añ

V. Che' woli tyi iputs'tyañ jiñi tyoj-esaj mulil o meloñel, che' tsa'ix ajli mi ikäjchel k'äla mi its'äktyäyel jiñi meloñel; yik'oty

VI. Che' añix ijak'ibal jiñi mulil, jiñi iweñlel mi ichilbeñtyel cha'añ woli ityoj jiñi imul.

Jiñi tyulmalty'añ mi iyäl me añ chuki tsa'sajtyi, yik'oty yambätyak chukoch mi ichijlel iweñlel lakpi'äl yik'oty bajche' mi icha' tyoj-esañ ibä tyi weñ.

CHAP'EJ JOL IK'ABA'

Juñkejp I

Jiñi *soberanía nacional* yik'oty bajche' añ yumäñtyel.

Bolomlujump'ej ichak'al lajm. (Art.39). Jiñi *Soberanía Nacional* añ tyi ityojel iyum tyejklum. Pejtyel ip'ätyälel iyum tyejklum yä'äch tyilem tyi ityojel tyejklum, mi iñuk-añ cha'añ iwenlel. Jiñi tyejklum mi imejlel iyäm o mi ityik' bajche' muk' tyi e'tyel jiñi yumäl.

Chak'al lajm. (Art.40). Ipusik'al iyum tyejklum tyi Mejiku bajche' yom chumtyälob me tyi jump'ej República, democrática, federal, chumulbä tyi xiñlumtyak, bajñel mi iyumäñtyel ibä, pejtyel ambä tyi ityojlel, pero tyemelbä bajche' añ ila tyi tyulmalty'añ.

Jump'ej iyuxk'al lajm. (Art.41) Jiñi iyum tyejklum mi ik'äñ iñuklel tyi tyojlel jiñi p'ätyälel ambä tyi komoyijel, yik'oty jiñi p'ätyälel ambä tyi xiñlumtyak, pejtyel chubä mi iyujtyel che' bajche' añ tyi ña'al tyulmalty'añ komol yik'oty jiñi xiñlumtyak, cha'añjach ma'añik mi imejlel iyäñ chuki albilix tyi komojiyel.

Tyi tsijibtyesañtyel ip'ätyälel jiñi *Legislativo* yik'oty *Ejecutivo*, mi mejlel tyi wa' chokoñtyel bajche' yujil yajkäñtyel jiñi x-e'tyelob, che'äch bajche' mi yäl baki chukul.

I. Jiñi *Partido Político* icha'añob pejtyel lakpiälob, jiñi tyulmalty'añ mi isujmätyesañ bajche' mi ikäjñel tyi laklumal yik'oty cha'añ mi ik'ejlel bajche' mi imel iye'tyel che' mi

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

iyujtyel yajka x-e'tyel. Jiñi *Partido Político* ambä tyi petyol Mejiku mi mejel ich'ik ibä baki mi iyujtyel jiñi yajkayaj x-e'tyel bajche' xiñlum, tyi uxlajm lum yik'oty tyi *Distrito Federal.*

Jiñi *Partido Político* mi mejlel ixik'beñ cha'añ mi ich'ikob ibä pejtyel lak piälob, cha'añ jun lajal mi lajkotyañ majlel lak bä tyi lajkaj e'tyelob, yik'oty bajche' tyem much'ulobä lakpi'älob, mi imejlel lajk'äñ tyi lakpejtyelel, chä'ach bajche' jiñi *programa*, ña'tyibaläl muk'bä pujkelmajlel tyi bajñel, tyi mukul yik'oty tyi tyoj uts'aty. Jiñjach iyum tyejklum mi imejlel ichuñchokoñ jiñi P*artido Político* o mi imejlel yotsañ ibä tyi jump'ej ili *partido*, jiñ cha'añ mi ityijk'el pejtyel jiñi much'ulbä añob lakpi'äl cha'añ ma'añik mi imejlel yotsañ ibä tyi ityojlel ili partido me yambä isujmlel woli ik'elbeñ.

Jiñi yumälobä cha'añ xyajka e'tyelob muk' imejlelob yotsañ ibä tyi ityojlel ili *Partido Político* pero che' bajche' mi iyäl tyi ña'al tyulmalty'añ yik'oty tyi tyulmalty'añ.

II. Jiñi tyulmalty'añ mi iyäk'eñ jiñi *Partido Político* añobä tyi Mejiku iweñlel cha'añ juñlajal mi imelob majlel iye'tyel, yom cha'añ mi yäk'eñ isujmlel bajche' mi ikäytyäl tyi k'äjñel jiñi tyak'iñ, cha'añ uts'aty mi imejlel tyi ipejtyelel.

Jiñi tyak'iñ muk'bä ik'äñ jiñi P*artido Político* yom cha'añ k'älä añ i *registro* che' yujtyel jiñi yajkayaj, che' mi mejlel ik'äñ jiñi ityak'iñ bajche'äch añ ik'äjñibal, chan'añbä mi ityajtyäl jiñi voto muk' bä iyäk' iyum tyejklum. Mi iyâjk'el che'äch bajche' mi yäl ila tyi tyulmañty'añ.

a) Jiñi tyak'iñ icha'añbä iyum tyejklum mukbä ik'äjñel cha'añ mi imejlel iye'tyel, mi iyäjk'el tyi jujump'ej jab, mi ik'ejlel bajche' k'amel lakpi'älob añ tyi ityojlel jump'ej partido cha'añ che' k'amel mi yäk'eñtyelob jiñi tyak'iñ, cha' añ mi tyem tyajob tyi jop'ej ichäñk'al *por ciento* añtyobä ju'bem lak tyojol bajche' añ tyi *Distrito Federal*. Jiñi lujump'ej ichak'al *por ciento* komol jun lajal mi ity'oxbeñob ibä tyi jujump'e *Partido Político*, yik'oty jiñ tyi uxk'al *por ciento* tsikil majki oñ tsai' ityaja jiñi yajkaya cha'añ *diputado* tsa' bä ñumi tyilel wäle.

b) Jiñi tyak'iñ iyum tyejklum muk'ba ik'äjñel cha'añ mi ityajtyäl jiñi *voto* tyi jump'ej jab cha'añ mi päjk'el yumäl tyi Mejiku, jiñi *senadores* yik'oty *diputados* mi ilajiñtyel tyi lujump'ej iyuxk'al *por ciento* jiñi ityojol muk'bä ik'äñ jiñi jujump'ej *partido político* tyi jump'ej jab, me

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

jiñjach mi iyajkäñtyel jiñi *diputado* añjach jiñi lujump'ej ichak'al *por ciento* mi ityaj ityojol jiñi jujump'ej *Partido Político,* cha'añ mi imel iye'tyel tyi jump'ej jab.

c) Jiñi tyak'iñ tyilembä tyi ityojlel iyum tyejklum cha'añ mi ik'äjñel tyi ityojlel käñ juñ, sojleltyak tyi juñ, cha'añ chajpaya tyi e'tyel, yik'oty bajche' jiñi p'ol juñ, añjach jiñi uxp'ej *por ciento* ityojol cha'añ mi ik'añ tyi jump'ej jab. Añ jiñi lujump'ej ichak'al *por ciento* mi ipujkel tyi junlajal tyi pejtyel jiñi *Partido Político*, jiñi yambä lujump'ej ichäñk'al mi ipujkel majki tsa' ityaja yoñlel jiñi *voto* cha'añ *diputado* bajche' komo albiltyak.

Jiñi tyulmalty'añ mi ixuk'chokoñ chuki mi iyäjk'eltyak che' mi iyujtyel jiñi yajkaya tyi ityojlel jump'ej *partido* che' mi iyajkañ majki mi ikäytyäl tyi iwenta cha'añ jiñi e'tyel. Jiñ ja'el jiñi tyulmalty'añ mi iyäl bajche' k'ameltyak mi iyäk' jiñi iwiñikob tyi jump'ej *partido,* pejtyel jiñi muk'bä yäk'ob ma'añik mi imejlel iñusañ bajche' k'amel mi ik'äñ tyi jump'ej jab, añjach tyi lujump'ej *por ciento* mi imejlel ik'äñ, che' ja'el mi iweñ k'ejlel bajche' woli tyi k'äjñeljiñi ityojol chubä añ, icha'añ uts'aty mi mi iyujtyel chuki mi i mejlel pejtyel ili wolibä ik'ejlel.

Che' ja'el, jiñi tyulmalty'añ mi ixuk' chokoñ bajche' mi lajtyojtyäl majki tsa' ñumi tyi e'tyel yik'oty chuki mi imejlel tyi xik'bentyel jiñi *partido* che' mi isäty jiñi *registro* icha'añ mi ityoj ich'äm tyi iwenta jiñi *federación* bajche' chu' bä tyak añ icha'añ.

III. Jiñi *Partido Político* tyi Mejiku añ i*derecho* cha'añ mi ik'äñ tyi pejtyel oraj jiñi baki mi iyujtyel ñusañtyel lakty'añ.

Tyoxbil A. Jiñi añbä tyi iwenta ili *Instituto Federal Electoral* jiñ jump'ej yumäl icha'añ ili pejtyel jiñi tyempu tyi ityojlel jiñi xiñlumal cha'añ tyi raryo, yik'oty tyi k'elojib cha'ambä mi ik'äjñel tyi ityojlel ili *partido político,* che' bajche' mi iyäl tyi tyulmalty'añ.

a) Che' mi ityejchel jiñi precampaña k'äläl che' mi iyujtyel jiñi yajkayaj jiñ mi käytyäl tyi ityojlel ili *Instituto Federal Electoral* cha'añ añjach waxäkp'ej iyuxk'al *minuto* mi ik'äñ isub ibä tyi raryu, jajaya mi isub ibä mi imejlel ik'äñ uxp'ej *minuto* tyi jujump'ej oraj tyi jujump'ej jiñi raryu o tyi k'ejlijib, che'äch bajche' mi iñumel tyi wembä oraj bajche' albil tyi *inciso* (d).

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

b) Che' woli imel jiñi *precampaña,* jiñi *Partido Político* añ icha'añ tyi tyojlel jump'e *minuto* tyi jujump'e ora cha'añ mi isub ity'añ tyi raryu o tyi k'ejlijib, jiñi oraj wolibä ikäytyäl mi imejlel tyi k'äjñel bajche' alibil tyi tyulmalty'añ.

c) Che' woli imel jiñi *campaña* cha'añ yajkayaj x-e'tyel mi imejlel tyi ajk'el cha'añ iweñlel jiñi *Partido Político* cha'añ ts'itya' añ tyi jop'ej ijok'al *por ciento* che' tyi pejtyel oraj mi iyäk'eñtyel che' bajche' albil tyi *inciso a)* ila tyi jump'e ty'oxbil.

d) Che' mi itsiktyesañtyel tyi raryu o tyi k'ejlijib mi imejlel tyi ñumel che' yorajlel e'tyel k'äläl che' wäkp'ej ora isäk'añ k'äläl mi its'äktyäyel chämp'ej ichak'al oraj.

e) Jiñi k'iñ ty'oxbilix tyi jujump'e *Partido Político* che'äch bajche' miipujkel tyi lajal, bajche' iliyi: tyi lujump'ej ichak'al *por ciento* lajal, jiñi yambä lujump'ej ichäñk'al jiñjach majki ñumel oñ tsa' ityaja jiñi *voto* cha'añ *diputado federal*.

f) Jujump'e jiñi *Partido Político* tyi Mejiku mach bä añik ijak'ib tyi komojiyel mi imejlel tyi ak'eñtyel ity'añ tyi raryu o tyi k'ejlijib jiñjach bajche' k'amel tsa' ityaja iñuklel bajche' mi iyäl tyi yambä inciso tsa' ñumi.

g) Tyi ibajñelil bajche' albil tyi ty'ox A yik'oty B, cha'añ che' yorajlel jiñi *precampaña* yik'oty *campaña* cha'añ jiñi yajkaya tyi petyol Mejiku, jiñi *Instituto Federal Electoral* mi imejlel iyäk'eñtyel cha'lujump'ej *por ciento* jiñi yorajlel tyi raryu yik'oty k'ejlijib che' bajche' añ tyi tyulmalty'añ. Ili yotylel yumäl jiñ mi ipuk tyi junlajal jiñi ora tyi ipejtyelel *Partido Político* tyi lujump'ej iyuxk'al *por ciento,* aja mukbä ikäytyäli jiñix mi ilaj k'äñ jiñi yumälob cha'añ xyajka e'tyel ambä tyi petyol Mejiku yik'oty ambä tyi xiñlum. Tyi jujump'e *Partido Político* tyi Mejiku mi imejlel ik'äñ tyi ityojlel jump'e *programa* tyi jump'ej uw, jop'ej *minuto*, jiñi ikolobal oraj mi imejlel tyi k'äjñel cha'añ puk ty'añ jiñi junk'al *segundo* jujump'e. Che' mi iyujtyel jiñi puk ty'añi wolibä iyäl ili *inciso* mi imejlel bajche' añ yorälel mi iyäl jiñi *Instituto* bajche' albil tyi *inciso d)* ambä ila tyi jump'ej ty'oxbil. Añ wäle baki jiñi *instituto* mi imejlel ik'äñ jiñi ora cha'añ mi isub ity'añ yäk' ityañ chaañ mi jump'e partidotyak yom ilok'sañ tyañ tyi joch k'iñ tyi ityojlel, mi che' yomi.

Jiñi *Partido Politico* ma'añik mi mejlel ik'ajtyiñ o mi ik'äñ, tyi yambä lakpi'älob yambä k'iñ cha'añ mi isub ity'añ tyi raryu yik'oty tyi k'ejlijib.

Ma'añik majki lakpi'äl, mi imejlel isub ity'añ tyi raryu o tyi k'ejlijib cha'añ mi imoty majlel lakpi'älob iyumbä tyejklum o cha'añ mi iletyojiñ yambä *partido politico* o jiñi lakpi'äl wolibä

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
Libro completo en:
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
https://goo.gl/JikCu3

isajkañ iye'tyel tyi ityojlel tyejklum. Mi ityijk'el jiñi pukty'añ tyi ilumal Mejiku pejtyel ty'añ tyilembä tyi yambä país.

Jiñi ibäl ili ty'añ ambä tyi kejp xñumibä, yom cha'añ mi its'äktyäyel tyi jujump'ej xiñlumtyak yik'oty tyi *Distrito Federal*.

Ty'oxbil B. Jiñi *Instituto Federal Electoral* añ tyi wenta cha'añ mi ik'el yorajlel jiñi xiñlum tyi raryu yik'oty tyi k'ejlijib ambä iñuklel tyi laklumal che'äch bajche' albil tyi tyulmalty'añ:

a) Che' mi iyujtyel yajkaya tyi ityojlel jump'ej tyejklum me tsa' ilaja ibä yik'oty jiñi yajkayaj cha'añ petyol Mejiku, jiñi yorajlel mi iyäk'eñtyel jujump'ej xinlum, mi iña'tyäñtyel cha'añ che' bajche' k'amel añ tyi ipejtyelel jiñi ora bajche' añ tyi *inciso* a), b) yik'oty c) ya'tyi tyoxol A

b) Cha'añ yambätyak jiñi yajkäñtyel, jiñi ak'eñtyel mi imejlel bajche' añ tyi tyulmalty'añ, bajche' añ tyi ityojlel ili ña'altyulmalty'añ.

c) Tyi ipukol jiñi k'iñ tyi ityojlelob jiñi *Partido Politico*, yik'oty majki jiñi läk'älbä añ cha'añ ochem ja'el, chuki mi mejlel mi ikomol ña'tyäñtyel bajche' mi yäl tyi *apartado* A, yik'oty bajche' mi iña'tyañ tyi tyulmalty'añ.

Me' che' mi iña'tyañ jiñi *Instituto Federal Electoral* jiñi yoräjlel tyi rayu yik'oty tyi k'ejlib pañämil bajche' mi i yäl ila tyi *apartado* yik'oty yambäyi me mach jasäl cha'añ chuki yom imel o cha'añ yambä yumälob tyi yajkayaj, mi imejlel iña'tyañ bajche' mi its'äktyesañ jiñi añtyo bä yom k'iñi, che' bajche' âlbilt yi tyulmalty'añ.

Ty'oxbil C. Majki mi imel jiñi choñty'añ yom tsajal chuki mi isub, cha'añ ma'añik mi iyu'biñ ityäklañtyel o iwajleñtyel jiñi *Institución* yik'oty bajche'jiñi *partido* cha'añ ma'añik mi yubiñ iwajleñtyel lakpi'älob.

Che' bä yoräleltyo jiñi pukty'añ tyi ityojhlel jiñi yajkaya *federal* yik'oty lak'älbä k'äläl che' mi iyujtyel jiñi yajkayaj yom cha'añ mi ityijk'el jiñi pejtyel pukty'añ tyi raryu tyi k'ejlib pañämil icha'ambä yumäl, che' bajche' jiñi p'ätyälel ambä tyi federal yik'oty tyi xinlum o tyi uxlajm lum yik'oty jiñi yumälob ambä tyi *Distrito Federal* yik'oty yambä ambä tyi ityojlel. Añ majki

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

muk'bä imejlel isub ity'añ jiñjach jiñi yumälobä icha'añ jiñi yajkayaj, bajche' yumälob cha'añ päs juñ, cha'añ k'oklel yik'oty cha'añ käñtyayaj tyejklum.

Ty'oxbil D. Añ tyoj mulil albilbä ilayi jiñ mi iyäk' jiñi *Instituto Federal Electoral* tyi uts'aty baki mi imejlel ityik' majki woli iyäk tyi ñumel jiñi pukty'añ che' mach yoralelix, kome che' bajche' woli its'ibuñ bajche' albil tyi tyulmalty'añ.

IV. Jiñäch tyulmalty'añ mi iyäl bajche' jale ora mi imejlel jiñi ty'añ cha'añ yajkayaj cha'añ majki mi iwa'tyäl tyi ityojlel muk'bä ik'ajtyiñ jiñi *voto* tyi ityojlel iyum tyejklum, yik'oty bajche' mi iyujtyel choñty'añ.

Ijalijel jiñi choñty'añ tyi jump'ej jab che' añ yajkayaj cha'añ yumäl, cha'añ *senadores* yik'oty *diputados* añ tyi lujump'ej ijok'al k'iñ che'bä jump'ej jab mi iyajkäñtyel jiñjach jiñi *diputados federales* jiñi choñty'añ mi imejlel tyi uxk'al k'iñ. Jiñi ityejchibal jiñi choñty'añ ma'añik mi imejlel tyi ñumel yuxp'ajklel bajche' tyi ipejtyelel.

Majki ma'añ mi ip'is ili komoltyañ bajche' *partido* o yambätyak lak piälob, mi imejlel yäk'eñtyel ityoj imul.

V. Tyi ichajpäñtyel ili yajkaya *federal* jiñäch jump'ej e'tyel ambä tyi ityojlel yumäl mi imel majlel jiñäch bajche' jiñi *Instituto Federal Electoral*, ambä ik'äjñibal tyi ibajñelil wäläk añ yik'oty iñuklel, jiñob mi ibajañ nijkañ ibä, tyemel lätsäl mi cha'leñob e'tyel bajche' *poder legislativo, partido politico* yik'oty lakpi'älob, bajche' mi iyäl tyi tyulmalty'añ. Tyi imejlel ili e'tyel, bajche' isujmlel, ilajiñtyel, ibajñelil, jiñ iweñlel tyi pejtyelel.

Jiñi *Instituto Federal Electoral* jiñäch yumäl cha'añ pejtyel chuki mi iyujtyel ilayi, bajche'ikjach añ tyi tyejklum yom cha'añ añ ichumtye'lel baki mi ña'tyäñtyel e'tyel. Jiñi *Consejo General* jiñ ñukbä ity'añ cha'añ chuki mi imejlel cha'añjach mi ichumtyäl yik'oty juntyikil *Presidente* yik'oty waxäktyikil jiñi *consejeros electorales,* pejtyel mi imejlelob tyi ty'añ cha'añjach ma'añik mi imejlel yäk' jiñi *voto*. Jiñi *consejero* añobä tyi *poder legistalivo* iwiñikob jiñi *partido político* yik'oty juñtyikil *secretario ejecutivo*; jiñi tyulmalty'añ mi yäl bajche' mi ixuk'tyäl jiñi komol ajñibäl lakpi'äolob yik'oty bajche' xuk'libty'añ cha'añ tyi

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

ñijkäñtyelob ili x-e'tyelob. Ili juñmojty x-etyelob jiñ mi iwa'chokoñ jiñi x-e'tyelob cha'añ mi ik'el bajche' mi iyajñelob cha'añ mi ik'el bajche' mi iyujtyel jiñi yaikaya. Juñmojty majki mi ikäñtyañ bajche' mi ik'äjñel jiñi tyak'iñ ambä tyi ityojlel jiñi instituto. Bajche' mi iyäl jiñi tyulmalty'añ cha'añ yajkaya yik'oty bajche' mi iyäl jiñi ñukbä junmojty lakpi'älob, mi ik'el ja'el bajche' yom komo mejlel ili e'tyeli cha' añ tyi wenlelob. Jiñi xk'el tsajiya bajche' mi yujtyel yajkayatyak añob tyi tyojlel iyum tyejklum cha'añ jujump'e *partido político*. Ya' baki mi yujtyel jiñi yajkayaj añob tyi wenta lak piälob.

Mi ijal-añ tyi iye'tyel jiñi *Consejero Presidente* wäkp'e jab, mi imejlel icha' ochel tyi icha'yajlel pero kojach jiñi. Jiñi pejtyel yoñlel jiñi C*onsejero Electorales* mi ijal-añ tyi iye'tyel bolomp'e jab, che' mi ik'extyäyej kepekñañ mi imejlel, cha'añjach ma'añik mi imejlel tyi cha' ochel. Ya' tsikil bajche' yiläl ye'tyelob jujuñtyikil muk' mi imejlel tyi cha' yajkäñtyel ya' tyi yonlel jiñi añobä tyi *Cámara Diputado*, me che' mi iyälob jiñi añobä tyi ye'tyel cha'añ jiñi tyulmalty'añ mi imejlel tyi k'ajtyibeñtyel pejtyel lakpi'älob. Me ma'añ tsa' ajli jump'ejlik wembä tyi ityojlel jiñi ñukbä yumäl icha'añ mi imejlel tyi säklañtyel majki mi ityajbeñ majlel tyi ts'äktyiyel iye'tyel.

Jiñi *Consejero Presidente* yik'otyob *Consejero Electoral* ma'añik mi imejlel ityaj o mi imel yambä ye'tyel, yax tsikil chu'bä yambá e'tyel mi imel yom mi ikäy, jiñjach jiñi muk'bä imel cha'añbä jiñi e'tyel baki añ bajche' *Consejo General* yik'oty yambätyak chubä yom mejlel machbä añik yambä ityojol, jiñi muk'bä ich'äm yom cha'añ lajal bajche' mi iyälob jinni.

Jiñi ñaxambä yumäñtyel cha'añ ila tyi *Contraloria General* jiñob añobä tyi *Cámara de Diputado* mi iwa'chokoñob me añ yonlel icha'añob jiñi *voto* me che' tsa' yäläyob yambä jump'ej juñmojty lakpi'âlob bajche' cha'ambä päs juñtayk, pero che'äch bajche' mi iyäl jiñi tyulmalty'añ. Mi ijal-añ wäkp'ej jab tyi iye'tyel, mi imejlel tyi cha' wa' chokoñtyel pero juñyajach. Baki mi ikäñtyäñtyel ya'äch tyi tyojlel *Consejo General* yik'oty cha'añ tyemel mi melob majlel iye'tyel yik'oty jiñi *fiscalización superior de la federación*.

Cha'añ jiñi *Secretario Ejecutivo* mi iwa' chokoñtyel tyi ityojlelob yonlel i*voto* jiñi *Consejo General*, me che' tsa' yälä jiñi yumäl.

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

Jiñi tyulmalty'añ mi iyäl chuki yom mi its'äktyäyel icha'añ jiñi juñ muk'bä iyochelob cha'añ *Consejero Presidente* ya' tyi *Consejo General*, pejtyelob jiñi añobä cha'añ *Consejero Electoral*, jiñi *Contralor General* yik'oty *Secretario Ejecutivo* cha'añ jiñi *Instituto Federal Electoral; m*ajki tsa'ix ñumi tyi iye'tyel, ma añik mi ichäñ mejlel cha' ochel ityaj jiñi e'tyel baki tsa' ñumi, jiñtyo mi iñumel chap'ej jab mi imejlel tyi cha' ochel.

Jiñi Co*nsejero* añobä tyi *Poder Legislativo* mi iyäjk'elob tyi ity'añ jiñi añobä tyi mel tyulmalty'añ. Kojach juñtyikil jiñi *Consejero* tyi jujump'e *parlamentario*, yom cha'añ kämbil tyi chap'ejlel jiñi C*ámara* tyi Chumlib Komojiyel.

Añ tyi wenta jiñi *Instituto Federal Electoral* tyi juñlajal pejtyel cha'ambä bajche' käñtyesañtyel cha'añ ikäñol iyum tyejklum yik'oty ijoyol jiñi lum baki mi iyujtyel yajkäñtyel, yik'oty pejtyel iweñlel lakpi'älob yik'oty jiñi *Partido Político*, yik'oty ja'el pejtyel chuki mi ik'äjñeltyak tyi e'tyel cha' mi iyujtyel jiñi yajkayaj, cha'añ tyi tsijkel jiñi iyäk'bal lakpi'älob bajche' alibil tyi tyulmalty'añ, ya' mi iyäjlel ja'el isujmlel bajche' tsa' ujtyi jiñi yajkayaj, ya' mi iyäk jiñi yuñ baki mi iyäl majki tsa' imälä jiñi yajkayaj cha'añ Yumäl tyi pejtyel Mejiku ya' tyi jujump'ej baki tsa' ujtyi yajkayaj, yik'oty ja'el mi iyäl bajche' yilal tsa' ujtyi yajkayaj tyi jujump'ej tyejklum. Jiñi komol tyempayaj mi imelob yom cha'añ añ tyi iwuty pejtyel iyum tyejklum che' bajche' mi iyäl tyi tyulmalty'añ.

Jiñi ik'ejlel bajche' mi ik'äñ tyak'iñ jiñi jujump'ej *Partido Político*, añ tyi wenta jump'e *Consejo General* ambä tyi *Instituto Federal Electoral*, ak'ebilbä iñuklel ity'añ jiñi ñaxambä ye'tyel wa'chokobilbä cha'añ mi icha'leñ ty'añ ochembä tyi ity'añ jiñi yumäl. Jiñi tyulmalty'añ mi iyäl bajche' mi ikajel iñijkañ ibä juñmojty ajñibäl yik'oty bajche' mi iyäjk'el tyoj muliltyak mi i yäjlel tyi *Consejo General*. Cha'añ mi isujmäyel iñuklelob jiñi jump'ej *Organo Técnico* ma'añik mi imejlel tyi tyik' jiñi añobä tyi *Banco* o yambätyak.

Ili Ó*rgano Técnico* jiñ baki mi iñumeltyak pejtyel wokolil muk'bä ik'ejlel tyi jujump'ej *Partido* ambä tyi jujump'ej xiñlumtyak yik'oty yambä majki mi ik'ajtyiñ chuki mi imejlel, tyi ichajpäñtyel bajche'tyal ujtyeñ jiiñi yajkayaj, che'äch bajche' ajlem tyi tyulmalty'añ.

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

VI. Chä'añ tyi käñtyäñtyel bjache' mi yäl jiñi tyulmalty'añ yik'oty tyi k'omoltyak che' mi iyujtyel jiñi yajkayaj, mi iwa'chokoñtyel juñchajp bajche' ikajel tyi tyoj-esantyel jiñi wokolil che' bajche' albil tyi tyulmalty'añ. Ili juñchajp bajche' ña'tyibil cha'añ wokolil jiñ mi iyäl juñyaj ityoj-esantyel jiñi wokolil, jiñ mi isub pejtyel iweñlel jiñi yajkayaj, mi ikäñtyañ iweñlelob lakpi'älob yik'oty jiñi *Partido Político*, pejtyel majki yom ochel tyi yajkäñtyel cha'añ ilu yumäñtyel bajche' mi iyäl ya' tyi lajm 99 ila tyi ña'al tyulmalty'añ.

Cha'añ ili yajkayaj majki mi iyäl cha'añ mach weñ chuki tsa' ujtyi ma'añik mi imejlel tyi ts'ojkel chuki tsa' ujtyi tyi mejlel.

CHA'KEJP II

Tsajläñtyeltyak ili Mejiku yik'oty pejtyel ilumilel

Chap'ej iyuxk'al lajm (Art.42). Tyi ijoyol ilumal añ icha'añ.

I. Tsajläñtyel ilumil Mejiku.
II. Jiñi joyolbä lum tyi ja', yikóty *arrecife* yik'oty joyoltyakbä tyi yojlil ñajb.
III. Jiñi joyolbä lum tyi ja' cha'añ *Guadalupe*, yik'oty jiñi *Revillagigedo* añbä tyi *Oceano Pacífico*;
IV. Jiñi *Plataforma Continental* yik'oty ye'bal ja'tyak, bajche' joyo lum tyi ja' yik'oty jiñi *arécifes.*
V. Jiñi iñuklel ja' cha'ambä ñajb yik'oty baki jaxäl añ ityi' ya' jaxäl añ iweñlel tyi yambä *país* yik'oty ityamlel jiñi ja'.
VI. Jiñi ileñtyiklel baki jochol añ ilumal Mejiku, jiñi iñuklel che' bajche' albil tyi iweñlel tyi ityojlel yambä país.

Uxp'ej iyuxk'al lajm (Art.43). Pejtyel itsalibtyak jiñi Mejiku jiñtyak bajche' *Aguescaliente, Baja California, Baja California Sur, Campeche, Coahuila, Colima, Chiapas, Chihuahua, Durango, Guanajuato, Guerrero, Hidalgo, Jalisco, Mexico, Michoacan, Morelos Nayarit, Nuevo León, Oaxaca, Puebla, Querétaro, Quintana Roo, San Luis Potosí, Sinaloa, Sonora, Tabasco, Tamaulipas, Tlaxcala, Veracruz, Yucatán, Zacatecas, yik'oty Distrito Federal.*

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
Libro completo en:
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
https://goo.gl/JikCu3

Chämp'ej iyuxk'al lajm (Art.44). Jiñi Kolem tyejklum Mejiku jiñäch jiñi *Distrito Federal*, ya' baki chumul pejtyel *Poderes de la Union* yik'oty iyojlil ili *Estados Unidos Mexicanos.* Jiñäch ilumal pejtyel ambä wäleyi, bajche' jiñi *Poderes Federales* mi imejlel tyi majlel tyi ajñel tyi yambä parte pero ya'jach tyi *Estado del Valle de Méxiko* ya' baki jaxäl o baki mi isub jiñi Congreso General.

Jop'ej iyuxk'al lajm (Art.45). Ili xinlum ambä tyi Mejiku mi imejle ik'älä ch'äm majlel jiñi lum ambä icha'añ tyi wajali I cha'añ mi ik'älä käñtyañ majlel wälej, pero jijach me ma'añik añ wokol cha'añ iliyi.

Wäkp'ej iyuxk'al lajm (Art.46). Jiñi jujumpety xiñlumtyak mi imejlel ityoj-esañ tyi komol chuki mi iña'tyañob tyi uts'aty baki añtyak iñup', mahc yejtyel mi iyäl ity'añ jiñi *Cámara de Senadores.*

Me ma'añ mi imejlel ikomol ña'tyañob, majkijach mi imejlel tyi majlel ya' tyi *Cámara de Senadores* baki mi ik'äñ tyi ty'añ jiñi lajm 76, fracción XI ila tyi ña'al tyulmalty'añ.

Jiñi isujmäyel mi iyäk' jiñi *Camara de Senadores* jiñ mi ich'amjlel tyi juñyaj, ma'añik mi imejlel tyi chojkel. Ili *Suprema Corte de Justicia de la Nación* mi imejlel ikäñ me woli ik'äñ cha'añ mi its'ojkel jiñi tyulmaltyki me añ tyi ityojlel juntyikil lakpi'äl ambä tyi letyoj ilayi tsa' bä p'ojli tyi ityojlel jiñi *Camara de Senadores.*

Wukp'ej iyuxk'al lajm (Art.47). Ya' tyi xiñlum cha'añ jiñi *Nayarit* iñuklel ilumal jiñjachbä ambä tyi ityojlel tyi T*epic*.

Waxäkp'ej iyuxk'al lajm (Art.48). Jiñi lum koyol bä tyi ja', jiñi kayotyak, yik'oty *arrécife* läk'älbä icha'añ ilumal Mejiku, jiñi *Plataforma Continental*, jiñi yebal ja', yik'oty pejtyel ja' añ tyi ityojlel jiñi yumäl cha'añ Mejiku, jiñjach jiñi lum joyolbä tyi ja' bajñelbä añ ichumlib bajche' jump'ej xiñlum.

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
Libro completo en:
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
https://goo.gl/JikCu3

UXP'EJ JOL IK'ABA'

Juñkejp

Bajche' tsalubil ip'ätyälel yumäl

Bolomp'ej iyuxk'al lajm (Art.49). Jiñi *Supremo Poder de la Federación* mi itsaläñtyel cha'añ uts'aty mi imel iye'tyel tyi p'ätyälel tyulmalty'añ, tyi ip'ätyälel yumäl, yik'oty ip'ätyälel meloñel.

Ma'añik mi imejlel ityempañ ibäj chap'ej o ñumeñ ili ip'ätyälel yumäl tyi ityojlel juñtyikil lakpi'äl yik'oty ma'añik mi yäjk'el tyi jumujch' tyi ip'ätyälel tyi tyojlel juñtyikil lakpi'äl, iye'tyelbä cha'añ tyulmalty'añ, jiñjach me jiñ tsa' yälä jiñi yumäl che' bajche' mi iyäl tyi lajm 29. Jiñjach bajche' jiñi o bejche' añ ya' tyi chap'ajk ya' tyi lajm 131, mi yäjk'el jump'ej muk'bä imel tyulmalty'añ.

Cha'kejp

Cha'añ ip'ätyälel tyulmalty'añ

Lujump'ej iyuxk'al lajm (Art.50). Jiñi ip'ätyälel tyulmalty'añ tyi tyojlel Tyemujch' Mexiku mi iña'tyäñtyel tyi tyojlel kolem tyemujch'iyel, mi ity'oxtyäl tyi chap'ej jajk'el, jump'ej cha'añ jiñi *diputado* yambäyi cha'añ *senadores*.

Juñp'ajk

Cha'añ tyi Yajkäñtyel yik'oty tyi ichum chokontyel jiñi Komojiyel.

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

Junjulump'ej iyuxk'al lajm (Art.51). Jiñi yajñib *diputados* mi ipäjk'el bajche' juntyikil iwiñikbä tyejklum, päjk'emnbä tyi iye'tyel cha'añ ux-uxp'ej jab mi ijaläjel. Cha'añ jiñi *diputado* mi ipäjk'el juntyikil iyaj kotyayaj.

Cha'lujump'ej iyuxk'al lajm (Art.52). Jiñi yajñib jiñi *diputado* yom cha'añ añ jo'lujunk'al päjk'embä icha'añ tyejklum tyilembä tyi tyojlel jini *ik'ejlib* cha'añ *distritos electorales uninominales*, yik'oty lujunk'äl xjak'yumäñtyel muk'bä iyajkäñtyel bajche' ityejchi'bal jiñi *representación proporcional*, tyi tyojlel jiñi k'ejlib cha'añ tsojlib k'aba' tyi joytyälel, yajkä'bilbä tyi *circunscripciones plurinominales.*

Uxlujump'ej iyuxk'al lajm (Art.53). Jiñi ñup' tyi lum cha'añ jiñi jo'lujunk'äl *distritos electorales uninominales* jiñ bajche' jiñi muk'bä mejlel ity'ox jiñi xchumtyälob tyi pejtyelel jiñi joylumal yik'oty jiñi *distritos* päsbilbä. Che' mi ipujkel jiñi *distritos electorales uninominales* tyi tyojlel jiñi mojty yumäñtyel mi mejlel jiñjach yom melbil yujtyibal itsijkel pejtyelel lakpi'älob, ma'añik mi juñyajlel mejlel iyäk'el imel ye'tyel jiñi jump'ej Xiñlum mi ju'beñ tyi cha'tyikil *diputados* cha'añ yoñlel.

Cha'añ iyajkäñtyel jiñi lujunk'al *diputado* che'äch bajche' ityejchi'bal jiñi *representación proporcional* yik'oty jiñi k'ejlib cha'añ tsojlib k'aba'äl ya' tyi läk'ältyakbä, mi yajñel jop'ej *circunscripciones electorales plurinominales* wä' tyi joylumal. Jiñi tyulmalty'añ jiñi mi iyäl bajche'mi ty'oxtyäl jiñi lumtyak ambä tyi tyojlel chap'ej jiñi xiñyumäl.

Chänjlujump'ej iyuxk'al lajm (Art.54). Tyi yajkäñtyel jiñi lujunk'al *diputados* che'äch bajche' ityejchi'bal jiñi *representación proporcional* yik'oty jiñi *k'ejlib* cha'añ iyäjk'el cha'añ tsojlib k'aba'äl, ya' mi chujkel ila tyi yañtyakbä yik'oty jiñi muk'bä yäl tyulmalty'añ.

I. Jiñi jump'ej *partido político*, cha'añ mi imejlel iyotsañ ibäj ya' tyi tsojlib k'aba'äl, yom mi iyäl cha'añ woli imel cha'añ Xyajkäñtyel tyi *diputados* cha'añ *mayoría relativa* tyi tyojlel lujuñk'al *distritos uninominales;*

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
Libro completo en:
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
https://goo.gl/JikCu3

II. Pejtyel *partido político* muk'ächbä ityaj bajche' chap'ej *por ciento* tyi pejtyelel jiñi *votacion* ak'bilbä cha'añ mi chujkel ik'aba' tyi jujump'ej tyejklum chukulbä tyi yañtyakbä lum, muk'äch mejlel iyäk'eñtyel ye'tyel cha'añ xja'yumäñtyel che'äch bajche' mälbil icha'añ ñaxambä.

III. Jiñi *partido político* muk'ächbä ityaj bajche' chap'ej ñaxambä, ibajñel yik'oty tyi tsijkel bajche' k'amel yoñlel tsa' bä ityaja jiñi wolibä tyi yajkäñtyel, jiñi mi yäk'eñtyel cha'añ ityejchi'bal jiñi *representación proporcional*, che'äch bajche' tsa' ityaja tyi *votación* tyi pejtyelel, jiñi tsijkel jiñi *diputados* ya' tyi tsojlib k'aba' tyi joytyälel ambä tyi ityojlel jiñi jujump'ej *circunscripción plurinominal*.Tyi yäjk'el jiñi mi k'ejlel majki ñaxañ xyajkäñtyel ambä ya' tyi tsojlib k'aba'.

IV. Ma'añik jump'ej *partido político* mi mejlel yajñel yik'oty tyi ñumeñ jo'lujunk'al *diputados* tyi cha'chajplel ityejchi'bal.

V. Ma'añik mi juñyajlel mejlel, jump'ej *partido político* cha'añ oñ mi yajñel yik'oty *diputado* tyi jiñi chap'ej ityejchi'bal muk'bä ipas jiñi *porcentaje* tyi pejtyelel jiñi Tyempaji'bäl muk'ba iñumel tyi *waxäkp'ej puntos ya' tyi porcentaje* cha'añ iyajkäñtyel tyi pejtyelel lum ak'bilbä. Iliyi ma'añik mi yäjk'eñtyel jiñi *partido político*, cha'añ tsa' imälä tyi jiñi *distritos uninominales, che' mi ityaj jump'ej porcentaje* tyi pejtyelel jiñi ityemob tyi yajñib jiñob *diputado* me ñumeñ añ icha'añ jiñi *porcentaje* cha'añ *voto* tyi joyol Mejiku, me añtyo waxäkp'ej *por ciento, yik'oty*

VI. Che'äch bajche' mi yäl tyi ñaxañ ya' tyi uxty'ox, chäñty'ox yik'oty jo'ty'ox, jiñi *diputaciones* cha'añ *representación proporcional* muk'ba ity'ox che' mi yujtyel tyi ak'eñtyel jiñi *partido político* muk'ba ityajtyäl ya' tyi chañty'ox o jo'ty'ox,muk' ich'äjmelob jiñi yañtyakbä partidos políticos ambä i*derecho* tyi tyojlel ya' tyi jujump'ej *circunscripciones plurinominales*, tyi tyoj yäk'eñtyel tyi jujump'ej iyajkäñtyel tyi pejtyelel lum weñbä tyi yujtyi'bal. Jiñi tyulmalty'añ jiñ mi yäk' xuk'lib ty'añ yik'oty bajche' mi mejlel tyi k'äjñel tyi tyojlel.

Jo'lujump'ej iyuxk'al lajm (Art. 55). Majki yom ochel tyi *diputado* añ icha'añ yom bajche' iliyi.

I. Yom cha'añ wä' kolemety ila tyi Mejiku, cha'añ wä' tsa' awila pañämil yom ilayi, cha'añ muk'äch mejlel a mel.

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

II. Yom ts'äktyäyem jump'ej icha'k'al aja'bilel che' tyi yoralel yajkayaj.

III. Yom cha'añ ya' ch'oyolety baki woli yujtyel xyajkayaj yik'oty mi tyi' läk'älel jiñi jach yom cha'añ añix ñumeñ wäkp'ej uj woliyety tyi chumtyäl k'äläl bajche' tyi k'iñilel.

Cha'añ mi imejlel tyi ajñel ya' tyi chujki'bäl cha'añ jiñi *circunscripciones electorales plurinominales* bajche' xyajkäñtyelob cha'añ *diputado*, yom cha'añ lok'em tyi jump'ej mojty yumäñtyel ambä tyi tyojlel jiñi *circunscripción* baki mi yujtyel jiñi yajkayaj, yik'oty yom cha'añ läk'äl chumul ñumeñ tyi wäkp'ej uw k'äläl tyi wäle yik'oty baki k'iñilel mi yujtyel.

Jiñi baki chumul ma'añik mi' sajtyel che' mi woli imel ye'tyel tyi tyojlel pejtyel lakpi'älob jiñi tsa'bä isäklaj.

IV. Mach yomik cha'añ añ iye'tyel ya' tyi *ejercito federal* yik'oty mach yomik cha'añ xik'oñel tyi jiñi *policía o gendarmería rural* ya' tyi *distrito* baki mi yujtyel yajkayaj, jiñi che' añtyo yom lujump'ej ijok'al k'iñ che' muk'tyo kajel yujtyel yajkayaj

V. Mach yomik añ yambä ye'tyel tyi tyojlel yañtyakbä yotylel e'tyel muk'bä yäk' ili ña'altyulmalty'añ tyi ibajñelil, mach yomik cha'añ añ awe'tyel bajche' *Secretario o Subsecretario* tyi yumäl, mach yomik ja'el me añ a we'tyel tyi yambä *Institución* bajñel chumulbä tyi ityojlel yumäl, jiñjach me añix lujump'ej ijok'al k'iñ ijuñyaj käyä jiñi e'tyel che'mi iyujtyel jiñi yajkayaj.

Mach yomik cha'añ añ awe'tyel bajche' *Ministro de la Suprema Corte de Justicia de la Nacion, Magistrado*, me jiñik bajche' *Secretario del Tribunal Electoral* tyi ityojlel jiñi *Poder Judicial de la Federación,* yik'oty mach yomik cha'añ añ ye'tyel bajche' ili *Consejero Presidente o Consejero Electoral* tyi ityojlel yañtyakbä pejtyel bajche' tyi *Instituto Federal Electoral, Secreterio Ejecutivo, Director Ejecutivo,* o jiñi x-e'tyel sojlembä ya' tyi wäläk *Instituto* jiñjach me añix uxp'ej jab tsa' ityäts'ä ibäj tyi ye'tyel k'älä che' mi iyujtyel jiñi yajkayaj.

Jiñi yumälob tyi xiñlum yik'oty yumäl tyi *Distrito Federal* ma'añik mi mejlel tyi cha' yajkäñtyel ya' tyi mojty baki woli tyi wäläk e'tyel che' wolityo imel ye'tyel, yik'oty che' tsa'ix ijuñya käyä jiñi ye'tyel.

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

INSTITUTO NACIONAL DE LENGUAS INDÍGENAS

Universidad Intercultural de CHIAPAS

Jiñi *Secretario del Gobierno* cha'añ yumäl ya' tyi xiñlum yik'oty ya' tyi *Distrito Federal*, yik'oty bajche' jiñi *Magistrado* yik'oty bajche' jiñi *Jueces Federales* cha'añ jiñi xiñyuumäl o bajche' tiy *Distrito Federal,* yik'oty bajche' tyi uxlajyumäñtyel, yik'oty bajche' añobä ye'tyel *político-administrativo* che' bajche' jiñi *Distrito Federal*, ma'añik mi mejlel tyi cha' yajkäñtyel ya' baki woli tyi wäläk mojty ye'tyel, mi ma'añik tsa' ijuñyaj käyäj jiñi iye'tyel che' añtyoj yom ityaj lujump'ej jok'al k'iñ che' mi iyujtyel yajkayaj.

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

VI. Mach yomik cha'añ añ ye'tyel tyi ityojlel jump'ej iyotylel ñopbaläl, yik'oty

VII. Mach yomik cha'añ tyik'bil tyi ye'tyel bajche' mi yäl ya' tyi bolomlujump'ej iyuxk'al Lajm.

Wäklujump'ej iyuxk'al lajm (Art. 56). Jiñi yajñib S*enadores* mi ityempäyelob bajche' wäxäkp'ej iwäk'al *senadores*, bakibä tyi jujump'ej Xiñyumäl yik'oty ya' tyi jiñi *Distrito Federal*, cha'tyikil mi yajkäñtyel bajche' ityejchi'bal jiñi yajkayaj *mayoritaria relativa,* yambä juñtyikil mi yäjk'el tyi ts'itya' ñaxambä.Tyi tyojlel iliyi, jiñi *partidos politicos* yom mi yotsañ ibäj tyi chap'ej tsojlib cha'añ muk'tyobä ikajelob tyi yajkäñtyel. Jiñi *senaduría* cha'añ ñaxambä kolobal jiñi mi yäk'eñtyel cha'añ *candidatos* muk'bä ityech chujkibäl cha'añ *partido político*, cha'añjach jiñ tsa' ak'eñtyi jiñi chap'ej yajñib tyi yoñlel cha'añ *votos* tyi mojty wolibä tyi ajlel.

Jiñi lajchämtyikil icha'k'al *senadores* kälembä mi iyajkäñtyel che' bajche' ityejchi'bal jiñi *representación proporcional*, tyi tyojlel jiñi k'ejlib cha'añ chujki'bäl yajkäñtyel tyi jump'ej *circunscripción plurinominal* tyi pejtyelel. Jini tyulmalty'añ jiñi mi yäl bajche' mi ik'äjñel cha'añ iliyi.

Jiñi yajñib *senadores* mi tsijibtyiyel tyi' pejtyelel tyi wäwäkp'ej jab.

Wuklujump'ej iyuxk'al lajm (Art.57). Jiñi juñtyikil *senador* mi iyäk'eñtyel mi säkläbeñtyel juñtyikil yajkoltyayaj.

Waxäklujump'ej iyuxk'al lajm (Art.58). Cha'añ mi imejlel a mel a we'tyel cha'añ *senador* lajal chuki yom bajche' *diputado*, jiñjach mach yäläyik ja'bileläl, cha'añjach yomäch ts'äktyäyem jop'ej icha'k'al jiñi ja'bileläl che' tyi k'iñilel yajkayaj.

Bolomlujump'ej iyuxk'al lajm (Art. 59) Jiñi *senadores* yik'oty *diputados* ya' tyi Ñuktyempajbäj Komojiyel ma'añik mi mejlel tyi bäk' yajkäñtyel cha'añ mi cha' mel iye'tyel.

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

Jiñi.yajkoltyayaj cha'añ *senadores* yik'oty *diputados* mi imejlel tyi yajkäñtyel baki ora añ mi iyujtyel yajkaya icha'añixbä, jiñjach me ma'añik woli imel iye'tyel, jiñi *senadores* yik'oty *diputados* ma'añik mi imejlel tyi cha' yajkäñtyel akse xkotyayajach.

Uxk'al lajm (Art. 60) Jiñi kuxtyälel lakpi'älob muk'bä yäl ya' tyi jump'ej iyuxk'al lajm wä' tyi ña'altyulmalty'añ, che'äch bajche' mi yäl tyulmalty'añ, jiñi mi yälben ik'äjñibal jiñi iyajkäñtyel cha'añ *diputado* yik'oty *senadore* tyi jujump'ej jiñi *distritos electorales uninominales* yik'oty tyi jujump'ej mojty yumäñtyel; jiñi mi isu'beñ cha'añ muk'ix imejlel imel cha'añ *candidatos* jiñi tsa'bä ityaja yoñlel cha'añ *voto* yik'oty jiñ mi yäl cha'añ *senadores* cha'añ jiñi *primera minoría de conformidad* yik'oty bajche' añ ya' tyi wäklujump'ej iyuxk'al lajm ila tyi ña'altyulmalty'añ yik'oty tyi tyulmalty'añ. Che' ja'el, jiñi mi yälbeñ ik'äjñi'bal yik'oty cha'añ iyäk'eñtyel cha'añ *diputados* che'äch bajche' añ ityejchi'bal cha'añ *representación proporcional* cha'añ tyemel albil yik'oty tyi chäñ lujump'ej iyuxk'al lajm ila tyi ña'altyulmalty'añ yik'oty tyi tyulmalty'añ.

Tyi yujtyesäñtyel cha'añ mi yäjlel ik'äjñi'bal, tyi yäk'eñtyel isujmlel yik'oty iyäk'eñtyel cha'añ *diputados* mi *senadores* mi imejlel iyäl cha'añ mach weñik ya' tyi tsajlel tyi jumujch' cha'añ yujtyi'bal tyi *Tribunal Electoral del Poder Judicial de la Federación* cha'añ p'ätyälel *judicial* cha'añ jiñi lajyumäñtyel, che'äch bajche' mi yäl jiñi tyulmalty'añ.

Chuki mi ña'tyäñtyel ya' tyi tsajl wolibä yäl jiñi p'ajk ñaxambä, jiñjach mi bajñel mejlel icha'k'el tyi jiñi Tsajl Ñukbä ya' tyi wäläk yujtyi'bäl, tyi tyojlel tyo'ol ajlel cha'añ jiñi *partidos políticos* jiñjach mi mejlel iyotsañ ibäj che' tyik'läbil-p'ajbil iletsa'beñtyel juloñib mi mejlel tyi tyoj-esäñtyel tyi yajkäñtyel. Jiñi imul jiñi tsajl ya' mi yujtyel yik'oty ma'añik mi mejlel tyi ochel. Jiñi tyulmalty'añ jiñ mi yäl jayp'ej mi tyojtyäl, yombä cha'añ mi mejlel yik'oty jiñi muk'bä imejlel cha'añ ili tyo'ol ajlel.

Jump'ej ichänk'al lajm (Art. 61) Jiñi *diputados* yik'oty *senadores* ma'añik mi mejlel tyi iñusäñtyel chuki mi ña'tyañ che' wolityo imel ye'tyel, yik'oty ma'añik mi wis mejlel tyi tyilel yambä tyi tyojlel.

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

Jiñi yumäl tyi jujump'ej yajñib mi ik'el majlel cha'añ añ ip'istyäl tyi k'äjñel tyulmalty'añ tyi ityojlel bajche' jiñi *fuero* ambä tyi ña'altyulmalty'añ che' bajche'ob yik'oty ja'el ya' baki mi tyempañob ibäj che' chuki mi iña'tyañob.

Chap'ej ichänk'al lajm (Art.62) Jiñi *diputados* yik'oty *senadores* wolibä imel yambä e'tyel che' añtyo tyi iye'tyel, ma'añik mi mejlel imel yambä e'tyel cha'añ lajyumäñtyel mi cha'añik xiñlumal baki mi ityaj ityojol, che' maxtyo wäñ albilik ya' tyi yajñib; cha'añjach che' jiñi mi käy ye'tyel wolibä imel, che' wolityo ijal-añ tsijibä ye'tyel. Jiñi lajal k'äjñel mi k'ejlel yik'otyob *diputados* yik'oty *senadores* iyajkotyayaj, che'añobtyoj tyi ye'tyel. Jiñi iñusäñtyel ili wolibä yäl ilayi mi yäk'eñtyel ityoj imul mi säty iye'tyel bajche' cha'añ *diputados* mi *senador*.

Uxp'ej ichänk'al lajm (Art.63). Jiñi yajñib ma'añik mi mejlel ijam tyempajbä imel ye'tyel mi maxtyo añik ñumeñ, tyi jujump'ej iliyi, cha'añ tyi yoñlel iyojlil tyi tsijkel tyi pejtyelel lakpi'älob; cha'añjach jiñi ya'bä añob jump'ej yik'oty yambä yom mi tyempañob ibäj che' tyi yoralel bajche' albil tyi tyojlel tyulmalty'añ yik'oty mi xik'beñtyel jiñi ya'bä añob cha'añ mi k'otyelob tyi lujump'ej ichak'al k'iñ tyaltyobä, mi wäñ subeñtyelob mi mach che'ik mi melob mi ñuk-añ majlel cha'añ tyi mejlel iliyi, machbä muk'ik ijak' ye'tyel, mi bäk päjyelob jiñi yajkoltyayaj, yombä mi k'ojtyelob tyi lajal, yik'oty iliyi mach che'ik tsa' imele, mi yäjlel cha'añ jochol e'tyel. Che' bajche' jochol e'tyel cha'añ *diputados* yik'oty *senadores* cha'añ ñuktyempajbä muk'bä ipäs tyi tyejchi'bäl cha'añ jiñi tyulmalty'añ, bajche' muk' bä yujtyel tyi mejlel e'tyel, mi yochel: jiñi jochol e'tyel cha'añ *diputados* yik'oty *senadores* tyi ñuktyempajbä cha'añ ityejchibal cha'añ yoñlel Lajalbä,jiñi ambä tyi tyojlel jiñi yajñib mi päjyelob cha'añ mi säklãñtyel muk'bä iñoj ujtyel cha'añ mi tyemel ña'tyañob muk' bä yäk'eñoñla jiñi chãñty'ox cha'añ wuklujump'ej ichãñk'al lajm wa' tyi ña'altyulmalty'añ; jiñi jochol e'tyel cha'añ lakpi'älob cha'añ yajka'bilbä *diputados* cha'añ ityejchi'bäl cha'añ ipästyäl tyi lajalel, mi yochel bajche' cha'añ *candidatos* tyi jiñijachbä *partido* chäñ ya'bä añ ya' tyi tsojlib k'aba'äl tyi pejtyelel lum, che' tsa'ix ujtyi tyi ak'eñtyel jiñi *senadores* tsa' bä ityaja; ikolobal ikäñäbä mi ityajbeñ majki jiñjachbä *partido* cha'añ jiñi xiñlumtyak baki woli iyujtyel yik'oty baki añ jiñi icha'kejplel tyi tsojlibäl.

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

Mi ch'ämbeñtyel isujm ja'el cha'añ jiñi *diputados* mi *senadores* muk'bä ikäy ibäj lujump'ej k'iñ tyi ye'tyel, che' ma'añik mi yäl chukoch mi ma'añik tsa' iwäñ su'buj ibäj tyi ityojlel jiñi yumäl ya' tyi wäläk yajñib, baki mi yäjk'el tyi käjñel iliyi, mi yäjk'el tyi k'otyel tyi yañtyobä k'iñ, jiñ mi bäk' päjyelob jiñi yajkoltyayajob.

Mi ma'añik yoñlel lakpi'älob cha'añ mi yäjk'el bakijachbä jiñi yajñibob mi cha'añ mi melob jiñi ye'tyel che' ya'ix ak'bil, mi päjyelob jiñi xyajkoltyayajob cha'añ mi yäk' ibäj tyi käjñel tyi orajach cha'añ mi mel iye'tyel, ojlil yoñlel iñumel jiñi lujump'ej ichak'al k'iñ ñaxambä tsa'ajli.

Añ chuki kepel mi ikäytyäl tyi ityojlel, yik'oty mi imejlel ityaj imul bajche' mi iyäl tyi tyulmalty'añ, majki jiñi tsa' bä päjk'icha'añ *diputado o senador,* me ma'añ tsa' isubu ibä ya' tyi yajñibob cha'añ mi icha'leñ e'tyel bajche' albiltyakya tyi jump'ajk ilabä lajm. Woli imel ja'el jump'ej imultyak mulilbä tyi tyulmalty'añ, jiñi *partidos políticos* tyi lajlumal majki tsa' bä wa'le cha'añ ili e'tyel me tsa' ikomo ña'tyayob cha'añ ma'añik mi ik'ojtyelob tyi e'tyel mulil ja'el.

Chämp'ej ichänk'al lajm (Art. 64). Jiñi *diputados* yik'oty *senadores* machbä muk'ik ik'otyel che' mi yujtyel tyempajbäj, che'mach mi isub ibäj tyi tyojlel jiñi tyempäjibäl, ma'añik mi mejlel ich'äm ityojol tyi jiñibä k'iñ che' ma'añik mi k'otyel tyi jiñi tyempajbäj.

Jop'ej ichäñk'al lajm (Art. 65). Jiñi ñuktyempabäjäl mi yujtyel che tyi tyejchi'bal tsik *septiembre* tyi jujump'ej jab, cha'añ mi imelob ñaxambä tyempajbä muk'bä iñoj-ujtyel yik'oty che' tyi tyejchi'bal tsik tyi *febrero* tyi jujump'ej jab cha'añ mi cha' melob icha'yajlel tyempajbä muk'bä yujtyel.

Ba'ikjachbä tyempabäj jiñi Komojiyel mi ik'el tyi ichajpäñtyel, tyi iña'tyäñtyel cha'añ ityejchibal jump'ej tyulmalty'añ muk'bä yäk'entyel cha'añ mi iyujtyesañ bajche' albil ila tyi ña'altyulmalty'añ.

Tyi jujump'ej tyempabäj jiñi komojiyel jiñi mi ik'el ñaxambä chuki mi ipästyäl ya' tyi tyulmalty'añ icha'añ.

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
Libro completo en:
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
https://goo.gl/JikCu3

Wäkp'ej ichäñk'al lajm (Art. 66). Tyi jujuñyaj ik'iñilel tyempajbä mi jal-añ cha'añ mi ña'tyañob pejtyel muk'bä yäjlel che' bajche' mi yäl tyi ñaxañ tyulmalty'añ. Jiñi ñaxambä mi yujtyel ma'añik mi mejlel tyi ñajty-esäñtyel jiñijach che' tyi jo'lujump'ej tyi se*tyembre* che' tyi jiñijachbä ja'bil, yik'oty che' jiñi lajyumäl mi ityech iye'tyel tyi yoralel bajche' mi yäl ya' tyi uxp'ej ijok'al lajm, mi che' mi yujtyel jiñi tyempajbä muk'tyo imejlel tyi jal-añ ya' tyo tyi junlujump'ej tsik cha'añ *diciembre* che tyi jiñijacba ja'bil. Jiñi icha'yajlel tyempajbä ma'añik mi mejlel tyi ñajtyäñtyel majlel che' tyi k'äläl lujump'ej ichak'al tsik cha'añ *abril* che' tyi jiñijachba ja'bil.

Mi tyi cha'p'ejlel jiñi yajñib mach lajalik woli iña'tyañ cha'añ mi yäjk'el yujtyi'bal jiñi tyempajbä che' añtyo yom k'otyel ik'iñilel bajche' albil, jiñi mi tyoj-esañ jiñi lajyumäl tyi Mejiku.

Wukp'ej ichäñk'al lajm. (Art.67). Jiñi ñuktyempajbäjal mi jump'ej cha'añ jiñi yajñib, che' mi yäl chuki mi ña'tyañob tyi ibajñelobjach, mi tyempañob ibäj che' bajche' mi joy ujtyel tyi jujuñyaj che' mi päjyelob cha'añ chuki mi melob jiñi *Comision Permanente*; cha'añjach ili tyi cha'p'ejlel wäläk *comision* jiñijach mi yälob jiñi kämbilbä icha'añob, ya' baki mi yäl päjyi'bäl wä'bä añ ilayi.

Waxäkp'ej ichäñk'al lajm (Art. 68). Tyi chap'ejlel jiñi yajñibob ya' mi lajal ajñelob yik'oty ma'añik mi mejlel tyi majlel tyi yambä che' maxtyo wäñ añik albil che' mi kajel ityä'tsob ibäj yik'oty ik'iñilel yik'oty bajche' mi yajñel, mi yäjk'el jump'ej baki mi yajñelob cha'añ mi tyempañob ibäj tyi chap'ejlel. Cha'añjach tyi chap'ejlel lajaläch woli ña'tyañob cha'añ mi majlel tyi yambä, k'exel cha'añ ik'iñilel, bajche' mi yajñel, baki añ, jiñi X-ak'tyulmalty'añ jiñi mi yujtyesañ ik'extyäyel, mi yajkañ tyi jiñi ichap'ejlel jump'ej woliba tyi ajlel uts'atybä. Ma'añik mi mejlel jump'ej yajñib iwa'chokoñ jiñi ityempajbä tyi ñumeñ tyi uxp'ej k'iñ, che' mach albilik tyi tyojlel jiñi yambä.

Bolomp'ej ichäñk'al lajm (Art. 69). Che' mi tyejchel tyempajbä muk'bä iñoj ujtyel che' tyi tyejchi'bäl tyi jujump'ej jab cha'añ mi mejlel Ñuktyempajbä, jiñi Lajyumäl ts'ijbubil mi yäk' tyi käjñel chuki tsa' imele, ya' baki mi yäl bajche' woli tyi ujtyel muk'bä iloty jiñi *administración publica* cha'añ joylumal. Che'mi tyejchel tyempajbä muk'bä iñoj ujtyel ya' tyi

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
Libro completo en:
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
https://goo.gl/JikCu3

komojiyel, mi cha'añ jiñijach jump'ej jiñi yajñib, jiñi yumäl wäñ wa'chokobilixbä jiñi mi yäl chukoch ña'tyä'bil tsa'bä ityeche' jiñi päyojib.

Tyi jujump'ej jiñi yajñib mi weñ k'el jiñi juñ ts'ijbu'bilbä yik'oty mi mejlel ik'ajtyibeñ jiñi lajyumäl iñuk-esañ majlel jiñi ity'añ mi ts'ijbubil mi k'ajtyibeñtyel yik'oty mi mejlel ipäy jiñi Xts'ijbayajob cha'añ Xiñyumäl, bajche' *Procurador General de la República* yik'oty jiñiyob *directores* cha'añ jiñi mojty *paraestatales*, majki mi yäk' tyi käjñel yik'oty mi yäk' ibäj cha'añ isujm chuki woli yäl. Jiñi tyulmalty'añ cha'añ ñuktyempajbä yik'oty bajche' mi yäl majlel bajche' mi yajñelob wa' tyi jumujch'.

Lujump'ej ichäñk'al lajm (Art. 70). Pejtyelel chuki yom mi iña'tyäñtyel ya' tyi tyempajbäj jiñäch bajche' tyulmalty'añ mi chuki mi ña'tyañ yumäl. Jiñi tyulmalty'añ mi chuki mi ña'tyañ yumäl mi subeñtyel x-ak'tyulmalty'añ jäjchu'bilbä tyi tyojlelob yumäl ambä tyi jujump'ej yajñibob yik'oty juñtyikil xts'ijbayaj tyi jujump'ejlel iliyi, yik'oty mi pujkel bajche' iliyi: ili Tyempajbäj cha'añ Tyemujch' Mejiku mi ña'tyañ: (ty'añ cha'añ jiñi tyulmalty'añ mi chuki mi' ña'tyañ yumäl)".

Jiñi Tyempajbäj jiñi mi tyoj-esañ majlel jiñi tyulmalty'añ bajche' chukultyak yik'oty ik'äjñibäl tyi jumujch'ob.

Jiñi tyulmalty'añ jiñi mi yäl majlel bajche' yilal yik'oty mi mejlel tyi tyempäñtyelob jiñi *diputados*, che'äch bajche' much'ul jiñi *partido*, cha'añ yom yäk' chuki jach yom yälob tyi pejtyelel chuki mi ña'tyañob ya'bä añob ya' tyi yajñib cha'añ *diputados*.

Ili tyulmalty'añ ma'añik mi mejlel tyi mujkel yik'oty ma'añik mi mejlel tyi tyejchel tyi tyojlel X-ak'tyulmalty'añ Lajyumäl cha'añ mi mejlel tyi k'äjñel.

Chap'ajk
Cha'añ Ityejchi'bal yik'oty tyi Mejlel Tyumalty'añ

Junlujump'ej ichäñk'al lajm (Art.71). Tyi tyejchel tyi mejlel tyulmalty'añ añ tyi tyojlel mi ña'tyañ:

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

I. (Jiñi lajyumäl);

II. Jiñob *diputados* yik'oty *senadores* ya' tyi komojiyel; yik'oty

III. Jiñob jiñi *mejlib tyulmalty'añ* cha'añ xiñlumal.

Jiñi ityejchi'bal päsbilbä tyi tyojlel lajyumäl, tyi tyojlel jiñi mejlib tyulmalty'añ cha'añ jiñi Xiñyumäl mi tyi tyojleleb jiñi wäläk *diputaciones*, mi iñumel tyi tyojlel jiñi Xk'eloñel.Jiñi chuki mi päs jiñi *diputados* mi *senadores*, xik'bilob cha'añ mi yäk' ijuñ muk'bä ik'ajtyiñ jiñi xuk'lib ty'añ cha'añ tsätslel ty'añ.

Cha' lujump'ej ichäñk'al lajm (Art.72). Pejtyelel tyi ña'tyäñtyel cha'añ tyulmalty'añ mi chuki mi ña'tyañ yumäl, tyi ña'tyañtyel mach jiñikjach mi bajñel mel jump'ej yajñib, mi tyemel ajlel tyi chap'ejlel, mi ik'ejlel majlel jiñi bajche' mi iyujtyel ty'añ cha'añ mi yäjlel bajche' mi mejlel tyi k'äjñel, ñajtylel ik'iñilel yik'oty bajche' mi tyejchel tyi ajlel yik'oty tyi yajkäñtyelob.

A. Che' ñopbilix ña'tya'bilbä ya' tyi yajñib ya' baki ch'oyol, mi ñumel tyi yambä cha'añ mi cha' weñ ajlel. Mi jiñi iliyi muk'äch iñusañ, mi chokbeñtyel majlel jiñi X-ak'tyulmalty'añ, majki, mi ma'añik chuki mi mejlel iyäl, orajach mi yäjk'el tyi käjñel.

B. Mi yäjlel cha'añ mach k'elbilik tyi tyojlel p'ätyälel yumäl, pejtyel ña'tya'bilbä machbä ñumeñik tyi tyojlel ya' tyi yajñib baki tsa' ña'tyäñtyi, ojliltyo cha'añ lujump'ej k'iñ k'ämbilbä; mi mach che'ik, añ mi yujtyel cha'añ, jiñi Ñuktyempajbä ñup'bil mi poj käybil tyempajbäj, mi che' mi yujtyel mi mejlel tyi cha' ujtyel che' tyi ñaxañ ik'iñilel e'tyel che' tyempä'bilob tyi Ñuktyempajbä.

C. Jiñi ña'tyäñtyel cha'añ tyulmalty'añ chuki mi ña'tyañ yumäl che' pejtyel ch'ämbil yik'oty mi ts'itya' ch'ämbil tyi tyojlel X-ak'tyulmalty'añ, mi cha' sutyk'iñtyel, chuki yomtyoj tsa' ik'ele, ya' tyi yajñib baki ch'oyol. Yom mi cha' weñ tsijib ajlel cha'añ iliyi, yik'oty mi che'tsa' ajli tyi yoñlelob tyi pejtyelel jiñi *votos*, mi cha' ñumel ya' tyi yajñib cha'añ mi cha' k'ejlel. Mi jiñi iliyi mi tsa'äch jajk'i tyi lajalbä yoñlel, jiñi iña'tyäñtyel jiñäch tyulmalty'añ mi chuki mi ña'tyañ yumäl mi cha' majlel ya' tyi X-ak'tyulmalty'añ cha'añ mi tyejchel.

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

Jiñi Iyajkäñtyel cha'añ tyulmalty'añ mi chuki mi iña'tyañ yumäl, jiñäch tyi k'äba'äl.

D. Mi añ jump'ej ña'tyäñtyel cha'añ tyulmalty'añ mi chuki mi ña'tyañ yumäl, mi ma'añik tsa' juñyaj jajk'i tyi pejtyelel tyi tyojlel jiñi yajñib cha'añ mi ik'ejlel, mi cha' chojkel majlel ya' baki ch'oyol baki mi sub pejtyel chuki yomtyo tsi k'ele. Che' tsa'ix icha' tsijib weñ k'ele mi tsa'äch jajk'i tyi pejtyelel cha'añ jiñi lakpi'älob ya'bä añob, mi cha' chojkel majlel ya' tyi yajñib machbä weñik tsi k'ele, bakiba mi cha' ch'äm tyi wenta, yik'oty mi tsa'äch icha' ala tyi lajal yoñlel, mi cha' ñumel tyi X-ak'tyulmalty'añ cha'añ chuki mi yäl cha'añ jiñi ty'ox A; cha'añjach mi ma'añik tsi ñusa,ma'añix mi chäñ mejlel tyi pästyäl tyi lajal ik'iñilel tyempajbäj.

E. Mi jump'ej iña'tyäñtyel cha'añ tyulmalty'añ chuki mi ña'tyañ yumäl ma'añik tsa' ch'äjmi tyi pejtyelel, mi tsa' tyoj-esäñtyi, mi tsa'tyo yotsa jiñi yajñib woliba ik'el majlel, jiñi tsijib chuki mi yälob cha'añ jiñi yajñib ya' baki ch'oyol jiñijach mi yäl machbä tsa'ik ch'äjmi, mi tsijibtyobä, mi tsa'bä iyotsaj, ma'añik mi mejlel iña'tyañ yambä muk'bä yäsiñ jiñi lajm ch'ämbilixbä. Mi tyi yotsäñtyel mi tsijibtyesäñtyel melbil tyi tyojlel jiñi yajñib wolibä ik'el majlel me tsa'ix jajk'i. Jiñi yok'yib o ityoj-esañtyel tsa'bä imele yajñib tsa'ix jak'i tyi yomlel pejtyel ya'bä añob tyi komojiyel baki tyilel tyi ñaxañ muk'ix imejlel tyi ak'eñtyel jiñi yumäl cha'añ mi iyäl bajche' añ tyi majk A. me yok'yib akbilbä tyi tyi baki añ yajñib me mach weñik tsa' k'ejli mi icha' sutyk'ibeñtyel cha'añ mi tyoj-esantyel, me tyi yomlel mi icha' mäkwutyiñtyel bajche' woli isubnetyel tsa'bä isubu, jiñi tyejchib ty'añ me tsa'ix laja k'ejli tyi chap'ejlel komojiyel, muk'ix imejlel tyi ak'eñtyel yumäl cha'añ mi imel bajche' añ tyi jump'ej p'ajk A. Me jiñi jump'ej yajñibob me yom cha'añ che' mi imejlel bajche'ix añ, ma'añix mi ichäñ pästyal jiñtyo tyi yambä jump'ej junlajm e'tyel mi imelob, me tsa' ilaja ñatyayob jiñi chap'ej yajñibob lajal, mi imejlel tyi ajk'el jiñi tyulmalty'añ mi yäjk'el bajche'ix komo ña'tyibilbä, mi imejlel tyi käytyal chuki wokolbä tyi ña'tyäñtyel cha'añobix yambä majki tyalbä tyi e'tyel.

F. Tyi ña'tyäñtyel, cha'añ mi icha' mejlel mi tyi jisäñtyel jiñi tyulmalty'añ chuki mi ña'tyañ yumäl, jiñi mi cha' k'ejlel majlel bajche' tsa'bä k'äjñi tyi mejlel tyi ñaxañ.

G. Pejtyel ña'tyäñtyel cha'añ tyulmalty'añ chuki mi ña'tyañ yumäl machbä tsa'ik ch'äjmi ya' tyi yajñibob baki lok'em, ma'añix mi chäñ mejlel tyi pästyäl ya' tyi tyempajbäj tyi jiñi ja'bil.

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

H Tyi ña'tyäñtyel majlel cha'añ jiñi tyulmalty'añ chuki mi ñatyañ yumäl muk' imejlel tyi tyejchel tyi mejlel bakijach tyi jiñi icha'p'ejlel jiñi yajñibob, jiñijach bajche' ña'tyäñtyel muk'bä yäl cha'añ mi k'ajtyiñ jump'ej majañ tyak'iñ, tyojoñel, mi cha'añ yajñib jumujch' xpixolob, pejtyelel yombä mi ñaxañ ña'tyäñtyel ya' tyi yajñib cha'añ d*iputados*.

I. Ityejchi'bal cha'añ tyulmalty'añ mi chuki mi ña'tyañ yumäl yajach mi yäjlel ya' tyi yajñibob ya' baki mi pästyäl, jiñijach che' mi ñumel jump'ej uw che' mi ik'axel ya' tyi k'ejloñib muk'bä yäl mach jiñik iliyi mi yäl ity'añ, mi che' mi yujtyel jiñi lajal ña'tyäñtyel cha'añ tyulmalty'añ mi chuki mi ña'tyañ yumäl mi mejlel tyi pästyäl yik'oty mi iyäjlel ya' tyi yämbä yajñib.

J. Jiñi x-ak'tyulmalty'añ cha'añ Komojiyel ma'añik mi mejlel yäl chuki mi ña'tyäñtyel ya' tyi Tyempajbäj mi ya' tyi jump'ej cha'añ yajñibob, che' mi mel ye'tyel tyi tyojlel *electoral* mi cha'añ xuk'chokobilbä, lajal bajche' jiñi yajñibob cha'añ *diputados* mi yäl cha'añ jiñi juñtyikil weñ chambä lye'tyel cha'añ Lajyumäñtyel cha'añ mulil tyi tyojlel yumäl.

Ma'añik mi mejlel chuki mi ña'tyañ yumäl cha'añ päyojib tyi tyempajib baki mi ñoj ujtyel muk'bä ityoj-esañ jiñi xñoj K'eloñel.

Uxp'ej p'ajk

Cha'añ ik'äjñi'bal Komojiyel.

Uxlujump'ej ichäñk'al lajm (Art. 73). Jiñi chumlib añ komojiyel:

I. cha'añ mi ch'äjmel yambä tsijib xiñlum tyi jiñi Lajyumäñtyel;

II. Jisäbil ik'äjñibal

III. Cha'añ mi ichumtyal yambä tsijib xiñlum ya' tyi ñujp' jiñi añixbä, yombä mi k'ejlel.

1o. Cha'añ tyi ty'ox mi ty'oxob muk'bä ik'ajtyiñ ityech majlel jiñi xiñlum, yom cha'añ añ jo'lujumpik lakpi'älob ya' woli tyi chumtyäl.

2o. Yom mi yäk'el tyi käjñel tyi ityojlel Chumlibäl cha'añ añäch ka'bal chukiyestyak cha'añ mi mejlel tyi ajk'el jiñi p'ätyä ty'añ.

3o. Yom mi yubiñtyel mejlib tyulmaltyañ cha'añ xiñlum cha'añ jiñi lum wolibä tyi ajlel, chuki iweñlel yik'oty machbä iweñlelik tyi tyejchel jiñi tsijib xiñlum, mi weñ xijk'el cha'añ mi

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

yäk' tyi käjñel chuki tsa' imele tyi wäkp'ej uw, mi ityejchel tyi tsijkel che' bä k'iñ che' mi yujtyel ty'äñäjel ilayi.

4o. Yom lajal mi yu'biñtyel ya' tyi x-ak'yumäñtyel cha'añ lajyumäñtyel, bakibä mi yäk' chuki tsa' imele tyi wukp'ej k'iñ mi tyejchel tyi tsijkel che' tyi jiñibä k'iñ che' mi k'ajtyi'beñtyel.

5o. Yom cha'añ mi yajkäñtyel tyi tyejchel jiñi tsijib xiñlum tyi yoñlel jiñi *diputados* yik'oty *senadores* ya'bä tyemel añob tyi wäläk yajñib.

6o. Chuki mi ña'tyäñtyel tyi Chumlibäl yom cha'añ mi iñusañob tyi yomlel jiñi mejlib tyulmalty'añ tyi xiñlumtyak, ñaxañ mi k'ejlel iyejtyel jiñi juñ muk'bä yäjk'el, jiñijach yom cha'añ ak'bil ity'añ tyi mejlib tyulmalty'añ cha'añ xiñlum wolibä tyi ajlel cha'añ jumpejty lum.

7o. Mi jiñi mejlib tyulmalty'añ cha'añ xiñlum tyi jumpejty lum wolibä tyi ajlel, mi ma'añik ak'bil ity'añ, jiñi inusäñtyel wolibä yäl jiñi ñaxambä ty'ox, yom melbil tyi pejtyelel yoñlel mejlib tyulmalty'añ tyi yañtyakbä xiñlum.

IV. (Jisäbil ik'äjñibal).

V. Cha'añ mi k'extyäl ichumlib jiñi ñukbä Ip'ätyälel lajyumäñtyel.

VI. (Jisäbil ik'äjñibal).

VII. Cha'añ mi xijk'el ak' tyojoñel cha'añ lok'el tyak'iñ.

VIII. Cha'añ mi lakña'tyañ bajche' jiñi x-ak'tyulmalty'añ mi mejlel ik'iñiñ majañ k'ajtyiñ bajche' jiñi majañ tyak'iñ cha'añ lumal, cha'añ mi mejlel tyi ñojpel jiñijachbä majañ k'ajtyiñ yik'oty cha'añ mi yäjk'el tyi käjñel yik'oty mi chojkel majlel tyi tyojtyäl jiñi tyojoñel tyi pejtyelel lumal. Ma'añik jump'ej majañ k'ajtyiñ mi mejlel tyi k'iñiñtyel jiñijach mi k'äjñel cha'añ chuki mi mejlel mukbä yoñ-esañ majlel ityak'iñob lakpi'älob, jiñijach bajche' muk'bä imejlel ityoj-esañ majlel ik'äjñi'bal tyak'iñ, jiñi *operaciones* cha'añ *converscion* yik'oty jiñi muk'bä yotsäñtyel tyi orajach albilbä icha'añ jñi Lajyumäl muk'bä yäl ya' tyi bolomp'ej icha'k'al Lajm. Che' ja'el, mi yäjk'el tyi käjñel tyi jujump'ej jab jayp'ej bety yombä mi yochel ya' tyi tyulmalty'añ cha'añ lok'el tya'k'iñ, jiñi ambä ityajol yombä jiñi Lajyumäl yik'oty imojty baki chukultyak lakp'älob, che'äch bajche' mi yäl tyulmalty'añ. Jiñi x-ak'tyulmalty'añ Lajyumäl mi sub tyi ja'bil ya' tyi Chumlib Komojiyel cha'añ jiñi bety tyi tyojlel jiñi Yumäl cha'añ *Distrito Federal* mi yäk' tyi k'otyel jiñi chuki mi yäl cha'añ jiñi ik'äjñibal tyak'iñ tsa' imeleyob.Jiñi yumäl cha'añ *Distrito Federal* mi yäle' ja'el ya' tyi Tyempajbäj tyi tyojlel wa'choko'bilobä cha'añ *Distrito Federal*, che' mi yäk' tyi käjñel tyi tyojlel pejtyelel lakpi'älob.

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

IX. Cha'añ tyi mäktyäñtyel chuki mi chojñel tyi Xiñlum tyi Xiñlum ma'añik chukoch mi yäjk'el tyi mäktyäñtyel.

X. Cha'añ mi yäjk'el tyulmalty'añ tyi pejtyelel lumal cha'añ ili *hidrocarburos, minería, sustancias químicas,* yujilbätyojmeltyak*, pirotecnia, industria, cinematográfica,* choñoñel, alas yik'oty majki mi mäl yik'oty xa'bäyajkäñ, intermediación yik'oty *servicios finacieros*, *energía eléctrica* yik'oty yojlil yik'oty cha'añ yäjk'el jiñi tyulmalty'añ cha'añ e'tyel muk'bä yäl majlel ijajk'el cha'añ 123 lajm;

XI. Cha'añ mi ityejchel e'tyel yik'oty mi chijlel e'tyel ambä tyi tyojlel iyum tyejklum cha'añ jiñi lajyumäñtyel yik'oty mi ipäs, iyoñ-esañ bajche' mi ijisañ jiñi ak'ebilbä.

XII. Cha'añ mi yäjk'el tyi tyejchel jiñi kera, tyi wuty mi ipäsbeñtyel jiñi yumäl ak'tyulmalty'añ.

XIII. Cha'añ mi imejlel tyulmalty'añ cha'añ lumaläl yom mi yäl cha'añ weñ yik'oty mach weñik jiñi ibäl jiñi ñajp' yik'oty lum, yik'oty cha'añ mi yäjk'el tyulmalty'añ lajal cha'añ bajche' *derecho marítimo* cha'añ uts'äty ajñel yik'oty kera.

XIV. Cha'añ mi ityejchel yik'oty mi kotyañ ibäj jiñi yotyleltyak jiñi xkäñtya joñtyolil cha'añ Komojiyel, iña'tyäñtyel: Käñtya joñtyolil, *Marina* cha'añ kera yik'oty P'ätyälel wejlel Ñojlumtyak yik'oty cha'añ mi yäk'uts'atybä tyemujch' ajñel yik'oty chuki mi mel.

XV. Cha'añ mi yäjk'el jajk'el cha'añ yom ityempañ, imel yik'oty ijajk'el jiñi xkäñtyayaj pejtyelel lum, bak'ejtyik tyi tyojlel lakp'älob ambä tyi tyojlel, iyajkäñtyel tyi jujuñtyikil yumäl yik'oty joyjiñbä, yik'oty jiñi xiñlum jiñi juñmujch'mi käñtyesañ majlel jiñäch bajche' añ ik'äjñi'bäl ak'ebil icha'añ ya' tyi jajk'el.

XVI. Cha'añ mi yäjlel tyulmalty'añ cha'añ lumaläl, bajche' mi yajñel jiñi xñajty lumob, xchumtyälob, juñyajlel chumtyäl, xk'otyel tyi chumtyäl, x-ochel, xlok'el yik'oty k'ok'le ajñel tyi pejtyelel Lumal.

1a. Jiñi jumujch' cha'añ k'ok'le ajñel tyi pejtyelel lumal añ tyi tyojlel jiñi lajyumäl, ma'añik mi mejlel tyi ochel Yajkotyayaj Xiñlum, yombä mi jajk'el tyi pejtyelel xik'bil tyi pejtyelel joylumal.

2a. Mi añ kolem k'ämäjel weñ tsätsbä mi woli yochel tyilel k'ämajel machbä kämbilik tyi joylumal, jiñi yajkotyayaj cha'añ k'ok'lel ajñel jiñ mi yäl chuki mi mejlel tyi mejlel weñ ñukbä ik'äjñi'bäl, cha'añ mach mi yäk'eñtyel ityoj imul tyi tyojlel lajyumäl.

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

3a. Jiñi x-e'tyel cha'añ säk ajñel jiñ mi yäk' yik'oty mi jak'beñtyel chuki mi yäl tyi tyojlel jiñi x-e'tyel wolibä ichajpañob tyi joylumal.

4a. Chuki mi yäl jiñi jumujch' x-e'tyel cha'añ jiñi lo'lo'ty'añ cha'añ mi isäñtyel jiñi xjaplembal yik'oty tyi chojñel chukityak machbä weñik tyi tyojlel lakpi'älob yik'oty muk'bä ijisañ lakpi'älob, yik'oty bajche' jiñi ñopbilbä cha'añ mi tyijk'el tyi weñ-esäñtyel jiñi machbä weñik cha'añ joytyälel, jiñijach che' k'elbilix icha'añ Chumlib Komojiyel che' añ tyi tyojlel.

XVII. Cha'añ mi yäjlel tyulmalty'añ tyi pejtyelel komol ty'äñäjel, yik'oty cha'añ *postas* yik'oty *correos,* cha'añ mi yäjk'el tyulmalty'añ cha'añ ik'äjñi'bal jiñi ja' cha'añ lumal Lajyumäl.

XVIII. Cha'añ mi yäjk'el otyoty cha'añ tyak'iñ, yom mi weñ k'ejlel bajche' yilal yom ya' baki mi yajñel, yom mi yäjk'el xuk'lib ty'añ cha'añ mi yujtyesañob lajalbä ik'äjñibal tyak'iñ bajche' ityak'iñob ñajty lum yik'oty mi ch'äm tyi weñta bajche' mi k'äjñel tyi pejtyelel cha'añ yalel yikoty bajche' k'ämel;

XIX. Cha'añ mi ña'tyäñtyel jiñi xuk'lib ty'añ baki yom chukul jiñi e'tyel yik'oty tyi ch'äjmel lum majñä'bilbä yik'oty ityojol iliyi.

XX. Cha'añ mi yäjk'el jiñi tyulmalty'añ cha'añ bajche' mi ityempañob ibäj cha'añ jiñi *Cuerpo Diplomático* yik'oty cha'añ *Cuerpo Consular Mexicano*.

XXI. Cha'añ mi yäjk'el jiñi tyojmulil yik'oty chuki mach weñik mi melel tyi tyojlel lajyumäñtyel yik'oty mi weñ k'el majlel bajche' mi yäjk'el ityoj imul, che'äch bajche' mi mejlel tyulmalty'añ tyi tyojlel ña'tyä'bilbä xujch'.

Jiñi e'tyelob cha'añ lajyumäñtyel mi mejlel ikäñ ja'el jiñi mulil ju'beñbä, che' mi jiñ iliyi mi ñuk chukul tyi mulil yik'oty lajyumäñtyel;

Ila tyi pejtyelel chuki'bäl wokol wäbä añ ila tyi ña'altyulmalty'añ, jiñi tyulmalty'añ lajyumäñtyel jiñ mi tyo'ol ak' bajche' jiñi e'tyelob cha'añ ju'beñ mulil mi mejlel ikäñ yik'oty ityoj-esañ majlel cha'añ mulil lajyumäñtyel;

XXII. Cha'añ mi yäjk'el tyi ñusäñtyel imulil mi kämbil tyilem tyi tyojlel yujtyi'bal cha'añ lajyumäl.

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
Libro completo en:
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
https://goo.gl/JikCu3

XXIII. Cha'añ mi yäjk'el tyi tyojtyäl mulil tyi tyojlel jumujch' jiñi kämbal ya'añ tyi tyojlel yu'tyi' meloñel cha'añ jiñi lajyumäñtyel, jiñi *Distrito Federal*, jiñi xiñlum yik'oty joltyejklum, yik'oty bajche' mi yajñel yik'oty mi tyempañ jiñi yotyleltyak käñtyäñtyel tyi pejtyelel lakpi'älob tyi chujki'bal lajyumäñtyel,cha'añ lajal ña'tyäñtyel che' bajche' mi yäl ya' tyi jump'ej icha'k'al Lajm wä tyi Ña'altyulmañty'añ.

XXIV. Cha'añ mi yäk' jiñi tyulmalty'añ muk'bä ityoj-esañ majlel jumujch'cha'añ jiñi mojty cha'añ *fiscalización* cha'ambä Lajyumäñtyel yik'oty jiñi yañtyakbä xuk'lib ty'añ wolibä ña'tyañ majlel chuki yom mejlel, tyoj-esajib yik'oty ik'ejlel majlel cha'añ jiñi Ip'ätyälel Komojiyel yik'oty añtyakbä tyi tyojlel lakpi'älob Lajyumäñtyel;

XXV. Cha'añ mi yäjñel, tyempañ yik'oty mi mejlel ikotyañ majlel tyi pejtyelel tyejklum jiñi yotylel käñ juñ tyi alä tyejklumtyak, yomtyakbä, chañtyakbä, *secundarias*, yik'oty *profesionales*; xkäñ ña'tya'baläl, cha'añ *bellas artes* yikoty tsätstyakbä käñtyesäñtyel, yotylel käñtyesäñtyel cha'añ ñojpel päk'lum yik'oty cha'añ *minería*, cha'añ chukityak yujil yik'oty imelbäl lakpi'älob, päsli'bäl, yotylel juñ, k'ejlib yik'oty yañtyakbä yotylel ambä tyi tyojlel cha'añ ikämbal pejtyelel lakp'älob tyi lumal yik'oty mi mejlel yäk' tyulmalty'añ tyi pejtyelel ambä tyi tyojlel yotylel e'tyeltyak; cha'añ mi chajpäñtyel tyulmalty'añ cha'añ ye'tyäl ok'beñ bäk yik'oty añtyakbä ñoxi otyotyak, ty'ojolbä yik'oty ñoxixbä, ik'äñtyäñtyel yom cha'añ tyi pejtyelel lum; che' bajche' mi yäjlel tyulmalty'añ wolibä ixäñ majlel yombä cha'añ tyi tyojlel Lajyumäl, Xiñlum Yik'oty joltyejklum jiñi mejlel chukityak yom cha'añ käñtyesäñtyel yik'oty iyoñ-esäñtyel ityak'iñ ambä tyi tyojlel wolibä tyi mejlel tyi tyojlel pejtyel lakpi'älob,yombä ityempañ ik'el majlel jiñi käñtyesäñtyel tyi pejtyelel Lumal. Jiñi ljuñilel muk'bä lok'sañ cha'añ jiñi ixuk'chokoñtyel wolibä tyi ajlel mi lu' pujkel isujmlel tyi pejtyelel lumal.

XXVI. Cha'añ mi yäjk'el ik'aj yoj jiñi Lajyumäl yik'oty cha'añ mi mejlel imelel tyi ajñel tyi *Colegio Electoral* yik'oty mi albil icha'añ jiñi lakpi'älob yombä mi yochel imel jiñi bajche' Lajyumäl, mi che' bajche' ik'exol, xpoj ochel machbä juñyaj yajñelik, che'äch bajche' añ tyi chämp'ej ijok'al yik'oty jop'ej ijok'al Lajm wä' tyi Ña'altyulmalty'añ.

XXVII. Cha'añ mi ijajk'el che' mi ikäy iye'tyel jiñi lajyumäl.

XXVIII. Che' mi iyäjk'el tyulmalty'añ tyi ityojlel bajche' mi itsijkel jiñi tyojoñel cha'ambä iyum tyjeklum tyi ityojlel yumäl, bajche' muk'bä iyochel yik'oty muk'bä ilok'el tyak'iñ yik'oty icha'ambä lajlumal, xinlumal, uxlumal, yik'oty jiñi *Distrito Federal*, pejtyel ja'el

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

bajche' yaj e'tyelob yumäl k'älä baki jaxäl ilumal cha'añ uts'aty chuki mi iyujtyel tyi itypjlel lajlumal.

XXIX. Cha'añ mi yäjk'el tyojoñel:

1o. Cha'añ jiñi choñoñel lok'embä;

2o. Cha'añ bajche' mi ik'äjñel yik'oty tyi lok'el jiñi muk'bä yäk'eñoñla matye'el ña'tyä'bilbä ya' tyi chämp'ajk yik'oty jop'ajk tyi wukp'ej ichäñk'al Lajm;

3o. Cha'añ yotyleltyak majañ tyak'iñ yik'oty jumujch'iyel cha'añ x-ak' uts'äty ajñel;

4o. Cha'añ chukityak mi mejlel tyi tyojlel pejtyel lakpi'älob ak'e'bilbä mi jisäñ lajyumäl; yik'oty

5o. Bajche' ñukbä ik'ajñi'bal:

a) K'ajk

b) Wuty e'tyel yik'oty tyi mäjñel k'ujts päk'bilbä;

c) Kasolina yikoty yañtyakbä tyilembä tyi kas;

d) *Seriyo* yik'oty *fosforo*;

e) Chab ja' yik'oty iwuty iyok'bemal; yik'oty

f) Lok'el tye' tyi matye'el.

g) Päjk'el yik'oty tyi mäjñel serbesa.

Jiñi mojty yumäñtyel tyi xiñlum mi yotsañ ibäj cha'añ tyi yoñ-esäñtyel majlel weñ ñukbä ik'äjñi'bal, tyi ajk'el cha'añ jiñi tyulmalty'añ wi'ilixbä lajyumäl muk'bä yujtyesañ. Jiñi mejlib tyulmalty'añ tyi junmuch' jiñi mi xuk'chokoñ joltsik yombä jiñi joltyejklum, tyi yochib cha'añ ityojtyäl k'ajk.

XXIX-B. Cha'añ ak'tyulmalty'añ bajche' yilalel yik'oty tyi k'äjñel jiñi *bandera*, Yejtyäl yik'oty K'ay tyi pejtyelel Lumaläl.

XXIX-C. Cha'añ mi yäjk'el tyulmalty'añ muk'bä xuk'chokoñ cha'añ ik'otyel jiñi lajyumäl, cha'añ xiñlum yik'oty uxlumal ya' tyi joyjoytyal ambä tyi tyojlel, tyi chujki'bäl xchumtyäl lakpi'älob, cha'añ yom ijak' jiñi albilbä ya' tyi uxp'ajk cha'añ wukp'ej ichak'al Lajm wä tyi ña'altyulmalty'añ.

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

XXIX-D. Cha'añ tyi yäk'el tyulmalty'añ chuki mi ña'tyäñtyel tyi pejtyelel cha'añ ikolel tya'k'iñ yik'oty lakpi'älob, che' bajche' ichujki'bal cha'añ ik'ejlib chuki mi mejlel tyi tyejklum cha'añ yombä tyi pejtyelel lumäl.

XXIX-E. Cha'añ mi yäjk'el tyulmalty'añ cha'añ ichajpäjib, tsiktyesäñtyel, tyemeña'tyäñtyel yik'oty tyi mejlel chukityak yom cha'añ tyak'iñ, jiñtyak bajche' muk'bä ilok' tyak'iñ yikoty yañtyakbä wolibä iña'tyañ iweñ p'ol ichu'bä' añ yik'oty iweñlel cha'añ ichu'bä' añ yik'oty e'tyel, jumujch' yik'oty pejtyelel yombä.

XXIX-F. Cha'añ mi yäjk'el tyulmalty'añ muk'bä itsiktyesäñ majlel iweñ ajñel tyak'iñ lakpialob, tyi weñ-esäñtyel iyotsäñtyel ityak'iñ ñajty lum, tyi k'axtyesäñtyel jiñi tsijib kämbaläl yik'oty tyi p'ojlel, tsiktyesäñtyel yikoty tyi k'äjñel cha'añ kämbaläl yik'oty tsijib kämbal yombä ikoleltyesañ pejtyelel lumäl.

XXIX-G. Cha'añ mi yäjk'el tyulmalty'añ muk'bä xuk'chokoñ cha'añ ik'otyel jiñi lajyumäl, cha'añ yumäl tyi Xiñlum yik'oty uxlumal, ya' tyi joyjoytyäl ambä tyi tyojlel, tyi chujki'bäl ikäñtyäñtyel jiñi joytyälel yik'oty cha'añ ikäñtyäñtyel yik'oty iweñ-esäñtyel ikuxtyälel pañämil.

XXIX-H. Cha'añ mi yäjk'el tyulmalty'añ muk'bä käñtyesañ yujtyib meloñel cha'añ joñtyolil-xkäñtyaj *administrativo*, ambä ibajñel cha'añob cha'añ mi yäl baki mach weñik woli mel ye'tyel yik'oty ambä tyi kuch ityoj-esañ jiñi wokoltyak muk'bä ityejchel ya' tyi *administracion publica federal* yik'oty tyi yañtyakbä, che' bajche'mi yak'eñtyel ityoj imul jiñi x-e'tyelob icha'añ lakpi'älob cha'añ ijajk'el *administrativa* muk'bä yujtyesañ jiñi tyulmalty'añ,iya'k'eñ jiñi xuk'lib ty'añ cha'añ ichajpäjib,iye'tyel,tyi mejlel yikoty jiñi mukbä ik'äñ cha'añ ityoj-esañ;

XXIX-I. Cha'añ yäjk'el tyulmalty'añ mukbä yäk' bajche' jiñi lajyumäñtyel, jiñi xiñlumtyak, jiñi Distrito Federal yik'oty joltyejklumtyak;jiñ mi mel majlel chuki yom mejlel tyi chujki'bal cha'añ ikäñtyäñtyel lakpi'äl,yik'oty

XXIX-J. Cha'añ mi yäjk'el tyulmalty'añ tyi chujki'bal alas,jiñ mi yäk' bajche' mi mejlel tyi pejtyelel tyi jiñi jumuch'baki mi majlel tyi lajyumañtyel, xiñlumtyak, jiñi *Distrito Federal* yik'oty joltyejklumtyak; che' ja'el cha'añ mi mejlel tyi tyilel jiñi jujumujch' lakpi'älob yik'oty mukulbä , yik'oty

XXIX-K. Cha'añ mi yäjk'el tyulmalty'añ cha'añ käñtyileñumel, jiñ mi xuk' chokoñ pejtyel bajche' mi mejlel tyi käñtyäñtyel cha'añ jumujch' ambä tyi tyojlel bajche' lajyumäl,

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

xiñlum, joltyejklum yikoty jiñi *Distrito Federal*, che' bajche'mi mejlel iyotsañ ibäj jiñi jumuch' lakpi'älob ambä tyi tyojlel yumäl yik'oty ibajñel cha'añobä.

XXIX-L. Cha'añ mi yäjk'el tyulmalty'añ muk'bä xuk'chokoñ cha'añ ik'otyel jiñi lajyumäl, cha'añ jiñi yumäl tyi mojty lajyumäñtyel yikoty cha'añ joltyejklum, ya' tyi joyjoytyäl ambä tyi tyojlel, cha'añ chukchäy yik'oty aguacultura, che' bajche'mi mejlel iyotsañ ibäj jiñi jumuch'lakpi'älob ambä tyi tyojlel yumäl yik'oty ibajñel cha'añobä.

XXIX-M. Cha'añ mi yäk'el tyulmalty'añ cha'añ käñtyäñtyel tyi pejtyelel lum, mi xuk'chokoñ chukityak yom mejlel yik'oty imäktyäñtyel jiñi wolibä tyi säkläñtyel yombä.

XXIX-N. Cha'añ mi yäjk'el tyulmalty'añ cha'añ ityoj-esäñtyel, tyempäjib, ik'äjñi'bal yik'oty ijisäñtyel jiñi jujumujch' xkomol e'tyelob**.**

Ili Tyulmalty'añ jiñ mi xuk'chokoñ bajche' mi majlel cha'añ bajche' mi tsiktyesäñtyel yikoty ikolel ña'al p'ojlel cha'añ jujumujch xkomol e'tyelob cha'añ lajyumäl, Xiñlum yik'oty uxlumal, che' bajche' ja'el *Distrito Federal*, ya' tyi joyjoytyäl ambä tyi tyojlel.

XXX. Cha'añ mi yäjk'el pejtyel tyulmalty'añ yombä, tyi mejlel tyi weñ k'äjñel jiñi jumuch' ñaxämbä, yik'oty tyi pejtyelel jiñi yañtyakbä ak'bilbä tyi tyojlel ili Ña'altyulmalty'añ cha'añ jiñi P'ätyälel Komojiyel.

Chäñ lujump'ej ichäñk'al lajm. **(Art. 74).** Jiñob ibajñel jumujch' cha'añ jiñi yajñib cha'añ *Diputados*:

I. Yäjk'el jiñi ñukbä ty'añ cha'añ mi yäjk'el tyi käjñel tyi pejtyelel lum jiñi muk'bä itsiktyesañ Yajkä'bilbä Yumäl tsa'bä imele jiñi Yujtyi'bal *Electoral* cha'añ ip'ätyälel *Judicial* cha'añ lajyumäl;

II. Ikäñtyäñtyel yik'oty ik'ejlel, ma'añik mi mejlel ibajñel tyik'lañ ibäj iña'tyañ e'tyel yik'oty cha'añ ik'äjtyiñtyel tyi mejlel chukityak yom ya tyi mojty cha'añ *fiscalizacion* cha'ambä cha'añ lajyumäl, che'äch bajche' mi yäk' tyulmalty'añ;

III. (Jisäbil ik'äjñi'bal).

IV. Tyi yäjlel cha'añ uts'aty tyi ja'bil ilok'el tya'k'iñ cha'añ Lajyumäl, ñaxañ mi chajpäñtyel,iyäjlel yik'oty,añ ityajol,mi tyoj-esäñtyel jiñi Ña'tyäbilbä ak'ebilbä tyi tyojlel jiñi X-ak'tyulmalty'añ Lajyumäl,che' ñumeñix jiñi ak'bilixbä chuki,tyi cha'añ iña'tyäbal,yom mi

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
Libro completo en:
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
https://goo.gl/JikCu3

ña'tyäñtyel cha'añ mi mäktyäñtyel. Che' ja'el, mi mejlel yäl yombä tyojtyäl jiñi ipujkel tyi pejtyel jab cha'añ jiñi ña'tyäbilbä iyäjk'el cha'añ chuki yom mejlel muk'bä iyujtyesañ che' bajche' albil ya' tyi Tyulmal Xuk'lib Ty'añ; jiñi pukoñel ambä tyi tyojlel yom mi yochel ya tyi yambä tyaltyo bä yombä tyojtyäl cha'añ Lok'el tyak'iñ.

Jiñi X-ak'tyulmalty'añ Lajyumäl mi yäk tyi k'otyel ya' tyi Camara jiñi Tyejchi'bäl cha'añ Tyulmalty'añ cha'añ ochel tyak'iñ yik'oty jiñi Ña'tyäbilbä lok'el tyak'iñ cha'añ jiñi Lajyumäl jiñijach che' tyi waxäkp'ej k'iñ che' tyi uj cha'añ *septiembre*, yom mi k'otyel jiñi yajkotyayaj tyi e'tyel ambä tyi tyojlel iwäläk äk' iliyi.

Jiñi yajñib cha'añ *diputados* yom mi ñusañ jiñi lok'el tyak'iñ cha'añ Lajyumäl jiñijach che' tyi jo'lujump'ej k'iñ che tyi uj tyi *noviembre.*

Che' mi tyejchel iye'tyel tyi yorajlel bajche' albil tyi tyojlel jiñi uxp'ej ijok'al Lajm, Jiñi X-ak'tyulmalty'añ Lajyumäl mi yäk' tyi k'otyel ya tyi yajñib jiñi Ityejchi'bal cha'añ Tyulmalty'añ cha'añ ochel tyak'iñ yik'oty jiñi Ña'tyä'bilbä cha'añ lok'el tyak'iñ cha'añ jiñi Lajyumäl jiñijach che' tyi jo'lujump'ej k'iñ che tyi uw tyi *diciembre.*

Ma'añik mi mejlel tyi mukul lok'el tyak'iñ, tyi paty jiñi weñ ñukbä ik'äjñi'bal, che' bajche' yilal ya' tyi wäläk ña'tyäñtyel lok'el tyak'iñ; muk'bä ik'äñ jiñi xyajkotyayaj tyemel ts'ijbäbil cha'añ Lajyumäl.

Jo'p'ajk.-(Jisäbil ik'äjñi'bal).
Wäkp'ajk.-(Jisäbil ik'äjñi'bal).
Wukp'ajk.-(Jisäbil ik'äjñi'bal).

Jiñijach mi mejlel tyi ñajty-añ ik'iñilel tyi pästyäl cha'añ ityejchi'bal jiñi Tyulmalty'añ cha'añ ochel tyak'iñ yik'oty jiñi Ña'tyäbilbä cha'añ lok'el tyak'iñ, che' k'ajtyi'bil cha'añ x-ak'tyulmalty'añ weñ ñukbä ik'äjñi'bal tyi ty'añ jiñi yajñib mi cha'añ jiñi wäñ wa'choko'bilixbä, yomäch mi tyo'ol päs ibäj jiñi yajkotyayaj tyi e'tyel ambä tyi weñta isub chuki weñ ña'tya'bil wolibä iñijkäñ.

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

V. Itsiktyesäñtyel mi añ mi ma'añik jochol imel muliñtyel tyi tyojlel jiñi x-e'tyelob cha'añ lakpi'älob tsa'bä ityajayob imul che' bajche' mi päs 111 Lajm ila tyi Ña'altyulmalty'añ.

Ikäjñel cha'añ iyotsäñtyel imul muk'bä isäkläbeñtyel jiñi x-e'tyelob cha'añ lakpi'älob muk'bä yäk tyi käjñel jiñi 110 Lajm ila tyi ña'altyulmalty'añ yik'oty mi yäjñel bajche' juñtyikil cha'añ xsub mulil tyi yäjlel *politicos* tyi tyojlel iliyi.

VI. Tyi cha' k'ejlel jiñi tsikoñel tyi tyojlel pejtyelel lakpi'älob cha'añ ñaxambä ja'bil, cha'añ mi ik'elbeñ majlel jiñi iwuty cha'añ ik'ajtyiñtyel tyak'iñtyak, ilajiñ mi che'äch tsa' k'äjñi bajche' tsa' ajli cha'añ lok'el tyak'iñ yik'oty mi k'elbeñ majlel ijajk'ol ambä ya'tyi chajpäjib.

Tyi cha'k'ejlel jiñi Tsikoñel tyi tyojlel Pejtyelel Lakpi'älob jiñ mi mel jiñi yajñib cha'añ *Diputados* tyi tyojlel jiñi mojty xk'eloñel ñukbä cha'añ Lajyumäl.

Mi ya' tyi k'ejlel tsa'bä imele tsa' ityaja machbä lajalik tyi ochel tyi lok'el tyak'iñ, tyi tyojlel ña'tya'bilbä yik'oty tsa'tyakbä k'äjñi mi mach lajalik tsa' lok'i mi bajche' mi yäjlel tyi yochel jiñi tyajbilbä tyak'iñ mi tsa'bä k'äjñi, mi yujtyesäñtyel jiñi ijajk'el lajal bajche' mi yäl tyulmalty'añ.Tyi jiñi k'ejlel cha'añ ijajk'el jiñi yombä ambä tyi chajpäjib,jiñi mojty muk'jach mejlel yäl chuki yom mejlel cha'añ uts'aty mi mejlel cha'añ tyi melol iliyi,che'äch bache' mi añ tyi tyulmalty'añ.

Jiñi Tsikoñel tyi tyojlel Pejtyelel Lakpi'älob cha'añ xk'eloñel ambä tyi tyojlel yom mi pästyäl ya' tyi camara cha'añ *diputados* jiñijach che' tyi lujump'ej ichak'al cha'añ *abril* tyi yambä jab tyaltyobä. Jiñjach mi mejlel tyi ñajty-añ ipästyäl bajche' mi yäl ya' tyi chäñty'ox, yujtyi'bal Ty'ox, ila tyi Lajm; tyi ñajty-esäñtyel k'iñ ma'añik mi mejlel tyi ñumel lujump'ej ichak'al k'iñ pañämil yik'oty, tyik'äl, jiñi mojty cha'añ *fiscalizacion* Ñukbä cha'añ Lajyumäl muk'tyoj iyäk'eñtyel yämbä iyoralel cha'añ mi päs chuki tsa' imele cha'añ ijak'bal cha'añ ik'ejlel jiñi tsikoñel tyi tyojlel pejtyelel lakpi'älob.

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

Jiñi yajñib mi yujtyesañ ik'ejlel cha'añ tsikoñel tyi tyojlel pejtyelel lakpi'älob jiñijach baki mi k'ejlel ibäl yikoty yujtyi'bäl ña'tyaj e'tyel cha'añ isujbel ijak'bal cha'añ jiñi mojty cha'añ fiscalizacion ñukbä cha'añ Lajyumäl;

VII. (Jisäbil ik'äjñi'bal).

VIII. Yik'oty pejtyel muk'bä yäk'eñ jiñi ña'altyulmalty'añ.

Jo'lujump'ej ichäñk'al lajm (Art. 75). Jiñi yajñib *diputados,* che' mi ijak'ob bajche' mi iyochel tyak'iñ, ma'añik mi imejlel bajche' yilal mi ip'ojlel tyi laktyojlel che' mi lakcha'eln e'tyel bajche' añ tyi tyulmalty'añ, me añ mi ikäytyäl tyi ajlel jiñi tyak'iñ jiñ mi ik'äjñel ambä tyi wajali o tyi tyi tyulmalty'añ kämbilbä icha'añ e'tyel.

Wäklujump'ej ichäñk'al lajm (Art.76). Jiñ ik'äñibal añobä tyi *senado*:

I. Mi ichajpañ jiñi p'ätytäl ty'añ tyi yambä *país* mukbä imel jiñi yumäl che' bajche' mi iyäl tyi jujump'ej jab jiñi yumäl o jiñi iyaj e'tyel mi isub tyi komojiyel.

Che' ja'el mi ijak' komolty'añ tyi yambä *país* ak'älbä icha'añ yumäl, cha'añ mi ik'el che' mi iyujtyel, che' mi ikäytyäl, che' mi isujbel, che' mi iyäjñel, che' mi ityäts' yik'oty pejtyel yambä isujmlel tyi ty'añ.

II. Mi icha' weñ sub pejtyel ak' e'tyel tsa'ixbä yäk'ä yumäl bajche' jiñi *Procurador General de la República, Ministros, agentes diplomáticos, cónsules generales*, ñukobä x-e'tyel cha'añ *Hacienda, coroneles* yik'oty yambä ñukbä e'tyel cha'añ ili *Ejército, Armada y Fuerza Aerea Nacionales*, che' bajche' mi yäl tyi tyulmalty'añ.

III. Cha'añ mi isub ja'el bajche' mi imejlel tyi lok'el tyi Mejiku jiñi soraru, cha'añ mi iñumel yambä soraru tyilembä tyi yambä país, ila tyi laklumal o cha'añ mi iyajñel jump'ej uw jiñi soraru tyilembä tyi yambä país muk'bä yajñel tyi ja' ila tyi laklumal.

IV. Mi iyäk' ikämbal cha'añ jiñi yumäl tyi Mejiku mi imejlel ik'äñ jiñi *Guardia Nacional* che' mach wä'añ tyi ixinlum, cha'añ mi ichum chokoñ pejtyel ip'ätyälel.

V. Mi imejlel isub che' mi ilaj jilel pejtyel p'ätyälel tyi ña'altyulmalty'añ tyi jump'ej xiñlumal cha'añ mi imejlel iwa' chokoñ juntyikil yumäl, cha'añ mi ichajpañ bajche' mi iyujtyel jche' mi its'ojkel yajkaya che' bajche' mi iyäl tyi tyulmalty'añ cha'añ jiñi xinlum. Jiñi päjk'ib yumäl cha'añ jump'ej xinlum añ tyi ityojlel jiñi *senado* pero jiñ mi isub jiñi yumäl

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

cha'añ Mejiku majki mi ikäytyäl, cha'añjäch yom añ yoñlel ikämblob pejtyel x-e'tyelob baki añob, tyi ityojlel jiñi *comisión permanente*, bajche' albil. Majki mi ikäytyäl tyi iy'etyel ma'añik mi imejlel tyi käytyäl tyi yumäñtyel tyi xinlum, cha'añ che' mi iyajñel tyi juñ baki mi iyujtyel päyoñel. Pejtyel ili chuki mi imejlel añ tyi ityojlel jiñi ña'altyulmalty'añ añbä tyi jujump'ej xinlum.

VI. Mi ityoj-esañ pejtyel ambä tyi p'ätyälty'añ muk'bä ip'ojlel tyi ip'ätyälel tyi jujump'ej xiñlum, me che' mi iyujtyel bajche' jiñi o me añ bajche' chuki mi iyujtyel ixuk'lib ña'añtyulmalty'añ, mi itsäñesañ majlel pejtyel kera. Bajche' iliyi jiñi *senado* mi imejlel iyäl isujmlel jump'ej wokol bajche' añ tyi ña'altyulmalty'añ cha'añ Mejiku yik'oty jiñi xinlum.

Jiñi tyulmalty'añ mi iyäl bajche' mi ikäytyäl jiñi *ejército* yik'oty yambätyak ñumembä.

VII. Mi ichumtyäl juñmojty bajche' mi ikäjñel jiñi *juicio político* muk'bä yäk'eñtyel majki añ iwokol jiñi yaj e'tyel yumäl muk'bä iwolts'iñ yañobä o tyi tyojlel iyum tyejklum, che' bajche' albil tyi lujump'ej iwäk'al lajm, ila tyi ña'altyulmalty'añ.

VIII. MI iyäl majki mi ikäytyäl cha'añ *Ministro de la Suprema Corte de Justicia de la Nación,* ya' mi ilok'el tyi uxtyikil muk'bä yäk' yumäl o bajche' mi imejlel its'ok o mi iyäk' ity'añ pejtyel k'ajtyiyaj cha'añ majki yom ikäy iye'tyel majki ambä e'tyel tyi i tyojlel.

IX. Mi iwa' chokoñ o mi ichok lok'el jiñi yumäl icha'añ *Distrito Federal* che' bajche' albil tyi ña'altyulmalty'añ.

X. Mi isub tyi jump'ej *decreto* jak'bilbä tyi jump'ej *voto* tyi yoñlel pejtyel lakpi'älob, pejtyel bajche' juñ cha'añbä bajche' *convenio* tyi ityojleltyak jujump'ej ilum jiñi xinlum.

XI. Mi iyäl tyi isujmlel cha'añ mi ityoj-esantyel wokol cha'añ ñup' tyi ityojlel jujump'ej xinlum majki che' mi ik'ajtyiñ, tyi jump'ej juñ bajche' *decreto* jak'bilbä tyi iyoñlel x-e'tyelob ya' bä añob.

XII. Pejtyel albilbä tyi ña'altyulmalty'añ tyi ityojlel.

Wuklujump'ej ichäñk'al lajm (Art. 77). Tyi jujump'ej yajñib bajñel añob, ma'añik mi imejlel yotsañ ibä yambä.

I. Mi isub isujmlel cha'añ tyak'iñ ambä tyi ityojlel imal lajlumil

II. Mi isubob ibä ya' tyi *cámara colegisladora* tyi ityojlrl yumäl tyi jump'ej mojty ye'tyelächbä.

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

III. Mi iwa' chokoñ x-e'tyelob tyi secretaría yik'oty mi imel isujmlel bajche' mi imejlel e'tyel.

IV. Mi ipuk juñ cha'añ päjyib tyi ityojlel lujump'ej ichak'al k'iñ che' mi ityejchel jiñi yajkayaj muk'bä iakjel tyi lujump'ej ijok'al k'iñ cha'añ mi its'äktyäyel x-e'tyrlob bajche' añ tyi uxlujump'ej ichäñk'al lajm ila tyi ña'altyulmalty'añ, me añ jochol yajñib bajche' *diputado o senador* ya' tyi komojiyel, jiñjach me jochol jiñi ajñibäl che' kojixbä jabil e'tyel.

Chämp'ej p'ajk
Cha'añ jiñi *Comisión Permanente*.

Waxäklujump'ej ichämk'al lajm (Art. 78). Che' yorajlel ik'aj oj jiñi komojiyel yom cha'añ añ jump'ej C*omisión Permanente* baki añob wuklujuñtyikil ichak'al iyum, ya'i yom cha'añ añ bolonlujuntyikil *diputados* yik'oty waxäklujuñtyikil *senadores*, päjk'embä tyi jujump'ej yajñibob che' läk'älix mi iyujtyel ye'tyelob bajche' añ yorajlel. Yumälobä icha'añ jiñi jujump'ej yajñibob mi ipäk'ob iyaj e'tyelob.

Jiñi *Comisión Permanente* añob iñuklel ja'el muk'bä iyäk'eñ ili ña'altyulmalty'añ,jiñ bajche' iliyi.

I. Mi iyäk' ik'uxbiyaj tyi ityojlel jiñi *Guardia Nacional* muk' bä iyäl wäklujumpe'j ichäñk'al lajm, tyi chämp'ej ty'ox;

II. Mi ich'ämbeñ ijak'ty'añ jiñi yumäl cha'añ lajlumil

III. Mi ityoj-esañ chubä añ tyi ityojlel, mi ich'äm che' yärajlel ika'j oj jiñi komjiyel jiñi añtyakbä tyi tyulmalty'añ yik'oty cha'ambä tyi ajlel ya' tyi yajñibob muk'bä ichojkel majlel tyi *comisión* ya' tyi yajñibob cha'añ oraj mi isujmätyesañtyel.

IV. Mi iña'tyäñtyel o me jiñ tsa' yälbal jiñi yumäl, cha'añ jiñi juñ päyoñel tyi komojiyel o tyi jumpejachbä yajñib cha'añjach yom yoñlel ijak'ibalob iyumob. Jiñi päyoñib mi ipäs chuki isujmlel jiñi tyempabäj.

V. Mi iyäk' o mi imäktyañ muk'bä ikäytyäl tyi *Procurador General de la República* muk' bä yäl jiñi yumäl tyi lajlumal.

VI. Mi iyäk'eñ *licencia* k'äläl tyi lujump'ej ichak'al k'iñ jiñi yumäl cha'añ lajlumal yik'oty mi imejlel iwa' chokoñ iyaj kotyäñtyel cha'añ jiñi jocholbä ajñib.

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

VII. Cha'añ mi icha' sub jiñi k'aba' tsa' bä yälä jiñi yumäl cha'añ mi iwa' chokoñ jiñi *ministros, agentes diplomáticos, consules generales, empelados superiores de hacienda, coroneles* yik'oty ñukobä ye'tyelob tyi soraru, *Armada y Fuerza Aérea Nacionales* bajche' mi i yäl tyi tyulmalty'añ.

VIII. Mi ikäñ yik'oty mi ityoj-esañ pejtyel k'ajtyiyaj cha'añ *licencia* muk' bä ik'ojtyel tyi ityojlelob jiñi xmel tyulmalty'añ.

Jop'ej p'ajk

Cha'añ *Fiscalización Superior de la Federación*.

Bolomlujump'ej ichäñk'al lajm (Art. 79). Jiñi majki mi icha'leñ *fiscalización* tyi ityojlel lajlumal ya' tyi yajñib *diputados*, mi ibajñel chumtyäl mi ichajpañ chuki yom yik'oty cha'añ chuki mi ik'ajtyiñ kome che'äch añ iñuklel tyi ityojlel, cha'añ bache' mi ichajpañ ibä, pejtyel bajche' albil ila tyi tyulmalty'añ.

Jiñi ik'äjñibal ili *fiscalización* mi imejle bajche' añ ityejchibal tyijab, tyi ichumlib tyi pejtyel cha'añ lajal chuki mi imel.

Ili cha'añ *fiscalización* k'äjkembä tyi ityojlel lajlumal ambä tyi ityojlel.

I. Mi icha'aleñ tyi *fiscalizar* che' mi iyochel yik'oty che' mi ilok'el tyak'iñ, tyi ik'äjñel yik'oty tyi ikäñtyätyel bajche' mi ik'äjñel pejtyel tyak'iñ ya' tyi komoyijel cha'añ iyumtyejklum, yik'oty bajche' mi ikäjñel bajche' woli tyi k'äjñel tyak'iñ, me che'äch bajche' ak'bil tyi jujump'ej programa añixbä, tyi ityojlel pejtyel bajche' mi isujbel kome che' albil tyi tyulmalty'añ.

Yik'oty ja'el mi ikäñ majlel bajche' tsa' ik'äñä pejtyel tyak'iñ tsa' bä ik'äñä ambä tyi ityojlel lajlumal tyi jujump'ej xinlumal, tyi uxlumal yik'oty tyi *Distrito Federal* yik'oty ja'el pejtyel jiñi *institución* ambä tyi ityojlel baki k'älä añ iñuklel ilumal, jiñjach ambä ik'aba' tyi ipetyol lajlumal ma'añik ochem, yik'oty mi icha'elñ tyi *fiscalizar* pejtyel tyak'iñ muk'bä ik'äñ jujump'ej xijnlumal, me lakpi'äl o tyi komol yik'oty k'axembä tyi komol añobä o majki mi ichajpañ bajche' yom ajñel, pejtyel iliyi che'äch bajche' mi iyäl ila tyi tyulamlty'añ yik'oty

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
Libro completo en:
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
https://goo.gl/JikCu3

pejtyel muk'bä its'ibuñ tyi ityojlel xyaj-e'tyelob yik'oty iweñlel pejtyel majki mi i k'äñ ili cha'añ bajche' mi iñijkañtyel tyak'iñ.

Jiñi xinlum k'elbilbä bajche' mi ik'äñ tyak'iñ bajche' tsa' yälä yambä junmojty tsa'ixbä ñumi, yom cha'añ mi ilaj chukul tyi juñ chuki mi imejlel, pejtyel iweñlel chuki ityojol jiñi tyak'iñ ambä tyi lajlumal muk'bä iyäk'eñtyel oejtyel bajche' albil ila tyi tyulmalty'añ.

Ma'añik mi its'ibuñtyel chuki albil tyi jujump'ej jab, tyi xiñlum chajpäbilbä tyi *fiscalización superior* cha'añ lajlumal ha'añ mi ik'ajtyiñ cha'añ mi i chajpañ chuki añ tyi ityojlel iyum tyejklum tyi käjñel, iliyi ma'añik mi iña'tyäñtyel cha'añ mi ikäjñel tyi pejtyel iyum tyejklum pejtyel jiñi *programa*, o yambätyak ambä tyi ityojlel tyak'iñ, pejtyel chuki mi ik'ejlel ambä tyi *programa* cha'añ ajlumal. Jiñi chuki mi ik'elbeñtyel o mi isubeñtyel cha'ambä xinlum ambä tyi lajlumal, jiñjach yujilbä mejlel tyi ityojlel tyak'iñ iyum tyejklum lotyolbä icha'añ yumäl.

Che' ja'el, ma'añik chuki mi imejlel tyi wi'il, pejtyel bvajche' albil tyi tyulmalty'añ lok'embä tyi suboñel muk'bä mejle ik'ajtyiñ jiñi xinlumtyak muk'bä imejlel tyi sujbel. Me pejtyel ili wolibä tyi k'ajtyiñtyel ma'añik mi iyäjk'el bajche' ñaxañ albil, mi imejlel tyi ak'eñtyel jump'ej tyojib mul muk'bä iyäjk'el tyi ityojlel añobä iye'tyel.

II. Mi isujbel bajche' yilal tsa' ujtyi pejtyel tsa'bä chajpäñtyi tyi ityojlel komojiyel baki añob *diputados* che' tyi juñk'al tsik tyi *febrero* tyi yambä jab tyaltyobä, ya'i mi imejle tyi k'ejlel cha'añ mi ichajpäñtyel tyi ityojlel pejtyel jiñi komojiyel cha'añ mi ilaj k'el pejtyel iyum tyejklum. Ya' tyi sujbel jiñi e'tyel mi imejlel tyi ajlel jiñi tsa'ixbä chajpäñtyi baki tsa' k'ejli tyi ityojlel jiñi *fiscalización* bajcki uts'aty tsa' tsa' k'äjñi jiñi tyak'iñ cha'añ lajlumal, pejtyel tyilembä tyi ityojlel jiñi xiñlum chajpäbilbä ya' baki k'äjñi tyak'iñ, yom ja'el cha'añ mi iyäjk'el juñmojty baki mi iyäjlel tsa'bä k'elbentyi tyi ixiñlumal tyilembä tyi ityojlel xiñlumal baki mi iyäl chuki isujmlel, yik'oty yambä yambä xinlumtyak lajalbä tsa' lok'i.

Cha'añ mi iyujtyel iliyi, che' muk'tyo ikajel tyi pästyäl jiñi isujmlel yujtyibal jiñi e'tyel mi iñaxañ sujbel baki bä xinlum mi ikajel tyi k'ejlel o mi chajpäñtyel, cha'añ che' jiñi mi ik'ejlel isujmleltyak añbä tyi ityojlel jiñi *fiscalización superior de la federación* baki albil jiñi isujmleltyak cha'añ uts'aty mi isujmäyel tyi ityojlel iyum tyejklum.

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
Libro completo en:
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
https://goo.gl/JikCu3

Jiñi yumäl icha'añ jujum'pej xiñlumtyak ambä tyi i tyojlel jiñi *fiscalización superior de la federación* mi ichojkel majlel tyi ityojlel jujump'ej xiñlum, tyi lujump'ej k'iñ tyaltyobä cha'añ mi iyäjk'el tyi komojiyel cha'añ *diputados* isujmlel jiñi ty'añ, pejtyel jiñi chuki tsa' ña'tyäñtyi che' woli ik'ejlel, mi iyäjk'el tyi lujump'ej ichak'al k'iñ cha'añ mi its'äktyesañ chuki tsa' k'ajtyibentyi pejtyel bajche' añ tyi tyulmalty'añ. Tsa' bä sujbiyi ma'añik mi iyäjk'el cha'añ chuki tsa' subeñtyi ambä tyi ityojlel, mi ik'ejlel bajche' mi ikäytyäl tyi ityojlel bajche' añ tyi tyulmalty'añ.

Ya' tyi xiñlumal baki tsa' ujtyi jiñi *fiscalización superior de la federación* mi imejlel tyi sujbel tyi wäk'al k'iñ che' mi ijajk'el tyi xiñlumal, me che' tsa' mejli mi iña'tyäñtyel cha'añ tsa' jajk'i chuki tsa' subentyi imel.

Me chuki tsa' subentyi tyi ityojlel muk'bä imel tyi jump'ej xiñlum baki tsa' ñumi jiñi *fiscalización superior de la federación* chuki tsa' weñ-aj, me ma'añ tsa' mejli mi isujbel chukoch ma'añik tsa' mejli.

Jiñi xiñlum baki tsa' Ñumi jiñi *fiscalización superior de la federación* tyi ityojlel yajñib jiñi *diputados* tyi ityejchibal jujump'ej bajche' mayo yik'oty *noviembre* tyi jyjymp'ej jab, jump'ej sujbib bajche' añ ili chuki tsa' ajli, tsa subentyiyob yik'oty pejtyel chuki tsa' bä mejli.

Jiñi xinlum baki tsa' ujtyi jiñi *fiscalización superior de la federación* yom cha'añ mi iloty chuki tsa'bä imelej k'älä che' tsa' mi iyujtyel pejtyel suboñel tyi ityojlel tyejklum tyi ityojlel komojiyel tyi diputados bajche' mi iyäl ila tyi p'ajk; jiñi tyulmalty'añ mi ichum chokoñ tyoj mulil majki ma'añik mi iñop.

III. Mi ichajpañ imelbal motyolobä baki mi ik'ejlel chuki lekotyakbä che' mi iyochel tyak'iñ, che' m i ilok'el tyak'iñ tyi k'¨jñel, tyi käñtyäñtyel yik'oty tyi k'äjñel tyak'iñ ambä tyi ityojlel lajlumal, mi imejlel tyi jula'tyäñtyel cha'añ mi ipästyal pejtyel ijuñil chuki añ cha'añ mi iyujtyel chajpayaj bajche' añ tyi tyulmalty'añ che' mi iyujtyel tyi chajpäñtyel otyoty.

IV. Mi ik'ejlel chuki tsa' jejmi muk'bä its'ibuñ baki mi iyujtyel tyojoñel bajche' jiñi *Hacienda Pública Federal* o chuki añ icha'añ iyum tyejklum o mi ik'ejlel tyi oraj majki añbä

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

tyi ityojlel chuki tsa' ujtyi me añ ityojtyäl chuki tsa' imele cha'añ tyoj mulilel, yik'oty cha'añ mi i k'ejlel pejtyel x-e'tyelob añobä ik'äjñibal cha'añ iliyi, yik'oty cha'añ mi ik'ejlel bajche' añ tyi chäñkejp ila tyi ña'altyulmalty'añ cha'añ mi iyäk' suboñel baki mi ityajtyäl cha'añ mi imejlel ili tyulmalty'añ.

Jiñi tyoj mulil yik'oty yambätyak chuki mi iyujtyel cha'añ mulilel tyi jump'ej xiñlumal baki mi ik'otyel ili *fiscalización superior de la federación* jiñi xiñlumtyak mi imejlel isub chuki mach weñ tsa' ujtyi, yik'oty me añ majki x-e'tyel mach weñ tsa' lok'i mi imejlel isub tyi ityojlel baki mi iyujtyel pejtyel meloñel che' bajche' albil tyi 73 uxlujump'ej ichäñk'al lajm, tyi p'ajk XXIX-H ila tyi ña'altyulmalty'añ che' bajce' albil ila tyi tyulmalty'añ.

Jiñi yajñib *diputados* mi iwa' chokoñ iyum cha'añ mi ik'el jiñi *fiscalización* tyi jump'ej xiñlumal baki yom cha'añ añ ikäjñib tyi iyoñlel pejtyel iyumob jiñi komojiyel. Ili tyulmalty'añ mi iyäl bajche' ujtyem ili päk'oñel iyum ili e'tyel, mi ijal-añ tyi iye'tyel waxäkp'ej jab mi imejlel tyi cha' wa' chokoñtyel yambä jumyaj. Mi imejlel tyi ñijkañtyel me añ chuki weñ wokol tsa' ujtyi bajche' mi yäl tyi tyulmalty'añ bajche' tsa' ochi che' mi ilok'el, pejtyel bajche' tsa' ajli ila tyi chämp'ej ik'aba ila tyi ña'altyulmalty'añ.

Majki mi iyochel tyi yumäl cha'añ ili *fiscalización superior de la federación* yom cha'añ mi its'äktyesañ ili albilbä tyi p'ajk I, II, IV, yik'oty V tyi lajm 95 ila tyi ña'altyulmalty'añ bajche' albil ila tyi tyulmalty'añ. Che' yoräleltyo e'tyel ma'añik mi imejlel tyi ochel tyi yambä *partido político*, yik'oty ma'añik mi imejlel tyi ochel tyi yambä 'etyel, jiñjach me ya' baki mach tyojbil cha'añ ñuktyakbä e'tyel.

Ip'ätyälel jiñi komojiyel, jiñi xiñlumtyak tyi ityojlel lajlumal mi ikotyañ chuki mi iyujtyel tyi k'ejlel bajche' cha'añ jiñi *fiscalización superior de la federación* cha'añ mi imejlel tyi e'tyel, me mach che' tsa' imele mi imejlel ityaj imul bajche' añ ila tyi tyulmalty'añ. Che' ja'el jiñi x-e'tyelob tyi lajlumal yik'oty ambä tyi xiñlum o ba'ikjachbä, lakpi'äl bajche' o komolobä tyi e'tyel me tsa' ich'ämä tyak'iñ yom cha'añ mi isub pejtyel ijuñil chuki tsa' ik'äñä jiñi tyak'iñ tsa' bä ich'ämä pejtyel bajche' añ ila tyi tyulmalty'añ pero ma'añik mi its'ibuñ chuki wembä tsa' imele. Me ma'añ tsa' iyäk'ä jiñi juñ pejtyel tsa'bä icha'leyob e'tyel mi imejlelob ityaj imul bajche' añ tyi tyulmalty'añ.

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

INSTITUTO NACIONAL DE LENGUAS INDÍGENAS

Universidad Intercultural de CHIAPAS

Jiñi yumäl cha'añ petyol Mejiku jiñ mi iyäk' bajche' mi iyujtyel cha'añ mi tyojtyäl pejtyel cha'ambä e'tyel bjache' añ tyi IV p'ajk ila tyi lajm.

Uxkejp

Cha'añ *Poder Ejecutivo*

Chäñk'al lajm (Art. 80). Mi iwa' chokoñtyel juñtyikil iyum tyi *Poder Ejecutivo De La Unión* muk'bä isubeñtyel "Yumäl cha'añ petyol Mejiku"

Jump'ej ijok'al lajm (Art. 81). Cha'añ tyi yajkäñtyel ili yumal che'äch bajchei mi iyäl tyi tyulmalty'añ cha'añ yajkayaj.

Chap'ej ijok'al lajm (Art. 82). Majki mi iyochel tyi yumäl yom cha'añ:

I. K'elel icha'añ päñämil ila tyi Mejiku, añ yom jiñi iweñlel yom cha'añ ityaty iña' wä kolem ja'el tyi Mejiku, wä' chumul yom ila tyi Mejiku k'äläl junk'al jab.

II. Yom cha'añ añix jo'lujump'ej ichak'al ijabil che' mi ikajel tyi yajkäñtyel cha'añ iyumäñtyel.

III. Yom cha'añ wä' chumul ila tyi Mejiku pejtyel jab tsa'ixbä ñumi, me tsa' lok'i lujump'ej ichak'al k'iñ ma'añik mi its'ibuyel iweñlel cha'añ mi isajkañ iyumäñtyel.

IV. Mach yomik cha'añ ochem tyi ñopbälel, ma'añik iye'tyel yom ya'i.

V. Mach yomik cha'añ añ iyetyel, meochem tyi *ejército*, yom cha'añ mi ikäy iye'tyel wäkp'ej uw che' mi iyujtyel ili yajkayaj.

VI. Mach yomik cha'añ *secretario o subsecretario* tyi lajlumal*, Procurador General de la Repùblica*, yumäl tyi xiñlum o *Jefe de Gobierno tyi Distrito Federal*, jiñjach me tsa' ikäyä jiñi iye'tyel wäkp'ej uw che' mi ikajel isäklañ iye'tyel.

VII. Mach yomik cha'añ añ iwokolil ibäk'tyal bajche' albil tyi 83 lajm.

Uxp'ej ijok'al lajm (Art. 83). Jiñi yumäl mi iyochel tyi i ye'tyel tyi jump'ej tsik che tyi *diciembre*, yik'oty mi ijal-añ wäkp'ej jab tyi iye'tyel. Jiñi iyum tyejklum tsa'ix bä ochi imel ili

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

e'tyel, me jiñ iyum tyejklum tsa' iyajka ochel cha'añ mi ijumuk' ocheljach, ma'añik mi imejle tyi cha' ochel imel jiñi e'tyel.

Chämp'ej ijok'al lajm (Art. 84). Me jiñ yumäl tsa' ikäyä iye'tyel tyi chap'ej jab che' tsa' ochi, jiñi komojiyel yom cha'añ oraj mi ityemp añ jump'ej *Colegio Electoral*, yom cha'añ añ yoñlel jiñi ya'bä añob tyi e'tyel baki mi ipäjk'el tyi ityojlel jiñi *voto* cha'añ añ juñtyikil pojyumäl ochemjachbä baki jiñi komojiyel mi isub päyoñel tyi lujump'ej k'iñ, jiñi juñ päyoñel yom cha'añ yumäl yom cha'añ mi its'äktyesañ yorajlel bajche' añtyak e'tyel, yom cha'añ mi iweñ k'ejlel yorajlel e'tyel yik'oty baki mi ik'ejlel jiñi yajkayaj, mach yomik cha'añ mi iñusañ chäñlujump'ej uw yik'oty mach yomik mi iñusañ waxäklujump'ej uw.

Me jiñi komojiyel mach yorajlel mi ityemob ibä jiñi *Comisión Permanente* mi iwa' chokoñ jiñi pojyumäl muk' bä yochel tyi jumuk' baki mi ikajel imel juñpäyoñel tyi ityojlel jiñi komojiyel cha'añ mi ikäytyäl jiñi yumäl yik'oty cha'añ jiñi mi ichumtyal jump'ej yumäl bajche' añ tyi yambä lajm.

Me tsa' ikäyä iye'tyel jiñi yumäl che' añtyo chämp'ej jab mi iyujtyel iye'tyel, jiñi komojiyel me yorajlel ityemob ibä mi ibuch chokoñ jiñi pojyumäl muk'bä its'äktyesañ jiñi e'tyel, me mach tyemelob jiñi komojiyel jiñ mi imejlel imel jiñi *Comisión Permanente* mi ibuch chokoñ jiñi pojyumäl majki mi ikajel imel jiñi päyoñel tyi komojiyel jump'ej tyempabäj extraordinarias cha'añ mi iwa'tyäl jiñi *Colegio Electoral* cha'añ mi imel jiñi yajkayaj cha'añ pojyumäl.

Jop'ej ijok'al lajm (Art. 85). Che' mi ityejchel yorajlel cha'añ ña'altyulmalty'añ me ma'añ tsa' k'ojtyi jiñi yumäl wa' chokobilixbäyi o che' m a'añ ujtyi tyi weñ jiñi yajkaya k'älä che' tyi tyejchib *diciembre*, jiñi woloibä iyujtyel imel iye'tyel jiñ mi icha' käytyäl pero chejax mi iyochel tyi pojyumäl pero jiñ mi iyäl jiñi komojiyel pero lajal mi iyochel ja'el tyi pojyumäl, che'äch bajche' albil tyi yambä lajm tsa' ñumi.

Me jiñi yumäl tsa'jach ipoj käyä ibä, yik'oty me woli ityempañob ibä jiñi komojiyel o jiñjach jiñi comisión permanente jiñ mi imejlel yäl ja'el majki mi imejlel tyi ochel tyi pojyumäl cha'añ jiñ mi iyajñel che' maxtyo k'ojtyeñ jiñi muk' ikäytyäl tyi pejtye oraj.

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

Me jiñi yumäl tsa' jal-a k'älä tyi ñumel lujump'ej ichak'al k'iñ yik'oty me mach tyemelob jiñi komojiyel, mi imejle tyi ochel jiñi *comisión permanente* cha'añ mi ipäy tyempabäj cha'añ mi isujmäyel jiñi käy e'tyel yik'oty cha'añ mi iwa' chokoñtyel yambä, jiñi muk' bä yochel tyi pojyumäl.

Me jiñi käybä tsa' juñya sujtyi tyi isujmlel, mi ik'axel tyi mejlel bajche' mi yäl jiñi yambä lajm tsa' bä ujtyi tyi ñumel.

Wäkp'ej ijok'al lajm (Art.86). Jiñi e'tyel cha'añ lajyumäl jiñjach mi imejlel tyi käytyäl me añ tsätsbä wokol, jiñ mi ik'el jiñi komojiyel me tsa' k'ojtyi jiñi käy e'tyel.

Wukp'ej ijok'al lajm (Art. 87). Che' mi iyochel tyi iye'tyel jiñi lajyumäl, mi iyäk' tyi ityojlel jiñi komojiyel o tyiityojlel jiñi comisión permanente, jiñi jump'ej jak'ibal iye'tyel jiñi lajyumäl "mi kjak' kloty yik'oty mi kmel kloty ili ña'altyulmal p'ätyäty'añ tyi tyemelbä xiñlum ilaj tyi lajlumal yik'oty jiñi tyulmalty'añ muk' ilok'el, mi kmel tyi uts'aty jiñi ke'tyel cha'añ lajyumäl tsa' bä yäk'oñ jiñi tyejklum, mi jk'el iweñlel yik'oty iñuklel jiñi komo ajñel, me mach che tsa' kmeleyi jiñi iyum lajlumal mi imejlel ichokoñ".

Waxäkp'ej ijok'al lajm (Art. 88). Jiñi lajyumäl mi imejlel ty ilok'el ila tyi lajlumal wukp'ej k'iñ, mi isub tyi ityojlel *senadores* chuki isujmlel che' woli ilok'el majlel o tyi ityojlel jiñi *Comisión Permanente* yik'oty mi isub iwuty jiñi e'tyel tsajñi bä imel. Me ñumeñ tyi wäkp'ej k'iñ mi ilok'el yom cha'añ añ ity'añ jiñi *senadores* o jiñi *Comisión Permanente*.

Bolomp'ej ijok'al lajm (Art. 89). Jiñi iñuklel yik'oty jiñi ixijk'el jiñi lajyumäl, jiñäch iliyi:

I. Mi imel yik'oty mi ik'äñ tyulmalty'añ muk' bä yäk' jiñi komojiyel, baki mi ik'ejlel tyi ityojlel *administrativa* cha'añ laj ts'äkäl chuki mi iyujtyel.

II. Mi ichuñ chokoñ o mi lok'sañ jiñi *secretario* añ bä tyi ityojlel, mi ilok'sañ jiñi *agentes diplomáticos* yik'oty ñuktyakbä x-e'tyelob tyi *Hacienda*, yik'oty mi imejlel ibuch chokoñ o mi lok'sañ x-e'tyelob baki komolob, pejtyel majki machbä ak'bilik o majki muk'bä ilok'sañtyelob bajche' añ tyi ña'altyulmal o tyi tyulmalty'añ.

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

III. Mi ibuch chokoñ jiñi *ministros, agentes diplomáticos* yik'oty *cónsules generales,* añ ikämbal yom jiñi *senado*.

IV. Mi ibuch chokoñ jiñi *coroneles* yik'oty ikämbal jiñi *senado*, yik'oty yambä ñukobä x-e'tyelob tyi E*jército, Armada y Fuerza Aérea Nacionales* yik'oty ñukobä x-etyelob tyi *Hacienda*.

V. Mi ibuch chokoñ pejtyel yañobä x-e'tyel añobä tyi *Ejército, Armada y Fuerza Aérea Nacionales,* mi ik'ejlel tyi ityojlel tyulmalty'añ.

VI. Mi ikäñtyañ ityijikñäyel lajlumal, che' bajche' mi iyäl tyulmalty'añ, mi ilaj k'äñ iñuklel jiñi *Fuerza Armada*, yik'oty jiñi *Fuerza Aérea*, cha'añ mi ikäñtyañ iweñlel ili lajlumal.

VII. Mi imejlel ik'ämbeñ iñuklel jiñi xkäñä lajlumal cha'añ iweñlel che' bajche' mi iyäl tyi IV kejp yik'oty tyi lajm 76.

VIII. Mi isub jiñi keraj tyi ik'aba' Tyemel Xiñlum tyi Mejiku, pero ñaxañ jiñi tyulmalty'añ bajche'mi iyäl tyi komojiyel.

IX. Mi iwa' chokoñ *Procurador General de la República* cha'añjach mi iyäl ity'añ ja'el jiñi *senado*.

X. Mi tyoj-esañ majlel jiñi p'ätyä ty'añ tyi ijuñwejlel lajlumal yik'oty mi imeltyak jiñi *tratado internacionales*, yik'oty bajche' mi iyujtyesañ, mi isub, mi ikäy, mi ik'extyañ, mi ityoj-esañ mi ilok'sañ chuki käybil yik'oty mi imeltyak isujmäyel pejtyel ili wolibä tyi ajlel, mi iñusañ majleltyi *senado* cha'añ mi ik'elbeñ iweñlel. Ya' tyi ityoj-esañtyel majlel jiñi p'ätyä ty'añ, jiñi ambä tyi ityojlel jiñi lajyumäñtyel mi ilaj k'el pejtyel bajche'tyak yom ujtyel iliyi: Ibajñel chumtyäl tyejklumtyak, ma'añik majki mi imejlel tyi ochel, mi ityoj-esañtyel wokolil tyi uts'aty, mi ilajmesañ jiñi p'ol wokol ambä tyi ityojlel yambä *país*, lajal jiñi *jurídica* tyi ityojlel yambä xiñlum, jiñi komo e'tyel tyi ityojle yambä país cha'añ ip'äty-ajib laklumal, yik'oty tyijikñäyel cha'añ tyi ikäñtyäñtyel yik'oty ñajtyä lum.

XI. Mi ipäy jiñi komojiyel cha'añ orajbä tyempabäj che'äch bajche' mi iña'tyañ jiñi *Comisión Permanente*.

XII. Mi ik'uñ-esabeñ jiñi Poder Judicial jiñi kotyayaj yombä cha'añ uts'aty mi ilaj mel iye'tyel.

XIII. Mi ilaj weñ-esañ pejtyel jiñi ijubib barku, mi ibuch chokoñ jiñi aduana tyi ja' yik'oty tyi ñup' yik'oty mi i yäl baki mi iyajñel.

XIV. Mi iyäk' bajche' mi iyäl tyi tyulmalty'añ, jiñi ñusañ imul jiñi kächälobä cha'añ imul tsa' bä ityajbe jiñi *tribunales*, yik'oty añobä imul ambä tyi pejtyel oraj ya' tyi *Distrito Federal*.

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

XV. Mi iyäk'eñ iweñlel tyi ibajñelil, bajche' mi iyäl tyi tyulmalty'añ, majki tsa' bä ityaja, tsa' imele o tsa' bä iweñ tyoj-esaj chuki mi ik'äjñel tyi *industria*.

XVI. Che' mach woli ityempañob ibä jiñi *senadores* jiñi lajyumäl mi imejlel ibuch chokoñ tyi iye'tyel che' bajche' albil tyi mojty III, IV yik'oty IX, yom mi ik'el iweñlel jiñi *Comisión Permanente*.

XVII. (Jisäbil ik'äjñibal)

XVIII. Mi ipästyäl me che' yom jiñi *senado*, uxtyikil lakpi'äl cha'añ mi yajkäñtyel majki mi ikäytyäl cha'añ jiñi *Ministros de la Suprema Corte de Justicia* cha'añ mi ikäyob iye'tyel o cha'añ mi ijak' jiñi iyumob *senado*.

XIX. (Jisäbil ik'äjñibal)

XX. Yik'oty pejtyel muk'bä isub ili ña'altyulmal.

Lujump'ej ijok'al lajm (Art. 90) Jiñi *Administración Pública Federal* mi imejlel tyi tyempäyel tyi ityojlel xiñlum, che' bajche' mi iyäl bajñel tyulmalty'añ muk' bä ilok' komojiyel, cha'añ mi ipuk e'tyeläl tyi lajlumal mi ikäytyäl tyi ityojlel *Secretaría de Estado* yik'oty mi iña'tyañ bajche' mi ikajel tyi tyejchel jiñi yambä chumlib e'tyel yik'oty bajche' mi iyotsañ ibä jiñi lajyumäl.

Jiñi tyulmalty'añ mi iyäl bajche' mi ik'axel jiñi jujump'ej xiñlum yik'oty jiñi lajyumäl o ba'ikjach bä yambä *Secretaría de Estado.*

Juñmlujump'ej ijok'al lajm (Art. 91) Majki yom ochel tyi *secretario* cha'añ *despacho*, yom cha'añ wä' k'elel icha'añ pañämil tyi Mejiku, yom cha'añ ma'añik mäktyäbil iweñlel, yik'oty yom cha'añ ts'äktyäyemix lujump'ej ichak'al ijabil.

Cha'lujump'ej ijok'al lajm (Art. 92). Pejtyel ili tyijk'ibäl, jajk'ibäl, ña'tyibilbä yik'oty ixik'oñel lajyumäl yom cha'añ mi irujchiñ jiñi *Secretario de Estado* bakijachbä, me mach che' bajche' iliyi mach jak'bilik.

Uxlujump'ej ijok'al lajm (Art. 93) Jiñi *secretario* cha'añ *despacho,* che' jajmeñ yorajlel mi ityempañob ibä mi isubeñtyel jiñi komojiyel bajche' añ pejtyel jujump'ej bajche' añ e'tyel.

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

Majkijachbä komojiyel mi imejlel ipäy jiñob *secretarios de estado,* jiñi *Procurador General de la República*, yik'otyob *director o administradores* ambä tyi ityojlel xinlum, yik'oty pejtyel yumälob icha'añ pejtyel juñmojty lakpi'älob, cha'añ mi isub tyi isujmlel me woli tyi champäñtyel jump'ej tyulmalty'añ o che' mi i chajpäñtyel juñchajp e'tyel wolibä ik'el o mi jak' pejtyel chuki mi ik'ajtyibeñtyel.

Jiñi komojiyel, me che' woli ik'ajtyiñ iwiñikob jiñi e'tyelob bajche' *diputados* o ojlil me jiñob *senadores,* añob ip'ätyälel cha'añ mi ichum chokoñ jump'ej *comisión* cha'añ mi ichajpañ bajche' añtyak jujump'ej chumlibäl e'tyel bajche' ajñembä o yambä e'tyeltyak yujilbä chuki woli imel. Ijak'ibal ili chajpaya mi imejlel me ikäñäyäch jiñi yumäl tyi lajlumal.

Jiñi komojiyel, mi imejlel ik'ajtyiñ ijuñilel jiñi e'tyel wolibä imel jujump'ej chumlib e'tyel ambä tyi ityojlel lajyumäl, pejtyel chuki mi ik'ajtyibeñtyel ts'ijbubil mi ikäytyäl, iliyi mi ijajk'el tyi jo'lujump'ej k'iñ che' mi ik'ajtybeñtyel.

Tyi chajpäñtyel ili melbaläl mi imejlel tyi yuts'atylel tyi tyulmalty'añ icha'ambä komojiyel.

Chäñkejp IV
Cha'añ *Poder Judicial*

Chäñlujump'ej ijok'al lajm (Art. 94). Mi iyäjk'el tyi mejlel jiñi *Poder Judicial de la Federación* tyi jump'ej *Suprema Corte de Justicia*, ya' tyi *Tribunal Electoral* tyi *Tribunales Colegiados y Unitarios de Circuito* yik'oty tyi *Juzgados de Distrito*.

Tyi chajpäñtyel, tyi käñtyätyel yik'oty tyi weñ ajñel jiñi *Poder Judicial de la Federación,* jiñjach ma'añik ochem bajche' *Suprema Corte de Justicia de la Nación* mi ikäytyäl tyi ityojlel jiñi *Consejo de la Judicatura Federal* bajche' añ tyi ityomel ya' tyi ña'altyulum muk' bä imel tyulmañty'añ.

Jiñi *Suprema Corte de Justicia de la Nación* mi iyajñel junlujuntyikilob *Ministros* mi ikajel iñijkñob ibä tyi jump'ej mal.

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

Bajche' mi iyäl jiñi tyulmalty'añ tyi tyempäyel bä tyi maliltyak mi iyujtyel tyi iwuty iyum tyejklum, jiñjach muk'bä imejlel tyi mujkel kome che' mi iña'tyäñtyel bajche' yomtyak jiñi iyum tyejklum.

Jiñi ik´äjñibal jiñi *Suprema Corte* mi iñijkañ ibä tyi jump'ej mal, ik'äjñibal jiñi *Tribunales de Circuito,* ya' tyi *Juzgados de Distrito* yik'oty tyi *Tribunal Electora l*, yik'oty bajche' añobä tyi iwenta chiki mi imel jiñi x-e'tyelob tyi ityojlel iyum tyejklum ya' tyi *Poder Judicial de la Federación,* mi iñijkañ ibä bajche' mi iyäl tyi tyulmalty'añ, tyilembä tyi ityojlel ña'altyulum.

Jiñi *Consejo de la Judicatura Federal* mi iyäl jayp'ej, jiñi tsolojm, ik'äjñibal lumal, o me che' yom mi iweñ sojlel tyi iye'tyel ya' baki añ jiñi *Tribunales Colegiados* yik'oty *Unitarios de Circuito* yik'oty ja'el *Juzgados de Distrito.*

Tyi ipejtyel jiñi *Suprema Corte de Justicia* añ iñuklel cha'añ mi iyäk' isujmlel chuki mi ikomo ña'tyäñtyel, cha'añ uts'aty lajal mi iyujtyel tyi mejlel tyi mal ambä tyi ityojlel yik'oty chuki mi ichojkel majlel ya' tyi *Tribunales Colegiados de Circuito*, cha'añ oraj mi imejlel chuki mi iyujtyel, pejtyel majki tsa' bä imele tyulmalty'añ, bajche' ña'tyibilbä tyi *Corte* mi iyäl ch'añ ñumeñ uts'aty chuki mi imejlel pejtyel meloñel, iliyi mi ityaj iñuklel che' tsa'ix pujki tyi juñ.

Jiñi tyulmalty'añ mi ixuk' chokoñ cha'añ xik'bil jiñi tyulmalty'añ mi iyältyak jiñi Tribunal añbä tyi ityojlel *Poder Judicial de la Federación* bajche' mi iña'tyäñtyel tyi ña'altyulum, tyi tyulmalty'añ tyi xuk'libäl tyi lajlumal, läk'älbä yik'oty ambä tyi juñwejl lajlumal melbilbä ila tyi Lajlum Mejiku yik'oty bajche' mi imejlel tyi chijlel o tyi yäjñel.

Jiñi ityojol muk'bä ich'äm cha'añ chuki mi imejletyak jiñi *Ministros de la Suprema Corte, los Magistrados de Circuito*, jiñob *Jueces de Distrito* yik'otyob jiñi *Consejeros de la Judicatura Federal,* yik'oty bajche' jiñi *Magistrados Electorales* ma'ñik mi imejlel tyi ju'bel che' añob tyi iye'tyel.

Ili *Ministros de la Suprema Corte* mi ijal-añob tyi iye'tyel jo'lujump'ej jab, mi imejlelob tyi lok'el me che' bajche' mi iyäl ya' tyi chäñkejp ila tyi ña'altyulum, o che' tsa'ix ts'äktyäyi yorälel jiñi iye'tyel muk'ix imejle tyi lok'el.

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

Majki tsa'ix ñumi tyi *Ministro* ma'añix mi ichäñ mejlel tyi ochel, jiñjach me tsa'jach poj ochi tyi iye'tyel mi imejlel.

Jo'lujump'ej ijok'al lajm (Art. 95). Che' mi iyajkäjtyelob tyi *Ministro* ya' tyi *Suprema Corte de Justicia de la Nación*, yom cha'añ añ:

I. Yom cha'añ wä' tsa' ik'ele pañämil ila tyi Mejiku, yom cha'añ ma'añik imäktyäjib chuki mi imel bajche' jiñi p'ätyä ty'añ.

II. Yom cha'añ ts'äktyäyemix jo'lujump'ej ichak'al jab che' mi iyochel tyi iye'tyel.

III. Che' mi iyochel tyi e'tyel yom cha'añ añix lujump'ej jab tyi e'tyel, añ i*título profesional* cha'añ *licenciado* tyi *derecho*, ak'bilbä tyi jump'ej yotylel käñ juñ icha'añäch bä ik'äjñibal.

IV. Mach yomik cha'añ melbil imul baki jump'ejbä jab mi ityoj imul, yom cha'añ weñ uts'aty imelbal, pero me cha'añ xujch', chiloñel, lekomeltyak, o yambätyak chuki mi imejlel, mi jisabeñtyel ik'äjñibal, bakijachbä chuki tsa' imele.

V. Yom cha'añ wä' chumul ilibä lumal chap'ej jab che' mi iyochel tyi ye'tyel.

VI. Mach yomik cha'añ ocheñ tyi e'tyel bajche' *Secretario de Estado,* cha'añ *Procurador General de República* o cha'añ *Justicia del Distrito Federal, senador, diputado federal,* yik'oty bajche' xinyumäl o yumäl cha'añ *Distrito Federal*, che' woli tyi ochel tyi ye'tyel.

Che' mi ibuch chokoñtyel jiñi Minsitros yom cha'añ mi yochel tsa' bä imele iye'tyel tyi weñ, añbä iñuklel tyi ityojlel cha'añ mi iyäk jiñi weñleläl, o tsa' bä käjñi cha'añ yuts'aktylel, iñuklel tyi juñ bajche' cha'añ p'ätyäty'añ.

Wäklujump'ej ijok'al lajm (Art. 96) Che' mi i yajkäñtyel jiñi *Ministros de la Suprema Corte de Justica*, jiñi lajyumäl tyi Mejiku mi iyotsäñtyel uxtyikil k'aba'äl tyi *senado* cha'añ mi iyajkäñtyel, pero mi imejle tyi pejkäñtyel chukoch yom jiñi e'tyeli, mi iyäjkäñtyel jiñi *Ministro* cha'añ mi ipoj ochel baki jocholbä e'tyel. Tyi ajk'el tyi e'tyel yom cha'añ añ yoñlel ijak'ibal iyumob jiñi *senado* tyi lujump'ej ichak'al k'iñ. Me ma'añ tsa' isubu ijak'ibal jiñi *senado*

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

bajche' añ yoräjlel mi iyochel jiñi lakpi'äl añbä ik'aba' ya' tyi uxtyikil pero jiñix mi iyäl jiñi lajyumäl tyi Mejiku.

Me jiñi *senado* mi ilaj chok pejtyel jiñi k'aba'äl tsa' chokbentyi majlel, jiñi lajyumal mi ichok majlel yambä uxp'ej k'aba'äl che' bajche' albil tyi yambä juñmojty ty'añ. Me tsa' cha' chojki mi iyochel ya' bä añ ik'aba' ya' tyi uxtyikil jiñix mi iyäl jiñi lajyumäl tyi Mejiku.

Wuklujump'ej ijok'al lajm (Art. 97). Jiñi *Magistrados de Circuito* yik'oty *Jueces de Distrito* mi ibuch chokoñtyelob tyi ityojlel jiñi *Consejo de la Judicatura Federal*, che' bajche' ña'tyäbil yik'oty cha'añ mi iñumel majlel mi yäl jiñi tyulmalty'añ. Mi ijal-añ wäkp'ej jab tyi iye'tyel, che' mi iyujtyel, me tsa' cha' otsäñtyi o cha'añ mi iyochelob tyi yambä e'tyel ñumeñ k'äjkembä, jiñjach mi imejlelob tyi chojkel tyi iye'tyel me añ chuki añ bajche' mi iyäl ila tyi tyulmalty'añ.

Jiñi *Suprema Corte de Justicia de la Nación* mi imejlel ibuch chokoñ juñtyikil o cha'tyikil iwiñik o bajche' jiñi wes cha'añ *Distrito o Magistrado de Circuito*, o mi iwa' chokoñ kabäl ñumeñ wembä tyi iye'tyel, me che' uts'aty woli ik'el o me jiñ woli ik'ajtyiñ lajyumäl tyi Mejiku o jump'ej ili komojiyel cha'añ Mejiku, o bajche' ja'el jiñi yumäl cha'al xinlumal, cha'añjach mi ik'el me añ chuki woli its'ibuyeltyak che' añ chuki woli tyi mejlel. Mi imejlel ik'ajtyiñ ja'el tyi ityojlel jiñi Consejo de la Judicatura Federal cha'añ mi ik'el imelbal jiñi wes o juñtyikil jiñi *magistrado federal.*

(Iyuxmojtylel ty'añ. Jisäbil ik'äjñibal).

Ili *Suprema Corte de Justicia* mi ibuh chokoñ o mi ilok'sañ jiñi xts'ijbä icha'añ yik'oty yambä x-e'tyelob. Iliyob *Magistrados* yik'otyob wes mi ibuch chokoñ o mi ilok'sañ jiñi iyaj e'tyelob ya' tyi *Tribunales de Circuito* ya' tyi *Juzgados de Distrito*, bajche' mi iyäl ila tyi tyulmalty'añ cha'añ jiñi e'tyel tyi *judicial*.

Tyi chäñchämp'ej jab, tyi ipejtyelob mi iyajkañ tyi ityojlelob jiñi yumäl cha'añ *Suprema Corte de Justicia de la Nación*, cha'añjach ma'añik mi imejlel tyi ochel tyi icha'yajlel ieml iye'tyel.

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

Jujuñtyikilob ili *Ministro de la Suprema Corte de Justicia*, che' mi iyochel tyi iye'tyel mi iyak' ity'añ tyi ityojlel jiñi *senado*, che' bajche' iliyi:

Yumäl: "¿Muk'ba asub aty'añ cha'añ weñ mi amel awe'tyel cha'añ *Ministro de la Suprema Corte de Justicia de la Nación,* wolibä awäk'eñtyel, muk'bä aloty iñuklel ili Ña'altyulum P'ätyälty'añ Tyemelbä Xiñlum tyi Mejiku yik'oty pejtyel jiñi tyulmalty'añ ambä tyi ityojlel, muk'bä tyiipejtyel iweñlel yik'oty tyi ip'ojlel ili komojibäl?"
Ministro: "muk'u kja'k ty'añ".
Yumäl: "Me mach che' mi ameli, jiñi lajlumal mi ichokety lok'el".

Jiñob ili *Magistrados de Circuito* yik'oty *Jueces de Distrito* mi ijak'ob ty'añ tyi ityojlel jiñi *Suprema Corte de Justicia* yik'oty tyi *Consejo de la Judicatura Federal*.

Waxäklujump'ej ijok'al lajm (Art. 98). Me juñtyikil *Ministro* ma'añik mi ik'ojtyel k'älä jump'ej uw jiñi lajyumäl tyi Mejiku mi ibuch chokoñ yambä juñtyikil poj ochemjachbä Ministro tyi ityojlel senado, mi ik'ejlel bajche' añ tyi wäklujump'ej ijok'al lajm ila tyi ña'altyulum.

Me juntyikil *Ministro* ma'añik tsa' k'ojtyi cha'añ tsa'ix chämi o ba'ikjach bä isujmlel cha'añ mi ijuñyaj lok'el, jiñi yumäl mi iyotsañ yambä tsijib baki mi ikäñ jiñi senado bajche' añ tyi wäklujump'ej ijok'al lajm ila tyi ña'altyulum.

Che' mi ikäy iye'tyel jiñi *Ministro de la Suprema Corte de Justicia* jiñjach mi ijajk'el me añ tsätsbä wokol, mi isubeñtyel lajyumäl, me tsa'äch ijak'ä mi ichok majlel ity'añ cha'añ mi ijajk'el tyi *senado*.

Jiñi che' mi ipoj k'ajtyiñ ilok'el tyi iye'tyel jiñi Ministros, me mach ñumeñ tyi jump'ej uw mi imejlel iyäk'eñ jiñi *Suprema Corte de Justicia de la Nación*, jiñi ñumembä tyi uw, mi imejlel iyäk'eñ jiñi lajyumäl tyi Mejiku yik'oty ikämbal jiñi *senado*. Ma'añik jump'ej pojkäy e'tyel mi ik'älä jal-añ tyi chap'ej jab.

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

Bolonlujump'ej ijok'al lajm (Art. 99). Jiñi *Tribunal Electoral* ñukbä e'tyel tyi ityojlel tyulmalty'añ pejtyel weñ sojlembä tyi ityojlel jiñi *Poder Judicial de la Federación*, jiñijach ambä tyi ty'ox II, lajm 105, ma'añik mi imejlel yotsañ ibä.

Cha'añ chuki yom imel tyi ityojlel, jiñi Tribunal mi iñijkañ ibä tyi pejtyel oraj tyi jump'ej mal otyoty, pejtyel chuki mi iyälob mi iyujtyel tyi iwuty yum tyejklum che' bajche' mi iyäl tyi tyulmalty'añ. Añ x-e'tyel tyi ityojlel majki ikäñä jiñi tyulmalty'añ cha'añ uts'aty mi imel iye'tyel.

Jiñi kolem mal mi iyajñel wuktyikil jiñi *Magistrados Electorales*. Jiñi yumäl cha'añ *Tribunal* jiñ mi iyajkañ tyi ityojlel jiñi kolem mal, cha'añ mi imel iye'tyel chämp'ej jab.

Ili *Tribunal Electoral* jiñ mi ityoj-esañ pejtyel wokolil che' bajche' mi iyäl tyi ña'altyulum, bajche':

I. Jiñi pejtyel isujbel machbä weñik mi iyujtyel tyi ityojlel yajkaya tyi lajlumal cha'añ *diputado* yik'oty *senador*.

II. Jiñi pejtyel isujbel machbä weñik mi iyujtyel tyi ityojlel yajkaya tyi lajlumal cha'añ lajyumäl, jiñ mi iyäl pejtyel bajche' mi ityoj-esañ wokolil jiñ mi imel jiñi kolem mal.
Jiñi kolem mal mi imel jiñi tsikoñel cha'añ lajlumal yik'oty ambä tyi mojtylum, mi imejlel ijisabeñ ik'äjñibal jump'ej yajkaya me añ isujmlel bajche' albil tyi tyulmalty'añ.

Jiñi kolem mal jiñ mi imel tsikoñel cha'añ tyi ityojlel jiñi yajkaya tsa'bä ujtyi cha'añ lajyumäl, che' tsa'ix ujtyi tyi k'ejlel pejtyel iwokolil ambä, cha'añ mi imel ijak'ibal jiñi yajkayaj baki mi iyäl cha'al uts'aty tsa' ujtyi, cha'añ baki mi iyäjlel cha'añ jiñix yumäl yajkäbilbä tsa' bä imälä.

III. Pejtyel sub wokolil o tyoj-esayaj muk'bä imel ili yumäl cha'añ yajkayaj cha'añ lajyumäl, yañälbä bajche' mi iyäl tyi chap'ej ñaxañ mojty tsa'ix bä ñumi, bajche' me tsa' mejli lekotyakbä bajche' añ tyi ña'altyulum.

IV. Jiñi sub mulil yik'oty jiñi tyoj-esayaj yujtyibalixbä tsabä ñukbä iye'tyel yumäl tyi ityojlel jujump'ej xinlum cha'añ mi ityoj-esañ yajkaya yik'oty mi ityoj-esañ jiñi wokolil tsa' bä

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

sujbi, ambä ik'äjñibal cha'añ mi ik'ejlel tyi utsa'aty jiñi yajkaya. Iliyi jiñjach mi imejlel me añ k'ajtyibilbä cha'añ mi ityoj-esañtyel tyi ityojlel tyulmalty'añ ya' tyi yorajlel bajche albil icha'añ yajkayaj cha'añ mach mi ipi'tyañ mi iyujtyel ik'iñilel, cha'añ mi iyajñel ichumlib pejtyel x-e'tyelob tyi ityojlel.

V. Jiñi suboñel cha'añ wokolil wolibä ip'ol wokol tyi ityojlel iweñlel iyum tyejklum, wolibä imäktyabeñ iweñlel lakpi'äl, che' bajche' albil ila tyi ña'altyulum yik'oty tyulmalty'añ. Me juñtyikil lakpi'äl yom k'ojtyel ya' tyi *jurisdicción del tribunal* che' mi its'ibuyel iweñlel lakpi'äl tyi ityojlel jump'ej *partido político* baki ochem, yom cha'añ ñaxañ tsa'ix ñumi baki añ ñaxañ x-e'tyelob muk'bä ityoj-esañ wokolil tyi jujump'ej komojib, jiñi tyulmalty'añ mi iyäl bajche' mi ilaj mejlel;

VI. Jiñi letyoj o wokolil tyi e'tyel ambä tyi ityojlel jiñi Tribunal yik'oty pejtyel x-etye'lob;

VII. Jiñi letyoj o wokolil tyi e'tyel ambä tyi ityojlel jiñi Instituto Federal electoral yik'oty pejtyel x-e'tyelob;

VIII. Tyi sujb o tyi xijk' tyoj mulil jiñi *Instituto Federal Electoral o partidos* o majki much'ulob, o tyi ityojlel juntyikil lakpi'äl wä' bä añ ilayi o ñajbä tyilem machbä wolik ip'is jiñi ña'altyulum o jiñi tyulmalty'añ, yik'oty

IX. Pejtyel muk' bä yäl tyi tyulmalty'añ.

Jiñi kolem mal cha'añ jiñi *Tribunal Electoral* mi imejlel ik'äñ iñuklel cha'añ mi imejlel imel jiñi ak' tyoj mulil o cha'añ tyoj-esayaj bajche' albil tyi tyulmalty'añ.

Ma'añik mi iñijkuyel bajche' albil tyi lajm 105 ila tyi ña'altyulum, tyi kolem mal cha'añ *Tribunal Electoral* mi imejlel ityoj-esañ che' ma'añik mi ik'äjñel ili tyulmañty'añ cha'añ yajkayaj machbä lajalik tyi ityojlel bajche' añ ila tyi ña'altyulum. Jiñi tyoj-esayaj muk' bä yäjlel majki añ tyi ityojlel mi ixujk'el cha'añ tyoj mulil. Me che' bajche' jiñi kolem mal mi isub tyiityojlel *Suprema Corte de Justicia de la Nación.*

Che' bä jiñi imal jiñi *Tribunal Electoral* mi ik'el jump'ej *tesis* cha'añ tyi ityojlel machbä weñik ña'altyulum cha'ambä chuki woli ityoj-esañ o cha'añ tyi i sujmätyesañ tyi ityojlel jiñi ña'altyulum, yik'oty bajche' woli yäi tyi tesis cha'añ jiñi machbä weñik tyi ajlel tyi kolem mal o tyi ityojlel mal jiñi *Suprema Corte de Justicia* majkijachbä *ministro*, tyi mal o tyi ty'oxol mi imejlel isub chuki machbä weñik woli imejlel, cha'añ mi ik'el jiñi *Suprema Corte de Justicia*

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

de la Nación mi ijuñyaj al tyi isujmlel mi ikäjyel. Jiñi tyoj-esayaj muk'bä isjbel ma'añik mi iñijkañ yambä tsa'ixbä tyoj-esañtyi.

Tyi ichajpäñtyel jiñi *Tribunal*, tyi iñuklel jiñi mal bajche' yujil ujtyel tyi mejlel pejtyel ambä tyi ityojlel yik'oty bajche' albil tyi tyulmalty'añ xik'bilbä ila tyi ty'añ, jiñ muk'bä iyäl ila tyi ña'altyulum yik'oty tyi tyulmalty'añ.

Jiñi kolem mal mi imejlel bajche' yujil majki mi ik'ajtyiñ jiñi bik'tyi mal cha'añ mi ich'ämtyilel meloñel ambä tyi ityojlel tyi jujump'ej mal baki mi ikäjñel yik'oty mi ityoj-esañtyel. Jiñi tyulmalty'añ mi ipäs bajche' mi iyujtyel pejtyel ambä tyi ityojlel.

Ili ichajpayaj, käñtyayaj yik'oty weñ melbaläl ya' tyi *Tribunal Electoral* mi imel tyi ityojlel bajche' mi iyäl tyi *Judicatura Federal*, muk'bä iyochel bajche' jiñi yumäl cha'añ *Tribunal Electoral* jiñ muk' bä ik'el majlel e'tyel, juntyikil *Magistrado Electoral de la Sala Superior* päk'bilbä tyi komolil, yik'oty uxtyikil iwiñik jiñi *Consejo de la Judicatura Federal.* Jiñi *Tribunal* mi iyäk' tyak'iñ tyi ityojlel jiñi yumäl cha'añ jiñi *Suprema Corte de Justicia de la Nación* cha'añ mi yotsañ jiñi *proyecto* icha'añ ya' tyi ityojlel jiñi *Poder Judical de la Federación*. Che' ja'el jiñi *tribunal* mi iyäk' isujmlel bajche' mi ikajel iñijkañ majlel ibä.

Jiñi *Magistrados Electorales* muk' bä yajñelob tyi kolem mal yik'oty tyi bik'tyi lum mi yajkäñtyelob tyi ityojlel jiñi *voto* icha'añob yoñlel jiñi yajñib jiñi senadores tyi ity'añ jiñi *Suprema Corte de Justicia de la Nación.* Jiñi yajkäñtyelob majki majki mi iyajñel kejpuktyik mi iyujtyel, che' bajche' albiltyi tyulmalty'añ.

Jiñi *Magistrados Electorales* muk' bä yajñelob tyi kolem mal yom cha'añ lajts'äkäl chuki añ icha'añ muk'bä yäl tyi tyulmalty'añ, mach yomik cha'añ jubeñ ijabilel bajche' mi ik'ajtyiñ majki yombä ochel cha'añ *Ministro de la Suprema Corte de Justicia de la Nación,* mi i jal-añ tyi iye'tyel bolomp'ej jab. Jiñi käy e'tyel, o poj käy e'tyel jak'bilbä icha'añ jiñi kolem mal, che' bajche' mi iyäl tyi lajm 98 ila tyi ña'altyulum.

Jiñi *Magistrados Electorales* muk' bä yochelob cha'añ bik'ty lum yom cha'añ ts'äkäl añ icha'añ bajche' mi iyäl jiñi tyulmalty'añ, mach yomik cha'añ jubeñtyo ija'bilel cha'añ mi

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

imejlel tyi ochel tyi *Magistrado de Tribunal Colegiado de Circuito*. Mi jal-añ tyi ye'tyel bolomp'ej jab, me tsa' yajkäñtyi cha'añ yambä ñukbä e'tyel mi imejlel tyi lok'el.

Me añ jocholbä yajñib e'tyel mi ibuch chokoñtyel yambä tsijib bä Magistrado cha'añ mi its'äktyesañ jiñi e'tyel tsa' bä kep kälej.

Jiñi majki ya' bä añ tyi Tribunal mi icha'leñ e'tyel bajche'äch añ tyi ijak'ibal jiñi *Poder Judicial de la Federación* yik'oty yambä bajche' jiñjach mach bä albilik tyi tyulmalty'añ, ma'añik mi imel.

Jok'al lajm (Art. 100) Jiñi *Consejo de la Judicatura Federal* jiñäch juñchajp tyi ityojlel jiñi *Poder Judical de la Federación* ibajñelil mi ik'el chuki yom cha'añ mi iyäk' tyoj-esayaj.

Jiñi *Consejo* mi iyajñel yik'oty wuktyikil iwiñik, ya' juñtyikil mi iyochel jiñäch jiñi yumäl cha'añ jiñi *Suprema Corte de Justicia* yik'oty tyi ityojlel ja'el tyi *consejo;* uxtyikil *Consejero* mi ipäk' jiñi *Pleno dela Corte*, tyi yonlelob me añ waxäkp'ej jiñi *voto* ya' tyi *Magistrados de Circuito* yik'oty wes cha'añ *distrito;* cha'tyikil *Consejero* muk' bä ipäk' jiñi *senado*, yik'oty juñtyikil mi ipäk jiñi lajyumäl tyi Mejiku.

Pejtyel ili *Consejero* yom cha'añ lajts'äkäl chuki mi iyäl tyi lajm 95 ila tyi ña'altyulum yik'oty cha'añ jiñ lakpi'äl tsa' bä käjñi cha'añ weñ xuk'ul bä iye'tyel, bajche' jiñi muk' bä yotsañ jiñi *Suprema Corte* yom ja'el cha'añ weñ kämbil tyi ityojlel *judicial*.

Ili *Consejo* mi iñijkañ ibä tyi pejtyelel o tyi jujump'ej *comisiones*. Ya' tyi petyol mi ityoj-esañtyel pejtyel chuki mi iyujtyel bajche' päk'oñel, ajñibol, o ñijkäñtyel jiñi *magistrados* yik'oty wesob, yik'oty pejtyel chuki mi imejlel bajche' albil tyi tyulmalty'añ.

Pejtyelelob jiñi *consejeros* mi ijal-añ tyi iye'tyel jop'ej jab, mi imejlel tyi k'extyäyel kepekñañ tyi jujuñtyikil mi imejlel, mi imejlel tyi cha' tsijibyel tyi iye'tyel, jiñijach aja yumäl bä icha'añ jiñi *consejo* ma'añik aja.

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

Jiñob jiñi *consejeros* mach jiñik woli imelbeñ iye'tyel majki tsa' iyotsa' tyi iye'tyel, jiñ cha'añ jiñi iye'tyel mi imel yom cha'añ weñ uts'aty mi imel tyi iabjñelil. Ya' tyi iye'tyel jiñjach mi imejlel tyi lok'el bajche' mi iyäl ya' chämp'ej k'aba'äl ila tyi ña'altyulum.

Jiñi tyulmalty'añ mi iyäl bajche' mi ikajel tyi mejlel yik'oty tyi tsijibyel jiñi x-e'tyelob, yik'oty bajche' mi ik'ejlel jump'ej kämbal bajche' cha'añ judicial, baki mi imejlel tyi iweñlel ye'tyel.

Che' bajche' mi iyäl tyi tyulmalty'añ, jiñi *consejo* añ iñuklel cha'añ mi iyäk' isujmlel komolty'añ cha'añ uts'aty mi icha'leñob e'tyel. Jiñi *Suprema Corte de Justicia* mi imejlel ik'ajtyibeñ jiñi *Consejo* cha'añ mi iyäk' jiñi komol ña'tyibilbä cha'añ laj weñ pejtyel chuki mi imejlel tyi lajlumal. Tyi ipejtyelob añobä tyi *Corte* mi imejlel ichajpañ ja'el, mi imejlel iju'sabeñ ik'äjñibal muk'bä iña'tyañob jiñi *consejo*, yom cha'añ añ waxäkp'ej jiñi *voto*. Jiñi tyulmalty'añ mi iyäl bajche' mi imajlel tyi pejtyelel chuki ambä tyi ityojlel.

Chuki mi iña'tyañ jiñi *Consejo* ma'añik mi imejlel tyi chojkel, jiñ cha'añ ma'añik mi imejlel yujtyel meloñeltyak muk' bä iwolts'iñ, jiñjach bajche' cha'añ bä ak'oñel, cha' chum chokoñtyel, ñijkäñtyel jiñi *magistrados* yik'oty wesob, muk' bä imejlel tyi chajpäñtyel tyi ityojlel jiñi *Suprema Corte de Justicia,* cha'añjach mi ik'ejlel me che'äch tsa' mejli bajche' añ tyi tyulmalty'añ.

Jiñi *Suprema Corte de Justicia* mi imel ibajñel chuki ityojol yik'oty jiñi Consejo mi imel cha'añ ipejtyelel jiñi *Poder Judicial de la Federación,* cha'añjach ma'añik mi imejlel tyi ñijkäñtyel albilbä tyi wukp'ej mojty ya' tyi lajm 99 ila tyi ña'altyulum. Jiñi bajche' k'amel ityojol mi ichojkel majlel ya' tyi ityojlel yumäl cha'añ jiñi Suprema Corte cha'añ mi iyotsañ ya' tyi lok'ib tyak'iñ cha'añ lajlumal. Tyi k'ejlel bajche' mi ilok'el tyak'iñ jiña ñ tyi iwenta jiñi yumäl icha'añ.

Jump'ej iwäk'al lajm (Art.101). Jiñi *Minsitros de la Suprema Corte de Justicia*, jiñi *Magistrados de Circuito*, jiñi wesob cha'añ *Distrito*, jiñi *secretario* yik'otyob jiñi *Consejeros de la Judicatura Federal*, yik'oty, yik'oty bajche' jiñi *Magistrados de la Sala Superior del Tribunal Electoral* ma'añik mi imejlel ijak' yambä e'tyel tyi ityojlel lajlumal, tyi xinlumal, tyi

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

Distrito Federal o cha'ambä tyi ibajñel lakpi'äl, jiñjach cha'ambä komol e'tyel cha'añ ñuk bä isujmlel, cha'añ käñ juñ, ts'ijb cha'añ weñlelä l.

Jiñi lakpi'älob ochemobä tyi iye'tyel bajche' *Ministro de la Suprema Corte de Justicia, Magistrado de Circuito*, Wes cha'añ *Distrito, Consejero de la Judicatura Federal,* yik'oty bajche*' Magistrado* cha'añ kolem mal tyi *Tribunal Electoral,* ma'añik mi imejlel tyi e'tyel me añjax chap'ej jab mi ikajel tyi e'tyel, o cha'añ mi ikäñtyañ jump'ej e'tyel tyi ityojlel jiñi *Poder Judicial de la Federación*.

Che' tyi añ yorajlel, lakpi'älob tsa' ñumiyob tyi *Ministros*, jiñjach majki tsa' ñumi tyi poj e'tyeljach, ma'añik mi imejlel ich'ämob ye'tyel bajche' añ tyi VI mojty tyi lajm 95 ila tyi ña'altulum.

Mach muk'ik imejlel bajche' añ ila tyi lajm jiñ mi imejlel tyi ak'eñtyel bajche' x-e'tyelob cha'añ *judicial* añobä tyi k'aj oj.

Jiñi tyoj mulil albilbä ila tyi p'ajk tsa' bä ñumi, mi iyäjk'el tyoj mulil che' me añ chuki tsa' sajtyi tyi *Poder Judical de la Federación*, yik'oty bajche' majañtyak yik'oty iweñleltyak tyaltyobä añbä icha'añ, mach yejtyel mi ik'el me añ wokolil bajche' añ tyi tyulmalty'añ.

Chap'ej iwäk'al lajm (Art. 102).

A. Jiñi ña'altyulmalty'añ mi much'k'iñ jiñi *Ministerio Publico* cha'añ lajyumäñtyel, bajche' jiñi x-e'tyelob mi iwa'chokoñ yik'oty tyi cha'ñijkañtyel tyi tyojlel jiñi lajyumäl tyi mejiku, che'äch bajche' tyem ña'tyäbil tyi ña'al tyulmaltyañ. Jiñi *Ministerio Publico* cha' tyi laj yumäñtyel añ tyi wenta juñtyikil xmeloñel tyi mejiku, wa' choko'bil tyi tyojlel ambä tyi k'aba' tyi lajyumäl tyi mejiku yik'oty tyi jajk'el ya' tyi *senado* o tyi k'ajol yoj, ya tyi ts'äkäl e'tyel. Cha'añ xmeloñel tyi mejiku yom cha'añ wä' lok'emi tyi yilal pañimil tyi Mejiku; yom abi cha'añ añ ija'bilel jo'lujump'e chak'al ts'äktyäyem chukibä k'iñ mi ch'äm ye'tyel; yom abi, cha'añ lujump'e jab icha'lebal e'tyel, yik'oty lok'emñob juñ ya' tyi *derecho*; yom abi weñ imelbal, yik'oty mi mach abi añik tsa' imele lekojtyakbä bajche' jiñi ts'äts bä mulil. Jiñi xmeloñel tyi laklumal tyi mejiku mi mejlel tyi cha' ñijkañtyel tyi tyojlel jiñi yumäl tyi mejiku.

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

INSTITUTO NACIONAL DE LENGUAS INDÍGENAS

Universidad Intercultural de CHIAPAS

Añ tyi wenta jiñi junlameloñel tyi lajyumäñtyel, jiñi tyi tsajkäñtyel ya' tyi tyojlelob xmeloñel, tyi pejtyelel jiñi mulil tyi xuk'leñtyel ya' tyi lajyumäñtyel; yik'oty bajche' jiñi jach, jiñi muk'bä yäk'eñtyel ik'ajtyiñ cha'añ tyi chujkel majki tsa'bä päjk'yob tyi tyoj mulil; tyi säklañtyel yik'oty tyi yäk'ol isujmlel cha'añ mi ikäjñel tsa' imele jiñi imul, tyi mejlel, tyi mejlel jiñi meloñel cha'añ tyi yujtyel majlel bajche' tyi wenlel meloñel cha'añ ya' tyi yotylel meloñel yom tyi ora yik'oty k'uñ tyi melol; k'ajtyäñtyel tyi k'äñol ya' tyi mulil yik'oty tyi kotyäñtyel jiñi choñoñeltyak bajche' mi yujtyesañ jiñi ña'altyulmaltyañ.

Jiñi xmeloñel tyi mejiku mi ich'ik ibä cha'añ tyi tsajiñtyel tyi bajñel cha'añ jjiñi wokoltyak yik'oty tyi k'äñol baki mi yäl ya' tyi lajm jop'e iwäk'al äla tyi tyulmaltyañ.

Pejtyel jiñi choñoñeltyak ya' baki jiñi lajyumäñtyel mi ich'äm ojlil; tyi yujtyeltyak tyi kajol bajche' lakaje'tyel tyi yambä pañimil yik'oty pejtyel jiñi *consulados* yik'oty jiñi yañtyakbä baki mi mejlel ich'ik ibä jiñi junlameloñel tyi lajyumäñtyel, jiñi xmeloñel tyi laklumal tyi mejiku mi imel tyi che'ächi o tyi tyojlelob tyi yaj e'tyel.

Jiñi xmeloñel tyi laklumak tyi mejiku yik'oty iyaj e'tyelob, jiñäch añob tyi ityojlel pejtyelel chu'bätyak mi yujtyel, mi ma'añik tyi sujbel o tyi tyiklañtyel jiñi ña'altyulmaltyañ chukityakbä mach weñ mi imel bajche' isumlel jiñi ye'tyeltyak.

Jiñi ye'tyel bajche' jiñi xtyoj-esaya meloñel tyi yumäl, añ tyi iwenta tyi tyojlel ya' tyi yumäl lajyumäñtyel chuki, cha'añ tyi sumlel bajche' mi yäk' jiñi ña'altyulmaltyañ.

B. Jiñi yotylel komojiyel o cha'añ tyempabä yik'oty mel ña'altyulmaltyañ ya' tyi lajyumäñtyel tyi xiñlumtyak, yä'äch baki jaxäl mi imelob ye'tyeltyak, mi yäjk'eñtyel junmuch' tyi koyañtyel ya' tyi wenlel lakpi'älob, cha'añ tyi kotyañtyel tyi meloñel ilayi tyi mejiku, jiñi muk' bä ikäñob jiñi bajche' yom sujbel cha'añ tyi tyojlel machbä utsatyik chuki woli imejlel o mach bä weñik chuki woli isujbeltyak ya' tyi käñtyañtyel ya'bä tyilem tyi tyojlelob bakijachbä x-e'tyelob o tyi lakaj e'tyel, yik'oty ma'añik mi imejlel ajñel tyi yotylel meloñel tyi lajyumáñtyel, che'bä mi tsa' ityiklaj ili wenlel lak pi'älob.

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

Jiñi much'tyak muk'bä yäl ya' tyi p'ak tsa'bä ñumij, mi mejlel imelob cha'añ tyi yäk'eñtyel tyi wenta tyi lak pi'älob, ma'añik mi yotsañob ibä yik'oty mi muk'ik mejlel isub yik'oty tyi sujbel tyi tyojlelob jiñi x-e'tyelob.

Jiñi ili much' ma'añik mi mejlel tyi e'tyel mi jiñi wokol tyi cha'añ yajkayatyak, e'tyeltyak yik'oty tyi joyol chukultyak.

Jiñi much' muk'bä iyäk' jiñi yotylel tyempajbä mi yäk'eñtyel ik'aba' melol tyi laklumal wenlel lak pi'älob; yon añ icha'añ tyi wäläk yumäñtyel tyi k'ajtyiñtyel yik'oty k'äñol tyak'iñ, wiñik tyi meloñel yik'oty wenlel chumtyäl.

Jiñi melol tyi laklumal wenlel lakpi'älob añ juñtyikil majki mi yäk'tyañ tyi k'ajtyiñtyel yom cha'añ lujuñtyikil tyoje-sayajob cha'añ tyi yajkäñtyel tyi chokbalob che' bajche' tyi chap'elel yuxp'e jiñi x-e'tyelo'b yabä añob tyi yajñib cha'añ *senadores* o, tyi k'ajolob yoj, ya' tyi ts'äkäl e'tyel tyi yotylel tyempajbä, jiñi jachbä yik'oty tyi chojkel sujmlel. Jiñi ña'altyulmaltyañ mi iyujtyesañ bajche' bä yom k'äñol cha'añ tyi yäk'ol jiñi wäläk meltyañ ya' tyi *cámara*. Tyi jab tyi jab mi k'extyäñob cha'tyikil x-ak'tyañob bajche' anixbä jab icha'leñ e'tyel tyi tyojlel, ityajol mi tsa' imele e'tyel yik'oty tyi ajk'el isumlel cha'añ cha' yambä uxp'ejab yumäñtyel.

Ambä tyi wenta jiñi melol tyi laklumal wenlel lak pi'älo'b majki ja'el yom ajk'el tyañ melol, mi wa'chokoñtyel lajal bajche' mi yäl ya' tyi yujtyi'bal p'ak tsa'bä ñumi. Mi ijal-añ ya' tyi ye'tyel cha'añ jop'e mi mejlel tyi cha'yajkäñtyel tyi junyajach yik'oty mi mejlel tyi cha'ñijkañtyel ya' tyi melol ye'tyel baki mi yujtyel yälol ya' tyi chämp'elel jol k'aba' älatyi tyulmaltyañ.

Ambä tyi wenta jiñi melol tyi laklumal wenlel lak pi'älob mi yäjk'el tyi jab tyi jab ya' tyi yotylel tyempajbä jump'e ty'añ cha'añ bajche' jiñi e'tyeltyak. Tyi sujmlel cha'añ mi ipäs ibä tyi x-e'tyelob tyi tyojlel ya' tyi yotylel tyempabä ya' tyi yujtyibal baki mi yäl ña'altyulmaltyañ.

Jiñi melol tyi laklumal wenlel lak pi'älob yom mi käñe' bajche' äxä mach bä weñik tsa' käle muk' bä iyäjk'el tyi pästyäl yom laj tyemel yik'oty muk' bä yäk'eñtyelob tyi wenta, tyi komol

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

ña'tyäñtyel yik'oty bajche' ma'añik tsa' mejli ya' tyi much'tyak lajalbä yik'oty ya' tyi lajyumäñtyel tyi xinlumtyak.

Uxp'e iwäk'al lajm (Art.103) Jiñi x-e'tytelob tyi meloñel ya' tyi lajyumäñtyel mi ityoj-esañtyel pejtyel wokol mi ityajol tsa'tyejchi:

I. Tyi ña'altyulmalty'añ o tyi ye'tyel jiñi e'tyelob ya' tyi lajyumäñtyel muk'bä ityiklañ jiñi wenlel tyi jujuñtyikil lak pi'äl

II. Tyi ña'altyulmalty'añ o tyi ye'tyel jiñi x-e'tyelob ya' tyi lajyumäñtyel muk'bä its'a'leñ yik'oty ma'añik mi iweñ mel ye'tyel tyi yumäñtyel tyi xinlumtyak o cha'añ bajche' majki tyäxäl e'tyel ya tyi *Dsitrito Federal*, yik'oty

III. Cha'añ ña'altyulmalty'añ o tyi ye'tyel jiñi x-e'tyelob ya' tyi xiñlumtyak o tyi *Distrito Federal* bajche' mi ichil jiñi xotyol tyäxäl e'tyel tyi tyojlel jiñi x-e'tyelob tyi lajyumäñtyel.

Chämp'e iwäk'al lajm (Art. 104). Jiñi mi tyajob tyi tyojlel jiñi x-meloñel ya' tyi lajyumäñtyel tyi käñol:

I. Tyi pejtyel jiñi wokol tyi tyojlel jiñi wenlel o jiñi mulil muk'bä tyejchel tyi tyojlel cha'añ tyi ts'äktyesañtyel yik'oty tyi k'äjñel ya tyi ña'altyulmalty'añ tyi lajyumäñtyel o bajche' jiñi muk'bä ru'bis ts'ib juñ tyi yambä pañimil melbilbä yik'oty jiñi yumäl wä'tyi mejiku. Che'bajche' jiñi wokol jiñi jach mi weñ-esañ ibä aj juñtyikil, mi mejlel ikäñob ja'eli, cha'añ tyi yajkäñtyel jiñi x-e'tyel, wesob, yik'oty yotylel meloñel tyi tyojlel jiñi xiñlumtyak yik'oty *Distrito Federal*. Jiñi tyoj mulil ya' tyi junlam meloñel mi mejlel tyi ts'ojkel ya' baki añ k'äjkembä läk'äl yotylel meloñel tyi wes yom ikäñä jiñi wokol ñaxambä melbal.

I-B Jiñi mukbä ityajbeñtyeltyak cha'añ tyi k'elol muk'bä yäk'eñtyel tyi tyojlel cha'añ tyi tyoj esañtyel tyi sumlel ya' tyi yotylel meloñel *administrativo* muk'bä yäjlel ya' tyi p'ajk XXIX-H tyi lajm uxlujump'e ichänk'al yik'oty tyi chämp'e p'ajk, *inciso* e) ya tyi lajm chap'e iwuk'al äla tyi tyulmaltyañ, kojach mi ityajol baki mi ipäs jiñi ña'altyulmaltyañtyak. Tyi k'eloltyak, bakibätyak mi käjñel ya tyi yoytlel *colegiados* tyi *circuito*, mi mejlel yotsaño'b cha'añ tyi k'ajtyiñtyel bajche' mi yäl ya' tyi ña'altyulmaltyañ cha'añ tyi lajm uxp'e iwäk'al yik'oty wuk'p'e iwäk'al äla tyi tyulmaltyañ yom itsajiñ cha'añ tyi k'elol ya' tyi kotyäñtyel machbä ora tyi melol, yik'oty tyi tsa'leñtyel bajche' jiñi isumlel cha'añ tyi yäk'eñtyel ityoj mul

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

ya tyi *tribunales colegiado de circuito* ma'añik mi mejlel tyi mel eñtyel jiñi meloñel o isumlel tyi jump'e.

II. Pejtyelel jiñi wokol muk'bä ik'ejlel wenlel ya' tyi ja'tyak;

III. Bajche' äxä añtyakbä tyi wenta lajyumäñtyel;

VI. Bajche' äxä wokoltyakbä yik'oty jiñi e'tyeltyak muk'tyakbä yäl ya' tyi p'ajk jop'e iwäk'al, jiñijachbä mi yäk'eñtyel ikäñ kojach ya' tyi *Suprema Corte de Justicia de la Nación*.

V. Jiñi muk' tyakbä ityejchel tyi tyojlel jump'e xiñlum yik'oty tyi jum'pe o tyi ñumeñ ipi'äl tyi x-chumtyäl tyi yambä, yik'oty

VI. Ityajol mi ityiklañtyel jiñi x-e'tyelo'b lakaj e'tyel tyi yambä pañimil yik'oty yom ik'ajtyiñtyel.

Jop'ej iwäk'al lajm (Art.105). Jiñi *Suprema Corte de Justicia de la Nación* tyi yotylel meloñel lajhyumäñtyel mi ityoj-esañ pejtyelel wokol muk'tyakbä tyejchel:

I. Ya'tyi wokoltyak tyi tyulmalty'añ chuki, yik'oty ma'añik muk'tyakbä yäl cha'añ *materia* yajkayaj yik'oty jiñi ak'bilbä ya' tyi lajm wäk'p'e iyuxk'al äla tyi tyulmalty'añ, muk'bä ityejchel tyi tyojlelob:

a) Jiñi lajyumäñtyel yik'oty jump'e xiñlum o jiñi *Distrito Federal*;

b) Jiñi lajyumañtyel yik'oty jiñi uxlumal;

c) Jiñi p'ätyälel yumäl yik'oty yotylel tyempajbä; äxäyi yik'oty bakijachbä ya' tyi *cámara* tyi ilili o, tyi tyajol, *Comisión Permanente* ts'äkäl e'tyel, yom cha'añ bajche' jiñi órgano lajyumäñtyel o tyi *Distrito Federal*:

d) Jump'e xinlum yik'oty yambä

e) Jump'e xiñlum yik'oty *Distrito Federal*;

f) Jiñi *Distrito Federal* yik'oty jump'e uxlumal;

g) Chap'e uxlumtyak baki jachbä xiñlum;

h) Cha'p'e p'ätyälel tyi jum'pe xiñlum, tyi tyojlel tyulmaltyañ che'bä tyi ye'tyel o chu'bä yikjach tyi pejtyelel.

i) Jump'ej xinlum yik'oty jump'ej uxlum tyi ityojlel ña'altyulmalty'añlel tyi imelbal yik'oty yambä pejtyeleltyak.

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

j) Jump'e xiñlum yik'oty uxlum ya'tyi yambä, xinlum tyi tyojlel tyulmalty'añ che'bä tyi ye'tyel o chu'bä yikjach tyi pejtyelel.

k) Chap'e *organo* jiñi yumäl tyi *Distrito Federal*, xiñlum tyi tyojlel tyulmaltyañ che'bä tyi ye'tyel o chu'bä yikjach tyi pejtyelel.

Che' bä mi ityileljach jiñi wokol mi yäjlel chu'bä yikjach tyi pejtyelel tyi xinlumtyak o tyi aläjoltyejklum mi letyojä'bil ya' tyi lajyumäñtyel, cha'añ bajche' jiñi aläjoltyejklum letyoji'bä tyi tyojlel xiñlumtyak o ityajoltyak muk'tyakbä yäl ya' tyi *inciso* c), h) yik'oty k) ñumeñixbä, yik'oty tyi tyoj esañtyel ya' tyi yotylel k'äjkembä meloñel tyi mejiku mi yäl cha'añ ma'añik ik'äjni'bal, tyi yälol tyi tyo-esañtyel añ isumlel tyi pejtyelel che'bä mi ts'ä'käch tsa' jak'beñtyi cha'añ tyi yomlel mach yäläyik mi ts'itya' cha'añ waxäkp'e tyi chojkeltyak.

Jiñi tyi yañtyakbä isumlel, tyi tyoj-esañtyeltyak ya' tyi yotylel k'äjkembä meloñel tyi mejiku añ isumlel cha'añ kojachbä tyi xuty'lel ya' tyti wokol.

II. Ya' tyi e'tyel bajche' ma'añik tyulmaltyañ mi añ cha'añ yom tyi p'isoñtyel tyi sumleläch jiñi jechojtyañ tyi tyojlel jump'e xuk'libtyañ pejtyelel yik'oty ili tyulmalty'añ.

Ya' tyi e'tyel bajche' ma'añik tyulmalty'añ mi mejlel tyi k'äjñel, cha'añ tyi lujump'e ichak'al k'iñ k'äläl tyi bajche' mi ts'iktyäyel tyi xuk'libty'añ, cha'añ;

a) Jiñi lajalbä yik'oty bajche' uxp'e icha'k'al tyi ts'äktyäyel jiñi x-e'tyelob ya' tyi yajñib cha'añ d*iputado* ya' tyi yotylel tyempajbä, tyi ts'a'leñtyel jiñi ña'altyulmalty'añ tyi lajyumäñtyel o tyi *Distrito Federal* ak'be'bil tyi tyojlel yotylel tyempajbä.

b) Jiñi lajalbä yik'oty bajche' uxp'e ichak'al tyi ts'äktyäyel jiñi x-e'tyelob ya' tyi *Senado* tyi ts'a'leñtyel jiñi ña'altyulmaltyañ tyi lajyumäñtyel o tyi *Distrito Federal* ak'be'bil tyi tyojlel yotylel tyempajbä o ya' tyi ru'bists'ibjuñ tyi yambä pañimil melbilbä yik'oty jiñi lakkumal mejiku.

c) Jiñi meloñel tyi pejtyelel mejiku tyi ts'a'leñtyel bajche' jiñi ña'altyulmalty'añ tyi lajyumäñtyel, xiñlumtyak o tyi *Distrito Federal* oyik'oty bajche'jiñi ya' tyi ru'bists'ibjuñ tyi yambä pañimil melbilbä yik'oty jiñi lak kumal mejiku;

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

d) Lajalbä yik'oty bajche' uxp'e icha'k'al tyi ts'äktyäyel jiñi x-e'tyelo'b tyi jump'ejlel jiñi *órgano* tyi yotylel tyempajbä xinlumtyak, cha'añ tyi tsa'leñtyel ña'altyulmalty'añ melbilbä tyi wäläk tyi *órgano*, yik'oty

e) Lajalbä yik'oty bajche' uxp'e ichak'al tyi ts'äktyäyel jiñi x-e'tyelob tyi jujuñtyikil iye'tyel tyi *Distrito Federal* cha'añ tyi tsa'leñtyel ña'altyulmalty'añ melbilbä tyi wäläk tyempajbä.

f) Jiñi *partido político* añixbä yik'oty juñil chukul tyi tyojlel jiñi yotylel yajkaya tyi lajyumäñtyel, tyi yäk'eñtyel jiñi muk'bä iñijkañ wä' tyi mejiku, tyi tsa'leñtyel jiñi ña'altyulmalty'añ yajkaya tyi lajyumäñtyel o wä' lok'emytak, yik'oty jiñi *partido político* yik'oty juñilchukul tyi estado, tyi tyojlel jiñi muk'bä iñijkañ tyi mejiku, kojach tyi its'aleñtyel ya'tyi ña'altyulmaltyañ cha'añ yajkaya melbilbä tyi tyojlel jiñi *órgano* tyi xiñlum tsa'bä ak'eñtyi jiñi juñilchukul.

g) Jiñi melol tyi laklumal iwenlel lak pi'älob, tyi tsa'leñtyal bajche' jiñi ña'altyulmalty'añ tyi lajyumäñtyel, tyi xinlum o tyi *Distrito Federal*, yik'oty bajche' jiñi ru'bisjuñts'ib melbilbä yik'oty yumäl tyi mejiku yik'oty yom jak'bil ya' tyi *Senado* cha'añ tyi lak lumal tyi mejiku, muk' bä itsa'leñ jiñi wenlel lakpi'älob kome weñ ñuk ik'äjñibal äla tyi tyulmalty'añ, bajche' jiñityak much' cha'añ tyi koltyañtyel jiñi wenlel lakpi'älo'b lajalbä bajche' tyak ya' tyi xinlum tyi Mejiku, tyi tsa'leñtyel jiñi ña'altyulmaltyañ melbilbä ya' tyi yotylel tyempajbä ba' wäläk lok'em yik'oty jiñi melol tyi laklumal iwenlel lakpi'älo'b ya' tyi *Distrito Federal*, yik'oty tyi ts'aleñtyel jiñi ña'altyulmaltyañ melbilbä tyi tyojlel ya' tyi yotylel tyempajbä tyi *Distrito Federal*.

Kojachbä ibijlel cha'añ bajche' machbä lajalik mi iña'tyañ ya' tyi ña'altyulmalty'añ ila tyi tyulmalty'añ tsikilbä äla tyi lajm.

Jiñi ña'altyulmalty'añ ya' tyi yajkaya tyi lajyumäñtyel yik'oty wäläk lok'em yom cha'añ mi iñuk sujbel yik'oty tyi tsiktyiyel yom bajche' jiñi lujump'e ijok'al k'iñ cha'añ tyo mi tyejchel jiñi yajkaya baki yom mi ik'ämbeñtyel, yik'oty che'bä jiñijachbä ik'iñilel ma'añik mi mejlel tyi k'extyäl ñukbä iwenleltyak.

Tyi cha' tyoj esäñtyel jiñi wokol ya' tyi yotylel k'äjkembä meloñel tyi mejiku kojach mi mejlel tyi sujbel cha'añ ma'añik ik'äjni'bal ya' tyi ña'altyulmalty'añ bajche' tyi letyojiñtyel, yom

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

cha'añ ak'ebil ijak'bal bajche' k'amelob tyi pejtyelel che'bä ts'itya' cha'añ mi tyaj waxäkp'e chojkel.

III. Tyi e'tyel o tyi k'ajtyiñtyel ambä tyi tyojlel yotylel meloñel tyi jump'ej bä *circuito* o ya' tyi meloñel tyi pejtyelel mejiku, mi mejlel tyi käjñel bajche' tyi sumlel cha'añ tyi ts'okol bajche' majki mi kajel ityoj imul tyi tyojlel jiñi wesob ya' tyi *Distrito* ba' äch mi yäk'eñtyel yik'oty jiñiyo'b tyechbilbä tyi wenta lajyumäñtyel yom mi tyajbeñ ixujtyil yik'oty che' mi bajñel yom imel tyi tyojlel yik'oty yom tsa' cha'añ mi k'otyel majlel ba' jaxäl mi chä'äch yom ak'eñtyel.

Jiñi tyi subeñtyel cha'añ ma'añik ik'äjñibal cha'añ tyi cha' tyoj-esañtyel muk'bä yäl ya' tyi jump'e p'ajk yik'oty chap'ej ila tyi lajm ma'añik isumlel jiñi ambä ik'äjñi'bal tsa' ñumi o tyi kotyäñtyel cha'añ mulil, ya' baki mi iyumäñtyel pejtyelel tyejchi'bal yik'oty jiñi ak'bilbä wenlel cha'añ tyi k'äjñel äla tyi material.

Añ ityajol ma'añik mi ts'äktyäyel ya' tyi cha'tyoj-esañtyel muk'bä yäl ya' tyi p'ajk jump'e yik'oty chap'e ila tyi lajm cha'añ mi ik'ämbeltyel, tyi ñijkañtyel bajche' tyi melol jiñi ak'bilbä tyi ñaxambä chap'e p'ajk tyi wäk lujump'e mojty bajche' ya' tyi lajm wukp'e iwäk'al äla tyi tyulmalty'añ.

Wäkp'e iwäk'al lajm (Art. 106) Tyi tyojlel ya' tyi yotylel meloñel tyi lajyumäñtyel, tyi yujtyibal ya' tyi ña'altyulmalty'añ, tyi jejmeltyak jiñi wokol chuki, tyi sujmlel cha'añ tyixil e'tyel, mi ityejchel tyi wäläk ityojlelob x-e'tyel tyi yotylel meloñel tyi lajyumäñtyel, tyi wäläk iliyob yik'oty tyi xinlum o tyi *Distrito Federal*, tyi tyojlelo'b tyi jum'pe xiñlum yik'oty tyi yambätyak, tyi wäläk jump'e xinlum yik'oty tyi *Distrito Federal*.

Wuk'p'e iwäk'al lajm (Art. 107) Pejtyel jiñi wokol baki mi yäl jiñi lajm uxp'e iwäk'al mi ichujkel majlel tyi melol yik'oty tyi wenlel meloñel muk'tyakbä yujtyejsañ jiñi ña'altyulmalty'añ, chä'äch bajche' komo ña'tyäbil ya' tyi buchlib mi yäl.

I. Jiñi kotyañtyel meloñel ityileläch mi imejlel tyi ts'ajl jiñi tyik'labilbä;

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

II. Jiñi tyoj mul yom Ityileljach, yom kojach cha'añ tyi k'elol juñtyikil ibajñel mach käläxik mi ikotyañtyel ityajol bajche' tyi k'ejlel cha'añ tyi sujbel, mi ma'añik tsa' imele jump'e sujbel tyi pejtyelel tyi tyojlel jiñi ña'altyulmaltyañ o jiñi e'tyel muk'bä ityechbeñ.

Jiñi kotyañtyel meloñel yom cha'añ mi ts'äktyiyel jiñi machbä weñtyakik tyi melol cha'añ tyi sujbel chä'äch bajche' komol ña'tyä'bil ya' baki mi yäl jiñi ña'altyulmalty'añ ya' tyi lajmtyak uxp'e iwäk'al yik'oty wukp'e iwäk'al äla tyi tyulmalty'añ.

Che' bä mi letyojiñtyel jiñi e'tyel anbä icha'añ o mi mejlel icha'añiñ bajche' mi iyujtyel tyi chilbeñtyel jiñi wenlel chumlib o añbä yik'oty tyi k'äñol ilum, ja'tyak, jamtyak, yik'oty matye'el tyak ya' tyi xchumtyältyak o tyi yojlel ya' tyi xchumtyältyak tyi melol o tyi lotyol yik'oty bajche' iwenlel lojtyel tyi tyojlelob xchumtyäl o jiñiyob xchumtyäl yom isäklañob jiñi wenlel e'tyel pejtyelel jiñi sumlel muk'bä mejlel iweñ esañ jiñi xiñlum yik'oty lakpi'älob albilbäyi yik'oty tyi ña'tyäñtyel bajche' jiñi e'tyel muktyakbä imejlel mi yomob cha'añ tyi mejlel cha'añ tyi wenlel ilumobtyak, yik'oty bajche' ityileläch yik'oty tyi sumlel bajche' jiñi e'tyel k'ajtyibilbä.

Jiñi meloñeltyak muk'bä yäl ya' tyi p'ajk ñumenixbä ma'añik mi imejlel tyi tyikläñtyel tyi ñuktyäklel xchumtyäl mach imul jiñi wolibä tyi päjk'el cha'añ ma'añik woli tyi e'tyel tyi melol mi tyi ts'äktyiyel ik'äjñi'bal ya' tyi tsal meloñel, cha'añjach tyi juñtyikil yik'oty jiñi yambä muk'äch imejlel tyi tyoj esañbeñtyel cha'añ tyi wenlel. Che'bä mi k'ajtyiñtyel machbä weñik e'tyel muk'bä ityiklañ iwenlel junmuch' lakpi'älob bajche' jiñi wolibä yotsañob majlel ibä ma'añik mi imejlel ity'äts ibä mi ma'añik che'bä mi mach yujilik tyi yälol jiñi albilbä tyi yälol, tyajol jiñi ñaxambä ña'tyä'bil ja'el tyi pejtyelel ya' tyi yotylel tyempayaj o jiñi icha'p'elel muk'bä ityejchel älali.

III. Che'bä mi letyojiñtyel jiñi meloñel ya' tyi yotylel meloñel, tyi lajkäñtyañtyel o tyi e'tyel, jiñi kotyañtyel kojach mi mejlel tyi mejlel bajche' ilityaki.

a) Tyi letyojiñtyel jiñi tyoj mul tsa'ixbä ajk'i isumlel o bajche' machbä añik mi yäk'eñtyel isumlel tyi tyojlel yik'oty cha' isujmlel cha'añ mi yäk'eñ isum aj meloñel, bajche' äxä machbä muk'ik imejlel tyi mejlel mi jump'e tyi cha' k'äjñel tyi pejtyel k'iñ cha'añ mi mejlel tyi

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

kextyel tyi käjyel o tyi cha' mejlel, tyajol jiñi tyi leko mejlel ya' tyi yäsiñtyel yik'oty jiñiyob o chuki, o tyi yäsiñtyel che'bä woli tyi mejlel mi mejlel iyäsibeñ tyi kotyañtyel jiñi woli bä isub ibä, mi k'axel majlel jiñi isumlel tyi sätyol; ityileläch ya' tyi *materia civil* tsa'äch letyojiñtyi bajche' jiñi ityikläñtyel ya' tyi k'ejlel tyi mejlel tyi tyojlel jiñi k'änbilbä tyi pejtyel k'iñ ak'bilbä tyi wenta ña'al tyulmalty'añ cha'añ tyi k'ajtyiñtyel kotyayaj bajche' jiñi tyik'lajbilbä ya' tyi cha'lajm meloñel, mi tsa' mejlityak cha'añ tyi ñaxam. Ili k'ajtyi'biltyak mach metsa' xik'bilik ya' tyi kotyañtyel tyi tyojlel tyoj mul tsa' ixbä ak'eñtyi tyi tyojtyäl imul tyi wokol tyi tyojlel e'tyel ya' tyi *estado civil* o muk'bä ityiklañ jiñi wenlel yik'oty wenlel chumtyäl jump'e x-chumtyäl.

b) Tyi tsa'leñtyel e'tyel meloñel, tyi imelol ma'añik tyi sumlel mejlel tyi wa'chokoñtyel, tyi ipaty jiñi meloñel o mi che'bä ujtyemix aj meloñel, mi tsa' ächix laj ajk'i jiñi yombä k'äjñel mi ityajol mi mejlel tyi k'äjñel, yik'oty

c) Tyi tsa'leñtyel jiñi lekotyakbä che'bä mi ityiklañtyel jiñi lak pi'äl machbä laj käñäyik ya' tyi meloñel;

IV. .Tyi *materia* cha'añ *administrativa* jiñi kotyañtyel muk'äch imejlel, yik'otyak its'a'leñtyel tyi cha' sum leltyesañ muk'bä ityech tyiklaya machbä añik mi imejlel tyi tyoj esañtyel tyi tyojlel jump'e yombä k'äjñel, meloñel, o tyi kotyañtyel wenlel, mach yäläyik mi jilel ik'äjñi'balche'bä jiñi ña'altyulmaltyañ mi yäk' tyi xijk'el, cha'añ mi yäk'eñtyel tyi ts'ojkel jiñi meloñel letyoji'bäli, yom yonlel k'ajtyiya bajche' jiñi ña'altyulmaltyañ cha'añ meloñel tyi kotyaya yomtyak bajche' tyi su'beñtyel cha'añ mi ityech ili ts'ok-eyatyak.

V. Jini kotyañtyel tyi tsa'leñtyel tyi yujtyel sañtyel tyoj mulil yik'oty tyi cha' tyo-esañtyel cha'añ mi yäk'eñ yujtyi'bal jiñi meloñel, mach yäläyik mi mejlel jiñi tyiklaya che' bajche' woli tyi mejlel jiñi meloñel o che' wäläk mi yäk'eñtyel ityoj imul, mi mejlel icha'ñijkäñtyel tyi yotylel meloñel much'ulobä tyi *circuito* muk'bä ityaj, mi chä'äch yom junlajal tyi pujkel jiñi tyäxäl e'tyel muk'bä yäk' jiñi ña'altyulmalty'añ ya' tyi yotylel meloñel tyi lajyumäñtyel, ya' tyi sumlel iliyi.

a) Ya' tyi *materia* cha'añ mulil, tyi yujtyibal tsa'leñtyel ak'bilbä tyi tyojlelob x-e'tyelob tyi meloñel, yom cha'año'b laj yumäñtyel tyi yäjk'el tyañ tyi lak pi''lo'b o tyi xkäñtyaya tyi laklumal.

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

b) Tyi tyojlel tyi käñtyañtyel k'äjñel laktyak'iñ, che'bä mi k'ajtyiñtyel tyi tyojlel juñtyikil lak pi'älo'b tyi yujtyel sañtyel tyoj mulil yik'oty tyi yäk'eñtyel yujtyi'bal ili meloñel ak'bilbä tyi x-e'tyel meloñel tyi k'äñtyañtyel k'äjñel laktyak'iñ o meloñel, ma'añik mi mejlel tyi cha' mejlel cha'añ tyi yambä chukityak yom, meloñel o yambä tyi k'äñol cha'añ uts'aty tyi kotyañtyel.

c) Tyi *materia civil* che'bä mi letyojiñtyel cha'añ mi junya ujtyelsañtyel ak'bilbä meloñel tyi tyojlel tyi lakayumäñtyel o meloñel cha'añ choñoñel, mach yäläyik mi lajyumäñtyel o wäläk lok'em jiñi x-e'tyelob muk'bä yäk' jiñi tyoj mul o tyi tyojlel jiñi xmeloñel tyi jubel mulil.

Jiñi meloñel cha'añ jochol lakpi'äl tyilembä tyi lajlumal jiñi mulil mi imejlel tyi mäktyäñtyel tyi ityojlel jump'ej *amparo* majkijach bä ochemobä tyi meloñel mi imejlel iyäk' jiñi xuk' chokoñtyel, yik'oty mi imejlel imel añobä tyi lajlumalcha'añ mi ikotyañ iweñlel lajlumal.

d) Tyi *materia* cha'añ e'tyel che'bä mi letyojiñtyel cha'añ tyi cha' tyo-esañtyel tsa'ixbä ak'eñtyi isujmlel ya' tyi tyempajbä tyi xinlum o tyi lajyumäñtyel ya'tyi tyempajbä cha'añ tyi tyoj-esañtyel wokol bajche' jiñiyob xinlumtyak;

Jiñi *Suprema Corte de Justicia de la Nación*, tyi e'tyel o tyi k'ajtyiñtyel melbil tyi tyojlelob x-e'tyel ya' tyi much'meloñel cha'añ *Tribunal Colegiado de Circuito* o tyi xmeloñel tyi pejtyel mejiku, mi mejlel ikäñ jiñi kotyäñtyel tyi läk'äl cha'añ bajche' yom tyi tyojlel yik'oty tyi ñumel mi chä'äch mi yäk'eñtyel.

VI. Tyi sujmlel muk'bä yäl ya' tyi mojty ñumeñixbä, jiñi ña'altyulmalty'añ ya' tyi lajm uxp'e iwäk'al yik'oty wukp'e iwäk'al äla tyi tyulamalty'añ muk'bä ipästyäl bajche' yom tyi k'ajtyiñtyel yik'oty ya' tyi yujtyi'bal baki yom mi ich'ikob ibä cha'añ x-e'tyelob tyi much' meloñel ya' tyi *Tribunal Colegiado de Circuito* yik'oty ya' tyi *Suprema Corte de Justicia* jiñi x-e'tyelo'b ya tyi k'äjkembä meloñel tyi mejiku cha'añ tyi mejlel tyi yäk'eñtyel isumleltyak.

VII. Jiñi kotyañtyel tyi letyojiñtyel cha'añ meloñel, mi ma'añik woli jiñi meloñel o che'bä mi ujtyemix jiñi meloñel o tyi ityiklañtyel jiñi lak pi'älob mach bä ochemik tyi meloñel, tyi tsa'leñtyel ña'altyulmalty'añ o tyi x-e'tyelob käñtyañtyel k'äñol tyak'ñ tyi lakpi'älob mi mejlel iyotsañ ibä tyi tyojlel jiñi wesob cha'añ *Distrito* tyi wenta joyol chukul mi ityajbeñtyel tyi yajñib cha'añ jiñi meloñel letyoji'bilbä mi yäk'eñtyel yom cha'añ mi yäk'eñtyel, yik'oty tyi

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

k'ajtyi'beñtyel mi ty'oxbeñtyel jiñi tyi tyäñol tyi x-e'tyelob, cha'añ jump'e ñäch'tyaya baki k'iñ mi päjyelob tyi jiñi jachbä cha'añ tyi chojkel majlel tyi k'ajtyiñtyel jiñi tyañ yik'oty tyi ch'äjmel tyilel jiñi isujmlel ambä tyi tyojlel cha'añ mi yäk'eñtyel yik'oty tyi ñäch'tyañtyel jiñi meloñel tyi sujbeltyak cha'añ tyi wäläk ubiñtyel bajche' tyi yäk'eñtyel tyoj mulil.

VIII. Tyi letyojiñtyel jiñi meloñel che'bä mi yäjk'el jiñi kotyañtyel jiñi wesob tyi *distrito* o cha'añ jiñi *Tribunales Unitarios de Circuito* mi mejlel tyi cha'k'ejlel. Ya'i mi ikäjñel ya' tyi *Suprema Corte de Justicia*:

a) Che' bä mi tsa'ix iletyoji ya' tyi meloñel che'añ tyi kotyäñtyel, cha'añ ñuk mi k'ejlel läk'äl tyi tyiklañtyel ila tyi ña'altyulmalty'añ, jiñi tyulmalty'añ tyi lajyumäñtyel o wäläk tyi lok'em, jiñi ru'bis ts'ijb tyi yambä pañämil, xuk'libty'añ ak'bilbä tyi tyojlel lajyumäl tyi mejiku che'äch bajche' mi yäl ya' tyi jump'e mojty bajche' mi yäl ya' tyi lajm waxäkp'e ijok'al äla tyi tyulmalty'añ yik'oty tyi mejlel jiñi ña'altyulmalty'añ tyi xinlumtyak melbilbä tyi tyojlelob xinyumälob jiñi yumäl tyi *Distrito Federal* mi muk'äch' iläty jiñi wokol ya' tyi tyulmaltyañ.

b) Che'bä mi iyäjlel jiñi ujtyemtyakbä ya' tyi II yik'oty tyi III mojtyak yik'oty ya' tyi lajm uxp'e iwäk'al äla tyi tyulmalty'añ.

Jiñi yoytlel *Suprema Corte de Justicia* k'äjkembä xmeloñel tyi mejiku o tyi k'ajtyiñtyel o melbilbä tyi tyojlelo'b x-e'tyelob tyi much' meloñel *Tribunal Colegiado de Circuito* o jiñi *Procurador General de la República*, mi mejlel ikäñe' jiñi meloñel tyi cha'k'ejlel cha'añ tyi bajñel chu'bä yom yik'oty tyi ñumel mi chä'äch mi yäk'eñtyel.

Tyi sujmlel machtyobäyi k'elbilik ya' tyi p'ak ñumenixbä, mi käjñeltyak cha'añ tyi cha' k'elol jiñi x-e'tyelo'b tyi much' meloñel tyi *tribunales colegiados de circuito* yik'oty tyi tyoj mul ma'añik mi yäk'eñtyel chu'bätyak yom k'äñol.

IX Jiñi tyi cha' tyoj-esañtyel bajche' jiñi *materia* cha'añ kotyaya läk'äl tyi sujbel ya' tyi x-e'tyelob cha'añ much' meloñel tyi *Tribunales Colegiados de Circuito* ma'añik mi ich'äjmel cha' yujityakbä k'äjñel ityajol ch'añ jiñob mi yujtyesañ tyi tyojlel tsa'leñtyel tyulmalty'añ tyi jump'e ña'altyulmalty'añ o mi yäk'eñtyel cha'añ bajche' tyi yälol tyi tyojlel ili tyulmalty'añ cha'añ tyi cha' tyoj-esañtyel, tyi meloñel tyi wenta ya' tyi yotylel *Suprema Corte de Justicia* yik'oty mi junlajal tyi ña'tyäñtyel tyi pejtyelel, tyi yochel itsajäñtyel yik'oty tyi jump'e tyañ tyi

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

sumlel yik'oty ñuk'äjkembä. Kojach älali tyi yälol mi mejlel tyi k'ejlel tyi tyojlel *Suprema Corte de Justicia* k'äjkembä meloñel ya' baki jaxäl yom k'äjñel cha'añ jiñi kojachbä tyi ña'tyäñtyel cha'añ jiñi wokol ambä yälol tyi tyulmalty'añ.

X. Jiñi letyo k'ajtyibilbä mi mejlel tyi ts'ojkel tyi isumlel yik'oty tyi tyojlel bajche' añ yik'oty tyi kotyäñtyel bjache' mi yujtyejsañ jiñi ña'altyulmalty'añ, cha'añ tyi kajel ityilel mi ich'äjmel tyi wenta tyi tyiklañtyel letyojilbä, tyi tsätsol melol jiñi wokol yik'oty lekojtyakbä mi mejlel ityik'lañ aj tyikla'bilbä cha'añ tyi k'äñol o tyi ts'okbeñtyel mi ityech aj jiñi tyikla'bilbä uxtyikil yik'oty tyi uts'atylel lak pi'älob.

Tyi yälol ts'ojkel yom mi mejlel yäk'eñtyel cha'añ mi lakp'is bajche' jiñi tyoj mulil ujtyem tyi *materia* cha'añ mulil tyi su'beñtyel tyi tyem kotyañtyel yik'oty tyi *materia civil,* mi mejlel ityoj cha'añ majki woli isub meloñel cha'añ mi yäk'eñtyel ityoj imul bajche' machbä weñik wokol tsa'i mele yik'oty lekojbä tyi ts'okbeñtyel mi mejlel imel lekojbä, jiñi baki bä mi ikäytyäl ma'añik isumlel mi jiñi yambä isumlel ma'añik mi yäk'eñ isumlel cha'añ tyi tyajol jiñi ikexobal jiñi chukityak bajche' yilal ya' tyi lotyol mi muk'äch yäk'eñtyel jiñi kotyäñtyel yik'oy tyi tyojol jiñi wokol yik'oty lekojtyakbä tyi tyajtyältyak.

XI. Jiñi tyi ts'okbeñtyel mi ik'ajtyiñtyel tyi tyojlel x-e'tyel ambä tyi wenta, che'bä mi woli tyi mejlel cha'añ tyi läk'äl kotyayaj ñijka'bil tyi x-e'tyelob tyi mujch' meloñel cha'añ tyi *Tribunal Colegiado de Circuito* yik'oty tyi wäläk x-e'tyel ts'äktyiyel jiñäch mi mel bajche' yom mi imel. Tyi pejtyelel isumlel, jiñi ty'ikla'bilbä yom cha'añ mi päs jiñi tyechojel cha'añ tyi kotyañtyel tyi tyojlel lakaj e'tyelob cha'añ tyi ts'äktyesañtyel, mi ich'ämbeñ majlel jiñi ijuñilel cha'añ jiñi meloñel yañtyak bä yombä melojel, bajche' tyi yotsañtyel jiñi junlajm meloñel yik'oty jump'e cha'añ ijuñilel. Tyi yambä sumlel, mi ikäjñeltyak yik'oty tyi tyoj-esañtyel bajche' jiñi ts'okbeñtyel ya' tyi wesob tyi *Distrito* o jiñiyob *Tribunales Unitarios de Circuito*.

XII. Tyi ityiklañtyel cha'añ tyi käñtyañtyel ya' tyi lajm wäk lujump'ej, tyi *materia* cha'añ mulil, tyi bolomp'e yik'oty junk'al mi iletyojiñtyel tyi tyojlel *superior tyi tribunal* cha'añ meloñel mi che' mi imel, o tyi tyojlel jiñi wes tyi *Distrito* o tyi x-e'tyel meloñel jump'e ya' tyi *Tribunal Unitario de Circuito* jiñi muk'bä imel mi mejlel majlel ik'ajtyiñ,tyi jump'e o tyi yambä tyi melol, jiñi cha' sujmlel bajche' mi isujbeñtyel, ya' tyi yujty'bal ña'al tyulmalty'añ ya' tyi waxäkp'e p'ajk.

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

XIII. Bajche' jiñi x-e'tyelob tyi *Tribunales Colegiados de Circuito* mi año'bäch iyejtyal cha'añ tyi jelol tyañ ya' tyi meloñel cha'añ kotyäñtyel tyi tyixil e'tyel, jiñi x-e'tyel meloñel ya' tyi yotylel *Suprema Corte de Justicia*, jiñi *Procurador General de la República*, albilbä tyi yotylel e'tyel, yik'oty jiñi mojty muk'bä yäk'ob ibä cha'añ jiñi meloñel bajche' jiñi tyi yälol ts'ä'äch ityajbe yejtyal, mi mejlel isu'b cha'añ tsa' ujtyi loty tyañ tyi tyojlel *Suprema Corte de Justicia*, bajche' tyi yujtyel ya' tyi x-e'tyelo'b tyi meloñel, tsikil majki mi ityaje', mi ch'ämbeñ isumlel bakibä *tesis* yom kälek bajche' pejtyel wolibä ityoj imul.

Bajche' jiñi tsajl cha'añ jiñi *Suprema Corte de Justicia* tyemel meloñel ya' tyi baki año'bäch iyejtyal cha'añ tyi melol ty'añ ya' tyi meloñel cha'añ kotyäñtyel tyi tyixil e'tyel, bakibä jach ya' tyi yotylel, aj jiñi x-meloñel tyi *Procurador General de la República,* jiñi juñmuch' muk'bä yäk' ibä tyi meloñel cha'añ bajche' yujtyi'bal jiñi meloñel mi ts'ä'äch ak'eñtyi isumlel, mejlel isu'b jiñi lotyi tyañ tyi tyojlel jiñi *Suprema Corte de Justicia*, mi woläch tyi ñijkañtyel ya'tyi tyempaya jiñi mi yäk'o'b ityañ bakibä yujtyi'balty'añ mi mejlel tyi käytyál.

Jiñi icha' tyo-esañtyel muk'bä yäl jiñi mal cha'añ *Suprema Corte de Justicia,* tsikil bajche'mi yujtyel muk'bä yäl tyi chap'elel p'ajk tsa'bä ñumi, kojach añ icha'añ isujmlel tyi tsajiñtyel pejtyel wolibä ityojob imul yik'oty ma'añik mi tyikläñtyel jiñi wokol meloñel uts'atybä ixujty'iltyakbä tsa'bä ak'eñtyi tyoj mul ya' tyi meloñel che'bä mi tsa'ik ujtyiyi aj loty tyañ, yik'oty.

XIV. Kotyäñtyel jiñi ambä tyi yujtyibal p'ajk ya' tyi II p'ajk ial tyi lajm, mi ityoj -esañtyel machbä añik imul tyi kotyäñtyel o tyi ts'äktyiyel ya' tyi junlajm meloñel cha'añ ma'añik tsa' isubuj jiñi tyika'bilbä o mi cha'kotyel isub, bajche' jiñi machbä wenlelik letyojibil tyi tyojlel wenlel lakpi'äl o tyi käñtyäñtyel tyak'iñ o mi yujtyel yik'oty tyi yujtyi'bal muk'bä ipästyäl ya' tyi ña'altyulmalty'añ. Tyi ts'äktyiyel ya' tyi junlajm mi ikäytyäl cha'añ mi imel iru'bists'ib tyi tyojolimul ajk'e'bilbä.

XV. Jiñi *Procurador General de la República* o jiñi *Agente de Ministerio Federal* tyi lajyumäñtyel cha'añ mi yäk'e' isumlel, mi mejlel imel tyi pejtyelel jiñi meloñel cha'añ tyi kotyäñtyel; yik'oty mi mejlel tyi wa'chokoñtyel cha'añ tyi yochel ya' baki woli jiñi meloñel, che'bä jiñi yujtyibal mi imejlel mi ma'añik tyi meloñel, o añ ik'äjñi'bal tyi lak p'iälo'b.

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

XVI. Me muk'äch yäk'eñtyel jiñi kotyaya ya' tyi xe'tyelob ts'äkälbä mi imel ye'tyel che'bä mi chänk'ajtyi'beñ jiñi meloñel letyoji'bilixbä o mi che' yom ipäs jiñi tyoj mul tyi x-e'tyelob tyi lajyumäñtyel, yik'oty *Suprema Corte de Justicia,* mi iyäl cha'añ ma'añik imul tyi ts'äktyäyel, tyi yälol x-e'tyelo'b, yom ora tyi tyäts'ol tyi ye'tyel wolibä imel yik'oty mi yäk'eñtyel tyi wenta jiñi wes cha'añ *Distrito* muk'bä ityaj imel ityajol ts'ä'äch tyajbeñtyi mul. Me tyoj isujbel machbä wolik tyi ts'äktyiyel icha'añ o wolibä icha'meltyak, jiñi *Suprema Corte* yom cha'añ mi yäk'eñtyel tyi tyojlel yik'oty mi yäk'eñtyel tyi wenta yik'oty mi yäk'eñtyel jump'e ye'tyel uts'atybä cha'añ tyi yäk'ol jiñi tyoj mul. Me jiñi x-e'tyelo'b ma'añik mi yäk' jiñi tyoj mulil ya'ba' ak'bil tyi yujtyi'bal, jiñi *Suprema Corte* mi mejlel yäk' ya' tyi yujtyi'bal ñaxambä päsbilbä.

Bajche' jiñi ityileltyakbä tyi mejlel tyi ajk'el, jiñi *Suprema Corte*, mi uts'atyix tsa' ujtyi cha'añ ma'añik tsa' its'äktyesa o tsa' icha' mele tyi k'ajtyiñtyel jiñi meñoñel tsa'ix bä mejli tyi letyojiñtyel, mi mejlel iyäk' tyi e'tyel jiñi ts'aixbä tyi ts'äktyiyi majki mi kajel ityajbeñ cha'añ tyi tyojol imul ya' tyi kotyäñtyel mi muk'äch imejlel tyi tyikläñltyel tyi lakpi'älob yik'oty tyi yuxlajm tyi yonlel bajche' tyi much'tyiklel ya' tyi wenlel tyak'iñ muk' mejlel ityaj aj meloñel. Lajaljach bajche' jiñi xmeloñel mi mejlel ik'ajtyiñ tyi tyojlel *órgano* ambä tyi wenta, tyi ts'äktyiyel cha'añ woli ityajbeñtyel jiñi xtyoj mul tyi kotyäñtyel, mi jiñi ityileljach tyi meloñel mi yäk'

Ma'añik tyi ñijkañtyel jiñi tyejchel o añtyo yom sujbel tyi tyojlel yombä ik'äñ ya' tyi mejleltyak ambä ik'äjñi'bal cha'añ tyi ts'äktyiyel jiñi tyoj mul ya' tyi kotyañtyel, mi kajel ip'ol its'äktyiyel ya' tyi yujtyi'bal cha'añ ña'al tyulmalty'añ.

XVII. Jiñi x-e'tyelob ambä tyi tyojlel cha'añ tyi yäk'eñtyel jiñi x-e'tyelob muk'bä ityajbeñ, che'bä ma'añik mi its'okbeñtyel jiñi meloñel letyoji'bäl mi mejlel imel, yik'oty mi yäk'eñtyel jiñi tyak'iñ tyi tyojtyäl cha'añ jach tyi lo'lo'ñtyel o mi mach wen p'ätyälix che'bajche' ili cha'p'e yujtyi'bal isujmlel, yom much' tyemel jiñi wenlel ts'äktyesa tyi x-e'tyelo'b majki jiñi mi kajel yäk' tyak'iñ yik'oty jiñi muk'bä kajel yäk' majtyañ tyak'iñ.

XVIII. (Jisäbil ik'äjñibal).

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

CHÄMP'E JOL IK'ABA'

Ambä tyi iwenta x-e'tyelob tyi iyum tyejklum yik'oty chuki añ icha'añ xinlumal

Waxäkp'ej iwäk'al lajm (Art.108). Pejtyel bajche'tyak añob lajkomo e'tyelob, muk'bä wa'chokolo'bilbä tyi laktyojleltyak, e'tyelob tyi *Poder Judicial Federal*, yik'oty *Poder Judicial Distrito Federal* jiñi x-etyelobtyakbä tyi yajñib komojiyel, yik'oty tyi *Asamblea Legislativa* tyi *Distrito Federal, Administración Publica Federal*, lajal bajche' äxä yañtyakbä e'tyelob mach bä lakaj e'tyelobik, che'äch bajche' pejtyel x-e'tyelob kämbilächbä tyi tyulmalty'añ jiñäch bajche' añ tyi wenta cha'añ weñ mi isubeñ chuki bä yomtyak subeñtyel majkijach mi ik'ajtyiñ lakpi'älobtyak.

Jiñäch bajche' lajyumäl cha'añ mejiku che'bä añtyi yeityel muk'äch mi imejlel tyi päjk'el cha'añ mulil kojach bajche' che' mi tyi laklumal mejiku.

Jiñi xinyumäl cha'añ xinlumal, *Diputados*, *Magistrados* cha'añ *Tribunales Superiores de Justicia*, mi che'yom yik'oty bajche' *Consejo de la Judicatura Locales* jiñobäch laj tyi wenta chukityak mi yujtyeltyak lajal bajche' tyi weñ käñol tyak'iñ o chukityak yañtyakbä mi imelobtyak.

Jiñi ña'altyulum tyi jujump'ej xinlumtyak mi iweñ al bajche'tyak mi ikäytyäl ñaxam p'ajk cha'añ tyi tyulmal lakty'añ mi yäl bakityak bä añtyakobä tyi wenta o tyi ye'tyel bajche' tyak xinlum yik'oty uxlumtyak.

Bolomp'ej iwäk'al lajm (Art. 109). Jiñi yajñib komojiyel yik'oty bajche' legislatura tyi jujump'ej xinlumal, pejtyel chuki ambä tyi ityojlel wäläk jiñob mi imejlel its'ijbuñob ixuk'lity'añ cha'añ majkityak lakaj e'tyelobtyak tyi iyum tyejklum ma'añik mi ip'is ambä tyi wentatyak che' mi yäl bajche' iliyi.

I. Mi yäk'eñtyal jump'ej meloñel ibäj, bajche' mi yäl ya' tyi lajm 110 bajche' äxa lakaj e'tyelob, majki mach bä weñ muk'ob tyi e'tyel tyi tyojleltyak lak pi'älob ityajol je'el bajche' che' mi bajñel weñ-esañ ibä tyi tyak'iñ lak pi'älob.

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

Ma'añik jiñi meloñel me cha'añjach woli isub iña'tybal.

II. Jiñi junmojty cha'añ meloñel majki muk' bä ityäk'lañ lakpiälob, mi imejlel yäk'eñtyel tyoj mulil bajche' albil tyi tyik'oñel cha'añ mulil , yik'oty

III. MI iyäjk'el tyoj mulil jiñi x-e'tyelob ty iyum tyejklum che' mach weñik woli imel e'tyel, bajche' lekojbä tyi ityojlel iyum tyejklum yik'oty pejtyel xyaj e'tyelob yik'oty je'el che'bä mi ich'ik ibä tyi k'äjkel chu'bätyak añ icha'añ tyi tyojlel, mi ma'añik mi mejlel ipäs ijuñilel ambä icha'añ.

Jiñi bajche' yujil ujtyel tyi ajk'el jiñi tyoj mulil mi imejlel tyi orajach. Ma'añik mi imejlel tyi ajk'el cha'yaj tyoj jump'ej mulil yik'oty tyi cha'yaj lajalbä tyoj mulil.

Jiñi tyulmalty'añ mi iyäl bajche' mi iyäjk'el jiñi tyoj imul majki tsa' bä ochi tyi riku tyi oraj, lakpi'älob xyaj e'tyelob tyi iyum tyejklum che' tsa' icha'le e'tyel, o majki che' tsa' ochi tyi irikujlel lakpi'äl, me orajach woli ixijty'el chubä añ icha'añ, o bajche' añ mi ityajob iweñlel pero me ma'añ mi imejlel ipäs bajche' tsa' ityaja iweñlel. Jiñi tyulmalty'añ cha'añ wokolil, mi imejlel yäk' tyoj mulil baki mi imejlel tyi chilbeñtyel jiñi añbä tyi ityojlel, bajche' tyoj mulil muk' bä imejlel tyi tyojtyäl ja'el.

Majkijachbä lakpi'äl tyi weñ mi imejlel ipäs bajche' tsa' ityaja jiñi iweñlel, mi imejlel isub ity'añ tyi yajñib *diputados* ya' tyi komijiyel bajche' imelbal bajche' mi iyäl ila tyi lajm.

Lujump'ej iwäk'al lajm (Art. 110). Mi imejlel yäk'eñtyel imeloñel bajche' jiñi *senadores, diputados* tyi komojiyel, *Ministros de la Suprema Corte de Justicia de la Nación, Consejeros de la Judicatura Federal,* jiñi *Secretarios de Despacho,* jiñi *diputados* cha'añ *Asamblea del Distrito Federal,* jiñi yumäl cha'añ *Distrito Federal,* jiñi *Procurador General de la República,* jiñi *Procurador General de Justicia del Distrito Federal,* jiñi *Magistrados de Circuito* yik'oty wes cha'añ *distrito,* jiñi *magistrados* yik'oty wes käñtyabäj tyi *Distrito Federal,* jiñi *consejeros de la Judicatura del Distrito Federal,* jiñi *Cosejero presidente,* jiñi *consejeros electorales,* yik'oty jiñi *secretario ejecutivo* cha'añ jiñi *Instituto Federal Electoral,* jiñi *magistrados* cha'añ *Tribunal Electoral,* jiñi laj *director o* jiñi lajalobä, jiñi x-e'tyelob ñukobä, najki komolob tyi e'tyel ambä tyi ityojlel tyejklum.

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

Jiñi xinyumäl cha'añ xinlumtyak, *diputados* läk'älbä, *Magistrdos de los Tribunales Superiores de Justicia Locales*, kojach mi mejlel ityoj imul che'bä ma'añ mi ip'is bajche' mi yäl tyui ña'altyulmalty'añ, yik'oty bajche' mi yäl tyulmalty'añ, kojach cha'añ añtyi wenta tyi tyoj-ejsäñtyel, che' jach bajche' isujbel ya' tyi *Legislaturas locales*, cha'añ chä'äch bajche' tyi k'oñoli mi tyaje'.

Jiñi tyoj mulil che' bajche' mi ik'extyälob tyi ye'tyel ambä tyi ityojlel iyum tyejklum yik'oty cha'añ mi ijunyaj chijlel tyi ye'tyel yambä e'tyeltyak tyi ityojlel tyerjklum.

Cha'añ bajche' mi yäk'eñtyel ityojob imul, jiñi yajñib cha'añ *diputados* mi yäk'ob ityañ tyi k'axtyesañtyel ya' tyi tyojlel yajñib cha'añ *senadores* yom cha'añ ñaxañ añob yonlel ity'añ ya' bä añob, bajche' k'amelob aj iwiñik mi tyempäyel ya' bä añtyakobä mi' yoñleläch bajche' k'amelobtyak mi jiñäch tsa' imele lekolel aj x-mulili.

Che' kämbil imul jiñi yajñibtyajle tyi mulil yajñib jiñi *senadores* lok'embä tyi ityojlel junmojty yumälob, muk'ix mekuj ityo aj imuli mi yäk'eñtyel isumlel ya' tyi tyempabäjäl chä'äch bajche tyi yux muchbä ya'bä añtyakobi, che'bä mi tsaix ñumi iwokol yikoty mi tsaix u'beñtyi ityañ aj x-päjk'el tyi mulil.

Jiñi isujmäyel chuki mi iyäl jiñi yajñib diputados yik'oty jiñi senadores ma'añik mi imejlel tyi chojkel.

Junlujump'ej iwäk'al lajm (Art. 111). Cha'añ mi ik'axel imel imul jiñi *diputados* yik'oty *senadores* ya' tyi komojiyel jiñi *ministros de la Suprema Corte de Justicia de la Nación* , jiñob *magistrados* tyi ñukbä mal tyi ityojlel *Tribunal Electoral*, jiñi *consejeros de la Judicatura Federal*, jiñi *secretarios de Despacho*, jiñi *diputados* cha'añ *Asamblea* cha'añ *Distrito Federal*, jiñi yumäl cha'añ *Distrito Federal,* jiñi *Procurador General de la República* yik'oty jiñi *Procurador General de Justicia* tyi *Distrito Federal*, yik'oty bajche' jiñi yumälbä *consejero* yik'otyob jiñi *consejeros electorales* cha'añ jiñi *Consejo General* tyi *Instituto Federal Electoral*, tyi ityojlel majki ikäñabä tyi iyonlel ity'añ tyi ipejtyelel yonlel iyum o ya' baki mi ik'ejlel majki añ imul.

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

Me jiñi isujmlel ity'añ jiñi komojiyel mach weñik, mi ilaj ts'okbeñtyel majki mach tsa' tyaja yambä, mach jiñik cha'añ ya'mi bor käytyäl aj meloñeli mi tsaix tsäktyiyi icha'añ yeityel, mach wäläk jiñik jach mi mejlel ipäk'ibä majki yam¨bä tsa' imeletyak imul.

Mi jiñi yajñib komojiyel cha'añ mi yäjk'el tyi ityojlel majki mi imejlel ipuk jiñi tyoj-esaj wokol, jiñi x-muli mi yäk'eñtyel tyi k'äb jiñi x-e'tyelob cha'añ tyi tyoje-säñtyel bajche' mi yäl tyi xuk'lib ty'añ.

Jiñi lajyumäl tyi Mejiku, ya'jach mi imejlel tyi sujbel tyi yajñib jiñi *senadores* che' bajche' mi yäl tyi lajm 110. Jiñobix *senadores* mi isäklañ isujmlel wokolil cha'añ mi ityojesañ bajche' mi yäl tyi tyulmaltyañ.

Cha'añ mi mejlel tyi mejlel ityojob mul tyi lajlumal tyi ityojlelob bajche' xinyumäl cha'añ xinlumal, *diputado* läk'älbä, *magistrados de los Tribunales Superiores de Justicia* tyi xinlumtyak, o cha'añ iyumob jiñi *Consejos de la Judicatura Locales* mi ik'ejlel tyi lajal bajche' albil ila tyi lajm, cha'añjach jiñi meloñel mi isub tyi ityojlel baki mi imejlel tyulmalty'añ läk'ältyakbä añ, cha'añ uts'aty mi imejlel chubä añ.

Chubä mi iyältyak jiñi yajñib bajche' *diputados* yik'oty *senadores* ma'ñik mi imejlel tyi chojkeltyak.

Jiñi meloñeltyak mi iyujtyel lakaj e'tyelob, tsa' tyajle cha'añ tsa' imele jiñi mulil, muk' a'bi ixik'beñtyel tyi ye'tyelob che' bä añ tyi wenta, cha'añ mi mejlel ityojesañibä. Mi tsa' ujtyi jiñi meloñel cha'añ ma añik tsa' tyajbeñtyi imul, mi imejlel icha' tyaj jiñi ye'tyel, mi tsa'äch tyajbeñtyi cha'añ muliläch aj chu'bä tsa' imele che'bä añ tyi ye'tyel ma añik mi yäk'eñtyel tyi ñusañtyel imul.

Jiñi meloñel tyi lakpi'älob tyi tyojlel lakaj e'tyelob, mach yejtyel añik yom cha'añ añ su'boñel tyi tyojlel.

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

Jiñi tyoj mulil, tyi k'äjñeltyak cha'äch bajche' mi yäl tyi tyulmalty'añ, tsikil baki bä aj mulil, mi ityajol xuch'tyak'iñ, mi tyiklaj lakpi'älob. Tsa' imäñä otyoty o lumtyak, ya' tsikiläch mi jiñäch tsa' imele tyik'laya cha'añ tyi lekolel tyi tyojleltyak.

Jiñi tyoj mulil cha'añ ja xuchtyak'iñ, ma'añik mi mejlel tyi ñumel tyi uxlam jiñi iweñlel tsa' bä ityaja, tyikla tsa'bä imeletyak.

Cha'lujump'ej iwäk'al lajm (Art.112). Mach añik yom tyi sujbel, che' bä mi tyilem tyi tyojlel tyi yajñib cha'añ *dipudos*, che' añ tyi juñtyikil lakaj e'tyelob tyi ityojlel iyum tyejklum che' bajche' mi tyäl tya' tyi lajm 111, che'bä mi tyajob imul che' ma'añob tyi ye'tyel.

Me jiñob lakaj e'tyelob mi cha'sujtyel imelob wäläk e'tyel, o che' icha' ak'eñtyel iye'tyel o jeleltyak che'bä bajche' mi yäl jiñi lajm 111, chä'äch bajche' komo ña'tyäbil tyi tyulmaltyañ

Uxlujump'ej iwäk'al lajm. (Art.113). Jiñi tyulmalty'añtyak cha'añ xuk'libtyañ icha'añob lakaj e'tyelob bajche' mi icha'leñob e'tyel, jiñäch mi kajel ikäñtyañ bajche' yom ik'uxbeñtyel k'äjñel tyi tyojlel lak piälob, yik'oty bajche' tyi käñäl tsikil majki mi iyäsiñ käñ, majkityak añ tyi iwentatyak cha'añ mi yäk'eñ ityoj imulob. Chä'äch bajche' mi yäl xuk'libty'añ, cha'añ mi' tsokbeñtyel, chijleñtyel. Ma'añik mi yäk'eñtyel ye'tyel, yik'oty tyi tyojol imul, che'äch bajche' k'amel tsa' ixujch'i tyak'iñ, bajche' k'amel aj wokol tyi tyojlel lakpiälob, bajche' tyi melbal mi yäl ya' tyi uxp'e p'ajk ya' tyi p'ak 109, ma'añik m' imejlel tyi ñumel tyi uxlam iwenlel tsa'bä ixujch'ij o jiñi wokol tsa' bä imelej.

Jiñäch jiñi xinlumtyak añ tyi wenta chu'bätyak leko tsa' mejli, chä'äch tyi bajñel tyojlel. Majki tyi ibajñelil chuki woli imel cha'añ mi ichäm ityojol chä'äch bajche' jaxäl I yäl tyulmalty'añ.

Chänlujump'ej iwäk'al lajm (Art. 114). Che' bajche' mi iyujtyel meloñeltyak jiñjach mi imejlel me jiñi x-e'tyel añtyo tyi iy'etyel, kojach a'bi che'bä mi woli imel yeityel, o iñumeñix jump'e jab. Cha'añ tyi tyojol imul mi yäk'eñtyel mach ñumeñik tyi jump'e jab che' bä mi ityejchel imelibäj.

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

Majki tyi iwenta jiñi mulil tsa' bä imele, che'bä jiñi jab añtyi ye'tyel lakaj e'tyelob, chä'äch mi xik'beñtyel bajche' komo ña'tyäbil tyi k'äjñel ya' tyi xuk'libty'añ, mach cha'añik ju'bem tyi uxp'e jab. Ik'iñilel cha'añ mi ts'äktyiyel che' mi itsokbeñtyel iye'tyel jiñi lakaj e'tyelob mi añtyo tyi wenta bajche' mi yäl tyi lajm 111.

Jiñi tyulmalty'añ muk' bä yäl bajche' mi ijelob ye'tyel lakaj e'tyelob, muk'ach ich'ämbeñtyel tyi iwentä chu'bä lekotyak tsa' imele muk' bä yäl jiñi p'ajk uxp'ej ya' tyi kejp 109, mi tsäts jiñi wokoli jiñi k'iñilel cha'añ its'okbeñtyel ye'tyel mach ñumeñik tyi uxp'e jab.

JOP'E JOL IK'ABA'

Cha'añ xinlumtyak tyi lajlumal yik'oty tyi *Distrito Federal*

Jo'lujump'ej iwäk'al lajm (Art. 115). Jiñi xinlumtyak yom mi ich'äm tyi wenta, cha'añ wäläk mi ixuk'libtyesañibä, yom abi cha'añ jiñi lajyumäl yom cha'añ *republicano*, *representativo, popular*, yem komol, yom baki chukul ya' tyi ity'oxemal ilum yik'oty baki tyem much'ulob p'ätyäl ty'añ yik'oty *administrativa* jiñi uxlum tyi ibajñel, che' mi yäl bajche' iliyi:

I. Jujump'e uxlum yom mi iyumäñtyel tyi juñmuch tyi ityojlel jiñi *Ayuntamiento* baki añ x-e'tyelob yajkäbilob tyi lakpi'älob, yajkä'bil cha'añ juñtyikil uxyumäl cha'añ uxlum yik'oty bajche' k'amelob jiñi *regidores* yik'oty *síndico* che'äch bajche' mi iyujtyesañ tyulmalty'añ. Ili lajiñtyel muk' bä yäk'eñtyel tyi ityojlel yumäl uxlum mi ik'äjñel tyi tyojlel juñmujch' e'tyel jiñi jach mi mejlel ik'äñ tyi tyojlelob yik'oty ma' añik yambä jun xin läpäl x-e'tyel tyi tyojlel tyi ilili yik'oty xinyumäl cha'añ xinlum.

Jiñob uxyumäl tyi uxlum, *regidores* yik'oty *síndico* tyi junmuch' x- e'tyelob, yajkäbilobä tyi tyojlel lak pi'älob cha'añ yajkäñtyel, ma'añik mi icha' mejlel tyi cha' yajkäñtyel cha'añ jiñi yambä läk'äl uxp'e jab yumáñtyel. Jiñi lakwiñik mach bä yajkäbilobik tyi lakpi'älob, o chejachbä tsa' wa' chokoñtyi cha'añ ye'tyel yomäch mi ik'äñ jiñi e'tyel tsa' bä ak'eñtyi tyi iwenta, mach yäläyik bakijach bä e'tyel mi iyäk'eñtyel, che' ja'el ma'añik mi cha' mejlel tyi cha' yajkäñtyel cha'añ jiñi läk'äl uxp'e jab e'tyel. Pejtyelob jiñi x-tyeme e'tyel tsa'ix bä laj kälä tyilel, che'bä añ tyi ye'tyel cha'añ *propietario*, che' ja'el ma añik mi cha' mejlel tyi cha'

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

yajkäñtyel jiñi läk'äl uxp'e jab e'tyel cha'añ yajkotyayja, jixku äxä yob añobä tyi tyojlel e'tyel cha'añ yajkotyayaj, muk'äch imejlel ityajob ye'tyel aj cha'añ *propietario* jiñi lák'äl uxp'e jab yumäñtyel ityajol mi tsä'äch ipoj mele ye'tyel ya`tyi jol alä tyejklum.

Jiñob jiñi xmel tyulmalty'añ läk'älobä añ wä'bä lok'em tyi chyapas, tyem ña'tyibilobä icha'añ che'äch bajche' tyi chap'elel uxp'e tyem pejtyelel x-e'tyel, mi imejlelob its'okbeñ iye'tyel jiñi tyem much' x- e'tyel tyi uxlum, mi yäl cha'añ iliyi tsa' ix sajtyi yik'oty tyi ts'okbeñtyel jiñi yumäñtyel tyi juñtyikil bä x-e'tyel tyi juñ much', o jump'e mach bä weñtyajik chuki mi imel yom jiñi tyulmalty'añ lok'em bä tyi chyapas mi ik'el cha'añ mache'ik mi yujtyel bajche' ilili, chä'äch bajche' its'äktyiyib x-e'tyel yom cha'añ ja'el miyäk'eñtyel itsiktyesañ cha'añ mi isub tyi isujm, yik'oty mi mejlel ikotyañ tyi tyojlel ibä, mi che'äch yom.

Mi juñtyikil iwiñik itsäktyiyel x-e'tyel muk'äch yäk'eñtyel imel e'tyel, pero jiñi e'tyel ma'añik mi tyaj mi yäk'eñtyel yajkotyayaj, muk'äch imejlel bajche' mi yäl tyulmakty'añ.

Mi ityajol jiñi junmuch' e'tyel mi yäjlel tsa' jisañtyi tyi jilel, mi käy ye'tyel o mi añtyo yom its'äktyiyel x-e'tyel tyi uxlum, mi jiñi tyulmalty'añ mi yäl cha'añ ma'añik ityajob ye'tyel bajche' jiñi yajkotyayajob, ma'añik mi icha' mejlel jiñi tsijib yajkaya, jiñob cha'añ xmel tyulmalty'añ tyi xinlum mi iyajkäñtyel tyi ipi'älob ibä tyi chumtyäl tyi *Concejos Municipales* cha'añ jiñobäch mi yujtyesañ jiñi uxp'e jab yumäñtyel; ili *concejo* mi tsäktyesañtyel chä'äch bajche' mi yujtyesañ jiñi ña'altyulmaltyañ, majki yomtyak cha'añ mi itsáktyesañ jiñi chu'bä añtyak k'ajtyi'bil tyi tyojlel lak pi'älob yajkä'bilbä ak'äbilbä cha'añ *regidores*.

II. Jiñi uxlum añob tyi wenta jiñi wiñik ambä ikämbal tyi tyulmalty'añ yik'oty mi iñijkañob ilum bajche' mi yäl tyi tyulmalty'añ.

Jiñi junmuch' x-e'tyelob tyi uxlum añobäch ip'ätyälel cha'añ tyi jak'ol, tyi komo ña'tyäñtyel jiñi ña'al tyulmalty'añ tyi cha'añ bä jiñi uxlum muk' bä yäk'eñ tyi mejlel tyi tyojlel lak xmel tyulmalty'añ tyi uxlum, jiñi x-käñtyajob yik'oty yumäl, jiñi xuk'libtyak, muk'bä ipujkeltyak, *disposición administrativas de observancia* tyi tyem k'elol che' wäläk ba' jaxäl ityi joy mäktyabilbä tyi tyojlel, yom bä chajpätyeltyak tyi *administración pública municipal*, tyi xuk'chokoñtyel jiñi *materias*, chuki' bä yomtyak, mi imejlel, yik'oty komo e'tyeltyak, ambä

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

tyi iwenta lajäñtyel e'tyel yik'oty je'el cha'añ mi yäk'eñtyel yotsañ ibä pejtyel lakpi'älob yik'oty ipi'äl tyi chumtyäl.

Jiñi objeto ya' tyi tyulmalty'añ muk' bä yäl tyi p'ajkel ñumeñixbä cha'añ tyi yäk'ol.

a) Jiñi tyem buchlib cha'añ *administración pública municipal* yik'oty tyi ñijkañtyel tyi *administrativo*, tyemelix chukityakbä yom k'äñol tyi letyojiñtyel yik'oty jiñi *órgano* cha'añ tyi tyoj-esäñtyel aj wokol tyi tyojlelob jiñi *administración* yik'oty ibajñel juñtyikil. Che' bajche' tyen chukul tyi junlajal, tyi sujbel, tyi ñäch'tyäñtyel yik'oty tyi wenlelob.

b) Tyajol che' mi yujtyel mi yom komo ña'tyäñtyel che' tyi cha' yuxp'elel ts'äktyilel x-e'tyel tyi uxlum, cha'añ mi yäk'eñ isujmlel cha'añ ma'añik mi ityiklañtyel lok'el aj *patrimonio* cha'añ lak uxlum, yik'oty che'bä yomtyak mejlel ru'bis tsib juñ cha'añ muk'äch iyotsañ ibä tyi tyojlel aj uxlum che' ja'el mach käláxik iñumel bajche' mi cha'leñ yumäñtyel lak juñ much' x-e'tyel tyi lak uxlum.

c) Jiñi *norma* yom abi lajk'äñbeñtyel cha'añ mi mejlel jiñi ru'bis ts'jib juñ ya'bä mi yäl bajche', tyi uxp'e yik'oty tyi chämp'e p'ajk äla tyi lajm, bajche' jiñi ichap'elel jiñi p'ak ty'añ ya' tyi wäk'pe p'ajk tyi lajm 116 äla tyi ña'altyulamlty'añ.

d) Jiñi yom bä k'äñol yik'oty bajche' añtyak cha'añ jiñi yumäl äla tyi chyapas tyi ch'ämol jump'e e'tyel o x-e'tyelob cha'añ uxlum, che' bá mi ma'añik melbil ru'bis ts'ijb tyi tyojlel, jiñi xmel tyulmalty'añ ila tyi chyapas cha'añ mi ña'tyáñtyel aj lak uxlum mach yäläyik chuki mi yäjlel mi che'añ cha'añ ma añik mi yák'eñtyel imel ye'tyel ya' tyi uxlum. Yom bä k'äñol, yom cha'añ mi ñaxak'ajtyibeñtyel aj juñmuch'x-e'tyel, isujmlelix che'bä ts'itya' ña'tyäbilobäch icha'añ che' tyi chap'elel uxp'ej jiñi ts'äktyiyib x-e'tyel.

e) JIñi k'äñbilbä ya' tyi uxlum mach bä año'bik icha'añ ak' xuk'libäl o mi añ icha'añ xuk'libtyañ.

Jiñob xmel tyulmalty'añ tyi chyapas mi chok k'otyel xuk'lib ty'añ, cha'añ bajche' yom k'äjñel tyi tyoje'sáñtyel jiñi wokol che' mi tyejcheltyak tyi tyojlel yambä uxlumtyak yik'oty jiñi yumál tyi chyapas, o wäläk jiñobjach, bajche' tsa' tyejchi jiñi wokol ixujtyil jiñi inciso c) yik'oty d) ñumeñixbä.

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

III. Jiñi x-e'tyelob tyi uxlum añ tyi tyojlel bajche' tyi käñol yik'oty tyem komo e'tyel bajche' ilityak:

a) Ja' japbilbä, ñumib tya'jib, ñumib bej yokja', bajche' yom lak cha' kux-esañ ja';

b) K'äk'älel ipam tyejklum tyi pam lakotyoty.

c) Sujkuñtyel, tyempäñtyel, chojkelmajlel, tyi k'uxbeñtyel bi'bi'ja'.

d) Yotylel x-choñoñel, yik'oty yajñibtyak.

e) Mujki'bäl

f) Ts'äñsäjib wakax.

g) Kolem bijtyak, parketyak yik'oty ch'äjlil pam lakotyoty yik'oty chubätyak yambä e'tyijib;

h) Kotyäjbä pejtyel, ya`tyi yujtyibal jiñi lajm 21 ya' tyi tyulmalty'añ, kotya käñtyäjel tyi uxlum yik'oty *tránsito*;

i) Jiñi yañtyakbä jiñijach xmel tyulmalty'añ tyi chyapas mi iyujtyesañ, tsikil bajche' añtyak iwokolel aj tyi lak lumal yik'oty komo lak tyak'iñ ya' tyi lak uxlum, chä'äch bajche' ich'ejlel tyi ñijkañtyel tyem lak tyak'iñ.

Cha'añ ma añik tyik'láñtyel e'tyel tyi tyulmalty'añ tyi melol jiñi e'tyel muk' bä yäk'eñtyel imel tyi tyojlel, jiñob uxlum añ tyi iwenta cha'añ mi ik'el bajche' mi yäl ya' tyi tyulmaltyañ federal yik'oty xinlum.

Jiñi uxlumtyak yom cha'añ ikomo weñ ña'tyäñtyel tyi tyojlel lob x-e'tyel, mi mejlelob its'uy chokoñob ibä cha'añ tyi weñ melol jiñi e'tyel muk' bä yäk'eñtyel tyi wenta yik'oty tyi weñ ñijkäñtyel jiñi e'tyel muk'bä yäk'eñtyel imel. Ili tyi melol yik'oty che'bä mi yom imuch' chokoñob ibä jiñi uxlum yik'oty yañbä xinlum, yom cha'añ mi yäk'eñtyel ijak'bal ya' tyi legislatura cha'añ tyi jujump'e xinlumtyak. Chejachbä ja'eli, cha'añ che' k'ajalyoj jiñob *ayuntamiento* mi chä'äch yom tyi jujuñtyikilob, mi mejlel ityem ña'tyeñob cha'añ tyi melol ru'bis ts'ib yik'oty jiñi xinlum cha'añ iliyob tyi tyojlelob ili *organismo* añobä tyi wenta, cha'añ mi ipoj ch'äm tyi wenta ts'ikil jayp'e jab majkijach tyi pejtyelelob, che' bä mi wen junlajal mi yujtyel mejlel jiñi e'tyel che' bajche' jiñi xinlum yik'oty jiñi wäläk uxlum.

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

Jiñi lak pi'älob, tyi wäläk uxlum mi mejlel tyem komol käñtyañob, yik'oty mi'tyem chokoñob ibä ya'tyi termino cha'añ mi yäk'eñ isumlel bajche' mi tyi tyulmal tyañ.

IV. Yom mi iweñ käñtyañob jiñi baki mi itsikob tyak'iñ ya' tyi uxlum, baki jiñijachbä mi ip'äty-esañ majlel tyi *bienes* icha'añochbä tyi tyojlel, bajche' ja'el ya'tyi pukol yik'oty yañtyakbä yik'oty yambä lak komoltyak'iñ mu'bä chok'otyel jiñi legislatura tyi tyojlel, mi ityajol che' mi yujtyel:

a) Mi ich'ämob ityojoñel, yik'oty bajche' äxä tsa'ixbä iñaxa cha'leyob tyojoñel ya'tyi tyojlel tyi xinlum bajche' añobä mäñ lum otyoty, ty'oxe' lum, tyoxol yik'oty yañtyakbä o tyi chojñeltyak yik'oty tyi weñesañtyel che' bajche'

Jiñi uxlumtyak yom tyemelob mi ikomo melob ru'bisjuñ tyi tyojlel yik'oty xinlum cha'añ ilili mi imejel yäk'eñ tyi wenta ambä jujump'e mu'bä mi imel ye'tyel che' mi jun lajal yik'oty jiñityak tyojoñel.

b) Jiñi majki mi imel pejtyel laj yumäl, jiñi baki joy chukul tyi wenta laj yumäñtyeltyak tyi tyojlel uxlum tyi melol ya' tyi yajñib, joptyäl yik'oty ityamlel bajche' tyi jab tyi jab mi yujtyesañtyel tyi tyojlel xmel tyulmalty'añ cha'añ tyi xinlum.

c) Jiñi yochel tyak'iñ tyi lembä tyi lak komo e'tyel tyi lak pi'älob añobä tyi wenta e'tyel.

Jiñi tyulmalty'añ tyi lajyumäñtyel ma'añik mi ityobeñtyel baki jaxäl chukul tyi tyojlel xinlum cha'añ mi yäk'eñtyel jiñi tyojoñeltyak muk' bä yäl ya' tyi *inciso* a) yik'oty tyi c), mi muk'ik' yäk'eñtyel e'tyel yik'oty mi tyemel jiñjach bäyi. Jiñi tyulmaltyañ tyi xinlum ma'añik mi yäk'eñtyel ikotyajib, tyi tyojlel lak pi'älob o yotylel e'tyel ts'ijbubil bajche' yilal woli tyi tyojoñel. Kojach mi yäk'eñtyel tyi chijlel chu'bä añ icha'añ tyi k'äb tyem komol tyi lajyumäñtyel, tyi xinlumtyak o jiñi uxlumtyak, ityajol mi jiñi otyoty o lum mi tsa' k'äñbeñtyi cha'añ estado o cha'añ xinlumtyak o tyajol juñtyikil ibajñel, baki bä jach jol k'aba' cha'añ tyi *administración* o tyi yambä tyi k'äjñel axä chu'bäjach tyi tyem lakcha'añ.

Jiñob jiñi *ayuntamientos* juñ much' x-e'tyel, ya' tyi joy xoty lajiñtyel jiñob mi yäk ity'añ jiñi xmel tyulmalty'añ tyi xinlum cha'añ bajche' muk' bä mi icha'leñob tyojoñel yik'oty ityojoltyak k'änbiltyakbä tyi tyojoñel, *derecho* tyi weñ-esañtyel jiñi tyojoñel yik'oty yik'oty ityojol

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
Libro completo en:
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
https://goo.gl/JikCu3

chubätyak tyi jump'e ityojol bjache' jiñi lum, mel otyoty muk'bä imejlel laj jk'äñ cha'añ tyi tyojol aj lak tyojoñel tyi tyojlel bajche' jiñi iyumlum.

Jiñob xmel tyulmalty'añ jiñách mi yäk'ob ity'añ cha'añ mi lok'el tyak'iñ ya' tyi uxlum, mi k'elbeñtyel yik'oty ityojoñel ya' baki muk' tyojoñel. Jiñi ityojoñel tyi lok'el tyak'iñ wälák jiñobjach mi yäk'eñ ijak'bal che'äch bajche' k'amel añob ityak'iñ.

Jiñi komo tyak'iñ ambä yik'oty ya' tyi yotylel tyojoñel tyi jol alä tyejklum añjach tyi wenta cha'añ mi k'äjñel tyi x- e'tyelob, uts'aty ja'el, wäläk jiñobjach mi yäk'eñ ijak'bal, bajche' mi yäl tyulmalty'añ.

V. Jiñi jol uxlum mi yäl ya' tyi ityojlel tyi lajyumäñtyel tyulmalty'añ yik'oty xinlumtyak juñ tyemelob cha'añ yujil tyi sumlel:

a) Mi imel, tyi jak' yik'oty tyi käñtyäñtyel baki tyojel yom mejlel e'tyel cha'añ tyi weñ esäñtyel x-chumtyál ya' tyi alä jol tyejklum.

b) Yom imelob ya' tyi ña'tyäñtyel yik'oty tyi käñtyäñtyel chuki bä kälemtyaktyo matye'el ya' tyi lumal.

c) Yom iyotsañob ibä cha'añ tyi tyem melol e'tyel tyi weñ-esañtyel jiñi baki chumulob, yom ja'el cha'añ ñuk tyemel yik'oty ya' tyi mel e'tyel pejtyelel chukityak melbil. Baki jiñi lajyumäñtyel o jiñi xinlum che' mi melob mele'tyel tyi weñ esäñtyel regional yom cha'añ mi ilaj otsañob ibä aläjoltyejklum.

d) Yäjk'eltyañ, much'chokoñtyel, yik'oty tyi k'elol cha'añ tyi k'äñol jiñi lum yä'äch ba' jaxäl wi' laj käñ, ba' joy mäktya'bil icha'añ.

e) Yom ich'ik ibä tyi weñ-esañtyel cha'añ ityojtyäl lum ya' tyi tyejklum

f) Mi iyäk'eñtyel ijak'bal yik'oty *licencia* cha'añ tyi mejlel otyotyak;

g) Yom imelob ya' tyi ña'tyäñtyel yik'oty tyi käñtyäñtyel chu'bä kälemtyaktyo matye'el ya' tyi lumal yik'oty tyi imelol yik'oty tyi y'äk'eñtyel chuki bä mi pujkeltyak cha'añ ili melbiltyakbä.

h) Mi yotsañ ibä cha'añ tyi melol yik'oty k'äñol tyi *programa* icha'añ tyi komo k'äjñel karotyak che'bä jiñi yo'bi mi ityikläñtyel ilumtyakob.

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

i) Yom ityem melob ru'bis juñ cha'añ tyi k'elol yik'oty tyi käñtyäñtyel baki jaxäl yom lajiñtyel.

Cha'añ tyi pästyäl majlel yik'oty uts'aty tsa' ak'eñtyi i yujtyel p'ajk uxp'e tyi lajm 27 wä' tyi tyulmalty'añ, jiñi mi melob xuk'libtyañ tik'oty ambä tyi wenta *administrativa* mi baki yom k'äñol.

VI Jimbä che'bä mi añ chap'e, uxp'ej kolem tyejklum añ bä tyi lumalil aläjoltyejklum che' tyi chap'e o iñumel tyi yambä xinlum lajyumáñtyel cha'añ mi melob jump'e k'ejlel majlel bajche' wi' ip'ojlelob, jiñi lajyumäñtyel, xinlum tyilajyumäñtyel yik'oty aläjoltyejklum jiñtyaki, yä'äch ba' jaxäl mi lajob ibä, mi ña'tyañob yik'oty mi ixuk' chokoñ che' tyi juñ much'lelob yik'oty tyi tyem k'ejlel tyi weñesañtyel bajche' jiñi kolem chumtyäl chá'äch bajche' mi tyäl ya' tyi tyulmaltyañ ba' melbiltyak.

VII Jiñi x-käñtyaya añ tyi tyojlel la kaj e'tyel tyi jolalätyejklum bajche' ya' tyi tyulmalty'añ cha'añ *seguridad pública* cha'añ xinlum. Jiñiyob yom mi ijak' chuki mi isubeñtyel tyi la kaj e'tyel tyi xinlum che' tyi k'axtyesa'beñ äxätyak añ chuki mi yujtyeltyak cha'añ mi imel lajal bajche' ts'äts chuki mi yujtyel o che' mi leko chuki wi mel tyi pejtyel lak pi'älob.

Jiñi lakaj e'tyel tyi lajlumal jiñ añtyi iwenta cha'añ x-käñtyaya ya' baki mi ipoj ajñel o ñumeljach.

VIII Jiñi tyulmalty'añ cha'añ tyi xinlumtyak yon cha'añ mi yotsañ iyaj e'tyel cha'añ *proporcional* che'bä tyi yajkäñtyel cha'añ juñmuch' x-e'tyel tyi pejtyelel jiñi aläjol tyejklum.

Jiñi tyem e'tyel, jiñi aläjol tyejklum yik'oty iyaj e'tyelob; mi k'äñ tyi yumäñtyel äxä melbilbä cha'añ tyi xmel tyulmalty'añ cha'añ xinlumtyak yä'äch baki wen chukul mi yäl ya' tyi lajm 123 äla tyi tyulmalty'añ, yik'oty añtyak bä tyi xuk'lib ty'añ

IX (Jisä'bil ik'äjñibal).
X (Jisä'bil ik'äjñibal).

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

Wäklujump'ej iwäk'al lajm (Art.116). Jiñi tyem p'ätyälel ya' tyi xinlumtyak mi ity'oxtyäl, cha'añ tyi k'äñol tyi *ejecutivo, legislativo* yik'oty tyi *judicial*, yik'oty ma'añik mi mejlel ityempañob tyi chap'e o ñumeñ ili p'ätyäleltyak tyi juñtyikil lakpi'äl o tyeñ choñonel, mi muk'ik' mejlel yäk'eñtyel jiñi *ejecutivo* mi tyi juñtyikil lak wiñik.

Jiñi p'ätyälelob ya' tyi xinlumtyak mi ityempañob che'äch bajche' mi yäl tyi tyulmalty'añ tyi jujuñtyikil jiñobi, yik'oty ba' chukul ya' tyi xuk'libtyañ:

I. Jiñi xinyumälob ya' tyi xinlumtyak ma'añik mi mejlel tyi jal-añ tyi ye'tyel mi ñumelik tyi wäkp'e jab.

Tyi yajkäñtyel cha'añob yumäñtyel tyi xinlum yik'oty xmel tyulemalty'añ wäläk lok'em tyi bajñelil yik'oty ya' tyi bajche' mi yäl tyulmalty'añ yajkäñtyel tyi cha'añtyak chuki mi imejlel. Jiñi yumälob tyi xinlumtyak, mi iyumäñtyel tsa' mejli tyi yajkäñtyel, o cha' yajkäñtyel, mi yäl bajche' ilili cha'añ ma'añix mi chäñ mejlel ityajob ye'tyel, mi muk'ik' cha' mejlel ityaj che'bä muk'jax ityajbeñ o mi jiñiktyo mi yäk'eñtyel ba' mi yäk' e'tyel.

Ma añik mi mejlel tyi yajkäñtyel cha'añ läk'äl bä yumäñtyel.

a) Jiñi bä xinyumäl muk'bä ityajbeñ e'tyel o muk'bä iwa' chokoñtyel cha'añ mi yujtyesañ jiñi wäkp'ej jab yumäñtyel mi añtyo yom chuki mi yomtyak tyi tyulmalty'añ, mach yäläk mi jelel ik'aba'.
b) Jiñi woli bä ityajbeñ ye'tyel yumäl, jiñi jumuk jach mi tyaje'tyel o jiñi wiñik, ba'bä jach bä ye'tyel, mi yäsiñ mel jiñi añtyobä yom tyi ts'äktyiyel.

Kojach mi mejlel tyi yumäñtyel tyi jump'e estado juñtyikil wiñik lok'embä tyi lak mejiku mi wä'äch tsa' yila pañimil yik'oty iwä' kolemi ja'eli, o yom cha'añ wäix chumul che' bä añtyoyom tsáktyiyel tyi jop'e jab ichumtyäl muk'ix meku imejlel ityaj ye'tyel jimbä k'iñ mi läk'älix aj yajkaya.

II. Jiñi tsikol jaytyikil aj lakaj e'tyelob ya' tyi xmel tyulmalty'añ tyi xinlumtyak che'bä jajaytyikil mi tyaje'tyi jujuñtyikil tyi lak pi'älob; pero, mi tsa' tyejchi iliyi, ma'añik mi mejlel mi

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

ju'bem tyi wuktyikil *diputado*s ya' tyi xinlumtyak mi jiñi xchumtyälob ma'añik mi k'otyel tyi jumbajk' iyum tyejklum lakpi'älob; tyi bolomp'e, jiñobob äxäyi jiñi lak pi'älob mi ñumeñ cha'añ itsijkel yik'oty mi ma añik mi ityaj bajche' jiñi cha'bajk' lakpi'älob, yik'oty tyi lujump'e jump'e ya' tyi xinlumtyak mi jiñi x-chumtyälob mi añäch iñumel bajche' aj ili yujtyemal tsikbal.

Jiñob *diputado* ya' tyi xmel tyulmalty'añ cha'añ xinlumtyak ma'añik mi cha' mejlel tyi yajkaya cha'añ jiñi läk'äl uxp'e jab yumäñtyel.

Jiñob *diputados* yaj kotyayaj muk'äch imejlelob tyi yajkäñtyel cha'añ bä läk'äl uxp'e jab yumäñtyel bajche' yejtyal cha'añ *propietario*, che' tyi pejtyelel me añik tsa' imele ye'tyel, pero jiñob *diputado propietario* ma añik mi mejlel tyi yajkäñtyel cha'añ jiñi läk'äl uxp'e jab yumäñtyel cha'añ tyi yejtyal xyaj e'tyel.

Jiñob xmel tyulmalty'añ ya' tyi xinlumtyak mi mejlel tyi tsäktyesañtyel yik'otyob *diputado* wa' chokolo'bixbä chä'äch bajche' tyi tyejchibal ya tyi yonlel *relativa* yik'oty *representante proporcional*, ya' tyi yu'tyi'bal ba' mi päs ityulmalty'añ.

Jiñi xmel tyulamlty'añ ya' tyi xinlumtyak añobäch yik'oty tyi jujump'e xinlum jiñi *fiscalización*, baki bä icha'añ *órgano* yik'oty bajñel yumiñ ibä yik'oty tyi ñijkañtyel ya' tyi ye'tyel yik'oty cha'añ mi ch'äm tyi wenta tyi wäläk tyi mujch', tyi k'äñol yik'oty tyi tyoj-esäñtyel, ya' tyi yujtyi'bal mi yäk'eñ jiñi tyulmalty'añ.

Iye'tyel jiñi *fiscalización* mi mejlel majlel ibä mi yomtyo ityaj ityejch'bal, tyi ja'bil, tyi wenlel, tyi lajalel yik'oty weñ pusik'aläl.

Jiñi ambä tyi k'aba' tyi xinulm cha'añ *fiscalización* yik'oty xinlumtyak lajyumäñtyel muk'äch iyajkäñtyel che' bá tyi cha'p'e uxp'elel jiñi x-e'tyelob yabä añob tyi xmeltyulmalty'añ läk'älbä, cha'añ jal-añ mach cha'añik mi ijal-añ yik'oty yom jop'e jab iñijkañtyel cha'añ tyi ñijkäñtyel, *auditoria* cha'añ tyak'iñ yik'oty tyi ts'iktyiyel.

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

III. Jiñi p'ätyälel cha'añ meloñel tyi xinlumtyak mi mejlel imel ye'tyel ya' tyi *tribunal* muk'bä yäk'eñ tyi tyulmalty'añ.

Tyi wäläk ityojlelob ya' tyi magistrado yik'oty wesob tyi k'äñol chu' mi imel yom cha'añ añtyi tyojlel tyi kotyäñtyel ya' tyi tyulmalty'añ yik'oty ña'altyulmalty'añtyak *órganica* ya' tyi xinlumtyak, bakityakbä mi yäk' bajche'tyak añ icha'añ jiñi tyi ochel tyak'iñ, tyi melol yik'oty tyi yajñel majki mi ye'tyijiñ ya' tyi pätyälel meloñel ya' tyi xinlumtyak.

Itsäktyiyel x-e'tyel jiñi *magistrado* ya' tyi *poder judicial* ch'a'añ local yom cha'añ mi tyempañ jiñi k'ajtyibiltyakbä mu'bä iyäl ya' tyi p'ajk II yiläl V ya' tyi lajm 95 äla tyi tyulmalty'añ. Ma'añik mi mejlel imel ye'tyel cha'añ *magistrado* jiñi wiñikob tsa' bä ityaja ye'tyel cha'añ xts'ijb yañtyakbä o *procurador* cha'añ *justicia* o *diputado local*, tyi jujump'e xinlumtyak jimbä jab che'bä añtyoyom aj k'iñ cha'añ tyi wa'chokoñtyel.

Tyi wa'chokoñtyel jiñi *magistrado* yik'oty jiñi wesob tsäktyiyelob ya' tyi *poder judicial* lokaltyak mi mejlel imelob tyi tyojlelob tyi wäläk jiñi lak pi'älob tsa' bä imeleyob wembä e'tyel ya' tyi käñtyañtyel tyi yotylel meloñel o mi mejlel yäk'eñtyel ye'tyel si mi weñäch tsa' ibajbe e'tyel, mi tsa' ityixi ibä yik'oty mi tsä'äch ikäyä weñtyak imelbaltyak ya' tyi yañtayk xák' e'tyel ya'tyi *jurídica*.

Jiñi *magistrado* mi ijalañ ye'tyel mu'bä yäk'eñtyel tyi wenta jiñi jab muk' bä ipästyältyak tyi tyulmalty'añ ya'bä lok'em, mi mejlel tyi cha' wa' chokoñtyel tyi yajkaya, mi che' yom, kojach mi mejlel ichilbeñtyel ya' tyi ye'tyel ya' tyi yujtyibal bajche' mi yäl jiñi tyulmalty'añ yik'oty tyi ña'al tyulmalty'añ äxä tsa'bä tsäktyäyi icha'añ bajche' x-e'tyel käñäl bä tyi lakpi'ál wá tyi xinlumtyak.

Jiñi *magistrados* yik'oty wesob mi mejlel yäk'eñtyel ichäm weñtyakbä majtyañ tyojol yik'oty ma'añik mi mejlel ichäñ sutyk'iñ, che' bajche' ja'el ma'añik mi imejlel ichäñ ju'sabeñtyel che'bä añ tyi ye'tyel.

IV. Jiñi ña'altyulmalty'añ yik'oty tyulmalty'añ ya' tyi xinlumtyak muk' bä ik'äjñeltyak tyi yajkaya mi kotyañtyak ya'tyi:

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

a) Tyi yajkäñtyel cha'añ xinyumäl jiñi x-e'tyel cha'añ *legislatura local* yik'oty mi yäk'eñtyel itsäktyiyel juñmuch x-e'tyel ya' tyi alä jol tyejklum mi mejlel imejleltyak iyajkaya, tyi bajñelil yik'oty tyi jocholibajñel, yik'oty jiñi ik'iñijel jiñi yajkaya mi yujtyel tyi ñäxämbä ronku che' tyi uw tyi julio tsikil chuki jab mi tyaje'. Ya' tyi xinlumtyak che' bajche' mi mi yujtyel iyajakaya, jiñijachbä tyi jab mi yujtyel bajche' jiñi lajyumäñtyel yik'oty mach yomik cha'añ jiñi jachbä tyi k'iñ che'bä mi yujtyel icha'añ lajyumäñtyel, mach jiñik cha'añ mi ixik'beñtyelob ili yujtyibal muk'bä yäl.

b) Tyi melol ye'tyel jiñi yajkayajäl, tyi tyojlel jiñi x-e'tyelob cha'añ yajkaya, cha'añ tyi melol jiñi ye'tyel yumäñtyel añ isumlel, ma'añik mach mi kotyañ ibä, tyoj mi imel ye'tyel yik'oty weñ ña'tyäñtyel.

c) Jiñi x-e'tyelob añobä tyi wenta jiñi much'ulobä cha'añ yajkaya yik'oty jiñi *jurisdiccional* cha'añ mi ityojesañtyel jiñi wokol ambä tyi *materia*, la' ityem k'äñob tyi tyojlel ya' tyi k'äñol yik'oty tyi ibä cha'añ tyi ña'tyañ chukityak yomob.

d) Jiñi x-e'tyel cha'añ yajkaya tyixilobä tyi yejtyal cha'añ tyi käñtyañtyel mi mejlelob tyi ochel ya' tyi *Instituto Federal Electoral* mi imel ye'tyel ya' tyi juñ much' x-e'tyel bajche' mi yujtyel majlel jiñi yajkayajtyak.

e) Jiñi *patido político* kojach mi imejleltyak bajche' añtyakobä *credencial* ma'añik mi mejlelob ich'ik ibä che'bä bajche' añobä tyi *sindicato*, äxä yañtyako'bä imuch'leltyak yik'oty mi mach iwiñikik jiñi ityemuch'lel. Che' ja'el mi añäch cha' käñälbä cha'añ mi mejlel ik'ajtyiñ tyi ts'ijbuñtyel iwiñik bajche' jiñi yaikaya tyi lakpi'älob, che' bajche' ma'añik jiñi muk'bä yäjlel ya' tyi lajm chap'e, *apartado a*, p'ajk III yik'oty VII wä' alalí tyi tyulmalty'añ

f) Jiñi x-e'tyelob ya' tyi yajkaya kojach mi mejlel ityoj esañ che'bä mi añ wokol tyi tyojlel ya'tyi *partido* ya'tyi yujtyibal baki mi päs.

g) Jiñi x-e'tyelob tyi yajkaya mi ich'ämob, che' wen junlajal yom, jiñi komol tyak'ñ cha'añtyak joyk'iñ añtyak bä e'tyel yik'oty chu'bä yomtyak melol che' mi tyaj jiñi *voto* che'bä woli tyi lmejlel jiñi yajkaya. Jiñi jach bä ja'eli mi yäjk'eñtyel cha'añ mi iju'beñtyojtyäl äxá partido mu'bä isäty ba' chukbil yik'oty jiñi baki mi chojkel majlel ya'tyi bienes yik'oty ts'itya' chuki mi käytyäl.

h) Yom itsajiñ tyi käñbeñtyel isumlel cha'añ mi k'ejlel ba' jaxäl mi isañk'äñ tyak'iñ jiñi *partido político* bajche' che' woli tyi lotyijeltyañ ñumel, chä'äch bajche' wem k'amel ak'bil icha'añob iwiñikob, bajche' jiñi iñumel tyi ts'ikol mach käläxik che' tyi lujump'e *por ciento*

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

ya' baki jaxäl jiñi tyak'iñob muk' bä ik'äñ tyi lotyijeltyañ muk' bä yujtyel k'äjñel cha'añ jiñi yajkaya bajche' jiñi xinyumäl; tyi mejlel cha'añ jiñi tyi ts'ajäñtyel yik'oty tyi wen k'elol baki tyilem yik'oty tyi k'äñol pejtyel jiñi tyak'ñtyak ambä tyi tyojlel jiñob *partido político*; yik'oty mi yäk'eñtyel ityoj imul äxä mach bä añik mi its'äktyiyel yik'oty che' bajche' mi yom yäk'eñtyel wá tyi ili *materia*;

i) Jiñi *Partido Político* yom mi yochel tyi chok lok'eltyañ yik'oty tyi k'elol pañämil, chä'äch bajche' ak'bil ya' tyi xuk'libtyañ ya' tyi *apartado b* ya' tyi buchlib III ya' tyi lajm 41 äla tyi tyulmalty'añ.

j) Yom mi ts'ajiñ xuk'libty'añ cha'añ jiñi lotyijelty'añ yajkaya jiñityak *partido político*, che' bajche' tyi tyojtyäl imul majkityak ma'añ mi ip'is. Tsikil bajche' yälal, ya' tyi jal añ aj tyi lotyiñtyeltyañ mach yomik mi käläx ñumel che' tyi noventa k'iñ cha'añ tyi yajkäñtyel gobernador, mi tyi sesenta k'iñ che' kojach mi iyajkäñtyel cha'añ *diputado local* o juñmuch'x-e'tyeltyak; jiñi *precampaña* ma'añik mi mejlel tyi jal añ che' mi añ tyi cha'p'elel yuxp'e che'bajche' yañtyakbä tyi yajkaya lotyijelty'añtyak.

k) Yom mi melbeñtyel ibuchlib tyi xik'eñtyel cha'añ tyi komo melol e'tyel yik'oty jiñi *Instituto Federal Eletoral* cha'añ yajkaya yik'oty x-e'tyel tyi yajkaya localtyakbä cha'añ ya' tyi *fiscalización* tyi komo tyak'iñ ya' tyi ya' mi yäl tyi yujtyibal ya' tyi yujtyi'bal chap'e p'ajk ya' tyi buchlib V ya tyi lajm 41 älatyi tyulmalty'añ.

l) Mi yäk'eñtyel jump'e chu'tyakbä yom tyi k'äñoltyak cha'añ mi yäk'eñtyel isumlel tyi pejtyelel tyi melol isujm yik'oty tyi tyoj-esañtyel yajkaya cha'añ mach käläx mi ityäklañ ibä bajche' tyi k'äñol jiñi weñtyakbä tyi melol. Lajal ja'el, cha'añ tyi pästyäl bajche' jiñi ixuk'libty'añ cha'añ tyi meloltyak, ya' tyi tyojlelob *administrativo* yik'oty *jurisdiccional,* cha'añ tyi cha'ts'ikol tyi ojlil o tyi pejtyelel tsa'bä cha'leyob *voto*.

m) Yom mi weñ tsajiñ chuki isumlel mach weñik tsa' ujtyi yajkaya cha'añ xinyumäl, *diputado local* yik'oty juñmuch'x-e'tyel tyi aläjoltyejklum, che' ja'eli bajche' jiñi tyamlel tsa' ña'tyäñtyi cha'añ mi mejlel ilaj tyempañ cha'añ tyi letyojiñtyel baki yom melol, mi chäm tyi sumlel tyi tyejchi'bal tyi yujtyel tyi imelol jiñi yajkaya yik'oty;

n) Mi k'exbeñtyel jiñi mulil yik'oty tyi yujtyesäñtyel jiñi añtyak tyobä chuki yom ya' tyi yajkayajtyak, che bajche' tyo mulil bajche' jiñi yombä cha'añ ma'añik mi yäk'eñtyel.

V. Jiñi tyulmaltyañ yik'oty ña'altyulmalty'añ tyi xinlumtyak mi mejlel majñañ otyoty tyi tribunal jiñi xikla konla-k'eloñeltyal añbä bajañ yumilbä cha'añ mi yäk' ity'añ bajche' tsa'

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

ujtyi, yom añtyi iwenta cha'añ ityoj-esañ jiñi wokoli muk' bä yujtyel tyi tyojlel *administración publica* tyi *estado* yik'otyob bajñel bä tyi tyojlel tyi yäk'ol jiñi xuk'lib ty'añ cha'añ tyi jump'e tyi much', jiñi tyi k'äñol, tyi melol yik'oty jiñi tyak'iñ cha'añ tyi tyojesañtyel.

VI. Tyi tyemelob ibä tyi e'tyel che' bajche' jiñi xinlum yik'oty iyaj e'tyel tyi x-e'tyel mi xik'eñob ibä bajche' mi yäl tyi ña'altyulmalty'añ bajche' mi melob ya' tyi xmel tyulmalty'añ tyi xinlum ya' tyi buchlib mi yäl ya' tyi lajm 123 ya' tyi ña'altyulmalty'añ cha'añ política tyi Tyemel xinlum cha'añ Mejiku yik'oty chu'tyakbä yom tyi xuk'libty'añ.

VII. Jiñi lajlumal yik'oty xinlumaltyak, ya' tyi yujtyibal jiñi tyulmalty'añ, mi mejlel ityem ña'tyañob tyi ojli ak'eñtyal isumlel k'äñol tyi ili e'tyel, tyi melol yik'oty tyi ñijkäñtyel ili e'tyel yik'oty tyi melol jiñi komo e'tyel, che'bä aj jiñi ch'el-esañtyel aj tyak'iñ yik'oty lak pi'älob mi yäch yom k'äjñel.

Jiñi xinlumtyak añobäch tyi tyojlel cha'añ mi tyemelob ru'bis juñ yik'oty jiñi alä jol tyejklum, mi tyi sumlel aj ilityak mi muk'äch' tyi e'tyel o mi muk'äch ipijtyañ che' tyi k'äñol mu'bä yäk' tyi käñol tyi parafo ñumeñixbä

Wuklujump'ej iwäk'al lajm (Art. 117). Jiñi xinlumtyak ma'añik mi mejlel, mi muk'ik tyi mejlel:

I. Yom ikomo melob, ru'bis juñ o mi ñuts yik'oty yambä xinlumtyak mi jiñiktyo p'ätyälbä yambä pañimil.

II. Jisäbil ik'äjñibal

III. Ñäjp'el lok'el tyak'iñ, chok lok'el juñtyak'iñ, *estampillas* mi juñ pets'bil tyi lak'äb.

IV. Chujkel lok'el tyi xämbal wiñik o chu'bätyak jach mi ñumel tyi lum.

V. Ma'ñik mi mejlel tyi chujkel ixojow tyi läk'äl mi tyi ñajtyik tyi yochel tyi lumal, mi tyi lok'el jiñi, mi jump'ejik bä choñoñel tyi laklumal mi yambä pañimil.

VI. Tyi chujkel che' tyi ñumel mi jiñik tyi k'uxtyäl tyi laklumal o tyi tambä pañimil, yik'oty tyi tyojoñel o *derecho* majki mi chojkel lok'el cha'añ mi k'elob jiñi *aduana* läk'ältyakbä, yom cha'añ mi tsajiñtyel o mi tsijkel jiñi ibältyak o mi xik'beñtyel ijuñil woli bá ityilel yik'oty jiñi choñoñel.

VII. Mach chäñ yomix cha'añ chäñ kuxul bajche' jiñi tyulmalty'añ cha'añ *fiscal* che' tyi mäñol ochel choñoñel jelelbä bä ityojoñel o mu'bä ik'ajtyibeñtyel baki isujmlel tyilem jiñi

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

choñoñel tyi lak mejiku o tyi yambä pañimil, mach yäläk ili ijeleltyakbä mi yäk'eñtyel bajche' tyak jiñi yom lajal choñoñeltyak ba' lo'k'em o wáläk tyi jiñi jach tyi choñoñel mach yäläk ba' lok'eñ tyilem.

VIII. Yom mi tyempañ che' läkäl o tyi ñajtyak ambä tyi wenta o alämajañ tyak'iñ tyi tyojlel yumäl yik'oty yambä pañimil, much'tyemel o bajñel juñtyikil yambä pañimil o che' mi yom tyojtyäl tyi tyak'ñ tyi yambä pañimil o che' tyi lok'el tyi lak lumal tyi mejiku.

Jiñi xinlum yik'oty uxlumtyak ma'añik mi mejlel tyempañ xik'beñtyel o alämajañ tyak'iñ che' mi chojkel majlel cha'añ tyi komo k'äjñel e'tyeltyak, yik'oty bajche' mu'bä tyempañ juñ much' *descentralizado* yik'oty komol choñoñel, chä'äch bajche' mi yäl ya'tyi buchlib mu'bä yäk' jiñi xmel tyulmalty'añ tyi jump'e tyulmaltyañ yik'oty ya' tyi *concepto* yik'oty k'älätyo tyi p'uchtyäl jiñi jachbä mi ik'el tyi jab ya' tyi baki bä jachbä *presupuesto*. Jiñob lajyumäl mi isu'bob bajche' woli imel majlel ya' tyi k'äñol laj komo tyak'iñtyak.

IX. Ñäjp'el jiñi wuty e'tyel, jiñi tyempäyel o tyi chojñel k'uts yik'oty xäk' yopol, tyi yambä sujmlel o yik'oty che' letsem jiñi tyojoñeltyak me che'äch bajche' jiñi komojiyel cha'añ mi yäk' ity'añ.

Jiñi Komojiyel cha'añ ik'oty jiñi xmel tyulmalty'añ ya' tyi xinlumtyak mi yäk'ob ityañ che'bä che'jiñi, cha'añ jiñi tyulmaltyañ jun lajal mi ixäñ tyi isäñtyel jiñi lembaltyak.

Wäxäklujumk'al iwäk'al lajm (Art. 118). Ma'añik mi mejlel, che' mach yäxäl yoj jiñi komojiyel cha'añ:

I. Mi yäk'eñtyel iweñlel cha'añ *tonelaje*, mi jump'e jik yambä tyi *puerto* mi muk' yäk'eñtyel cha'añ tyi pujkel o iwenlel cha'añ mäñ ochel o tyi mäñ lok'el.

II. Añ, mi jump'e tyi jab, käñtyaya cha'añ tyi käytyäl mi buque cha'añ kera.

III. Mi mejlel jiñi kera mi añ juñtyikil yambä pañimil p'átyälbá, ma'añik mi yujtyel che'bä mi ichil yik'oty tyi bäk'eñ che' mi läk'tyiyel ma'añik mi yäk' jal añ. Aj ili tyi yujtyel mi ibäk' käñob tyi lák'äl ya' ba'añ lajyumäl cha'añ tyi lajlumal.

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

Bolomlujump'ej iwäk'al lajm (Art.119). Jiñi pätyälel ya tyi komojiyel añ abi tyi iwenta cha'añ mi kotyañ jiñityak xinlum pejtyel bajche' chiloñel o letyo tyilembä tyi jumpaty. Che tyi jujump'e isujm che' añ mach mi tyecheñtyel o wäläk tyi tyojlelob, jiñi jachbä mi yäk'eñtyel käñtyaya jiñi jach bä mi yäk'eñ isumlel ya' tyi xmeltyulmalty'añ cha'añ xinlum o jiñi lajyumäl, mi jiñob ma'añik tyempäbijälob.

Jujump'e xinlum yik'oty *Distrito Federal* xik'bebilob cha'añ mi yäk' ma'añik tyi jal añ jiñob päsbilobä, wolityobä tyi meloñel cha'añ tyi mul o ak'ebilixbä, yik'oty bajche' tyi k'äñol tyi tyajol yik'oty tyi yäjk'el jiñi chu'tyakbä, tyi k'äjñijib o e'tyel cha'añ mulil, mi mejlel ik'el yambä x-e'tyel tyi junlajyumäñtyel che' mi che'ob yom. Ili *diligencia* yom mi k'äjñel, yik'oty mi mejlelob ich'ik ibä ba'bä tyak jachbä *Procuraduría General de Justicia*, ya' tyi yujtyi'bal baki jiñi melbil ru'bis ts'ib cha'añ tsa' imeleyob, ya' tyi sumlel jiñityak xinlumtyak cha'añ lajlumal. Cha'añ jiñi jach bä yujtyi'bal, jiñi xinlum yik'oty jiñi *Distrito Federal* mi mejlel imelob ru'bis ts'ib tyi melol yik'oty jiñi yumäl lajyumäñtyel majki mi ich'ämbeñ isum chä'äch tyi yojlel tyi *Procuraduría General de República*.

Jiñi mu'bä ichojkeltyilel tyi yambä lum mi che' mi k'ajtyiñ jiñi yumäl tyi yambä pañimil, jiñi lajyumäl mi imel jiñityak juñ muk'bä ik'ajtyiñtyel, yik'oty mi mejlel yotsañ ibä jiñi x-e'tyel cha'añ x-meloñel ya' tyu yujtyi'bal ya' tyi ili tyulmalty'añ, jiñi *tratado internacional* tyi jujuñtyikil mi' ts'ijbuñob ibä yik'oty ña'altyulmalty'añ. Mi che' mi yujtyel, jiñi *auto* cha'añ wes mu' bä chok majlel tyi ts'äktyiyel jiñi mu'bä ik'ajtyiñtyel ñuk'äch cha'añ mi ch'el esañ tyi ichukol k'äläl cha'añ uxk'al k'iñ.

Wäk'al lajm (Art. 120). Jiñi xinyumälob tyi xinlumtyak xik'bebil cha'añ mi ipuk yik'oty tyi k'äñol ts'äktyiyel jiñi lajlumal ña'altyulmalty'añ.

Jump'ej iwuk'al lajm (Art. 121). Tyi jujump'e xinlum wä' tyi lajlumal mi yäjk'el weñ ñuklel yik'oty weñ tsikil ityañ chu'bätyak mi komo alob tyi chujkel yik'oty tyi mejlel tyi meloñel pajtyel yañtyakbä. Jiñi komojiyel, che'bä tyi pejtyel ña'altyulmalty'añ, mi xik'beñtyel bajche' tyi jak'ol pejtyel melbilbä, tyi chujkel yik'oty tyi mejlel yik'oty tsikil läch isumlel cha'añ jiñob, mi chukob ibä ya' tyi buchlib.

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

I. Jiñi ña'al tyulmaltyañ tyi jump'e xinlumtyak kojach añ sumlel ya'tyi wäläk tyi lumal, yik'oty majki mi ityajbeñ, ma'añik mi mejlel tyi xik'beñtyel che' mach ya'añ.

II. Jiñi ñijka'bilbä yik'oty mach bä ñijka'bil mi ñijkañtyel bajche' äch melbilob tyi ña'altyulmaltyañ baki baki tyilemtyak.

III. Jiñi *sentencia* mi sujbel ya' tyi tribunaltyak tyi jump'e xinlum yik'oty tyi *derecho* isumlel o *bienes* machbä muk iñijkañibä mi ya'añ tyi yambä xinlum, kojach añ iwersa tyi k'äjñel ili, che'bä mi yäl iwäläk tyulmalty'añ.

Jiñi tyoj imulil tyi tyojlel lak pi'älob kojach mi mejlel tyi k'äjñel tyi yambä xinlum, che'bä jiñi lak pi'äl päk'bilixbä tyi mulil mi tsa' yälä cha'añ ts' ich'iki ibä ityajol tyi mal otyoty, jiñi x-meloñel tsa' bä yälä, yik'oty ityajol cha'añ yom päjyik tyi yälol tyi bajñelil cha'añ mi yujtyel aj meloñel.

IV. Tyi melol cha'añ *estado civil* che' chukuläch tyi tyulmalty'añ tyi jump'e xinlum añäch ik'äjñib tyi yambätyak.

V. Jiñi juñob *profesional* mu'bä yäk'ob x- e'tyelob tyi jump'e xinlum, tyi tyañ bajche' mi yäl tyulmaltyañ, yom mi p'istyäl tyi yambätyak.

Chap'ej iwuk'al lajm (Art .122). Bajche' melbil tyi lajm 44 tyi ili xik'ojel jiñi *naturaleza jurídica* ya' tyi *Distrito Federal*, iyum añ tyi wenta ya' tyi *poder federal* yik'oty jiñi *órgano ejecutivo, legislativo*, yik'oty *judicial* tyi yejtyal *local*, ya' tyi yujtyibal ili lajm.

Jiñob x-e'tyel local tyi *Distrito Federal,* jiñi *asamblea legislativa*, jiñi yumäl ya' tyi *Distrito Federal* yik'oty jiñi *Tribunal Superior de Justicia*.

Ya' tyi *Asamblea Legislativa* cha'añ *Distrito Federal* mi iñuk tyempañob ibä yik'oty bajche' k'amelob *diputado* yajkä'bilobä chä'äch bajche' yäläyob ityejchibal tyi pejtyelel yik'oty *representantacion proporcional*, yä'äch mi mejlel ik'el ya' tyi k'aba' ba' ts'i bajbeyob voto ya' tyi *circuncripcion plurinominal*, ya 'tyi yujtyi'bal ba' mi päs tyi tyulmalty'añ yik'oty tyi ri'bus ts'ijb.

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

Jiñi yumäl ya'tyi *Distrito Federal* añ tyi wenta jiñi lajyumäl yik'oty *Administración Publica de Estado* mi ich'äm tyi tyojlel juñtyikil wiñik, wa' chokobil tyi cha'añ *votación universal*, tyi bajñel, säk yik'oty mach ts'ikil.

Jiñi *Tribunal Superior de Justicia* yik'oty jiñi *Consejo de la Judicatura* yik'oty yañtyakbä *órgano* mu'bá yäk' jiñi *estatuto* tyi yumäl muk' bä imel ye'tyel cha'añ meloñel ju'bem mulil ya' tyi *Distrito Federal*.

Tyi pujkel jiñi tyixil tyi wäläk pätyälel cha'añ komojiyel yik'oty jiñi x-e'tyel ya' tyi *Distrito Federal* ya' chukulob ya'tyi yälol:

A. Añ tyi iwenta jiñi komojiyel:

I. Tyi yäk'eñtyel tyulmalty'añ tyemel yik'oty *Distrito Federal*, che'bä ma'añik ya' tyi *materia* mu'bä yäl ya' tyi *Asamblea Legislativa*.

II. Tyi yäk'eñtyel xuk'libtyañ jiñi yumäl tyi *Distrito Federal*;

III. Tyi ak'eñtyel cha'añ tyem bety ya' tyi *Distrito Federal*;

IV. Mi k'äjk'el wenlel pejtyel cha'añ mi sujmleltyesañ chä'äch wenlweltyak yik'oty tyi weñ k'äñol ya' tyi pätyälel tyempabäjäl: yik'oty

V. Yañtyak bä wen k'äjñibal muk' bä ipäs ila tyulmalty'añ.

B Añ tyi tyojlel yumäl wä' tyi Tyemel Xiñlum tyi Mejiku

I. Mi tyejchel tyulmalty'añ ya' tyi tyempabäjäl tyemel yik'oty tyi *Distrito Federal*;

II. Mi laksubeñ ya' tyi *senado* majki yom ityajbeñ, mi tyajol mi ichilbeñtyel iye'tyel jiñi yumäl tyi *Distrito Federal*.

III. Tyi jab tyi jab mi chojkel majlel ya' tyi tyempabäjäl, jiñi ña'tyäbil bä bajche' k'amel aj betyäli yombä cha'añ tyi tyojtyäl ya' tyi lok'el tyak'iñ tyi *Distrito Federal*. Cha'añ tyi sumlel, jiñi yumäl tyi *Distrito Federal* mi yotsäñtyel tyi k'elol tyi lakyum tyi mejiku, jiñi e'tyel tsa' bä ña'tyañtyä, ya' tyi ujtyi'bal mu'bä yäl tyi tyulmalty'añ.

IV. chjapañtyel ya' tyi *administrativa* tyi wen tsajiñtyel o k'elol jiñi tyulmalty'añ muk' bä imelob ya' tyi tyempabäjäl tyi tyojlel jiñi *Distrito Federal*;

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

V. Yañtyak bä ñukbä ik'äjñibal muk' bä ipäs ya' tyi tyulmalty'añ, jiñi *estatuto* ya' tyi yumäl yik'oty iña'al tyulmalty'añ.

C. Jiñi *estatuto* cha'añ yumäl tyi *Distrito Federal* mi ichuk ibä ya' tyi ibuchlib.

ÑAXAÑ TYOMEL. Cha'añ jiñi *Asamblea Legislativa:*

I. Jiñi *Diputados* cha'añ jiñi *Asamblea Legislativa* mi wa' chokoñtyel tyi ux uxp'e jab che' tyi *voto universal*, tyi bajñel, säk yik'oty mach tsikilik ya' tyi yujtyibal baki mi iyäl ña'altyulmalty'añ, yom mi ich'äme' tyi wenta cha'añ tyi ñijkañtyel jiñi yajkayatyak, cha'añ tyi yäk'eñtyel ijuñ cha'añ tsa' mäläj yik'oty chukityak yom k'äjñel cha'añ tyi letyojiñtyel ya'tyi *materia*, mu'bä yäl ya' tyi lajm 41, 60 yik'oty 99 ya' tyi tyulmalty'añ.

II. Chu'tyak mi k'ajtyiñtyel cha'añ mi mejel lak tya *diputado* tyi A*samblea* ma'añik mi mejlel tyi ts'itya' muk' bä ik'ajtyibeñtyel cha'añ *diputado* lumlajäñtyel, muk'äch yäk'eñtyel ya' tyi *asamblea* yik'otyob its'äktyiyib yom cha'añ junlajal tyi mejlel, jiñi ya'tyak bä mi yäl tyañ tyi ibäl ya' tyi lajm 51,59, 61, 62, yik'oty 77 tyi p'ajk IV äla tyi tyulmalty'añ.

III. Jiñi *Partido Político* jiñi jach bäyi weñ oñbä tsa' ityaja che' tyi ts'ikol *constancia* tyi peltyelel yik'oty mi ts'itya' tsä'äch ityaja jiñi yajkäjel cha'añ che' *treinta por ciento* ya'tyi *Distrito Federal*, mu k'äch yäk'eñtyel bajche' k'amel tsikol aj *diputado* tyi *representación proporcional* jasälächi cha'añ mi ityaje' che' tyi pejtyelel ya' tyi *asamblea*.

IV. Mi yäk'eñtyel jiñi k'iñilel cha'añ tyi tyujtyelmejlel che' tyi tyempabäjäl che' tyi jab yik'oty tyi ts'äktyäyel yik'oty weñ ñuklel wäläk tyi *órgano* yumäl cha'añ tyi yäk'ol che' tyi k'aj oj. Tyi päyolob cha'añ mach añ tyi k'iñil tyempabäjäl añ tyi tyojlel jiñi wäläk *órgano* mi che' mi k'ajtyiñ tyi ipejtyelelob ts'äkyälel iwiñik o jiñi yumäl tyi *Distrito Federal*.

V. Jiñi *Asamblea Legislativa*, ya' tyi yujtibal tyi *estatuto* cha'añ yumäl, mi cha'añiñ jiñityak chubä yom melol:

a) Mi melob jiñi tyulmalty'añ *organica*, jiñi muk' bä ichok e'tyel majlel jiñi yumäl tyi *Distrito Federal* cha'añ kojach mi mejlel yäk' ityañ cha'añ tyi ipujkel:

b) Tyi tsajiñtyel, tyi yälol yik'oty tyi jajk'el tyi jab tyi jab jiñi tyak'iñ k'äñol tyi lok'el tyak'iñ yik'oty tyi melol ña'altyulmalty'añ cha'añ tyi yocheltyak'iñ ya' tyi *Distrito Federal*, ñaxam tyi jak'ol jiñi tyojoñeltyak cha'añ tyi k'äñol tyi tyak'iñ k'äñol.

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

Tyi wäläk jiñi tyulmalty'añ cha'añ ocheltyak'iñ, ma'añik mi mejlel yotsañtyel bajche' k'amel jiñi betyältyak mach käläxik bajche' tsa' yäk'e ijak'bal che' bä añtyoyom ya tyi komojiyel cha'añ unión cha'añ tyi tyojtyäl ik'äñol tyak'iñ tyi lok'eltyak'iñ tyi *Distrito Federal*.

Majki añ tyi tyojlel cha'añ mi ityech bajche' ya'tyi ña'altyulmalty'añ tyi lok'el tyak'iñ añ tyi tyojlel kojach bajche' jiñi yumäl ya' tyi *Distrito Federal*. Jiñi k'iñlel cha'añ mi y'äk' tyi k'elol mi yujtyel tyi treinta cha'añ *noviembre*, ma añik yälal che' bä ja'bil mi yujtyel yajkaya tyi yumäl bjache' tyi *Distrito Federal*, chä'ach bajche' mi yujtyel jiñi itsikilel ya' jaxäl mi yujtyel che' tyi veinte tyi *diciembre*.

Jiñi *Asamblea Legislativa* mi mejlel imel tyi jab tyi jab bajche' jiñi mel e'tyel cha'añ tyi k'äñol tyak'iñ yik'oty mi chok majlel tyi weñ ya' tyi yumäl cha'añ *Distrito Federal* cha'añ mi yotsañ ya' tyi tyechbali.

Mi mejlel tyi k'äñbeñtyel ya' tyi yotylel tyojoñel tyi *Distrito Federal* mi machäch lajal tyi k'äñol yik'oty ityilel yik'oty bajche' tyi yumäñtyel ya' tyi *órgano* yumäñtyel, jiñi bältyakjaxbä mi yäl ya' tyi icha'pak'lel tyi inciso c) ya'tyi p'ajk IV tyi lajm 115 wä' älali tyi tyulmalty'añ;

c) Yom k'ejlik jiñi *cuenta* pública tyi yambä tyi jab tsa' ñumi, cha'añ mi yäk'eñtyel tyi *fiscalización* ya' tyi *Distrito Federal* tyi *Asamblea Legislativa*, chä'äch isumlel ak'bili ya' tyi p'ajk VI tyi lajm 74 ya' baki mi ik'äjñibeltyel.

Jiñi k'äjñel komo tyak'iñ, tsa'bä tyi yambä jab yom chojkik majlel ya' tyi *Asamblea Legislativa* jiñi ñaxam lujump'e k'iñ che' tyi uw cha'añ junio. Ili ñajtylel, chä'äch bajche' jiñi ak'biltyakbä tyi päsol jiñi tyejchelbä tyulmalty'añ cha'añ tyi yocheltyak'iñ yik'oty tyi melol e'tyel ya' tyi k'äñoltyak'iñ ya' tyi lok'eltyak'iñ kojach mi mejlel tyi ñukesañtyel che'bä mi mejlel jump'e k'ajtyiya ya' tyi yumäl tyi *Distrito Federal* yom weñ melbil cha'añ mi mejlel ikotyañ ibä tyi wutyob jiñi *asamblea*.

Jiñi añbä tyi k'aba' ya' tyi f*iscalización* cha'añ *Distrito Federal* mi wa' chokoñtyel che'bä tyi ha'p'elel tyi yuxp'e tyi pejtyelel tyi tsäktyilel jiñi ya'bä añob tyi *Asamblea Legislativa* cha'añ

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

tyi ñatylel mach ju'bemik cha'añ tyi wukp'e tyi jab yik'oty yom jop'e jab cha'lebil icha'añ e'tyel, cha'añ tyi k'elol, bajche' tyi k'elol tyak'iñ yik'oty tyi tsäktyiyel.

d) Mi wa'chokoñtyel majki mi tyajbeñ mi tyajol mi ikäy junya mi käy, jiñi yumäl tyi *Distrito Federal*;

e) Mi mejlel chukityak mi yäjk'el tyi weñtyak cha'añ tyi weñ muchk'iñtyel ya' tyi yotylel tyojoñel: tyi k'äñol tyak'iñ, tsijkel tyak'iñ, yik'oty k'äñol tyak'iñ tyi *Distrito Federal,* yik'oty tyi estado cha'añ *fiscalización* weñ ñuk tyi bajañ yumäñtyel ibä tyi *técnica* yik'oty tgyi ñijkañtyel tyi ye'tyäñtyel tyi ñuk bä tyi ñijkañtyel yik'oty tyi cha'añ mi yäk'eñ isumlel bajche' jiñi juñ much' ajñelob, tyi ñijkañtyel yik'oty tyi tyoj-esañtyel wokol. Tyi ye'tyel jiñi *fiscalización* ya' tyi k'äñol chä'äch bajche' jiñi tyaltyobäyi, bajche' ja'bil, wenleltyak, tyoj bä muk' tyi e'tyel, yik'oty yujiläch cha'añ mi kajel itya.

f) Tyi yäk'eñtyel wenlel cha'añ tyi kotyäñtyel ya' tyi *Distrito Federal* jiñi yajkaya tyi bajñel yik'oty weñ melol, che' tyi kotyañtyel cha'añ *voto universal*, tyi bajnel mi mel, mach tsikilik, yik'oty tyoj bä mi imel; yä'äch chukultyak ya' tyi tyulmal ba' mi yäl tyi *estatuto* cha'añ yumäl; che' bajche' ja'el mi itsäktyiyel jiñi ityejchi'bal yik'oty jiñi xuk'libtyañ ak'biltyakbä ya' tyi *incisos* b) k'äläl tyi n) ya' tyi fracción IV tyi kejp 116 älatyi tyulmalty'añ, cha'añ mu'bä yäl ya' tyi incisos j) yik'oty m) mu'bä imel jiñi xinyumäl, *diputado local* yik'oty juñmuch'x-e'tyel mi yotsañob ibä tyi jujump'etyak, cha'añ tyi yumäl, *diputado* cha'añ *asamblea legislativa* yik'oty yaj e'tyelob *delegacion*es.

g) Tyi yäk'eñtyel jiñi *administración pública* local jiñi wäläk tyi xuk'lityañ yik'oty tyi melol ya' tyi *administrativo*;

h) Tyi käk'eñtyel cha'añ tyi *civil* yik'oty; yom xuk'leñtyik jiñi juñ much' cha'añbä ikotyañtyel iwenlel lakpi'äl, tyi ñijkañtyel ibä tyi lak pi'älob, tyi kotyañtyel cha'añ tyi mel juñ, ts'ijbuñtyel, chukul tyi pejtyel tyi cha'añ mäñlum yik'oty choñoñel;

i) Xuk'lityesañ yom jiñi kotyañtyel lak pi'äl, meloñel cha'añ lak pi'älob mi añtyo yom x-käñtyaya yik'oty weñ yumäl; jiñi x-e'tyel cha'añ bä ambä iyum x-käñtyaya ba' mäkälob x-mulil, tyi ko'klel yik'oty majki mi k'el lak pi'älob, yik'oty muk' bä ik'el lakpi'älob.

j) Tyi yäk'eñtyel cha'añ tyi weñ-esañtyel melol e'tyel; tyi weñ-esañtyel koleñ tyejklum, tyi juñtsal cha'añ tyi k'äñol lum, tyi käñtyañtyel pañimil yik'oty tyi koñtyañtyel matye'el; xchumtyäl, melol otyoty yik'oty wa' chokoñtyel otyoty, komolbätyak, ñumel xk'axel yik'oty

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

ba’ mi p’ultyäl karu; chukityak mi k’ajtyiñtyel yik’oty komo e’tyel yik’oty bajche’ woli ity’iklañtyel, tyi k’äñol yik’oty tyi weñ k’äñbeñtyel ya’ tyi lumob lak pi’äl tyi *Distrito Federal*.

k) Tyojesañtyel jiñi tyi k’äñol yik’oty tyi ak’ol tyi k’äñol cha’añ jiñi komo e’tyeltyaki; tyi yäk’eñtyel bajche’ jiñi e’tyel cha’añ komo k’äch’lib, tyi säklajjiñtyel lak tyejklum, jula’ob, ba’ mi kijlelob, tyi yotylel choñoñel, ba’mi ju’bel wakax, yik’oty ba’ mi ju’bel kuchäl yik’oty ipäjk’ib lakotyoty.

l) Mi mejlel xuk’li’bäl cha’añ tyi ch’elesañtyel tyak’iñ e’tyel yik’oty tyi kotyäñtyel x-e’tyelob; tyi ch’el-esañtyel lu, yoytlel choñoñel, tyi kotyäñtyel bätye’el, ba’ mi yujtyel k’iñ, tyi ch’el esañtyel melbal, yik’oty alatyak; yik’oty chu’ yom mejlik tyi lak pi’älob cha’añ päs juñ ya’ tyi yujtyi’bal cha’añ jiñi kejp VIII, ya’tyi uxp’e kejp äli tyi tyulmalty’añ.

m) Yom tyi melol jiñi tyulmalty’añ ya’ tyi *tribunales* jiñi añobä tyi wenta meloñel cha’añ ju’bem mulil ya’ tyi *Distrito Federal*, ya’ jach mi yotsañtyel tyemelbä yik’oty tyi ts’äktyesañtyel jiñi x-e’tyelob ya’ tyi *órgano.*

n) Yom tyi melol xuk’libtyañ ya’ tyi *tribunal* chu’bäk jach mi yujyel tyi *administrativo* cha’añ *Distrito Federal*;

ñ Yom yäk’ tyi pästyäl ityejchi’bal tyulmaltyañ o tyi tyojesañtyel che’ tyemel yik’oty jinni *Distrito Federal*, tyi tyojlel ya’ tyi komojiyel cha’añ tyemel; yik’oty

o) Jiñi yañtyak bä muk’bä yäk’eñ tyi tyañ äla tyi tyulmaltyañ.

CHA’YA TYOMEL. Cha’añ jiñi yumäl tyi *Distrito Federal.*

I. Mi imele’ jiñi ye’tyel, mi jal añ wäkp’e jab, mi tyejchel imel ye’tyel che’ tyi jo’p’e k’iñ che’ tyi *diciembre* che’ bä mi yujtyel jiñi yajkaya, che’bä bajche’ ili mi mejlel tyi mejlel bajche’ mi ak’bil ya’ tyi *legislación electoral*.

Cha’añ mi mejlel iyumiñ jiñi *Distrito Federal* yom ilaj tyempañtyal chuki aj mu’bä ik’ajtyibeñtyel mu’bä yäl ya’ tyi *estatuto* cha’añ aj yumäl, yik’oty jiñi majkityak mi kajel yajñel: yom wä’ kolem tyi yik’oty ila’bil a cha’añ pañimil yomäch cha’añ ja’el cha’añ weñ uts’aty añ yik’oty cha’añ uxp’ejix jab ya’aix chumul mi añtyoyom mi tyaje’ cha’añ tyo mi kajel aj yajkaya mi wä’äch lok’em tyi *Distrito Federal* che’bä jop’e jab cha’añ bajche’ob äxä lok’em tyi yambä xinlumtyak, chej ja’el yom abi tsäktyäyem lujump’ej ichak’al jab abi ijabilel che’ bä mi yujtyel jiñi yajkaya, yom abi ja’eli cha’añ maxtyo abi iwis tyaja ye’tyel cha’añ tyi

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

yumäñtyel *Distrito Federal* bajche' ikjach yejtyal. Jiñi ichumlib ma añik mi ts'okbeñtyel kome woli imel jiñi ye'tyel tsa'bä ak'eñtyi cha'añ tyi ye'tyel tyi laj lujyumäñtyel tyi yambä xuty lum.

Cha'añ ityajol che' mi yujtyel mi ichilbeñtyel iyumäñtyel ya' tyi *Distrito Federal* jiñi *senado* mi iwa'chokoñ yambä, tyi tyañ yälol cha'añ lak yum tyi mejiku, juñtyikil majki mi ityajbeñ cha'añ mi yujtyesañ jiñi yumäñtyel. Ityajol che'mi käyibä che' ñajtyäl jab, jiñix mi ikäytyäl tyi wenta jiñi ba'mi yäk' eityel jiñi x-e'tyel tsikil bajche' mi ña'tyañob ya' tyi *estatuto* cha'añ aj yumäl. Ityajol che' mi junya ikäy, che'mi yulol käy o chu'tyak yambä mi tyech, jiñi *asamblea legislativa* mi wa'chokoñob cha'añ mi yujtyesañ jiñi yumäñtyel. Jiñi tyi yulol k'äyol tyi yumäñtyel cha'añ *Distrito Federal* kojach mi mejlel tyi jak'beñtyel che' mi ts'äts aj mulil. Jiñi juñ ak'eñtyel cha'añ tyi yumäñtyel ya jach mi weñ esa'beñtyel ya' tyi wäläk *estatuto*.

II. Jiñi yumäl ya' tyi *Distrito Federal* añ icha'añ bajche' mu'bä mejlel imel yikoty xik'beñtyel jiñi tyak ilili:

a) Mi ts'äktyiyel yik'oty tyi k'äñoltyak jiñi tyulmalty'añ tyemel yik'oty ya' tyi *Distrito Federal* jiñi mu'bä imelob tyi komojiyel cha'añ tyemel, ya' tyi ityxlel jiñi *órgano ejecutivo* ambá tyi wenta o iyaj e'tyelob.

b) Tyi tsiktyesañtyel,tyi pujkeltyal yik'oty yäk'eñtyel jiñi tyulmalty'añ muk' bä imel jiñi *Asamblea Legislativa*, tyi tyempäyel tyilel tyi *administrativa* tyi tsäkälel tyi k'elol, che'bä mi melob jiñi xuk'libtyañ,tyi melol, yik'oty komo ña'tyäñtyel, wäläk jiñi jach,mi mejlel itsajiñ jiñi tyulmaltyañ ya' tyi *Asamblea Legislativa* che'bä mi chokbeñ majlel cha'añ tyi tsiktyesañtyel, tyi ñatyjel ma añik mi iñumel tyi lujump'e k'iñ. Tsikil bajche' yälal mi jiñi mel e'tyel tsa'bä k'ejli mi muk'äch ijajk'el che' tyi pejtyelelob mi laj ak'ob ityañ che' tyi cha'p'e uxp'elel tyi *diputado* ya'bä añobi, yom mi mejlel sublok'el tyañ tyi lak pi'älob tyi tyojlel jiñi yumäl tyi *Distrito Federal*;

c) Yom mi yäk' tyechob meltyañ cha'añ tyi tyulmalty'añ o mi yäk ityañ tyi tyojlel *Asamblea Legislativa*;

d) Tyi wa'chokoñtyel o tyi cha'ñijkañtyel jiñi lakaj e'tyelob ya'bä käyälob tyi *órgano ejecutivo local*, che' tyi wa'chokoñtyel o chojkelok'el mach meku jejelik bajche' mi yäl älali tyi tyulmalty'añ o tyulmaltyañ muk'bä ityaj.

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

e) Tyi k'äñol jiñi e'tyel bajche' tyi xik'ol ya' tyi *seguridad publica* chä'äch bajche' mi yäl ya' tyi *estatuto* cha'añ aj yumáli; yik'oty

f) Jiñi yañtyakbä mu'bä yäk'eñ ili tyulmaltyañ, jiñi estatuto tyi yumäl yik'oty jiñi xuk'libtyañ.

UXP'EJ ITYOMEL. Tyi tyojlel bajche' jiñi juñmuch' tyi *Administración Publica local* tyi *Distrito Federal*:

I. Mi yujtyesañob bajche' tyi k'elol cha'añ tyi ipujkel tyi jujump'e añobä tyi wenta che' bajche' jiñi *órgano central* o *desconcentradobä* yik'oty *descentralizado*.

II. Mi yäk'eñtyelob jiñi *órgano politico administrativo* tyi jujump'e ba' jaxäl ityi'tyakob ilum bajche' tyoxol jiñi *Distrito Federal.*

Tyi tyojlel ja'eli mi iweñ k'el cha'añ tyi sumlel tyi tyoxtyäl ilum jiñi *Distrito Federal*, tyi tyixleñtyel ya' tyi *órgano político administrativo* ambä tyi tyojlel, bajche' mi tsäktyesañ majlel, tyi k'äñol, chä'äch bajche' mi tyemelob majlel ya' tyi *órgano* yik'oty jiñi yumäl tyi *Distrito Federal.*

Jiñob añobä tyi k'aba' ya' tyi *órgano político administrativo* che' ya' ba'jaxäl ityi' ilumalob mi iyajkäñtyel che' bajche' jiñi universal, ibajñel, mach tsikilik yik'oty tyi läk'äl, bajche' äch mi yujtyesañ jiñi tyulmal tyak'iñ.

CHÄMP'EJ ITYOMEL. Che'bajche' jiñi *Tribunal Superior de Justicia* yik'oty jiñi yañ tyak bä *órgano* cha'añ meloñel tyi ju'bem mulil.

I. Cha'añ mi mejlel ityaj ye'tyel cha'añ *magistrado* ya' tyi *Tribunal Superior* jiñi jachbä mi mejlel ityempañtyel mu' bä ik'ajtyiñtyel äli tyi tyulmalty'añ jiñi ach bä mi k'ajtyiñ bajche' icha'añob jiñi *ministro Suprema Corte De Justicia*; yom ja'eli, yik'oty, mi tsä'äch ipäsä wen e'tyel che'bä tsa' ñumi tyi ye'tyel, ya' tyi xäk' meloñel, yä'äch tyi *Distrito Federal* jiñi *Tribunal Superior de Justicia* mi itsäktyiyel chä'äch bajche' k'amelob jiñi *magistrado* mu'bä ipäs ya' tyi tyulmalty'añ muk'bä yältyak

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

Majki mi tyajbeñ cha'añ tyi k'ajol yoj jiñob *magistrado del Tribunal Superior de Justicia* yik'oty jiñi yumäl tyi *Distrito Federal* mi yotsañtyel jiñi sujmlel ty'añ cha'añ mi yák'eñ isumlel jiñi *Asamblea Legislativa*. Jiñob *magistrados* mi imel ye'tyel cha'añ wákp'e jab yik'oty mi yák'eñtyelob ijak'bal tyi *asamblea*, yik'oty mi chä'äch mi mejlel, kojach mi mejlel tyi chojkel lok'el tyi ye'tyel ya' tyi yujtyi'bal tyi chämp'e jol ik'aba' äla tyi tyulmalty'añ.

II. Jiñi tyi *administración*, tyi k'ejlel yik'oty tyi su'beñtyel ya' tyi *Tribunal Superior de Justicia*, ya' tyi *juzgado* yik'oty yañtyak bä *órgano judicial*, añob tyi wenta jiñi *consejo* cha'añ *judicatura* ya' tyi *Distrito Federal*. Jiñi *consejo* cha'añ *judicatura* añ ich'añ wuktyikil x-e'tyel, juñtyikil mi ityaje' cha'añ yumäl ya' tyi *Tribunal Superior de Justicia* yik'oty jiñi jach mi ityaje' cha'añ bajche' jiñi *consejo*. Jiñi x-e'tyelob tsa' tyo bä käleyob mi ityaje': juñtyikil *magistrado*, juñtyikil wes cha'añ ñaxambä lam yik'oty juñtyikil wes cha'añ tyijikñiyel mi yajkáñtyel che' bajche'tyi *insaculación*; juñtyikil mi wa'chokoñtyel tyi tyojlel yumäl ya' tyi *Ditrito Federal* yik'oty jiñi yambä cha'tyikil mi wa'chokoñtyel tyi tyojlel *Asamblea Legislativa*. Pejtyelelob jiñi *consejero* yomob laj tyempañ chu'bä mi k'ajtyibeñtyel xik'bilbätyakbä cha'añ majkityak yom ityaj cha'añ *magistrado* yik'oty añ ijal i'bal cha'añ jop'e jab cha'añ tyi ye'tyel, mi mejlel ityajbeñtyel ye'tyel che' bajche' mi ityaj k'äjkembä e'tyel ma añik mi mejlel tyi cha' wa'chokoñtyel cha'añ tsijib e'tyel.

Jiñi *consejo* añob tyi wenta tyi iwa'chokoñtyel jiñob wes cha'añ ñaxambä lam yik'oty bajche' muk'bä tyäk'eñtyel yañtyakbä ik'aba' muk' bä iña'tyäñtyel ya' tyi *Disrito Federal*, ya' tyi yujtyi'bal ya' baki mi yäl tyi cha'añ *judicial*.

III. Mi iyujtyesañtyel bajche' añobä tyi tyojlel yik'oty ixuk'lib tyña cha'añ tyi k'áñol ya' tyi *consejo de la judicatura*, mi ichäm tyi wenta mu'bä yäl ya'tyi k'ejp jok'al wá' tyi tyulmalty'añ.

IV. Mi tsajiñob ya' tyi sumlel bajche' mi yäl tyi tyulmalty'añ *órganica* mi yäk'eñtyel jiñi ixuk'li'bäl cha'añ tyi mejlel majlel yik'oty tyi wäletyak lakaj x-e'tyelob, bajche' ja'el tyi ich'el esañtyel ya' tyi chajpaya meloñel.

V. Mi yujtyesañtyel jiñi x-e'tyelob ya' tyi *Consejo de la Judicatura* yik'otyob bajche' *magistrado* yik'oty wesob yik'oty bajche' ma'añ tyi yäk'eñtyel yik'oty tyi tyoj mulil muk'bä yál ya' tyi kejp jok'al jump'e tyi tyulmalty'añ.

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
Libro completo en:
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
https://goo.gl/JikCu3

VI. Jiñi *Consejo de la Judicatura* mi melbeñ ijisa tyak'iñ cha'añ *Tribunal de Justicia en el Estado* yik'oty mii chokbeñtyel majlel icha'añ jiñi yumäl tyi *Distrito Federal* cha'añ tyi yotsäñtyel tyi mel e'tyel tyi k'äjñel tyak'iñ cha'añ lok'el tyak'iñ che' bä añtyakbä tyi jajk'el ya tyi *Asamblea Legislativa*.

JOP'EJ ITYOMEL. Añ jiñi *Tribunal de lo Contencioso Administrativo*, cha'añ mi bajñel ñijkañ ibä cha'añ tyi tyoj esañtyel jiñi wokol tyi wäläk lak pi'älob yik'oty x-e'tyelob tyi *administración pública* local ya' tyi *Distrito Federal*.

Mi yák'eñtyel isumlel jiñi xuk'libty'añ cha'añ tyi ts'äktyiyel yik'oty tyi yujilbä imelol che' wäläk ya jach mi mejlel ya' tyi tyulmalty'añ icha'añbä.

D). Jiñi *Ministerio Publico* ya' tyi *Distrito Federal* añ tyi wenta juñtyikil *Procurador General de Justicia*, mi wa'chokoñtyel ya' tyi yujtyibal bä mi päs jiñi *estatuto* tyi yumäl; ili xuk'libäl yik'oty jiñi tyulmalty'añ *organica* mi yujttyesañ imuch'lel, tyäxälil yik'oty ixuk'lib tyi k'äñol.

E). Ya' tyi *Distrito Federal* mi k'äñbeñtyel tyi tyojlel yumäl tyi Xinlum Tyemlebä tyi Mejiku mu'bä yäl ya' tyi p'ajk VII tyi lajm 115 äla tyi tyulmalty'añ. Tyi wa' chokoñtyel yik'oty tyi choko'lok'el jiñi lakaj e'tyelob che' bä mi añtyi iwenta tyi tyojlel cha'añ p'ätyälel tyejklum mi mejlel ya' tyi tyujtyi'bal ba' mi päs tyi *estatuto* cha'añ yumäl.

F). Jiñi yajñib jiñi *Senadores* ya' tyi Komojiyel cha'añ tyemelob, o che' jumuk' k'aj yoj, jiñi *Comisión Permanente*, mi mejlel icha' ñijkañ jiñi yumäl ya' tyi *Distrito Federal* mi bajche' yälal aj wokoli cha'añ ma añik mi tyiklañtyel ityemejlel yik'oty aj ip'ätyäleltyak cha'añ unión o aj xuk' tyemel ya' tyi *Distrito Federal*. Jiñi tyi k'ajtyiñtyel cha'añ mi ñijkäñtyel yom a'bi mi päs eñtyel che'bá mi ojlilobäch lakaj e'tyelob ya' tyi yajñib cha'añ *senadores* o tyi *Comisión Permanente*, mi che' mi yujtyeli.

G). Cha'añ tyi weñ ñuk tsuyulob x-e'tyel che' bä ba'bäjach *juridiccion local* yik'oty alä jol tyejklum, tyi wäläk ityojlelob. Yik'oty ilityaki yik'oty jiñi yumlajiñtyel yik'oty jiñi *Distrito Federal* ya' tyi melol yik'oty tyi k'äñol e'tyeltyak ya' baki jaxäl x-chumtyältyak yik'oty *Distrito*

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

Federal, chá'äch bajche' mi yäl ya' tyi p'ajklajm 115, p'ajk VI ála tyi tyulmalty'añ. Ya' baki mi ichumtyälob lak pi'älob; tyi kotyäñtyel jiñi pañimil, tyi käñtyañtyel, yik'oty tyi ch'ok esañtyel cha'añ tyi kuxlel pañimil: muk'bä ikuchonla, jajpel ja', yik'oty ilok'ib bi'bi'ja'; tyi ityempañtyel, tyi *tratamientos*, yik'oty yajñib tsätsäwoxolbä, yik'oty tyi pejtyel laj käñtyañtyel majki jachbä iyum mi mejlel imelob ru'bis tsib cha'añ tyi tyechol *comisiones metropolitanas* ba' mi yajñeltyakob yik'oty mi yotsañob ibä che'mi muk'äch ipistyál aj tyulmalty'añ.

Jiñob *comisiónes* mi mejlel ikomo ña'tyañob cha'añ juñtyemel ochemo'bäyi. Ya' tyi ye'tyijib tyi ityechol mi yujtyesañtyel bajche' mi yotsañob ibä, bajche' melbil yik'oty tyi k'äñol.

Ya'tyi *comisión* mi mejleltyek:

a) Tyi buchlib cha'añ mi komomelob ru'bistsib, ya' tyi mal jiñi *comisión,* chá'´äch bache' mi komo tyem ña'tyañob ba' jaxäl chukul tyi lumalil yik'oty mi melob ye'tyel bajche' jiñi tyi k'äñol yik'oty tyi ñijkañtyel cha'añ jiñi e'tyel tyak, o jiñi e'tyel tyakbä yom cha'añ komo e'tyel o tyi mejlel jiñi e'tyeltyak ya' tyi albiltyakbä ya' tyi ñaxambä p'ajk ili tyi mojty;
b) Jiñi ibuchlib cha'añ tyi yajñel, tyemeltyal mi imejlel tyi jujunchap tyi x-e'tyelob ya' tyi *comisión*, tyi mejlel junsum e'tyel ya' tyi muk'bä yäl, bajche' ilili, cha'añ tyi yäk'ol tyi junlajal tyem e'tyelbä tyi lak pi'älob yik'oty jiñi tyak'iñ yombä k'äñol cha'añ tyi mejleltyak;
c) Yañtyakbä xuk'lib cha'añ tyi tyem weñ-esañtyel yik'oty tyemel mi ip'ojlelmajlel ya' tyi kolen tyejklum, e'tyel yom bä meloltyak jiñi e'tyel muk'bä iña'tyañob jiñi x-e'tyelob ya' tyi *comisión*.

H) Ma'añik mi mejlel yik'oty ya'ba' jaxältyak ili tyi tyulmalty'añ mi yäk' cha'aña jiñi xinlumtyak mi k'äñbeñtyel cha'añ jiñiyob x-e¡tyel ya' tyi *Distrito Federal*.

WÄKP'E JOL IK'ABA'

Cha'añ e'tyel yik'oty cha'añ *Previsión Social*.

Uxp'ej iwuk'al lajm (Art. 123). Pejtyel lakpi'älob añ tyi tyojlel cha'añ mi tyaj weñbä e'tyel yik'oty yom añ ik'äjñibal tyi lakpiälob; tyi sumlel, yom mi lakpam sub ñumel cha'añ tyi p'ol

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

esañtyel e'tyeltyak yik'oty bajche' jiñi e'tyel yom much' tyemelonla, chä'äch bajche' mi yäl tyulmalty'añ.

Jiñi komojiyel baki mi iyujtyel tyempabä, cha'añ ma'añik mi ichän ch'ik ibä ya' tyi buchlib baki mi yäl, yom mi melob tyulmalty'añ cha'añ jiñi e'tyeltyak, baki mi ixuk'chokoñob ibä:

A. Tyojlel pejtyel e'tyelob, ts'äkälbä waxäkp'e ora mi bajbeñ e'tyel, x-e'tyel tyi otyotyak yik'oty tyi pejtyelel ja'eli, pejtyel ru'bis ts'ib cha'añ e'tyel.

I. Yom cha'añ waxäkp'e ora mi lakcha'leñ e'tyel tyi jujump'e k'iñ.

II. Jiñi ak'lel e'tyel yom cha'añ wukp'e ora.

Ma'añik mi mejlel tyi mel e'tyel: baki mi ityiklañ laj k'ok'lel, o bäbäk'eñtyak, jiñi ak'lel e'tyel *industrial* yik'oty pejtyel yañtyakbä e'tyel che' añix tyi ñumel majlel cha'añ lujump'e ora che' tyi ak'lel, bajche' äxä alobtyaktyobäyi mach tyo bä ts'äktyäyem lujump'e wukp'e ja'biltyak.

III. Ma'añik mi mejlel tyi k'äjñel alobtyak jubemtyobä ijabilel bajche' lujump'e chämp'e jab. Ñumeñbä tyi lujump'e chämp'e jab, yik'oty jubem tyobä tyi lujump'e wäkp'e jab mi mejlob tyi e'tyel cha'añjach wäkp'e oratyak.

IV. Tyi wäwäkp'e k'iñ e'tyeltyak añ jum'pe k'iñ cha'añ k'aj oj.

V. Che'bä käñtyabil yalobil jiñi x-ixikob, mach yomik cha'añ mi imeltyak ts'ätsbä e'tyel yik'oty cha'añ ma'añik mi yäsibeñ ik'ok'lel che' käñtyabiltyo tyi tyojlel iña'; che' bajche' ja'el mi yäk'eñtyel ik'aj yoj jump'e uw yik'oty ojlil che' mi iyilañ pañimil jiñi alob, yik'oty yambä jump'e uw yik'oty ojlil che' bä tsa'ix yilaj pañämil tyi tyojlel iña'; yom che'bä jiñi jach bä ts'äkäl mi ch'äm ityojol baki woli tyi e'tyel yik'oty yom mi käñtyañ ye'tyel yik'oty jiñi wenlel tsa'bä ak'eñtyi che' tyemel tyi ye'tyel. Che'bä tyi orälel tyi tsu'sañtyel yon mi yäk'eñtyel cha'ya ik'aj oj che' tyi jump'e k'iñ; che' bä ojlil oratyak cha'añ tyi yuch'eñtyel yalo'bil.

VI. Jiñi pek'tyojol yom bä ich'ämob x-e'tyelob che' bajche' tyi lak pejtyelel o lok'embä ñopjuñ. Jiñi ñaxambä tsikil ba'che' ñuklelum mi k'ämbeñtyel; jiñi cha'pe'lel tsikil chu'bä mi k'ämbeñtyel tyi e'tyel p'oltyak'iñ o ya' tyi lok'embä iñopjuñtyak o weñ ñukbä k'äjñi'bal e'tyel. Jiñi pejtyelel pek'tyojol yom mi weñ tyojtyälob cha'añ muk'äch ilajtyaj chubätyak yom k'äjñel tyi juñtyikil tyatyäl tyi jump'e xchumtyäl, tyi xuk'lib chubä yom k'äjñel, tyi lakpi'älob yik'oty melbal, yik'oty tyi cha'añ tyi chajpäñtyel ya' tyi xik'bilbä ñopjuñ tyi yalobilob. Jiñi pek'

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

tyojol lok'embä ñopjuñ mi tsajiñtyel tyi tyojlel, yik'oty bajche'tyak añ jiñi yambätyakbä p'ol e'tyel tyak'iñ.

Jiñi pek' tyojol mi k'ejlel tyi tyojlel jump'e tyi *comisión nacional*, che' ja'el mi wa' chokoñtyel juñtyikil *representante* aj tyi e'tyelob, tyi yumob yik'oty tyi yumäl, jiñi muk'obä imejlel ikotyañ ya tyi *comisión especial* cha'añ tyi ñächtyañtyel bajche' ñuk tyi sumlel cha'añ tyi weñ esañtyel k'äñol chu' bä woli imel.

VII. Cha'añ lajalbä e'tyel yom lajaljach jiñi ityojol, mach yäläyik mi x-ixik o wiñiktyak mach yäläyik baki lok'em tyi lumal.

VIII. Jiñi pek'tyojol ma'añik mi mejlel tyi chilbeñtyel käytyäl, k'ex käytyäl o mi chilbeñtyel lok'el

IX. Jiñi e'tyeltyakob yom cha'añ mi yäk'eñtyelob añtyak bä ik'äjñibal ya' tyi choñoñel, xuk'chokobil chä'äch bajche' ña'tyä'bil bajche' ilili.

a) Ya' tyi jump'e *comisión nacional*, mi wa' chokoñtyel juñtyikil, majki mi yäk'eñtyel tyi iwenta cha'añ x-e'tyelob, ya' tyi iyumob, yik'oty lakaj e'tyelob, mi ik'elel bajche' k'amel mi tyajob yoñ tyakbä pujkel añ tyak bä ik'äjñibal tyi tyojlelob e'tyeltyak;

b) Jiñi *comisión nacional* mi ñop-eñtyel k'äjñel tyi chajpäñtyel käñol yik'oty mi melbeñtyel chuki yom k'ämbeñtyel yik'oty mi weñtyakäch cha'añ tyi käñol tyi pejtyelel p'ol tyak'iñ. Mi ch'äm tyi tyojlel jiñi wenleltyakbä ba'bä yom tyi p'ol-esañtyel tyi industrialel lak lumal, jiñi yomtyakbä wenlel tyi ch'ämol jiñi capital yik'oty ñuktyakbä ik'äjñi'bal cha'añ mi icha' otsa'beñtyel tyi capitaltyak.

c) Jiñi jachbä *comisión* mi mejlel chajpañ bajche' k'ameltyak k'äñol, che'bä mi añtyak tsijib chajpaya cha'añ tyi käñol.

d) Jiñi tyulmalty'añ ma'añik mi mejlel ixik'beñ tyi pukol jiñi añtyakbä ik'äjñibal ya' tyi choñoñel mi añ chubä tsijib tyi ña'tyäñtyel che' bä mi jump'e tsik tyi ña'tyäñtyel yik'oty ma'añik jilib tyi jabtyak, jiñob tyi k'äñol x-e'tyelob yik'oty yambä e'tyeltyak che'bä tyi k'äñol yik'oty bajche' añ tyi juñsum.

e) Cha'añ bajche' k'amel mi tyajob k'ämbilbä tyi lak pi'äl tyi jujump'e xchoñoñel, mi ch'äjmel cha'añ tyi buchlib ya' tyi majañ otyoty bajche' ña'tyäbil ya' tyi ña'altyulmalty'añ tyi tyojoñel cha'añ majañ otyotytyak. Jiñi x- e'tyelob mi mejlel tyi ibäk' k'ajtyiñ ya' baki mi

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

yesmañ ye’tyel tyi tyotylel tyojoñel tsikil bajche’ jiñi wokol mi ityejchel cha’añ jun lajal mi yäk’eñtyel isumlel bajche’ mi yäk’eñ isumlel jiñi ña’altyulmalty’añ.

f) Cha’añ tyi wenlel jiñi x-e’tyelob yom cha’añ mi mejlel ityaj añtyak bä ik’äjñibal, ma’añik me mejlel ich’ik ibä tyi tyojlelob majki mi iñijkañ jiñi choñoñeltyak.

X. Jiñi tyo’jolob yon mi tyojbeñtyelob jiñi x-e’tyelob tyi tyak’iñ laklumal, ma’añik mi mejlel tyi tyojbeñtyel tyi bik’ity tyak’iñ yik’oty yujilbä chojñel, mi yik’oty *vale*, me *ficha* o yañtyakbä yejtyal tyak’iñ ityajol che bä yomob isutyk’ñ tyi tyak’iñ.

XI. Che’bä, mach ik’iñilelik che’ mi laj kujtyeltyak yom iletsa’beñtyik jiñi oralel tyi e’tyelob, muk’ imejlel iwewech tyojbeñtyel bajche’ ityojolix bajche’ jiñi k’iñ tsa’bä ñumi tyi k’äñol mi añäch jump’e tyi *cien por ciento* iñumel che’ bä tsa’ e’tyiji cha’añ jiñi k’ämbilbä oratyak. Ma’añik mi mejlel tyi ujtyel bajche’ machbä oralelix e’tyel mi mejlel tyi ñumel uxp’ora tyi pejty’el k’iñ, mi u’u’xya che’bä tyemel mi majlel. Bajche’ äxä majkityobä ma’añik ts’äktyiyem lujump’e wäk’pej jab ma’añik mi ich’äjmel bajche’ ili tyakbä e’tyel.

XII. Pejtyelel choñoñel päk’äbätyak, melbilbätyak, tyojolbä xajlel yik’oty yañtyakbä ili e’tyeltyak, xik'bil tyi yäk’eñtyel, tsikiläch bajche’ mi yäl jiñi tyulmaltyañ cha’añ tyi yäk’eñtyel jiñi e’tyelob baki wen uts’aty yom chumtyältyak yik’oty tyi käñtyäñtyel lakk’ok’lel. Ili xik’beñtyel mi ts’äktyäyel che’ bajche’ muk’bä yäk’tyak jiñi choñoñeltyak muk’bä imelob tyi jump’e ña’al tyak’iñ chumtyäl cha’añ mi mejlel yotsañ tyak’iñ tyi yotylel tyak’iñ tyi tyojlel jiñi iyaj e’tyelob yik’oty mi yäk’eñtyel jump’e xuk’lib cha’añ mi mejlel yäk’eñtyelob majañ tyak’iñ jubembä tyi tyojtyäl yik’oty chä’äch bajche’ k’amel cha’añ mi yäk’eñtyel ya’ tyi mäñ lum bajche’ jiñi chumli’bäl.

Mi iña’tyäñtyel jiñi k’ämbil tyi lak pi’äl tyi melol jump’e tyulmaltyañ cha’añ tyi ña’tyäñtyel cha’añ jum much’ yik’oty mi ts’äktyiyel tyi yaj e’tyel yumäl lajyumäñtyel, jiñi x-e’tyelob yik’oty iyumob, muk’obá ikäñtyañ tyak’iñ ya tyi ña’al tyak’iñ chumtyäl. Yälol tyi tyulmaltyañ cha’añ tyi ts’äktyesañ bajche’ yom yik’oty bajche’ tyi melol chä’äch baki’ yomo’b jiñi x-e’tyelob mi mejlel imäñob ilumilchumlib tsa’bä ajli tyi ñaxam.

Jiñi komotyañ muk’bä yäl ya’ tyi ñaxambä p’ajk wä’tyi ili p’ajk, ambätyak tyi lok’em xchumtyäl, xik’bil cha’añ mi imejlel tyi ajñel yotyoty ñopjuñob, yotylel tsäkañtyel yik’oty yañtyakbä chu’bätyak yom jiñi xchumtyälobtyak.

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

Yik'oty, jiñi jachbä yotylel e'tyel, che'bä mi ñumenix tyi chak'al jiñi xchumtyälob, yom abi tyi käjyel jump'e joch lum, mach jiñik cha'añ jubem tyi jop'e mil ijal-lel che' tyi chänwej ixuk, cha'añ tyi ts'ajkuñtyel yotylel xchoñoñeltyak tyi lakpi'älob, tyi wa'chokoñtyel otyoty cha'añ tyi melol ye'tyel jumuch' e'tyelob yik'oty yujtyib tyijikñäyel.

Ili xik'biltyak che' bä tyi tyojlelob tyi choñoñeltyakob mi its'itya ak'ob jiñi ityak'iñ cha'añ mi ityajob bajche' iyälä jol ityak'iñ tyi tyojlelob x-e'tyelob, che' jiñi muk'ix imejlel ik'ajtyiñ majañ tyak'iñ jubembä, weñ yom ja'el cha'añ che' jiñi mi imejlelob imäñ ichumlibob.

Ma'añik chu'bä mi mejlel tyi ch'äjmel majlel ya' tyi yotylel e'tyeltyak, jiñi bajche' yotylel lembaltyak yik'oty tyi yotylel alastyak.

XIII. Jiñi yotylel choñoñel, mach yäläk chukityak e'tyel woli imel, wem xik'bilob añob tyi yäk'eñtyel chuki bä mi k'ajtyiñ jiñi iyaj e'tyel, tyi käñtyesañtyel cha'añ aj jiñi e'tyeltyak. Jiñi xuk'libty'añ mi yujtyesañ bajche' tyi k'äñol yik'oty tyi melol chä'äch bajche'ob yum choñoñel yom a'bi cha'añ mi ts'äktyesañ bajche' ixik'beñtyel.

XIV. Jiñi iyumob choñoñel añob tyi tyojlel cha'añ mi yäk' tyi ts'äkañtyel che'bä ityajol mi yajlel yik'oty ts'äts bä k'am-äjel ya' tyi yotylel e'tyel, mi tyajol mi tyaje' wokol che' bä mi tyejchel o jiñi wolibä ik'äñ e'tyel o jiñi e'tyel woli bä imel; jiñi iyumob yom ityojbeñ jiñi wokol tsa'bä ityaja, tsikil chuki bä aj wokol tsa' ityeche, bajche' chämel yik'oty bajche' ma'añix mi mejlel tyi xämbal tsikil jayp'ejab o ikäytyälix cha'añ e'tyel, chä'äch tsa' komo ña'tyäñtyi tyi yujtyesañtyel ya' tyi tyulmalty'añ. Ili ts'äktyäyel muk'äch ilätye' mi ityajol jiñi iyumob mi ik'ajtyiñ aj e'tyel tyi juñtyikil xiñ otsañ ibä

XV. Jiñi yum choñoñel añ tyi wenta cha añ mi ik'el, chä'äch bajche' komo ña'tyäbil tyi tyäñol, bajche' mi isubeñoñla ya' tyi tyulmalty'añ cha'añ tyi käñtyañtyel laj k'ok'lel yik'oty tyi käñtyäñtyel ya' tyi yotylel choñoñel yik'oty tyi ch'ämol tyi p'isol jiñi weñtyakbä cha'añ ma'añik majki mi tya wokol tyi k'äñol jiñi *máquina*s, e'tyäjibäl yik'oty yañtyakbä e'tyäjibäl, chä'äch bajche' tyi much'k'iñtyel ili yombä tyi weñ ñuk isumlel cha'añ tyi kotyäñtyel laj k'ok'lel yik'oty laj kuxtyijel x-e'tyelob, yik'oty tyi ch'ämol jiñi yalobil, mi jiñi che'bä tyi k'äñol käñtya'bilbä yalo'bil x-ixik. Jiñi tyulmalty'añ mi ikotyañ, tyi sumlel mi che' tsa' ujtyi.

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

XVI. Bajche' tyak jiñi x-e'tyelob yik'oty bajche' iyum choñoñel mi mejlel iñuk tsuyob ibä cha'añ mi koyañob ibä bajche' chubätyak yomob, mi mejlel iwa' chokoñob *sindicato*, much'k'iñtyel tsa'bä lok'oyob ñopjuñ.

XVII. Jiñi tyulmalty'añ mi icha' käñe' bajche' jump'e wenlel tyi tyojlelob x-e'ty'elob, tyi yumob yik'oty tyi wa'chokoñtyel e'tyel.

XVIII. Jiñi wa'chokoñtyel e'tyel, wenleläch che'bä añ chu'yom mi laktyaj tyi jun lajaläch yik'oty che'bä tyi yañtyakbä chubätyak yom melol, tyijikña yomob cha'añ tyi wenlel aj e'tyeli yik'otyob jiñi ña'al tyak'iñ. Ya' tyi tyemel komol e'tyel xik'biläch cha'añob jiñi x-e'tye'l tyi subol, yik'oty yom lujump'e k'iñ cha'añ tyi subeñtyel ya' tyi junta cha'añ conciliación yik'oty tyi arbitraje yä'äch ba' päsbilbä tsik cha'añ tyi ts'okbeñtyel ye'tyel. Jiñi tyi wa'chokoñtyel e'tyel tyi ña'tyäñtyel cha'añ mach wenlelik kojach che'bä tyi pejtyelelob jiñi xwa'chokoñtyel e'tyel che' ma'añik mi p'isob chuki mi imelob tyi tyojlel lak pi'älob o otyotyak, o ityajol letyo yik'oty yambä pañimil che'bä jiñi yob mi icha'añ jiñi yajñib yik'oty jiñi e'ty'el mi añ tyi wenta yumäl.

XIX. Jiñi wa' chokoñtyel e'ty'el isujmäch cha'añ wenlel che'bä mi kojach che' käläxix iñumel chubä mi ip'ol yom mi mejlel tyi ts'okbeñtyel jiñi ye'ty'el cha'añ ma'añik mi iletsel o mi ijubel ityojoltyak ya' ba jaxäl yom tyojtyäl, mi añtyaktyo yom cha'añ mi yäk'eñ ijak'bal ya tyi tyempabäjäl cha'añ tyi tyojesañtyel wokol.

XX. Jiñi jelel tyakbä o jiñi letyotyak, wäläktyi jiñob jach tyi ña'al tyak'iñ yik'oty e'tyel, jiñäch mi ich'äm tyi wenta tyi jump'e tyempabäjäl cha'añ tyi tyojesañtyel wokol, che' bä mi junlajal tyajbilob bajche' jaytyikil iyaj e'ty'elob tyi tyojlel jiñi x-e'ty'el yik'oty jiñi yumob yik'oty juñtyikil icha'añ yumäl.

XXI. Mi jiñi yum choñoñel ma'añik mi ijak' iyotsañibä cha'añ ijeleltyak bä ya' tyi tyojesañtyel wokol o mi ch'äme' aj jiñi säty muk'bä yäk'eñ isumlel ya' tyi tyempabäjäl, mi yäjk'el tyi ujtyel jiñi rubisjuñ e'ty'el yik'oty xik'bil mi ikäytyäl cha'añ mi tyojtyäl jiñi x-e'tyel che'bajche' uxp'e uw, yik'oty mi jiñäch tsa' tye'che tyi sumlel aj wokol. Ili isumlel ma'añik mi ik'ämbeñtyel mi ityajol tsa' bä ujtyi tyojlel muk' bä yäjlel ya tyi p'ajk. Mi jiñob x-e'tyelob ma'añik mi yälob, che' jiñi muk'ix yäk'eñtyel ujtyel bajche' aj ru'bis ts'ijb juñ e'ty'el.

XXII. Mi jiñi iyum choñoñel muk'bä ichok lok'el juñtyikil iya e'ty'el mi ma'añik chu'bä mulil, cha'añ tsa' yotsa ibä tyi jumuch' bä lakpi'älob o tyi *sindicato*, tsa' ich'iki ibä tyi wa'chokoñtyel iwenlel e'ty'el, xik'be'bil ja'el, cha'añ tyi yajkäñtyel x-e'tye yik'oty tyi ts'äktyesañtyel jiñi ru'bis ts'ibjuñ o mi tyojbeñtyel cha'añ uxp'e uw e'tyel. Jiñi tyulmalty'añ

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

mi yäk'eñ isujmlel ityajol che' mi yujtyel bajche' jiñi iyum mi mejlel ikotyañ ibä cha'añ tyi xik'beñtyel its'äktyesañ jiñi ru'bis ts'ibjuñ cha'añ tyi tyojol bajche' jiñi tyi tyojoltyak k'iñ wokol. Lajal mi ityaj ixik'beñtyel tyi tyojoltyak k'iñ wokol iyaj e'ty'el che'bä yik'oty jiñi tyojol cha'añ uxp'e uw tyojol ye'ty'el, che'bä mi ity'äts ibä tyi e'ty'el mi añtyo yom mi tyajbeñ isumlel aj iyum o cha'añ tsa' ts'aleñtyi tyi tyojlel tyi bäk'tyal o jiñi iyijñam, tyi tyaty, yalobil o yerañob. Jiñi iyum choñoñel ma'añik mi mejlel ikotyañ ibä cha'añ tyi sujmlel, che'bä jiñi ts'aleñtyel mi ityilel majki añ tyi wenta o jump'e xchumtyäl che'bä mi yujtyel jiñi tsa'leñtyel che'bä mi yujiläch o che' mi k'uxbiñ tyi tyojlel jiñi.

XXIII. Jiñi bety tyak'iñ tyi tyojlel x-e'tyelob tyi ityojol o tyi tyojoltyak k'iñ wokol jiñi kojixbä jab, yik'oty tyi tyojoltyak k'iñ wokol, añ tyi wenta chukityak yambä mi yujtyel cha'añ tyi yajñel o mi ijubel jiñi betyältyak.

XXIV. Jiñi ibetytyak'iñ tsa'bä ik'ajtyi jiñi x-e'tyelob tyi tyojlel yum choñoñel, yik'oty tyemelo'bä, jump'e xchumtyäl yambä ambä tyi wenta, bajñel bäx ibä aj wäläk x-e'tyel, yik'oty ma'añik baki mi yujtyel mi mejlel tyi xik'beñtyel jiñi ya' baki chumul tyi jump'e xchumtyäl, mi muk'ik tyi xik'beñtyel ibetytyak bajche' k'amel añ tyi ñumel ityojol muk'bä ich'äm tyi jump'e uw.

XXV. Jiñi e'tyel cha'añ tyi yäk'ol ya' tyi e'tyelob ma'añik ityojol cha'añ ililityak, wolix yäjk'el ya'tyi baki mi mejlel e'tyel tyi aläjoltyeklum, machbä muk'ik ijal-añ e'tyel bakibä yambä yotylel e'tyel komo tyemel o juñtyikil iyum.

Tyi yäjk'el jiñi e'tyel mi ich'äjmel tyi wenta che'bä mi yoñlel woli tyi sujbel e'ty'el yik'oty, yom junlajal tyi k'elol bajche' añtyak, ñumeñ mi yäk'eñtyel tyi tyojlel majki kojach jiñi yochel tyak'iñ tyi jump'e xchumtyäl.

XXVI. Pejtyel ru'bis ts'ib e'tyel melbilbä tyi tyojlelob mejikano yik'oty juñtyikil iyum choñoñel tyilembä ty yambä pañimil, yom cha'añ mi lok' ijuñ tyi tyojlel jiñi x-e'tyel tyi aläjoltyejklum yik'oty yom k'elbeñtyik tyi tyojlel jiñi ambä tyi wenta laklumal tyi yambä pañämil baki jiñi x-e'tyel yom majlel, jiñi tyi ña'tyäñtyel yik'oty ya' tyi *cláusulas* pejtyel k'iñ mi käjñel, weñ uts'aty mi tsiktyesañtyel bajche' jiñi tyak'iñ muk'bä ik'äjñel tyi cha' sujtyel tyi mejiku muk'ix ikäytyäl tyi wenta aj choñoñel tyi yambä pañimil muk' bä ik'ajtyiñ.

XXVII. Isujm bajche' añ tyi ts'ojkel yik'oty ma'añik mi imejlel tyi xik'beñtyel bajche' jiñi xtyojoñelob, mach yäläk mi yäl ya'tyi ru'bis ts'ib juñ:

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

a) Jiñi tsa' bä ña'tyäñtyityak cha'añ jump'e e'ty'el machbä weñik e'tyel tyi lakpi'älob jiñi che'bä mi wen tsikil bajche' mi käläx, muk' bä yäjk'el tyi e'tyel.

b) Jiñi muk'bä yäk'eñtyel jump'e tyojol mach me ku majtyañ tyak'iñ tyi wutyob ya' tyi tyempabäjäl cha'añ tyi tyojesañtyel wokol.

c) Muk' bä iña'tyäñtyel che'bä ñumeñ tyi jump'e *semana* jiñi e'tyel cha'añ mi ichäm ityojol tyi e'ty'el .

d) Muk'bä ipästyältyak jump'e joch lum cha'añ ñusajtyijikñabä k'iñ, tyi chojñel waj, baki mi chojñel kajpe', chojñel k'uts, chojñel lembal o choñoñel cha'añ tyi k'extyäl jiñi ityojol tyi e'tyel, che'bä machäch jiñi wi' ityajtyäl aj e'ty'elob ya' tyi yotylel choñoñel.

e) Jiñi weñbä mi ik'el jiñi xik'beñtyel mi tyoj o mi mach tyoj cha'añ tyi mäñol jiñi yujyakbä chojñeltyak cha'añ tyi k'äñol ya' tyi yotylel choñoñel o tyi joch lum bakityak añ.

f) Jiñob muk'bä yäk' tyi wa'chokoñtyel ityojol che'bä tyi yäk'ol cha'añ tyoj mulil.

g) Muk' imejlel icha' sujbel cha'añ tyi lok'el tyi ye'tyel jiñi mejbilbä cha'añ jiñi x-e'tyel cha'añ tyi tyak'iñ tyojol wokol ambä cha'añ tyi wenlel che' bä tyaj k'äskijel tyi ye'tyel, yik'oty tyi ts'äts bä k'am-äjel, o jiñi wokol tyechbilbä cha'añ ma'añik mi its'äktyiyel ya' tyi ru'bis ts'ib juñ o che'mi chojkelo'k'el tyi ye'tyel.

h) Pejtyel yik'oty tsa' bä ña'tyäñtyi tyi tyojlel x-e'tyelob, cha'añ mach mi cha' ch'äm sujbel tyi jump'e iwenlel tyi tyojlel x-e'tyelob ya' tyi tyulmalty'añ kotyäñtyel yik'oty tyi kotyañtyel x-e'tyelob.

XXVIII. Jiñi ña'altyulmalty'añ jiñäch mi yujtyesañ bajche' jiñi wenlel tyi chumtyäl cha'añ tyi jump'e xchumtyäl otyoty, yalobil, jiñi ilum ma'añik majki melbeñ icha añiñ, mach cha'añik mi bajbeñ tyojoñel, jiñi wenlel xchumtyäl ma'añik mi mejlel tyi chijlel ma'añik mi mejlel tyi yotsañ ibä tyi sumlel tyojoñel mi tyi mäktya'beñtyel, yik'oty mi mejlel ik'axtyesa'beñtyel tyi ik'aba' tyi wenlel chumtyäl yik'oty cha'añ ora mi yäk'eñtyel che' mi k'ajtyiñ tyi yujtyel majlel.

XXIX. Tyi k'äjñel tyi pejtyelel lak pi'älob jiñi ña'altyulmalty'añ tyi *seguro social*, yik'oty jiñiyob tyi ch'ämbeñtyel isumlel tyi kotyañtyel bajche' äxätyakob mach bä muk'ik imejlel tyi xämbal, ñox ajäñtyel, kuxtyälel, ts'okeñtyel e'tyel cha'añ k'amäjel o xujlel, yotylel käñtyalob yik'oty chu'tyak yambä cha'añbä tyi käñtyäñtyel yik'oty wenlel cha'añ x-e'tyelob, e'tyel tyi matye'el, mach bä muk'obik ichäm ityojol, yik'oty yañtyakbä its'al lakpiälobtyak yik'oty jump'e xchumtyäl tyi otyoty.

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

INSTITUTO NACIONAL DE LENGUAS INDÍGENAS

Universidad Intercultural de CHIAPAS

XXX. Che'bä jachbä ja'el ch'ämbil tyi k'äjñi'bal tyi lakpi'älob, bajche' jiñi tyem choñoñel cha'añ tyi tsajkuñtyel yotyotyak jubembä ityojoltyak yik'oty k'elekña tyi k'ok'lel. Cha'añ che' jiñi mi imejlel imäñtyakob iwenlel chumtyäl jiñi x-e'tyelob chä'äch bajche' k'amel jab mi mejlel ityoj.

XXXI. Tyi k'äjñel jiñi ña'altyulmaltyañ e'tyel añtyi wenta x-e'tyelob tyi xinlumtyak, baki jäch jaxäl chukultyak tyi jujump'e, pero jiñäch añtyi wenta x-e'tyelob lajyumäñtyel ya'tyi wokol tyemelbä bajche' ilili:

a) Xäk' *industriales* yik'oty yambä e'tyeltyak.

1. Mejlib pisiltyak.

2. K'ak.

3. *Cine*

4. Ulejtyak.

5. Asukal

6. E'tyel cha'añ xajlel.

7. *Metalúrgica* yik'oty *siderúrgica*, tyi xoytyäklel majlel ya' tyi lok'ol jiñi *minerales*, jiñi wenlel yik'oty tyi wäläk yulmañtyel, che' bajche'tyi lok'ol yeru tsukutyak'iñ yik'oty ch'äybä tsukutyak'iñ pejtyel bajche' melbiltyak yik'oty alä xoty yujilbä säjtsel yik'oty jiñi p'ojlel weleltyakbä tyi tyojlel:

8. Cha'añ *hidrocarburo.*

9. *Petroquímica.*

10. *Cemento.*

11. *Calera*.

12. Mejlib karu, yik'otyak muk'bä ich'ämtyak melbiltyak o tyi k'äk'al;

13. *Química*, yik'oty bajche' k'ämbilbä tyi chon ts'ak.

14. Cha'añ *celulosa* yik'oty juñ.

15. Cha'añ asetye yik'oty lewil tye'.

16. Xp'ol bäl ñäk'äl, xotylel majlel baki kojach woli tyi mejleltyak, bajche' äxä lätsbilixbä, añixbä tyi yajñib, muk'ixbä tyi chojkel lok'el majlel jiñi.

17. Xmel japbilbä melbilixbä tyi yajñib muk'ixbä o muk'ixbä tyi chojkel lok'el majlel jiñityak

18. Yulukña k'ächlib.

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

19. K'äñbil tye', baki mi iyujtyel jiñi 'eltye'tyak yik'oty tyi melol tyi *triplay* o tyi ñäp'ol tye'tyak.

20. Xmel limetyej, kojach baki mi imejleltyak pejtyel limetye, bajche' pechelbä, juk'bilbä, o melbilbä.

21. Melk'ujts, pejtyel majki mi imeltyak ili k'ujts.

22. X-e'tyelob tyi yotylel tyak'iñ yik'oty betyañ tya'k'iñ.

b) Choñoñeltyak.

1. Bajche'tyak äxätyakob käñtya'bilbä tyi bajñel tyojlelob o tyoxol bä tyi tyojlel lakaj e'tyel laj.yumäñtyel

2. Bajche' äxä muk'bä tyi e'tyel tyi tyojlel ru'bis tsib o ak'ebil ijak'bal lajyumäñtyel yik'oty yujiltyakbä mejlel tyemel mi yäk'eñtyel; yik'oty

3. Bajche'tyak äxäyob muk'bä imelob e'tyel tyi joyol lajyumäñtyel o ya'bä añob bä tyi wenta tyi joyol lajyumäñtyel, jiñi ja' ambä tyi tyojlel laklumal, o äxä añtyakbä ba' mi ip'ojlel tyak'iñ e'tyel kojachbä icha'añ laklumal.

Ja'el kojach cha'añ ye'tyeläch tyi tyojlel jiñi x-e'tyel lajyumäñtyel, tyi yäk'eñtyel tyi sujmlel e'tyel tyemel chuki bä wokol mi tyajob tyi tyikläñtyel chap'e o uxp'e xinlum lajyumäñtyeltyak, mi tyemel ru'bis ts'ib tsa' imeleyob che'bä mi tsa' xik'beñtyiyobi mi añ tyi jump'e iñumel xinlum lajyumäñtyel; añäch tyi tyojlel jiñi yumäl cha'añ ñopjuñ, bajche' mi yäl tyi ña'altyulmalty'añ; yik'oty añ tyi tyojlel jiñi yum choñoñel cha'añ mi käñtyesañ jiñi iyaje'tyelob, bajche' tyi käñtyeñtyel yik'oty káñtyabä kok'lel ya' tyi yotylel e'tyel, cha'añ bakibä, jiñi x-e'tyelo'b lajyumäñtyel yik'oty añäch tyi kotyañtyel tyi tyojlel xinlumtyak, che'bä tyi ñijkañtyel ixäk' o e'tyeltyak tyi joyxoyol ba' chukul, chä'äch bajche' mi yäl ya' tyi ña'altyulmatyañ ña'tyä'bil.

B. Tyi tyojlelob p'ätyälel cha'añ tyemel, yikoty jiñi aj e'tyel tyi *Distrito Federal* yik'oty iyaj e'tyeltyak.

I. Yorajlel e'tyel tyi jujump'e k'iñ icha'añob x-e'tyelob muk'obä tyi e'tyel che' tyi k'iñil yi'k'oty tyi ak'lel yom cha'añ waxäkp'e o wäkp'e oratyak, äxä e'tyel muk'ixbä iñumel mach

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
Libro completo en:
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
https://goo.gl/JikCu3

orälelix, yik'oty muk'obix ityojtyäl che' bajche' *uno por ciento* iñumel tyi cha'tyojoñtyel bache' aj jiñi ityojol tyi e'tyel k'iñ. Ma'añik mi mejlel tyi yujtyel, mi jiñi e'tyel mach yorälelix añix iñumel tyi uxp'e ora tyi pejtyel k'iñ o mi uxyajik che' tyi bele' k'iñ;

II. Jiñi x-e'tyelob, yom mi k'aj yoj jump'e k'iñ, yom mi cha'leñ e'tyel wäkp'e k'iñ; che'bä yom yik'oty yom ts'äkäl mi ich'äm ityojol.

III. Jiñi x-e'tyelob yom cha'añ mi yäk'eñtyel ik'aj oj, mach cha'añik ju'beñ tyi junk'al k'iñ che' tyi jujump'e tyi jab.

IV. Jiñi ityojolob yä'äch mi ilok'beñtyelob ya' tyi lok'el tyojol, che'bä jiñi tyojol ma'añik mi imejlel tyi jubel ityojol k'iñ tyi e'tyel che'bä mi jiñi tyojbä woli tyi k'änbeñtyel tyi tyojtyäl.

Ma'añik mi mejlel tyi ujtyel, jiñi tyojolob ma'añik mi mejlel tyi ch'äjmel cha'añ pek'tyojol tyi x-e'tyelob tyi pejtyelel ya' tyi *Distrito Federal* yik'oty tyi xinlumtyak tyi laklumal melol, jiñi ityojolob ma'añik mi mejlel tyi tyojtyäl.

V. Lajal e'tyel jiñi jachbä tyi ñijkañtyel tyi lajaltyojol, mach yäläyik me x-ixik o wiñik;

VI. Kojach mi mejlel imäktyañtyel, cha'añ ju'sabeñtyal ityojol, tyi mäktya'beñtyal ityojol, chä äch bache' mi yäl tyi ña'al tyulmaltyañ.

VII. Tyi wa'chokoñtyel jiñi x-e'tyel mi imejlel yäk'eñtyel cha'añ bajche' mi k'elbeñtyel ikämbal, yik'oty mi p'ip' ijol majki jiñi woli isäklañ e'tyel. Jiñi xinlumtyak mi yäk' tyi melol yotylel ñopjuñ cha'añ *administración* tyem lajal.

VIII. Jiñi x-e'tyelob mi mejlelob tyi letsel tyi yambä k'äjkembä e'tyel, tsikiläch cha'añ mi yäk'eñtyel k'äjkembä e'tyel, yom yälal cha'añ woliyäch ik'äñ aj ikämbal, mi p'ip'äch tyi ñopol aj e'tyel yik'oty mi wajalix ikajel tyi e'ty'el. Lajal tyi mejlel, ñumeñ mi yäk'eñtyel tyi wenta majki kojachbä woli ich'äm k'otyel tyi yochibtyak'iñ tyi jump'e chumtyäl tyi otyoty;

IX. Jiñi x- e'tyelob kojach mi mejlel tyi its'okbeñtyel o mi chilbeñtyel mi añ chuki leko tsa' imele, ya' tyi yujtyi'bal bache' mi yäl ña'altyulmalty'añ.

Me yujtyel cha'añ tyi tyäts'ol mi ma'añik mi tyajbeñtyel imul, mi mejlel ityaj iwenlel cha'añ tyi cha' otsañtyel tyi ye'tyel o mi mejlel tyi ak'eñtyel tyak'iñ tyojol wokol mi añtyo yom wenleliñel tyi ña'altyulmalty'añ. Mi ityajol mi ts'okbeñtyel ye'tyel, jiñi tyiklabilobä x-e'tyelob añ iwenlel mi ityaj cha'añ mi yäk'eñtyel yambä lajalbä bajche' jiñi ts'ok bebilbä o bajche' jiñi ty'ojol tyak'iñ tyojol wokol bajche' mi yäl tyi ña'altyulmalty'añ.

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

X. Iñi x-e'tyelob mi mejlel isäklañ iwenlel cha'añ tyi much'chokoñtyelibä tyi kotyañtyelob ibä chukityak bä yomobtyak. Mi mejlel ja'el, che' tyi tyojlel, mi mejlel isäklañob iwenlel tyi wa'chokoñtyel e'ty'el mi añtyo yom cha'añ tyi ts'äktyesañtyel chukityak mi ik'ajtyiñ bajche'mi yäl tyi ña'altyulmalty'añ, o tyi jump'e o tyi ka'bäl tyi yotylel e'tyel tyi tyemel p'ätyálel, chebä mi ma'añik majki juñtyikil mi ityiklañ tyi pejtyelel yik'oty weñ melbilix iwenlel ili kejp mi yäk'eñoñla.

XI.Jiñi *seguridad social* chä'äch muchk'i'bil melbil bajche' ili ts'itya':

a) Jiñäch añ tyi wenta tyi tyojol bajche' jiñi ts'ätsbä k'äsojel, k'amäjel, mach bä wen tsätsik k'amäjel yik'oty wen alobtyobä jiñi aläl, yik'oty tsa'ixbä tsäktyäyi ye'tyel, machbä añix mi mejlel tyi e'tyel, ñox ajeñtyel yik'oty chämel.

b) Ityajol jiñi k'amäjel o k'äskel, mi käñtyañtyel jiñi e'ty'el wenlel tsikil bajche' jayp'e k'iñ o jab mi yäl ña'altyulmalty'añ.

c) Jiñi x-ixikob che'bä käñtya'bil yalobil ma'añik mi imejlel imel tsätsbä e'tyel, cha'añ ma añik mi käläx tyiklañ ibä yik'oty ma'añik bäk'eñ mi k'am añ tyi tyojlel iña' tyi k'ok'lel yik'oty tyi käñtyañtyel yalo'bil; Mi mejlel ityijikñasäñtyel ibä cha'añ tyi ik'aj yoj jump'e uw cha'añ yo mi kajel yilañ pañimil yalo'bil yik'oty chap'e uw che'bä tsaix yila pañimil, jiñi jach bä iytojol mi ichäm yik'oty ye'tyel yik'oty pejtyel chuki tyak muk'bä yäk'eñtyal yai tyi ye'tyel.

Che'bä woli tyo tyi ts'u'sañtyeñ jiñi aläl añ yik'oty chap'ej k'aj oj tyi jujump'e k'iñ, che'bä ojlil oratyak tyi jujump'e k'iñ, cha'añ tyi yäk'eñtyel yuchjel yalo'biltyakob, yik'oty mi tyijikñesañ ibä tyi k'ejlel tyi ts'äkaya yik'oty ik'o', tyi ts'ak, tyi kotyañtyel cha'añ tyi tsu'sañtyel yik'oty e'tyel tyi lojtyelotyotyalob.

d) Jiñi jump'e xchumtyäl tyi otyoty cha'añ x-e'tyelob añob iwenlel cha'añ mi majlel ipäs ibä tyi ts'äkajel yik'oty ts'aktyak, tyajol che' mi yujtyel, yik'oty chä'äch bajche' mi yäl ña'altyulmalty'añ.

e) Mi yäjk'eltyak joch lum cha'añ baki mi k'ajob yoj yik'oty cha'añ tyi cha'tyajol, yik'oty bajche' jiñi choñoñel jubeñtyakbä cha'añ tyi wenlelob x-e'ty'elob yik'oty yalo'bilo'b.

f) Mi yäk'eñty'elo'b jiñi x-e'ty'elob jiñi chumlib jubembä, tyi majñäñtyel o tyi chojñel, chä'äch bajche' jiñi e'ty'el mu'ty'akbä yäjk'el añty'oyom mi isujbel tyi ijak'ol. Yik'oty, jiñi

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

xinlum tsikil chu'tyak miyäk' tyi melol, mi yäk'e' jump'e ña'altyak'iñchumtyäl cha'añ mi mejlel iloty ity'ak'ñ tyi yotylel tyak'iñ tyi tyojlelob x-e'tyelob yik'oty mi yäk'eñtyel jump'e xuk'lib bajche' mi mejlel yäk'eñtyel majlel ili ju'bembä majañ tyak'iñ ts'äkäl ja'el cha'añ mi mejlel imäñ tyijikñabä yik'oty tyi käñtyañtyel ik'ok'lel, o yik'oty cha'añ tyi ts'ajkuñtyel, cha' weñmejlel, tyi weñ esañtyel o bajche' tsa' bä tyojoyob tyilel iyotyot cha'añ ili tyañ.

Jiñi tyak'iñ muk'bä yäk'eñtyel ña'altyak'iñ chumty'äl yom cha'añ yujilob ya' tyi juñmuch' cha'añ jiñob año'bä tyi wenta tyi *seguridad social* tyi weñ xuk'tyesañ ya' tyi chä'äch bajche' tyi käñtyañtyel jiñi ña'alty'ak'iñ yik'oty mi yäk'eñtyelob yik'oty tyi letyojiñtyel cha'añ mi mejlel ity'aj majañty'ak'iñtyak.

XII. Iñi letyo tyi jujuñtyikil, tyemuch'ul o tyi wäläk tyi yumob mi chojkelob majlel imelibä tyi *Tribunal Federal de Conciliación y arbitraje* chä'äch bajche' wa'chokobilob cha'añ mach che'ik mi yujtyel bajche' mi yäl tyi ña'altyulmalty'añ.

Jiñi letyojtyak tyi tyojlel jiñi *Poder Judicial de la Federación* tyi wäläk yik'otyob iyaj e'tyel yom cha'añ mi ityoj esa´tyel ya' tyi *Consejo de la Judicatura Federal*; jiñi muk'tyakbä ityejcheltyak ya' tyi *Suprema Corte de Justicia* yik'otyak iyaj e'ty'elob mi tyoj-esañob cha'añ ili yujtyi'bal.

XIII. Iñi x-käñtyaya tyi laklumal, tyi ja', x-e'tyelob tyi yambä pañimil, x-e'tyel tyi *ministerio publico*, *peritos*, yik'oty its'äktyiyib x-e'ty'el tyi yotylel e'tyel cha'añ x-käñtyaya, mi xuk'tyañtyel tyi wäläk ña'altyulmalty'añ.

Jiñob *agente de Ministerio Publico*, jiñob *perito* yik'otyob ipi'älob ibä tyi e'tyelob ya' tyi yotylel käñtyayaj tyi lajyumäñtyel, jiñi *Distrito Federal,* jiñob xinlumtyak, yik'oty aläjoltyejklum, mi mejlelob tyi chilbeñtyel ye'tyelob año'bä tyi wenta mi ma'añik mi itsäktyiyel chuki tyak bä mi ik'ajtyiñtyel jiñi ña'altyulmalty'añ woli bä tyi k'äjñel wäleyi che' bä mi woli imel ye'tyel muk'bä ip'äs cha'añ mi ikäytyäl ya' tyi yotylel e'tyel, o mi k'ex beñtyel ye'tyel cha'añ mach weñ chu'bätyak tsa' imele che'bä woli imel e'tyel. Jiñi x-e'tyelob baki jaxäl chukul mi muk'ik jax mejlel imejlel ityoj-esañ tyi chilbeñtyel, tyi cha' ñijkabeltyel, tyi jubelibä, o tyi chojkel lok'el o yambätyak bä tyi yujtyel aj ye'tyel o mi

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

ma'añik chuki bä isujmlel tsa' chojki lok'el, jiñi xinlum kojach cha'añ xik'bil ya' tyi tyojol tyak'iñtyojolwokol yik'otyak tyi wenleltyel ambä tyi laj tyojbeñtyel, mi tyi jump'e jik isujmlel cha'añ ma'añix mi chän mejlel tyi ak'eltyel jiñi e'tyel, mach yäläyik bakibä aj isumlel tyi ña'tyäñtyel o tyi kotyäñtyel tsa'bä ñijka'beñtyi.

Jiñi x-e'tyelob tyi lajyumäñtyel, tyi xinlumtyak, tyi *Distrito Federal* yik'oty aläjoltyejklum, cha'añ mi laj käk'eñ ich'el esañtyel iwenlel laj käñtyañtyel lak pi'älob tyi jujuñtyikil tyi *Ministerio Publico*, yik'oty jiñi jumuch' x-käñtyaya yik'oty x-e'tyel tyi *perito*, tyi jump'e xchumtyäl yik'oty majkityak mi ikotyañ, yom tyi chajpäñtyel tyi ts'äktyäyel wenlel cha'añ *seguridad social*.

Jiñi xinlum yom mi yäk'eñtyak its'äktyäyib woli yo'tyobä tyi e'ty'el tyi käñtyaya lumal tyi mejiku, wejlib käñtyaya yik'oty añobä ijulo'ñib, jiñi e'tyel muk' bä yäjlel ya' tyi *inciso* f) ya' tyi p'ajk lujump'e jump'e wä' ila tyi ty'oxtyäl, ya' tyi lajal yu'tyibal yik'oty che' tyi tyojlel junmuch' tyi käñtyañtyel lak pi'älob chä'äch bajche' melbiltyak yotylel e'tyeltyak.

XIII-Bis. Jiñi yotylel tyak'iñ yojlil yik'oty xinlumtyak ya' tyi tyemel käñtyañtyel tyi lajyumäñtyel yom tyem lajal tyi mejlel cha'añ yotylel tyak'iñ tyi mejiku cha'añ tyi ñijkañtyal tyeme lajal e'tyel yik'otyob ilaj e'tyel ambä wäle ya' tyi ty'ox.

XIV. Jiñi ña'altyulmalty'añ mi yujtyesañ majki mi mejlel ityajtyak jiñi e'tyel cha'añ sujmleltyañ. Jiñiyob lakpi'älob wolibä ye'tyejiñ jiñi sujmleltyañ mi weñ tyajob iwenlel tyi kotyañtyel bajche' tyi tyojol yik'oty tyi k'äñol wenlel ya' tyi käñtyeñtyel lak pi'älob.

WUKP'E JOL IK'ABA'
LAJKÄÑTYAÑTYEL TYI LAKPEJTYELEL

Chämp'e iwuk'al lajm (Art.124). Jiñi lajwenleltyak mach bä kämbilik tyi ajle cha'añ ili ña'altyulmalty'añ bajche' jiñi x-e'tyelob lajyumäñtyel, mi ljaj ch'ämbeñ isujm cha'añ käñty'bil tyi wenta xinlum.

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

Jop'e iwuk'al lajm (Art.125). Mi juñtyikil lakpi'äl mi mejlel imel chap'e e'tyel tyi tyojlel tyi lajyumäñty'el cha'añ tyi yajkäñty'el lakaj e'tyelob, mi juñtyikil cha'añ lajyumäñtyel yik'oty jiñi yambä tyi jump'e xinlum yom cha'añ ja'el yajkaya; aj jiñi wa' choko'bilbä mi imejlel iyajkañ baki bä yom ye'tyelañ.

Wäkp'e wuk'al lajm (Art.126). Ma'añik mi mejlel tyi tyojtyäl mi machäch añik lok'em ityojol ya' tyi lok'el tyak'iñ o ma'añik tyem ña'tyä'bil ya'tyi ña'altyulmalty'añ tyaltyobä.

Wukp'ej iwuk'al lajm (Art. 127). Jiñi yumäl tyi Mejiku, jiñiyob *Ministro de la Suprema Corte Justicia de la Nacion*, jiñob *Diputado* yik'otyob *Senador* ya' tyi yotylel tyempabä, jiñob amb¨tyi wenta tyempaya ya' tyi *Distrito Federal* yik'oty jiñiyob yañtyakobä lakaj e'tyel mi cha'mejlel ich'ämob ityojol yax tsikili mi tsa' ak'eñtyi tyak'iñ o chubätyak jaxbä ma'añik mi mejlel icha'subkäy cha'añ tyi melol jiñi ye'ty'el, jiñi e'ty'el, ambä tyi wenta, yom mi yujtyesañ tyi jabil yik'oty jun lajal aj ya' tyi käñol tyak'iñ ya' tyi lok'el tyak'iñ cha'añ tyi laj yumäñtyel yik'oty tyi *Distrito Federal* o tyi k'äñol tyak'iñ cha'añ xinlumtyak, chä'äch bajche' mi ityaj.

Waxäkp'e iwuk'al lajm (Art.128). Pejtyel x-e'tyel tyi lak pi'älob, ma'añik mach iyajkäñtyel, che' bä mi muk' tyo ikaj ich'äm ye'tyel, yom mi tyaj tyi ty'añ ya' bä lotyol tyi tyulmalty'añ yik'oty muk' tyakbä yäl ña'altyulmalty'añ.

Bolomp'e iwuk'al lajm (Art.129). . Che' tyijikña jiñi k'iñ, mi juñtyikilik ñukbä ye'tyel muk'bä ibajbeñ letyo mi mejlel imel ñumeñ tyi ye'tyel bajche' jiñi ak'bilbä cha'añ tyi melol jiñi chukulbä tyi tyojlel ye'ty'el, kojach yom a'bi cha'añ bajche' jiñi iyumob xkäñtyaya machbä chäñ muk'ix iñijkañob ibä tyi ye'tyel ya' tyi *castillo*, tyi ch'elesañtyel yik'oty tyi lotyol yon cha'añ añ tyi läk'äl wenta jiñi yumäl tyi tyempaya; o ya' baki mi ipoj jumuk' chumtyäl, tyi chumlibob o mi mach yaik chumul ya'tyi xchumtyäl, mi mejlel yäk' tyi ajñel x-käñtyaya laklumal

Lujump'e iwuk'al lajm (Art. 130). Tyi tyejchi'bal jiñi tyejchib bajche' jiñi ity'oxtyäl tyi xinlum yik'oty jiñi ch'ujul otyoty tyi tyojesañtyel ibäl jiñi ña'altyulmalty'añ äla tyi lajm wäle.

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
Libro completo en:
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
https://goo.gl/JikCu3

INSTITUTO NACIONAL DE LENGUAS INDÍGENAS

Universidad Intercultural de CHIAPAS

Kojach añob tyi yotylel komojiyel bajche' tyi melol cha'añ jiñi subty'añ tyi lakpi'älob yik'oty tyi ch'ujul otyoty yik'oty much' ñopbal lakch'ujultyak. Jiñi ña'altyulmalty'añ tyi jujump'e, yom cha'añ tyi xuk'chokoñty'el lakpi'äl, mi mejlel tyi mejlel yik'oty tyi xäjbel ili wenlel bajche' ili:

a) Jiñi ch'ujul otyoty yik'oty jiñi much'tyak ñopbal yom añ iwiñik cha'añ meloñel bajche' much' ñopbaltyak mi tsa'ix kaji tyi ak'eñtyi tyi juñyajlel jiñi tyi chukbal. Jiñi ña'altyulmalty'añ mi xuk' chokoñ jiñi much' ñopbal yik'oty mi yujtyesañ bajche' añ yik'oty chukityakbä mi ik'ajtyiñtyel cha'añ tyi weñ käñol jiñi chukol tyi jiñi jachbä.

b) Jiñi x-e'tyelob ma'añik mi mejlel ich'ik ibä ya' tyi wokol jiñi much'ob ñopbalältyak.

c) Jiñi iyum mejiku mi mejlel ik'äñ baki jachbä ñopbaläl. Jiñi iyum mejiku yik'oty bajche' tyilemobä tyi yambä pañämil yom cha'añ, jiñob mi ts'äktyesañ muk'bä ik'ajtyiñtyel muk'bä ipäs tyi ña'altyulmalty'añ;

d) Ya' tyi yujtyibal tyi ña'altyulmalty'añ, jiñi x-e'tyelo'b tyi ch'ujultyesañtyel lakch'ujutyak ma'añik mi mejlel imel ye'tyel tyi lak pi'älob. Bajche' *cuidadano* muk'äch imejlel tyi yajkaya, pero ma'añik mi mejlel tyi yajkäñtyel. Majki tsa'ix ikäyä ye'tyel cha'añ ñopbaläl mi tsä'äch isu'buj tyi ñaxam yik'oty bajche' mi yäjlel ya' tyi ña'altyulmalty'añ, muk'äch imejlel tyi yajkäñtyel.

e) Jiñi x-e'tyelob cha'añ ñopbaläl ma'añik mi mejlel imuch'kiñ ibä yik'oty *político* mi muk'ik imejlel isäklañ iwiñik cha'añ tyi tyajol e'tyel mi tyi tyi tyojlel o tyi ts'a'leñtyel yom bä e'tyel yumäñtyel, *partido* o much'tyak tyi iyum tyejklum jump'e. Ma'añik mi mejlel tyi tyempaya lak pi'älob, mi tyi subtyañ o tyi subty'añ cha'añ tyi ñopol lakch'ujutyaty, tyi ts'a'leñtyel laj ña'altyulmalty'añ tyi laklumal o tyi yotyleltyak, mi tyi wokol baki jachbä yom, jiñi yejtyal lak lumal.

Kojach ma'añik mi mejlel imel bajche' äxä tyi pejtyeleltyakbä much' cha'añ *política* ityajol mi yäk'eñ jolk'aba' ty'añ tyi jump'e ty'añ o tyi subeñtyel bakijachbä mi ityemel mejlel yik'oty tyi subol ñopty'añ cha'añ lak ch'ujutyaty. Ma'añik mi mejlel tyi sujbeltyañ ya' tyi ch'ujul otyoty cha'añ tyempabä bajche' tyi *político*.

Tyi yälol jiñi sujmlel yik'oty tyi ts'äktyiyel jiñi xijk'eltyak muk'bä ipäyob ibä, tyi chukol aj muk'bä imel, ityajol mi ikäy ibä aj jiñi kisiñ chä'äch chuki bä mi ityech mi yäl ya' tyi ña'altyulmalty'añ.

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

INSTITUTO NACIONAL DE LENGUAS INDÍGENAS

Universidad Intercultural de CHIAPAS

Jiñi x-e'tyelob tyi ch'ujuktyesañtyel lakch'ujutyaty, ityatyob, yalobilob, erañob, yik'oty iñujpob, lajal bajche' jiñi much' ñopbaltyak äxätyakob baki chukulob, ma'añik mi mejlel icha'añ tyi wenlel chumtyäl tyi yälol ts'jib, tyi lakpi'älob majkityakbä tyi wäläk x-e'tyelob tyi ñopty'añ tsa ixbä imelej ye'ty'el o kotyayaj tyi pusik'al tsa' imele yik'oty ma'añik ikäñäbä tyi wäläk ya' tyi chämp'e k'äjkel.

Jiñi chukityak mi mejlel tyi tyojlel lak pi'älob kojach añ tyi wenta jiñiyob x-e'tyel tyi *administrativa* ya'ba' mi yujty'el tyi yäk'ol ña'altyulmalty'añ yik'oty añob ipätyälel yik'oty wenlel wäläk tyi yejtyal.

Jiñi x-e'tyelob lajyumäñtyel, tyi xinlumtyak yik'oty aläjoltyejklum mi ityajob ila tyi wenleltyak yik'oty tyi ts'äktyiyel bajche' mi yujtyesañ jiñi ña'altyulmaltyañ.

Junlujump'e iwuk'al lajm (Art.131).- Jiñi wenlel juñtyikil tyi lajyumäñtyel tyi p'istyäl jiñi choñoñel muk'tyakbä chojñel lok'el o muk'bä imäjñel ochel o muk'bä ik'axel ñumel tyi laklumal tyi mejiku, yom cha'añ tyi xuk'chokoñtyel tyi pejtyel k'iñ yik'oty ma'añik tyi yäk'ol, cha'añ tyi laj kotyäñtyel o tyi xkäñtyaya, tyi ñumel tyi lak lumal mejiku pejtyel baki jachbä isumlel, baki jach bä' tyilem; pero mi ma'añik jiñi jach laj yumäñtyel mi mejlel yäk' mi muk'ik sub ya' tyi *Distrito Federal*, jiñi tyojoñeltyak yik'oty ña'altyulmalty'añ muk'bä yäl ya' tyi p'ajk wäk'p'e yik'oty tyi wukp'e ya' tyi lajm 117.

Jiñi yumäl tyi mejiku mi yäk'eñtyel tyi tyojlel ya' tyi tyempajbä otyoty cha'añ tyi letsañtyel, tyi jubel, tyi jisäñtyel jiñi tyojoñel bajche' jiñi lok'el choñoñel o ochel choñoñel, tsa'bä yäk'ä jiñi tyempabä, cha'añ tyi melol yambä; yik'oty bajche' tyi tyik'ol o cha'añ ma'añik mi imejlel tyi mäñochel, choñlok'el yik'oty tyi ñumel k'axel jiñi choñoñel, lajm yik'oty isujmlel, che'bä mi ora yom, cha'añ tyi xuk'tyäl jiñi choñoñel tyi yambä pañimil, jiñi e'tyeltyak'iñ tyi mejiku, iwenlel jiñi choñoñel tyi laklumal, o tyi melol chuki tyakbä yambä tyi melol, tyi wenlel laklumal mejiku. Jiñi yumäl tyi mejiku che' mi ichok majlel tyi tyempabäjäl jiñi k'äñol tyak'iñ tyojoñel tyi jab tyi jab, mi yotsañ ibä cha'añ tyi jak'ol tyi k'añol che'bä tsa'ik mejli tyi k'äñol cha'añ tyi ak'eñtyel.

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

Cha'lujump'e iwuk'al lajm (Art.132). Jiñi p'ätyälobä, jiñi *cuarteles*, yotylel baki lotyol yik'oty jiñi yañtyakbä weñlel chumtyäl ak'bilbä tyi tyojlel yumäl cha'añ tyempaya tyi e'tyel lak pi'älob o tyi k'äñol tyi pejtyel k'iñ, mi yajñel tyi k'äb joyol chukul ya' tyi pätyälel lajyumäñtyel ya' tyi yujtyi'bal mu'bä yäl ña'altyulmalty'añ muk'bä yäk' tyi mejlel jiñi yotylel tyempajbä; ñumeñ cha'añ jun lajal muk'bä yujtyel majlel tyi tyajol wä' tyi lak lumal o tyi jump'el xinlum, yom cha'añ ñuk ik'äjñibal tyi sujmlel ya' tyi xmel tyulmalty'añ.

Uxlujump'e iwuk'al lajm (Art.133). Ili tyulmalty'añ, ña'altyulmalty'añ ya' tyi yotylel tyempajbä muk' bä lok'el tyi iliyob yik'oty pejtyel ru'bis ts'ib mi junlajaläch komo ña'tyäbil tyi wälälk jiñi jach, melbilbä yik'oty muk'bä imejlel tyi tyojlel yumäl tyi mejiku, yik'oty tyi ak'beñtyel isumlel tyi *senado*, jiñäch ñuk bä ña'altyumaltyañ tyi lakpejtyelel tyempañtyel. Jiñi wesob tyi jujump'e xinlum mi ityojesañob tyi tyojlel tyulmalty'añ, ña'altyulmalty'añ yik'oty ru'bis ts'ib, mach yäläk ili ak'bityakbä tyi ts'aleñtyel chuki añtyak ya' tyi tyulmalty'añtyak o ña'altyulmaltyañ tyi xinlumtyak.

Chäñlujump'e iwuk'al lajm (Art.134). Jiñi tyak'iñ e'tyel muk'bä yäk' lajyumäñtyel, tyi xinlumtyak, aläjoltyejkum, jiñi *Distrito Federal* yik'oty jiñi *órgano político-administrativo* ya'ba'jaxäl chukul tyi lum, mi ikäñtyañtyel cha'añ tyi ñijkañtyel, tyi tyajol, e'tyel tyak'iñ, weñ tyi ñijkañtyel yik'oty yom tyoj mi bajbeñ e'tyel cha'añ tyi uts'aty tyi tyajol chu'bä woli ik'ajtyiñ bajche' baki yom chokolmajlel.

Jiñi isujmlel bajche' e'tyel tsa'bä ak'eñtyi tyak'iñ yom cha'añ mi ik'elbeñtyel bajche' yotylel e'tyel jiñi ak'bilbä, tyi jujump'e, bajche' lajyumäñtyel, jiñi xinlumtyak yik'oty tyi *Distrito Federal*, yik'oty cha'añ tyi yäk'eñtyel jiñi e'tyel tyak'iñ mi yäjk'el ya' tyi k'äñol tyak'iñ ya' tyi yujtyi'bal jiñi p'ak tsa'bä k'axi. Tsa' ix bä k'axi, ma'añik mi iju'sabeñtyel muk'bä yäl ya' tyi lajm74, p'ajk VI yik'oty 79.

Jiñi mänbiltyakbä, majañ otyotytyak yik'oty tyi chilbeñtyel ka'bäl yañtyakbä wenlel chumtyäl, tyi yäk'ol jiñi e'tyel bakijachbä ik'äjñi'bal yik'oty tyi ik'ajtyiñtyel ye'tyel yom tyakbä mejlel,mi ityajtyäl o mi mejlel ityajob bajche' jiñi ak'eñtyel tyi lakpi'älob bajche' jiñi sujbel tyi lak pi'älob cha'añ mi yälol k'ojtyel cha'añ mi k'otyel yäk' jiñi mejlel e'tyel tyi jump'e yajñib ñupbil, muk' ijajmel tyi wutyob lakpi'älob, cha'añ tyi ikäñtyeñtyel aj xinlum bajche' añ jiñi

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

tyak'iñ muk'bä ik'ämbeñtyel jiñi e'tyel, wenlel e'tyel, tyi tyojol, bajche' e'tyeltyak yik'oty bajche' mi yujtyel añtyakbä.

Bajche' jiñi tyi ajk'el tyojol muk'bä yäl ya' tyi p'ak ñumeñixbä mi ma'añik tsa' lok' tyi wenlel jiñi e'tyel cha'añ tyi käñtyañtyel bajche' tsa' kälej, jiñi ña'añtyulmalty'añ mi yäk'eñtyel buchlib, tyi melol, xuk'lib, k'ajtyiñtyel yik'oty yambä tyakbä chu'bä yom cha'añ tyi yäk'eñtyel jiñi tyak'iñ, mi ikäñtyañtyel cha'añ tyi ñijkañtyel, uts'aty bä e'tyel, yik'oty wenlel e'tyel cha'añ tyi käñtyañtyel bajche' iwenlel jiñi xinlum.

Tyi ñijkañtyel jiñi tyak'iñ tyi lajyumäñtyel tyi tyojlelob jiñi xinlum, aläjoltyejklum, jiñi *Distrito Federal* yik'oty yik'oty jiñi *órgano político-administrativo* baki jaxäl joy chukul tyi mejiku, yä'äch baki chukul tyi buchlib wä' tyi ili lajm yik'oty xuk'lib ña'altyulmalty'añ. Tyi itsajiñtyel bajche' aj jiñi e'tyeltyak'iñ mi mejlel tyi mejlel ya' tyi yotylel e'tyel tyi xinlumtyak lajyumäñtyel muk'bä yäl ya' tyi p'ak cha'p'e tyi ili lajm.

Jiñi lakaj e'tyelob tyi lak pi'älob yom añob tyi tyojlel cha'añ tyi ts'äktyesañtyel ili tsuyul chukul ya' tyi yujtyi'bal tyi jol ik'aba'chämp'e äla tyi tyulmalty'añ.

Jiñob lakaj e'tye tyi lajyumäñtyel, jiñob xinlumtyak, aläjoltyejklum, yik'oty bajche' jiñi *Distrito Federal* yik'oty *delegación*, añ icha'añ tyi pejtyel k'iñ tyi xik'beñtyel cha'añ tyi k'äñol tyi uts'aty e'tyel jiñi ityak'iñob lakpi'älob kome año'b tyi ityojlel, ma'añik mi mejlel tyi käläx p'ojlel ya' tyi lajäñtyel cha'añ tyi tyäxolob ibä ya' tyi *partido político*.

Tyi sujbel, bakijach bä tyi sujbel tyi lak pi'älob, cha'añ tyi sujbel bajche' chu'bätyak, yoytlel lakaj e'tyelob, *órgano* tyi wäläk ibä, tyi yotylel e'tyel, yik'oty xinlumtyak cha'añ tyi käñtyañtyel ityak'iñ lakpi'älob yik'oty yañtyakbä tyi tyojlelob bajche' jiñi tyi uxp'e yotylel lakaj e'tyelob, yom añ icha'añ yejtyal tyi yotylel yik'oty uts'aty tyi su'bol, tyi käñtyesa o tyi tyojesañtyel lak pi'älob. Ma'añik baki mi yujtyel ili ts'iktyesaya cha'añ mi yochel k'aba'äl, yejtyal, tyañtyak, bajche' tyi sujbel tyi wa'tyiklel baki jach bä lakaj e'tyelob.

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas

Este libro forma parte del acervo de la Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM
www.juridicas.unam.mx
http://biblio.juridicas.unam.mx/bjv
Libro completo en:
https://goo.gl/JikCu3

jiñi ña'altyulmalty'añ, ya' bakityak yom k'äñol, mi kotyäñtyel tyi k'ejlel cha'añ tyi ts'äktyiyel tsa' bä laj k'ele ya' tyi cha'p'e p'ak ñumeñixbä, tyemeläch yik'oty jiñi xuk'lib tyi tyojol imul ambä tyi yajñib.

WAXÄKP'E JOL IK'ABA'

Che' mi icha'mejlel ili ña'altyulmalty'añ

Jo'lujump'e iwuk'al lajm (Art.135). Ili ña'altyulmalty'añ wäle mi mejlel tyi mejlel tyi tyäjk'el o tyi cha' mejlel. Cha'añ jiñi ityäjk'emal o tyi cha' mejlel bajche' tyi k'otyel cha'añ tyi xutylel tyi jiñi jachbä, yom cha'añ ja'el jiñi otyoty tyempabä, tyi yajkäñtyel tyi chap'elel uxp'e tyi pejtyelel jiñi lak pi'älob ya'bä añob, tyi ña'tyäñtyel jiñi cha'mejleltyak o tyäjke'maltyak, yik'oty bajche' ilityaki yom cha'añ tyi ñopbeñtyel che' tyi yomlelob ya' tyi x-mel ña'al tyulmaltyañ tyi xinlumtyak.

Jiñi yotylel komojiyel o jiñi ts'äkäl e'tyel tyajol tyi sujmlel, mi itsijkel jiñi juñ tsa' bä icha'leyo'b yajkaya bajche' cha'añ xmel ña'altyulmaltyañ yik'oty tyi su'bol cha'añ tsa'ix ñojpi jiñi tyäjk'el o cha' mejleltyak.

BOLOMP'E JOL IK'ABA'

Ma'añik mi imejlel tyi Tyäkläñtyel li Ña'altyulmalty'añ

Wäklujump'ej iwuk'al lajm (Art. 136). Ili ña'altyulmalty'añ ma'añik mi imejlel isäty ipätyälel yik'oty p'ätyälel ñijkañ, o tyi jump'ebä bajche' tyajol che' añ majki mi tyech letyoj mi its'okbeñtyel jiñi ts'äktyäyel k'elol. Añ ityajol bakityakjaxbä wokol mi ityejchel tyi lak pi'älob, mi mejlel tyi ajk'el juñtyikil yumäl cha'añ tyi ts'aleñtyel jiñi tyejchibal cha'añ bajche' tyi tyoj imul, cha'añ tyi ora bajche' aj xchumtyäl mi icha' bäktyaj ikolel, mi yäk'eñtyel ts'äktyäyel k'elol, yik'oty tyi tyojesañtyel aj jiñi yik'oty tyi ña'altyulmalty'añtyak cha'añ tyi ipätyälel che'bä tsa'ächix mel eñtyi, mi päjk'elob, yik'oty äxä tsa'tyakbä yäk'ä iyejtyal ya' tyi yumäñtyel tyilemobä tyi tyech wokol bajche' tsa' ityecheyob yälali.

DR © 2017. Instituto Nacional de Lenguas Indígenas - http://www.inali.gob.mx/
Universidad Intercultural de Chiapas